Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

KOLDINGHUS

P. ELIASSENS KOLDINGBOG

FØRSTE DEL

COLDING SLOT.

I

KOLDINGHUS

I

KOLDINGHUS

P. ELIASSENS KOLDINGBOG

FØRSTE DEL

TRYKT I KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI A/S . KOLDING . MCMLXXIV

ISBN 87 7020 0564 (hæftet)
ISBN 87 7020 0572 (indb.)

P. Eliassens Koldingbog i genoptryk
udgivet af Vejle Amts Historiske Samfund.

Bogen udkom oprindelig i 1910,
sat med romersk antiqua og trykt i
Konrad Jørgensens Bogtrykkeri, Kolding.

Denne udgave er et fotografisk genoptryk
uden ændringer i Eliassens tekst,
men med tilføjelse af forord og en kort
skildring af P. Eliassen som menneske
samt et nyudarbejdet register.

Genoptrykket deles i to bind:
Bind 1: Koldinghus,
Bind 2: Det gamle og nyere Kolding
(udkommer efteråret 1975).

Bind 1: Koldinghus, der er sat med
garamond og romersk antiqua,
er trykt 1974 i Konrad Jørgensens
Bogtrykkeri A/S, Kolding.

Oplaget foreligger i hæftet udgave med
forsatsblad og firfarvet omslag
samt i et mindre antal eksemplarer
i hørlærredsindbinding med forsatsblad
og firfarvet smudsomslag.

Kobberstikket på forsatsbladet er udført af
kobberstikker Alexia V. Lode
og skildrer situationen,
da kong Frederik den Femte med følge
besøgte slottet i 1749.

Omslag og typografisk tilrettelægning er
udført af grafiker Ole Johannessen.

Registeret er udarbejdet af bibliotekar
Inge Ladegaard.

FORORD

Ved nærværende fotografiske genoptryk af P. Eliassens navnkundige værk regner Vejle Amts Historiske Samfunds bestyrelse med at have afhjulpet et længe følt savn. Eliassens Koldingbog udkom i 1910. Den bragte ikke sin forfatter noget pekuniært udbytte, og han solgte restoplaget til lav pris for at klare sine forpligtelser. Bogen har nu været udsolgt i mange år og har været handlet til meget høje priser, når eksemplarer en sjælden gang var at få.

Eliassens Koldingbog er forfatterens hovedværk og anses af alle sagkyndige for langt det mest dybtgående og alsidige værk om Koldings historie. Dertil kommer, at fremstillingen er fængslende, livfuld og let tilgængelig, også for ikke-fagfolk.

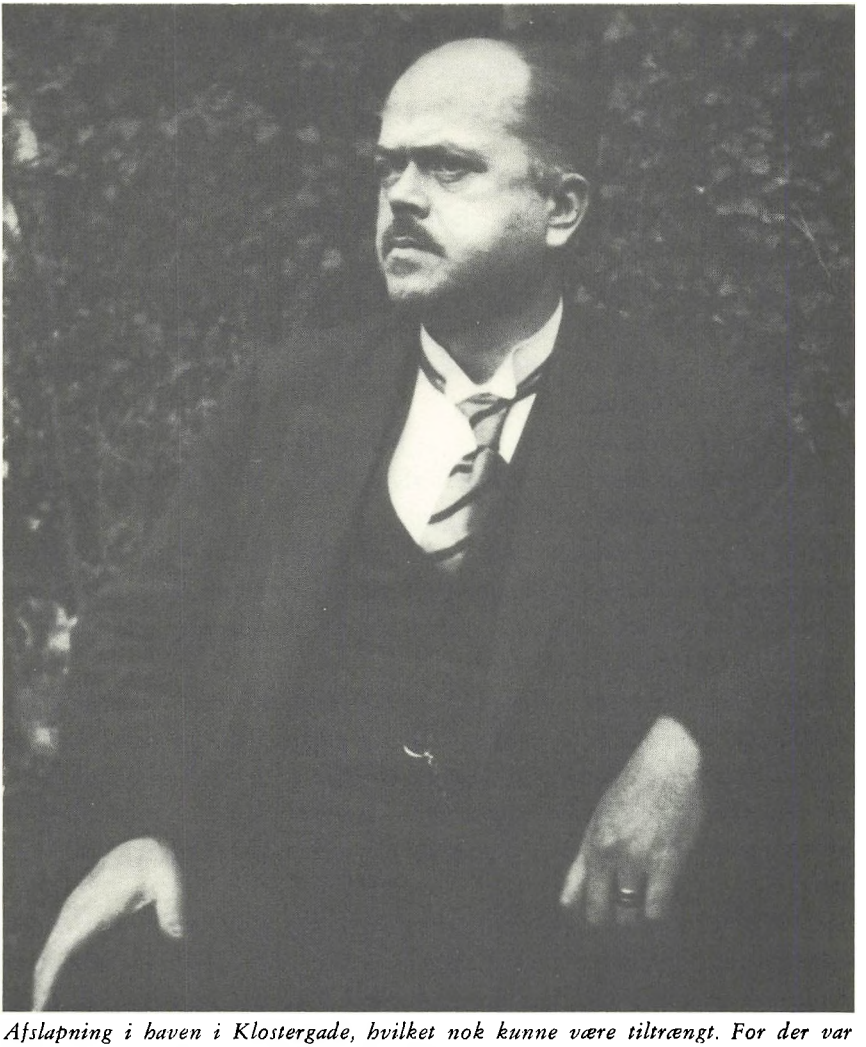
Når bogen nu genoptrykkes på Historisk Samfunds initiativ, er det naturligt, at vi samtidig bringer P. Eliassens store betydning for Historisk Samfund i erindring. Han var medstifter af Historisk Samfund i 1904–05, medlem af samfundets bestyrelse fra dets stiftelse samt medlem af årbogens redaktionsudvalg og formand for dette udvalg fra 1911 til sin død i 1928. Hans betydning for den historiske forskning i Vejle amt og specielt for Kolding-egnen kan ikke vurderes højt nok.

Historisk Samfund vil gerne bringe en varm tak til Kolding kommune for den store interesse, kommunen har vist for genudgivelsen af Koldingbogen og for den væsentlige økonomiske støtte, kommunen har ydet til genudgivelsen. Uden kommunens støtte havde vi ikke i bestyrelsen turdet binde an med opgaven, og det er tillige ved denne støtte muliggjort, at prisen for bogen har kunnet holdes på et rimeligt niveau.

Bestyrelsen for VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Oktober 1974

P. ELIASSEN

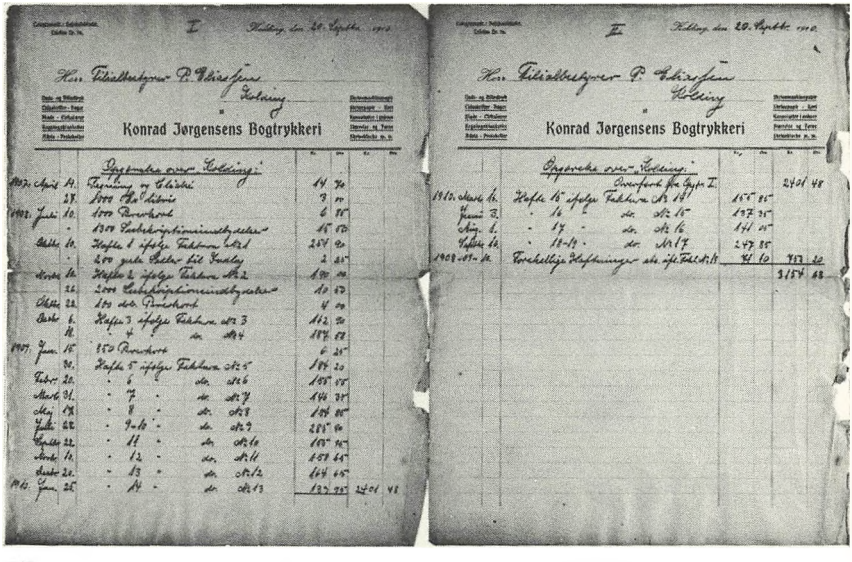
Afslapning i haven i Klostergade, hvilket nok kunne være tiltrængt. For der var altid travlhed i huset. Selv på køkkenbordet stod der en telefon.

Låsbygade har altid haft noget særligt over sig. Ikke mindst i de senere år, hvor minderne om det gamle Kolding brat og i nogle tilfælde uforstandigt er blevet jævnet med jorden. I nummer 105, Kommunens Stiftelse, samles fortidens og nutidens tråde til disse linjer. På bordet ligger den gamle slægtsbog med sølvspænde fra en salmebog, og på væggene hænger portrætfotografier.

Her i nummer 105 bor fru Marie Eliassen, som var gift med Koldings lokalhistoriker, redaktør P. Eliassen. Billederne ser lidt tilknappede ud. En alvorsmand kigger ud fra rammen med ridderkorset hængende forneden i fotografiet.
Andre billeder af min farfar, som jeg ikke selv har kendt. Fortsat eftertænksomme. Mon de nu dækker hele sandheden? I hvert fald siger en af familiehistorierne, at P. Eliassen, som spillede på guitar og sang Bellmans sange til, fik invitation til fest. Indbydelsen understregede ret kraftigt, at instrumentet skulle medbringes, hvorefter han fremsendte guitaren med en venlig hilsen om, at desværre kunne han ikke selv komme, men her var i hvert fald den ønskede del.
I 100-året for redaktør P. Eliassens fødsel udkommer nu i genoptryk første del af hans historiske livsværk »Kolding fra Middelalder til Nutid«, i daglig tale kendt som Kolding-bogen.
Lidt af et livsværk var det. Både åndeligt og fysisk. I over 10 år blev der arbejdet på bogen, der udkom fra 1908 til 1910 i hefter, uden at det nok vakte den store lokale opsigt. I hvert fald siges, at restoplaget af hefter til sidst solgtes til nedsat pris.
Familien gemmer endnu regningen. Selvfølgelig ser den i dag såre beskeden ud. Men da de offentlige kilder dengang ikke randt så kraftigt som nu, var det en betydelig økonomisk risiko at udgive et sådant værk. På den anden side havde forfatteren som exlibris i sin bogsamling et lille slagord, der som en trompetfanfare forkyndte »Den, der vil, han kan«.
Slægtsbogen fortæller: 1905: »Ansøgning til kultusministeriet om understøttelse til arkivrejser (Viborg) afslået«. 1906: »Min første lånetilladelse, der senere gentagne gange er bleven fornyet. Den har været mig til uvurderlig nytte og besparelse«.
Senere fortæller bogen om 150 kr. fra kultusministeriet til arkivrejser samt bringer en oversigt over de offentlige midler, som var med til at støtte udgivelsen af Kolding-bogen.
Afsnittet slutter med følgende ord: »Jeg har således ikke at beklage mig med hensyn til offentlig hjælp«.
Det var ikke de store beløb, man regnede med dengang. Af slægtsbogen fremgår, at de samlede omkostninger til Kolding-bogens trykning var

4191 kr. og 23 øre, hvilket til gengæld var ca. det dobbelte af årslønnen. Hefterne blev solgt for 50 øre, dog 10 øres rabat til medlemmer af historisk samfund. Det første hefte udkom den 14. oktober 1908. Det sidste 10. september 1910.

Det historiske værk fik sin anerkendelse. Måske lidt sparsomt af den lokale samtid. Langt rimeligere og rigeligere senere.

Således så regningen ud – hefte for hefte – fra Konrad Jørgensens Bogtrykkeri. Den samlede sum lød på kr. 3154,– og dertil kom så klicheer og andre udgifter.

Redaktør P. Eliassen var af sønderjysk gårdejerslægt fra »Brunsgård« i Langetved, Skrave sogn nær Rødding, og således hvad han selv i slægtsbogen kaldte »prøjsisk undersaat«. Slægtsbogen beretter: »Da jeg i halvfemserne flyttede til kongeriget, forandrede jeg ikke mine undersaatsforhold. Jeg tænkte mig altid dengang at vende tilbage til den nationale kamp«.

Først i 1908 blev Eliassen dansk statsborger. Til gengæld sagde han ret kraftigt tak for sidst til »prøjserne« under første verdenskrig.

Den sønderjyske gårdejertradition fulgte P. Eliassen ikke, men blev journalist, hvilket ikke kan forbavse så meget. Hans far, uddannet urmager

I rejsetøjet og med sølvknappet stok på en af de mange ture rundt om i landet. Billedet her er fra København. Efter datidens forhold var P. Eliassen meget berejst, bl. a. med flere ture til England, Sverige samt rejser i Tyskland. En del af disse foregik på cykel. Det er karakteristisk, at i slægtsbogen er der år for år ført fortegnelse over indtægterne, og var året godt i så henseende, fremgår det, at der enten blev talt om udvidet bogindkøb eller rejsemuligheder.

og senere gårdejer, var en af de ivrigste penneførere for danskhedens sag, og der var et slægtskab til den daværende redaktør af »Dannevirke«. Dertil kom, at i sine helt unge år havde P. Eliassen ytret rejselyst til USA, og moderen har tilsyneladende hurtigt skredet ind og skaffet ham plads som journalist ved »Dannevirke« i Haderslev. Herfra gik turen videre til andre blade, og han kom året før århundredskiftet til Kolding som filialbestyrer på Ritzaus Bureau, som forsynede en række aviser med døgnets nyheder. Det var ham, som ifølge en af Larsen-Ledets erindringsbøger var ophavsmanden til lidt af en i disse tider omtalt journalistisk spøg. Nyheden om en ny pave i Rom skulle over telefonen dikteres til bladene.

– Hvad ved vi ellers om den ny pave, spurgte en journalist i telefonen.

– At han i sin ungdom har været en værre en med piger osv., lød det kvikke svar.

Hvilket den knap så kvikke journalist optog som den fulde sandhed og lod trykke til sine læseres forundring.

Billederne på væggen kan ikke tale helt sandt.

Ikke alene fortiden havde P. Eliassen sansen for. Også fremtiden. Foruden en række historiske værker og mindre skrifter, som var starten ganske enkelt for at supplere indtægten, har han udgivet et lille hefte om radiofonien.

En af byens første antenner stak ud fra hans vinduer i Klostergade 22. Husstanden klamrede sig til høretelefonerne på krystalmodtageren, og familieoverhovedet spåede radioen en stor fremtid, skønt modsagt af mange, som kaldte det moderne narreværk, mens han forskede videre i byens og egnens fortid, var medstifter af Vejle Amts Historiske Selskab, Historisk Samfund for Sønderjylland og sad i bestyrelsen for Koldinghusmuseet.

Min far, redaktør Carl Eliassen, har engang fortalt mig, at der blev bygget krystalmodtagere med en sådan energi og næse for fremtiden, at han på et tidspunkt i sin ungdom var i tvivl om, han skulle vælge bladvejen eller radioudviklingen. Det første blev tilfældet, og familietraditionen løb videre. Til gengæld måtte jeg som journalistelev affinde mig med, at når jeg fortalte min far om en eller anden journalistisk idé, fik jeg ofte svaret:

Den er god nok, men ikke ganske ny. Den fik din farfar for 50 år siden. Ved siden af min farfars mange gøremål skulle det daglige arbejde jo også passes med betjeningen af bladene med RBs nyheder, og under første

Fra de glade – og anstrengende – radiodage. Teksten til tegningen lyder: »Kl. 2 nat – så hvor blev Amerika af?«. Den er lavet af redaktør Harald Schrøder og sendt i 1923 som nytårskort. Ganske karakteristisk for afsenderen siger kortets bagside kun »Tak, i lige måde!«.

verdenskrig informationer m. v. samles illegalt til brug for englænderne, hvilket senere indbragte et ridderkors.
Slægtsbogen fortæller: 29/9 1919: »Da jeg i dag ude fra byen vendte tilbage til kontoret, lykønskede personalet mig. Jeg var udnævnt til ridder af Dannebrog. Det var mig en overraskelse, jeg vidste intet om, at jeg var indstillet. Af listen over de udnævnte ser jeg, at det er krigsministeriet, der har indstillet. Det er altså en påskønnelse for min deltagelse i den militære efterretningstjeneste under verdenskrigen«.
Men det var ikke et glædens år. Min farmor, Caroline Eliassen, var først på året, 1919, død af den spanske syge, revet bort som så mange andre. Slægtsbogen bærer tydelige og mange præg af hendes betydning. Afsnittet om ridderkorset slutter da også således: »Det er hendes arm om min hals, der bragte lidt ud af mig, og nu da hun er død, føler jeg ingen virkelig glæde ved noget«.
Et andet sted i slægtsbogen, også 1919, siges det om Caroline Eliassen: »Kun hun vidste, hvilket arbejde, der lå bag, hvilke kampe og sejre, hvilke genvordigheder og nederlag, jeg måtte igennem for at fuldføre disse arbejder«.
Glæden vendte tilbage. Fru Marie Eliassen blev gift med redaktør P. Eliassen i 1921 og har om nogle af de senere bøger, »Historiske Strejftog i Kolding og Omegn« og »Kongeaaen eller den gamle Grænse«, 1926, fortalt, at de kom til verden på grundlag af omfattende studier, rejser til arkivet i Viborg, samtaler med gamle borgere – ja endog til brug for »Historiske Strejftog« blev reklamens magt taget i anvendelse. Annonce blev indrykket i det gode gamle »Kolding Folkeblad«, som vi alle tre bladgenerationer har tjent, med efterlysning af folk, som kunne huske. Derefter blev cyklen hentet frem, og turen gik ud i egnen for at tale med de gamle.
Kapitel efter kapitel blev skrevet. Det skete i bølgende røgslør. Store cigarer var min farfars svaghed. Mindst en halv snes om dagen. Når en ny halv kasse af »de gode« var indkøbt, skulle der holdes hus. Men det gik ikke længe. Så røg rationen atter op på højvande i askebægeret.
Fyldepennen skrattede dagligt og flittigt. Notaterne var i stenografi, i-sprængt nogle tyske tegn, som senere har gjort en tydning af original-manuskripterne umulig. Og apropos fyldepenne: På et tidspunkt var der

kongebesøg i Kolding. Christian den 10. lagde til kaj, modtoges med stive smil og hurraråb. P. Eliassen skulle vise majestæten rundt på Koldinghus, men da Christian den 10. havde glemt pen til at indskrive sig i gæstebogen med, måtte han låne Eliassens fyldepen og leverede den tilbage med ordene: »Nu er den jo historisk i dobbelt forstand«.

Pennen bar også umiskendelig præg af, at den blev ført af kyndig journalistisk hånd. Formen og stilen i de ofte tunge historiske emner er let og veldrejet. Når bøger udkom, fulgte ofte breve. Endnu ligger et lille kort i »Historiske Strejftog« fra Jeppe Aakjærs søn, cand. mag. Svend Aakjær, som skriver: »Bare en anden en kunne skrive på engang så sagligt og så livligt«.

Betydelige brevmængder understregede, at det trods alt ikke var ganske upåagtet at udsende historiske bøger, og hilsenerne rundt omkring fra var mange.

Efter min farfars død i 1928, 52 år gammel, blev disse korrespondancer sammen med andet materiale samlet af landsarkivet i Viborg, nemlig til senere overgivelse til Kolding, hvis byen på et tidspunkt var interesseret.

Tilsvarende arbejdsgang – arkivrejser, grundige kildestudier samt samtaler med gamle borgere – har utvivlsomt også været grundlaget for Koldingbogens tilblivelse plus jernflid og interesse.

I sin lille portrætbog »Kolding Anno 1900 – Husker De« (1941) fortæller forfatteren Otto Wang om Kolding-bogens skæbne: »Til slut endte det med, at Eliassen solgte det ret store restoplag, til reduceret pris, for at kunne klare sine forpligtelser. Det blev et stort tab for ham. *Det* var forfatterens udbytte af en halv menneskealders arbejde. Få år efter var værket udsolgt. Det fik den fineste anerkendelse af dem, der kunne gouterе dets historiske nøjagtighed og levende fremstilling ... på Nationalmuseet vakte det stor opsigt, videnskabsmænd skrev anmeldelser af det i Københavnerpressen ... Succes'en var sikret, der var skabt et kildeskrift, som ville have blivende værdi langt frem i tiden. Forfatteren sad tilbage med sit økonomiske tab. Nu, tredive år efter, er værket een af de store sjældenheder, eftersøgt af alle antikvariater, og går på de store bogauktioner til høje priser. Det er en forfatters lod ... når han ikke er af en støbning som Morten Korch«.

Og om forfatteren karakteriserer Otto Wang således: »Der var noget til-

Det gamle hyggelige Kolding i sommertøjet. Billedet af redaktør P. Eliassen, også i sommertøjet og med fotografiapparat, er taget på Axeltorv.

knappet ved P. Eliassen i hans sidste år, men han skrev stadig meget i den lokale presse, gedigne, altid vel udarbejdede artikler, men et »kendt« ansigt nåede han næppe at blive ... satte vist iøvrigt heller ikke pris på at blive det.

Først efter hans død blev han gjort til den store mand ... han egentlig altid havde været«.

Billedet her er tegnet for pessimistisk. Det er sagt og skrevet nogle gange i tidens løb, at min farfar var en skuffet mand. Uden at ville forgylde historien, er dette ukorrekt. Snarere det modsatte var tilfældet. Han måtte bære sin del af den menneskelige modgang, men fik også sin del af glæderne, og en af de største var hans forfatterskab. Utrolig aktive var hans år, og utroligt meget nåede han. »Den der vil, han kan«. Selv omtaler han i et efterskrift til Kolding-bogen arbejdet som »min kæreste fritidssyssel«.

Og således afrundede P. Eliassen i efterskriftet sit historiske livsværk:

»Måtte det lykkes bogen fremdeles at finde læsere, også blandt kommende slægter, der skal spinde den her afbrudte tråd videre«.

Hvilket forhåbentlig vil ske – også således at byen kan passe lidt bedre på sin egen fortid – og ud fra dette ønske har familien med glæde givet sin tilladelse til genoptryk af Kolding-bogen.

Slagelse i april 1974

På familiens vegne

Peter Eliassen

„At leffve udi Tiden oc icke vide Tiden er
ſom icke at være til."

Arrild Huitfeldt.

KOLDING

FRA

MIDDELALDER TIL NUTID

EN HISTORISK BESKRIVELSE

VED

P. ELIASSEN

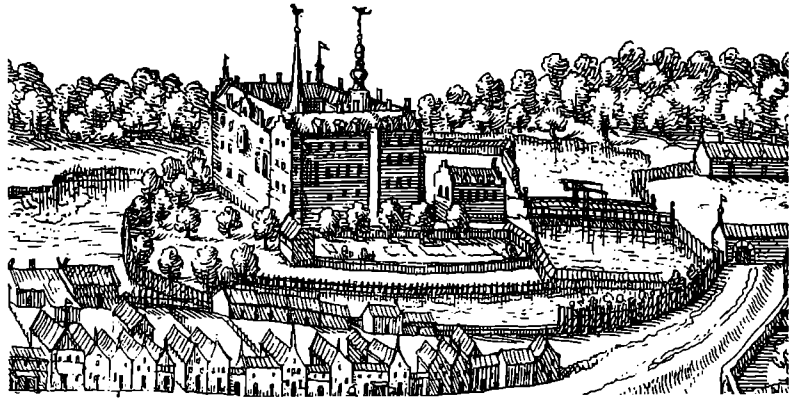

KOLDING

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI

MCMX

KOLDINGHUS

DEN smukke Dal, hvori Kolding Aa glider frem i mange Bugtninger, falder ganske jævnt ind mod Kolding. Ud for Ejstrup ligger Dalbunden endnu ca. 13 Fod over dagligt Vande. Paa det Sted, hvor Sidedalen fra den udtørrede Grønsø neden Harte Kirke støder til, er Højden aftaget til 4 Fod. Noget længere fremme, i Nærheden af Kolding Vandværk, deler Dalen sig ligesom i to. Ad den ene, den sydlige, søger Aaen ud til Fjorden, medens den nordlige Dalarm i adskillige Bugtninger og Forgreninger slynger sig ind gennem Laasby, hvor Gaden paa det laveste Sted — mellem Matrikulnumrene 80 og 81 — er 12,2 Fod over daglig Vande. Nord for Hospitalsgade, mellem denne og Laasbygades nordlige Del, danner Dalen en Eng, i sin Tid „Vifdam", og herfra er der Udløb til Slotssøen, der dækker omtrent 22 Tdr. Land og hvis Vandspejl ligger henved 7,3 Fod over dagligt Vande. Denne nordlige Dalarm ligger, som man vil se, langt højere end den sydligere, gennem hvilken Aaen søger Fjorden, og som fra Vandværket til Aamundingen kun falder et Par Fod.

Ogsaa øst og nord for Slotssøen finder man lav Bund. Dæmningen forbi Slotsmøllen er paa laveste Sted 10 Fod, lidt østligere er Højden endog kun 4—5 Fod. Mod Nord hæver Terrænet sig et Par Steder. Den lille Bakke (30 Fod), der begrænses af Søen, Strandvejen og Dyrehavegaardsvej, er Stedet, hvor Slottets ældste Ladegaard laa indtil 1628. Noget østligere findes en lidt højere Bakke, nu kronet af Monumentet for Kampen 1849, men nord for er der atter lave Engdrag. Her maa man tænke sig nogle af de mange Damme, der nævn-

nes i Ladegaardens Nærhed i det 16. og 17. Aarhundrede. Ogsaa Fjorden skar sig tidligere længere ind her, saa Alfarvejen den Gang førte over en lang Bro. Broen nævnes f. Eks. i Lensregnskabet 1612—13: „Tømmermand Niels Widdesen i Kolding for en Bro og en Vej i Stranden østen og neden for Slottets Ladegaard, 65½ Alen lang, 8 Alen bred, han af ny har forfærdiget i Stedet for en gammel og affalden Bro, som var ganske aflægs og ingen mere at kunne overkomme paa rene Adelvejen fra Kolding By til Medelfar Sund." Længere fremme, vistnok ved Udløbet for den *tidligere* Mølledam for Skovmøllen („*Borge* Mølle") var en anden Bro: „Sammeledes en anden Bro paa samme Vej østen og nedenud ved Dyrehaven." Ved sin Beliggenhed var Ladegaarden derfor i gammel Tid ganske naturligt at betragte som et „*Forværk*" for Slottet, beskyttende Vejen fra „Sundet", Medelfar Sund.

De to Dalarme, selve Aadalen og den højere liggende nordlige Dal, omslutter hele det gamle Kolding, en noget ujævn Bakkeø, hvis højeste Top er Bakken ved Aalykkegade (85 F.), medens *Slotsbanken* ved Søens sydlige Bred kun er 70 Fod.

Uden om de to Dalarme stiger Jordsmonnet ganske betydeligt. „Galgebjerge" (Tivoli-Bankerne) maaler 170 Fod, og mod Gøhlmanns Mølle stiger Højden endda til 180 Fod. Syd for Kolding maaler „Stejlbjerg" 124 Fod, og øster ud af Byen naar vi ved Petersbjerggaard 130 Fod.

Inden for Dallandskabet fanges Øjet straks af *Koldinghus,* der nu som for Aarhundreder siden i høj Grad præger Omgivelserne, men hvor før de forgyldte Taarnfløje blinkede over Kongeborgens blaagraa Skifertage, tegner Ruinens Mure nu en trist Kontur.

Sagn.

I gamle Skrifter hedder det ofte, at Koldinghus oprindelig har baaret Navnet „Ørneborg". Man søger dog forgæves efter paalidelig Hjemmel for dette Sagn. Hverken vore ældste Aarbøger (ca. 1200—1400) eller andre opbevarede Kilder fra den ældste historiske Tid kender Spor til noget andet Navn end *Koldinghus* (Castrum Kaldyng eller Arx Coldingensis). Men maaske Byens ældste Segl er Skyld i Sagnet.

Seglet er meget gammelt. Det træffes allerede 4. August 1421 og er da anbragt under et Vidne af Viborg Landsting om, at Sønderjylland hører til Danmarks Rige.[1] Selve Seglpladen findes endnu bevaret paa Kolding Raadhus. Det viser en *Ørn* paa en Høj og et Træ (en Lind?) ved Højens Fod. Neden under er der tegnet Bølger. I Følge Rostgaard skal Farverne være: Ørnen *hvid,* Højen *sort,* Planten *grøn,* Feltet *blaat* og Bølgerne *Sølv.* Maaske dette Segl rent billedligt betegner Slottet paa Bakken, der vogter den i Dalen fremblomstrende By. Men idet Slottet saaledes er fremstillet ved en Ørn, har dette antagelig affødt Gisningen om, at Slottet oprindelig *hed* „Ørneborg". I Aarhundreder har Sagnet saa spundet videre paa denne Traad. En gammel Riddervise, der i sine Begyndelseslinier baade nævner en Ørn paa højen Hald og en Lind i dyben Dal, er snart bleven erobret

af Sagnet og stedfæstet til Kolding.[2] Visen begynder i den ældste Opskrift[3] saaledes:

„Ørnynn hanndt siider paa høgen Haldtt
oc Lynenn (Linden) hun stander i dipen Dall.
Oc i den Lyen ther siunger eenn Ster.
Oc Suendenn (Svenden) forglemmer hun aldriig".

Den gamle Vise beskriver et Elskovseventyr mellem en svigefuld Ridder og en noget letsindig Adelsjomfru: Ridderen tager Høg og Hund og rider ind i Lunden. Under Linden finder han en stolten Jomfru, som han spørger, om hun „stander for Fuglesang eller hun stander for Riddergang". Hun betror ham, at en Ridder fra Skaane har sveget hende. Ridderen, der nu træffer hende, foreslaar, at hun skal lade den Ridder af Skaane fare og kun følge ham, og hun giver efter. De tilbringer Natten under Linden. En senere Opskrift[4] af Visen melder, at den følgende Morgen sveg han hende, og Moralen er da

„at vare sin Ære og giemme den vel,
en Stymper Du est, naar den Dig fejl'."

Ved Gilder og Lystighed i det 16. Aarhundrede, navnlig ved Bryllupsgilder, naar Øllet var saa vidt uddrukket af Tønden, at denne maatte sættes paa Held for at man kunde faa Bundslatten med, blev denne Vise ofte sunget, vel næppe altid for „Moralens" Skyld; denne er maaske endog en senere Tildigtning. Stærens Sang i Linden benyttes ogsaa senere som Symbol paa løssluppen Elskov. Men nogen Forbindelse mellem den kaade Vise og Koldinghus og By er der ikke. De lærde Mænd, der i sin Tid vilde se en saadan Forbindelse, byggede imidlertid videre:

Historiografen Claus Chr. *Lyskander* (1558—1624) skriver i Fortalen til sin (utrykte) Danmarkshistorie følgende om Kolding:[5]

„Havet løber her igennem det smalle Medelfar Sund og skyder en Fjord ind for Kolding, som gør Skellet imellem Nørre- og Sønderjylland. Her har den cimbriske Dommer Torild tilforn haft sin Høvdingsborg (formodentlig er dette udledet af *Tørrild Herred,* som endda slet ikke grænser til Kolding!). Hvor nu Slottet staar, har boet Adelsfolk, iblandt andre en Mand, som førte en Ørn i sit Vaaben, men neden for, hvor Byen nu ligger, har en Jomfru af de *Krummediger* haft sit Herresæde, om hvis begges Kærlighed endnu synges Viser."

Grunden til, at Lyskander har henført den letsindige Jomfru til de Krummedigers Slægt er vel den, at Krummedigernes Vaaben var en

grøn Lind i Sølvfelt; Linden havde Rod og fem Grene, hver Gren med tre Blade.

Lyskander var, som Historikeren Suhm siger[6], „intet mindre end en nøjagtig Kritikus."

Ligesom Navnet „Ørneborg" saaledes er uden historisk Hjemmel, saaledes er ogsaa det nye Sagn om en ældre Borg end Koldinghus *nord* for Slotssøen. Topografen, Pastor K. Aagaard, en født Koldingenser, legede som Barn paa den Plads, hvor den gamle Ladegaard laa. Marken hedder „Skindelborg" eller „Skinderborg" Lykke. Den dyrkedes af Aagaards Fader. I Nærheden af denne Lykke fandt man 1765 Mursten af en gammel Bygning (et Hus til Ladegaarden?), og siden Jordstykket hed Skindel*borg* Lykke, sluttede Aagaard,[7] at her i en længst forsvunden Tid havde ligget en „Borg", *Skindelborg*. En brolagt Vej i Engen i Retningen Sydvest-Nordøst kunde spores.

Hvorfra Navnet Skindelborg hidrører, vides ganske vist ikke, men alene af Navnet at slutte til en gammel Borg, er vel dristigt. Adskillige Navne, der ender paa „—borg", har jo oprindelig heddet „—bjerg" (Viborg = Vibjerg). En lignende Fordrejelse kan vel være sket her. Eller er Navnet monstro et Smædenavn, som Hovbønder i gammel Tid har givet Ladegaarden? Denne Gaade vil vel næppe nogensinde blive løst, men der foreligger intet som helst faktisk om en gammel Borg med et saadant Navn.

De første Aarstal.

Navnet Kolding træffer vi første Gang i Historien med Aaret 1236, og Byen var vel allerede da Købstad. Men de historiske Kilder fra hin Tid flyder overordentlig sparsomt, saa der bliver ikke mange Oplysninger fra det 13. Aarhundrede, der vedrører Kolding. Forskellige Optegnelser nævner ganske kort, at Valdemar Sejrs Sønner Erik og Abel kort efter deres Faders Død mødtes ved Kolding med deres Hære (1242) dog uden at det kom til Kamp. Erik stod med sin Hær „i et Næs eller Hoved hos Kolding, der hedder Eldenæs."[8] Kolding maa i disse Aaringer være givet Hertug Abel som Pantelen. Under et fjendtligt Fremstød 1247 brændte Kong Erik *Kolding*, Haderslev, Aabenraa og nogle Landsbyer, og antagelig for at forhindre en Gentagelse, *begyndte Abel 1248 at bygge Koldinghus*[9] „som et Værn og Grænsehus, at de Danske ikke skulde indfalde udi Sønder-

jylland". Den første store Begivenhed paa Borgen indtraf 1253, idet Abels Søn Valdemar forlenedes med Hertugdømmet Slesvig. Knælende modtog han Sønderjyllands Banner af Kong Christoffers Haand. Han forpligtede sig til at være Riget huld og tro og tjene det, naar han tilsagdes. Domme paa Urnehoved Landsting skulde kunne appelleres til Herredage i Danmark, og styrtedes Moderlandet i Krig, skulde Undersaatterne i Sønderjylland følge Kongen. Dette at Forleningen foregik ved Overgivelse af en Fane, var en tysk Skik, der aldrig tidligere var brugt ved en saadan Lejlighed, og efter tysk Ret var Fanelen arvelige.

I 1268 lod Kong Erik Glipping Koldinghus genopføre og befæste paany, denne Gang som „en Port og Nøgle for Riget." [10] Huitfeldt, der bruger disse Ord, tilføjer straks: „Den Tid var deres Befæstning ikke saa ordineret som nu, men ikkun Skanser og Voldsteder, forvarede med Grave og indenfore med *Træhuse*".

Det vilde kun trætte Læserne at opramse alle de tørre Aarstal; vi skal nøjes med de vigtigste. I 1312 hedder det, at Bønderne i Jelling, *Almind,* Har, Varvid og en Del af Løver Syssel gjorde Oprør og klagede over usædvanlig Tynge og Besværing. Erik Menved sendte sin Drost Niels Olufsøn mod Bønderne, men disse slog ham ved Kolding. Adskillige Adelsmænd, saaledes en yngre Greve af Gleichen (G. var et Slot i Thyringen) faldt. Kongen kom nu selv herover med en større Styrke, hvorefter Bønderne faldt til Føje. I et Dokument fra dette Oprør [11] hedder det, at Bønderne med deres Anførere har forbrudt Liv og Gods, om Kongen dem ikke vil benaade. Forskellige af Anførerne maatte udleveres. Blandt Betingelserne for Benaadningen findes ogsaa denne, at de fire Sysler skulde give 2 Ørter Korn i Rente inden Pinsedag til et Alter i Kolding Kirke som Sjælegave for de Døde, og der paalagdes mange andre Byrder, deriblandt, at „Bønderne maatte paatage dem den Besværing at *befæste Kolding*" og bygge forskellige andre Slotte og Fæstningsværker. Endnu engang sættes Koldinghus i Forbindelse med Erik Menveds Navn, nemlig 1314, da Kongen her modtog Ditmarskernes Tilsagn om at yde ham Understøttelse mod alle hans Fjender undtagen deres Ærkebisp Jens Grand.

Den svage Kong Christoffer II's Haandfæstning 1320 nævner Koldinghus. Adelen tvang ham nemlig til at lade nedbryde alle kongelige Slotte i Nørrejylland (ialt 34) undtagen Ribe, *Kolding* og Skanderborg. Nu og da har Kong Christoffer opholdt sig paa Koldinghus,

saaledes 28. Jan. 1321, da han stadfæstede Byens Privilegier. Dette er det ældste Privilegium, vi endnu har i Behold.

I 1327 træffer vi den berygtede Grev Gerts Myndling, Kong Valdemar III. paa Koldinghus. Han var da kun 12 Aar gammel, og underskrev med Marsk Ludvig Albrektsen (Eberstein) som Vidne det næste Privilegium for Kolding, 1327, 22. Juli. Ludvig Albrektsen havde Aaret i Forvejen opsagt Kong Christoffer Huldskab og Troskab og gik over til Grev Gert, der bl. a. belønnede ham med Koldinghus Len. Ludvig Albrektsen døde allerede 1329.

Tyskerne satte sig under Holstenerfejden fast paa Koldinghus. Slottet nævnes i Visen om Niels Ebbesen og Grev Gert. Niels Ebbesen støder til Grev Gerts Dør med sit Spyd og foregiver at bringe Bud fra Grevens Broder, Henrik:

»I lade Eders Dreng til Døren gaa,
tage Brevet, som er Eder sendt,
og nu er Ribe saa hart belagt
og *Kolding* den er brændt!«

Det hedder, at 1343, Aaret efter Niels Ebbesens Fald, gjorde Jyderne et forgæves Stormløb mod Koldinghus. Endnu 1348 var Koldinghus i Holstenernes Hænder. Vi træffer paa Slottet Medlemmer af de to holstenske Slægter Brejde og Gadendorp. Ved Forliget paa Nebbe 1348 betingede Kong Valdemar sig, at Greverne Henrik og Claus Lembek skulde være Mellemmænd med Hensyn til Indløsningen af Koldinghus og dets Tilliggende.[12]

Valdemar Atterdag har ofte opholdt sig paa Koldinghus, og den bekendte Spøg om Erland Kalv („Kalv er en god Ko" o. s. v., se dog A. D. Jørgensens Afhandlinger), skal være fremkommen her paa Slottet. I 1365 forligede han sig her med de holstenske Grever, der lovede „et fast, stadigt, evigt Venskab, troligen, ubrødeligen uden al Argelist fast og evindelig at holde". Traktaten er underskrevet af Henrik og Claus, Grever af Holsten med 45 „ærbare Folk og Forlovere" og af Valdemar Atterdag med 48 „fornemme Mænd", deriblandt Erland Kalv.[13]

Indtil langt ind i det 15. Aarhundrede havde Koldinghus til Dels været opført af Træ eller dog Bindingsværk, men 1447 hedder det, at Christoffer af Bajern lod den nordre (vestre?) Side af Koldinghus opføre af *Grundmur*.[14]

Kong Christiern I, der 1448 modtoges ved Kolding af 1500 Rytttere, har udstedt talrige Breve her fra „vort Slot Koldinghus".

Vi skal sluttelig nævne Kong Hans, der ofte færdedes her tillige med Dronning Christine eller Dronningen alene. Da Dronning Christine i 1507 kom fra Skodborghus til Koldinghus, havde hun glemt sin Kaabe paa Skodborg. En Bondemand fik da to Skilling for at bære den hertil. Skriveren noterer i Regnskabet for det nævnte Aar bl. a.:[15] „Item 4 Mark 4 Sk. gav jeg i Fruerstuen paa Kolding, der min Frues Søster var med hendes Datter dér, som min Frues Naade til mig selver befol. Item 3 Mark gav jeg to (af) Hr. Nielses (Niels Eriksen Rosenkrans, Lensmand) Kokke i Stegerhuset. Item 24 Sk. to Stegerssvende der sammesteds. Item 8 Sk. til Portneren. Item en rhinsk Gylden til Jens Dwerff. Item 4 Alb. Vægterne." Skriveren gjorde ofte Indkøb i Kolding til Dronningen. I 1509 købte han f. Eks. et Fad Theriak („Tryagels"), som Dronningen havde bedt ham købe paa St. Francici Marked = 3 Mark 4 Sk. Endvidere to Par Tøfler til Dronningen (18 Sk.) og Hatte og Knive til Fruens Drenge (ɔ: Tjenere). Pengene var noget mere værd den Gang. Dette kan bl. a. ses af, at Skriveren 1507 for 7 Dages Ophold hos Borgmesteren Hans Jacobsen (Skodborg) i Kolding for sig selv og to Mand betalte — 24 Skilling, men heri var Øl dog ikke beregnet.

Christiern II. paa Koldinghus.

Hertug Frederik og Kong Christiern var, skøndt nære Frænder, altid Modstandere. Straks efter den berømte Rigsdag i Worms blev Forholdet mellem dem særlig spændt. Begge havde nemlig haft Sendemænd hos Kejseren angaaende et Stridspunkt.. Det drejede sig om Overgivelsen af Holsten som Len til Hertug Frederik. Tilsyneladende gik Christiern II. af med Sejren, Hertugen skulde modtage Lenet af Christiern II.'s Haand. Ved Nytaarstid 1522 mødtes Kongen og Hertugen paa Koldinghus. Hertugen var Gæst paa Slottet, medens hans Følge boede paa Torvet hos Borgmesteren.

Under Besøget skal Christiern II. være optraadt fornærmende over for Farbroderen. Det siges saaledes, at ved et Maaltid *slængte* Kongen Fadet til Hertugen i Stedet for at række ham det. Værre var det dog med en *Galge,* som Kongen skal have ladet rejse paa Torvet ud for det holstenske Følges Vinduer, vel nærmest som en Haan eller Trusel mod Vasallen og hans Mænd. Hertug Frederik forklarer,

at denne Galge ikke stod paa Torvet, den Gang de holstenske Adelsmænd drog ind i Borgmesterens Hus, men da de vaagnede en Morgenstund, var den rejst. Adelsmændene spottede dog over Galgen. En af dem, en Johan v. Thienen, sagde til sine Kammerater: Vi vil dog se, om Galgen er oprejst for Spøg eller Alvor. Og saa lagde han sin Hat hen under Galgen og ventede hele Dagen paa, om nogen dristede sig til at tage Hatten op. Andre maalte Galgens Højde og fandt, at for Personer af deres Stand var den for høj, den maatte være rejst for Fyrster og kronede Hoveder.

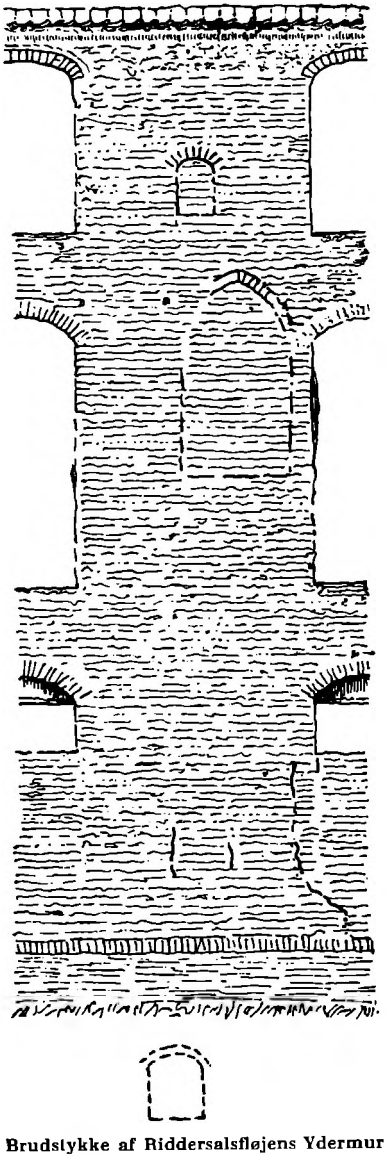
Denne Begivenhed satte meget ondt Blod og mange Penne i Bevægelse. Skønt Christian II. og hans Mænd senere benægtede, at Galgen var rejst *efter* det holstenske Følges Ankomst, er det dog næsten utænkeligt, at Historien er helt opdigtet. Andre Forfattere har paastaaet, at Galgen var rejst til Skræk for nogle forbimarcherende Tropper.

Omtrent et Aar efter denne Begivenhed var det, at 9 jyske Raader sammensvor sig mod Christiern II. De hørte ikke netop til de anseeligste og pyntede det Brev, hvormed de indkaldte Hertug Frederik, med Navnene paa 9 ansete jyske Herrer, der aldeles intet kendte til Sammensværgelsen, ja enkelte hørte netop til Christiern II.s bedste Mænd, saaledes Lensmanden paa *Koldinghus,* Oluf Nielsen Rosenkrans. Efter at Kongen i Vejle havde faaet de oprørske Adelsmænds Brev, var Oluf Nielsen Rosenkrans en af de Mænd, Kongen bad om at mægle paa sine Vegne.

Den 10. Febr. 1523 forlod Kong Christiern Jylland for sidste Gang, idet han efter stærk Vaklen rejste fra Hønborg til Middelfart. Og den 13. Marts modtog Oprørerne sønden for Kolding Hertugen, idet de med den hykleriske, grædende Børglum Bisp som Ordfører bad ham befri dem for Kong Christierns Tyranni. Kongens tro Mænd paa Koldinghus maatte stiltiende se paa, at Hertugen med sit Følge og med Oprørerne drog ind i Kolding. Trods det, at Koldinghus var befæstet, var de dog afmægtige mod Hertugens betydelige Styrke. Men sikkert har de tænkt paa den Galge, der Aaret i Forvejen stod paa Kolding Torv.

Af Slottets ældre Bygningshistorie.

En Bygning som Koldinghus, der i tre eller fire Aarhundreder Stykke for Stykke er omdannet eller bødet, vil altid være vanskelig fuldt ud at gøre Rede for. Hver Tid har stillet sine Krav til Plads og Stil. Snart er der bygget nyt fra Grunden, snart er der omdannet med Bibeholdelse af gamle Mure. Undertiden er der revet Skillevægge ned eller bygget Skillevægge op, og undertiden er Etageadskillelsen forandret. Adskillige af Ruinens Mure frembyder, som de nu staar, et helt Studium. Næppe vil det nogensinde lykkes de sagkyndige helt at komme til Klarhed over de mange forskellige Omdannelser og deres Rækkefølge.

Brudstykke af Riddersalsfløjens Ydermur med tilmuret gotisk Vindue.

Riddersalsfløjen eller det vestre Hus i Borggaarden synes afgjort at være den ældste Bygning. Paa to Steder af Ydermuren ses tilmurede gotiske (spidsbuede) Vinduer (se Billedet). Oven over er der ganske smaa rundbuede Vinduesaabninger ud for Riddersalen, der laa i øverste Etage. Ogsaa paa Indersiden af Murene kan disse Minder fra den ældste Tid spores. Et af de smaa Vinduer i tredie Etage ses meget tydeligt inde fra i en Murpille ind mod Borggaarden. En stor Del af Murværket i det vestre Hus er muret i „Munkeskifte“ („to Løbere, en Binder“), og det Indre af disse gamle Mure er udfyldt med Kampesten og Kalk. Det synes at være dette Hus, som Christoffer af Bajern 1447 har ladet

opføre af Grundmur. At det siges, at det er det *nordlige* Hus, denne Konge skal have opført „af Grund", kan muligt skyldes mangelfuld Orientering. Man maa ofte være varsom med de gamles Betegnelser af Verdenshjørnerne, thi Forvekslinger er ret hyppige. Men forøvrigt er der ogsaa middelalderlige Murrester i Borggaardens nordlige Hus. Træder man ned i Fangekældrene i Husets østlige Ende og undersøger den Mellemgavl, der paa nærværende Grundplan er mærket med a—b, vil man ved en nøjere Undersøgelse af denne Gavl se, at den ikke blot er muret i gammeldags Skifte (en Løber, en Binder), men Muren er fuget paa Østsiden og er ved Syldstenene forsynet med et Par Skifter, der springer lidt frem. *Gavlen er saaledes oprindelig en Endemur, der har staaet frit,* og Bygningen øst for Muren er af nyere Dato*. Derimod staar der, baade inde i Borggaarden og paa Nordsiden et lille Stykke Murværk, der viser, at *vest* for denne Gavl har der staaet en Bygning med samme Skiftegang.

At Borggaarden ogsaa før Christian III' Tid har bestaaet af 4 sammenbyggede Længer, turde være temmelig sikkert. Man kunde altsaa antage, at Borggaarden indtil Christian III' Byggearbejder har været meget mindre end nu, idet Portfløjen, vel af Bindingsværk, kunde tænkes at have ligget vestligere, i Flugt med den omtalte Gavl, førende mod Syd over til en sydlig Fløj. En Gravning, der foretoges umiddelbart før, disse Linier blev skrevne, viste dog ikke Spor af Grundsten under Slotspladsen ud for Gavlen. Derimod viste det sig, at den Stump ældre Mur, der var vest for Gavlen, under Jorden sprang en halv Sten frem. Skønt Gravningen ikke viste Grundsten, er det dog ikke umuligt, at der har ligget en Bygning som angivet. Man maa erindre, at Bygningen efter al Sandsynlighed var af Bindingsværk og at Syldstenene ved Bindingsværk ligger meget højt.

I de Bygninger, som Christian III. har opført, er Skiftegangen i Murene ganske moderne (et Skifte Løbere, næste Skifte Bindere o. s. v.). Stenene er derimod Munkesten. Størrelsen af Stenene er ikke overalt den samme, men overvejende — ligesom i Vestfløjen — $10^1/_2 \times 5 \times 3^1/_2$ Tommer. Hverken paa den ældgamle Vestfløj eller paa Christian III's Mure i Syd- og Østfløj findes Spor af Udkragning. Men alle Mure paa Slottets Ydersider er meget sværere end de Mure, der vender ind mod Borggaarden.

* Noget Murværk (c) i Kælderen *øst* for den gamle Gavl er antagelig opført, da Fangekælderen er gravet dybere, nemlig for at afstive Gavlen.

Under de Huse, der er opførte af Christian III. — altsaa Sydfløjen, Portfløjen og den østlige Ende af Nordfløjen hen til den gamle Gavlmur —, er der Granitsokkel. En hel Del af Stenene i denne Sokkel synes at hidrøre fra en Kirkebygning. Derpaa tyder navnlig nogle buede Granitsten (af et Kirkekor), der er indmurede i søndre Hus' Vestgavl. Disse Sten er vel nok netop paa dette Sted indmuret for at udbedre en Revne, der viste sig i 1680, men andre Sten i Sokkelen langs søndre Side viser samme Profilering og har sikkert siddet, siden Bygningen blev opført. Ogsaa under den udvendige Mur paa Slottets Vestside synes der at have været en Granitsokkel op til Rulleskiftet, men denne Sokkel er erstattet med moderne Mursten.

Granitsokkelen frembyder i Portfløjen en Mærkelighed, idet den med sin affacede Kant fortsættes ind under Portaabningen. Dette viste sig ved en Gravning, som *J. O. Brandorff* foretog 1891. Ved samme Gravning kom man til det Resultat, at der *lige udenfor* Borgporten i gammel Tid har været en Voldgrav langs Muren.

Nordfløjens Fundament ud mod Haven bestaar mod Vest af kløvede Kampesten, og paa et enkelt Sted findes en affacet, muret Sokkel ovenpaa. Paa et Sted (114 Fod fra nordøstlige Hjørne, 26 Tommer under Grønsværet) er man stødt paa et Stykke smukt profileret, sort Marmor, maaske en Overligger til en Kamin. Stykket ligger endnu i Grunden.

Forskellige Steder ud fra Slottet har der været murede Kloakledninger. En saadan Kloakledning gaar ud fra Kongefløjen og udmunder oven for Børneasylet. Den er muret med Hvælving over og vises paa hosføjede Billede. Langs med Sydfløjens Ydermur er der en muret Kloak, der nu synker sammen og derved tvinger Murene til at hælde.

Efter dette lille Syn over gammelt Murværk skal her gengives, hvad vi i gamle Papirer finder om Christian III.s Byggearbejder.

Grundplan

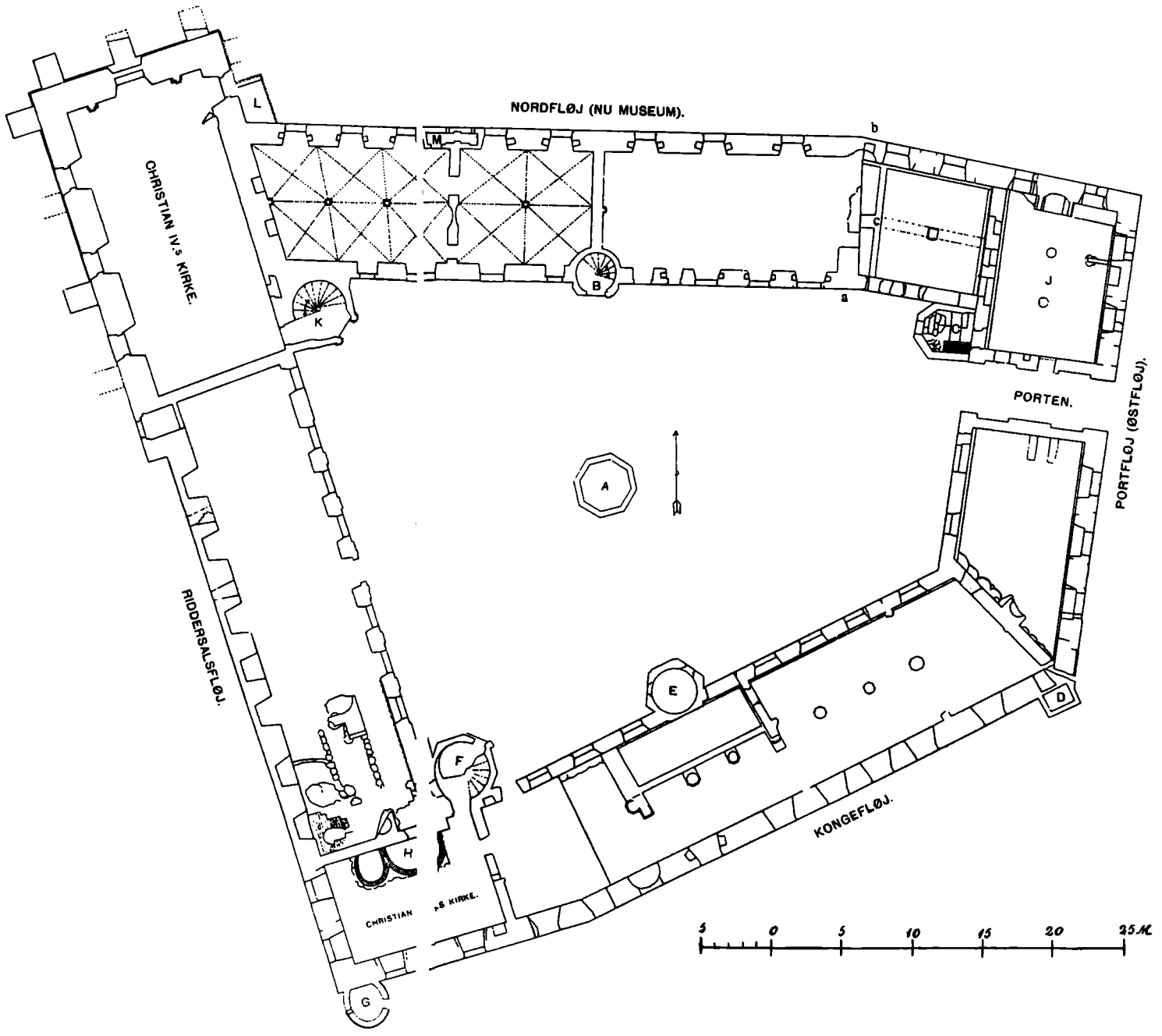
over

Kolding Slotsruin

(Stueetagen).

Opmaalt 1895 af Arkitekt Julius Smith, København.

A. Springvandets Plads.
B. Klokketaarnet.
C. Dronningens Trappe.
D. „Hemmelighed" udfor Kongeværelset.
E. Kongens Trappe.
F. Kronprinsens Trappe.
G. Havetrappen, Nedgang til Badstuen.
H. To Bagerovne.
J. Portnerbolig. Her opkom Branden i 1808.
K. Kirketrappe.
L. Gangen til „den svenske Kælder".
M. En „Hemmelighed" i en Murpille.
a-b. Rest af middelalderlig Endegavl.
c. Murværk, opført til Støtte for Gavlen, da Kælderen østfor er gravet dybere.

Allerede paa Herredagen i København Midsommer 1533 efter Frederik I.s Død paatænktes Arbejder paa Koldinghus. Der udtaltes nemlig, at det var ganske raadeligt, at „de af Rigens Slotte, som ligger næst ved Grænsen mod Fyrstendømmet, *besynderlig Kolding Slot og By*, befæstes og besørges paa Rigens Vegne efter den Lejlighed, som nu for Øjne er imellem Riget og Fyrstendømmet, og at hvilken god Mand, som Kolding Slot indehaver, holder der det meste Folk, Renten dertil ligger kan taale, thi at Gud forbyde, om Rigens Fjender indfinge Kolding Slot og By, da kunde det være Nørrejylland og al Riget til Skade[16]". Om disse Planer er bleven virkeliggjorte, er ubekendt, derimod synes Christian III. straks at have tænkt paa at bygge paa Koldinghus. Dette fremgaar af et Brev, som Abedissen paa Mariager Kloster, Kathrine Eriksdatter Rosenkrans, 1538 skriver til Eske Bilde paa Mogenstrup, der har bedt om at faa noget Kalk. Hun fortæller deri, at Kongen „haver ladet beslaa alle de Kalcke (Kalkværker), som her er for dette Land og skal den (ɔ: Kalken) til *Kolynghen hws* (Koldinghus) og til Riberhus og til Københavns Slot".[17] Vi hører dog intet om Byggearbejdet paa Slottet, før efter at Kongen har taget Ophold her. Paa en af sine Rejser skriver Kongen 1546 til Dronning Dorothea, hvorledes det gaar med Byggeriet, og Dronningen svarer herfra 2. Maj,[18] at hun tror man vil være færdig ved Kongens Ankomst hertil, der indtræffer en Maanedstid senere. Dette Byggearbejde har næppe været meget omfattende, men 1549 er det en større Bygning, der arbejdes paa. Iver Krabbe, der før han kom til Koldinghus, ikke havde det bedste Lov paa sig fra Bønderne, har antagelig stillet store Krav i Form af Bygningshoveri, thi Kongen maa skrive til de Kolding Bønder og Krontjenere, at de skal rette sig efter at arbejde her til Slottet, naar Iver Krabbe siger til. De skal optræde velvilligen, thi Kongen vil lade bygge *nogen mærkelige* (ɔ: betydelige) *Bygninger her paa Slottet*[19]. I et andet Brev fra samme Aar hedder det, at de skal arbejde 4 Dage paa Slottet. Hen paa Foraaret 1549 udskrives fra Lenene i Jylland den fornødne Fetallie til Koldinghuses Bygning, for at denne ikke skal forsinkes. Til Bygningen blev der forskrevet gullandske Fyrrebjælker paa 19 Alens Længde. Man vil finde, at dette Maal ganske svarer til Bredden af *søndre Fløj*. I 1550 bygges østre Fløj, thi Fru Cecilie Rosenkrans paa Hønborg faar Ordre til at levere Iver Krabbe 10 Egetræer til et Porthus, som skulde opsættes ved Koldinghus. Rentemesteren i Ribe, Jørgen Pedersen, maatte skaffe 6 Egetræer til

samme Brug. Aaret efter lægges Lofter, thi om Foraaret skal Lensmand Peder Skram i Helsingborg skaffe to Tønder Loftesøm og 4 Tønder Lægtesøm „med hele Hoveder" til Slottet. Gennem Jørgen Pedersen i Ribe er der fra Udlandet bestilt Glas til Vinduerne. Men dermed var man endnu ikke færdig. Den menige Almue i Kolding Len undtagen Adelens Arvetjenere faar det Aar Ordre til at begive sig til Koldinghus med Heste og Vogne og arbejde 5 fulde Dage paa egen Bekostning[20]. I 1552 skal Claus Bille, Lensmand paa Bahus, levere: 60 Spærretræer, hvert Træ 15 Alen langt, en Fod og en Haandsbred i hver Kant. 30 Spærretræer, hvert Træ 11 Alen langt, en Fod en Haandsbred i hver Kant, 9 Træer til den *Karnap,* hvert Træ 20 Alen langt o. s. v. Claus Huitfeld skulde skaffe 60 Bjælker, hver 17 Alen lang, samme Tykkelse. Samme Aar føres 60 Læster Kalk fra Mariager Fjord til Kolding.

Naar Porthuset nævnes 1550 og Byggearbejdet stadig fortsættes, turde det være et Vink om, at ogsaa Slottets nordøstre Hjørne hen til den mærkelige Mellemgavl i nordre Hus er opført nu.

I 1553 er der Brug for Skifer til Taget.* Kongen havde for dette Aar en Skifertækker Didrik Didriksen (Aarsløn 20 Jochimsdaler, 1 Okse, $^1/_2$ Td. Smør, 2 Svin, 2 „Pund" Malt, 2 „Pund" Mel og en Hofklædning samt fri Mad og Øl og fri Bolig). Han blev samme Aar skikket „vesterværts" over Havet til „den Købmand, der havde samme Sten."[21] Naar Kongen 15. Jan. 1554 hos Lensmanden i Nyborg bestiller 200 Klinkjærn med „Naad" og Tilbehør, er det vel et Bevis paa, at nu er Byggearbejdet endt.

Hvem var under alt dette Christian III.s Bygmestre? Kilderne giver intet Svar. Dr. Francis Beckett nævner som en Mulighed,[22] at Mester *Martin Bussart,* „Stenhugger", som Kongen benyttede ved Københavns Slot, har arbejdet ved Koldinghus. Bussart formodes at være død i første Halvdel af Aaret 1553, thi 12. Febr. 1553 dukker en ny kongelig Bygmester op. Han nævnes blot som *Mester Jacob.* Han var gift med Prinsesse Dorotheas Amme Kirstine og har kun været kongelig Bygmester et Par Aar. I 1557, 17. Juli, afløstes han af en Mand, der senere i høj Grad kom til at beskæftige sig med Koldinghus, nemlig *Hercules van Oberberg.*

---

* Der er ved Koldinghus overvejende fundet blaa Skifer, men ogsaa grøn og rød Skifer. Taget har saaledes muligt været lagt i Mønster. Ud for Borgporten har man fundet Tegn paa, at Kløvning af Skifer har fundet Sted ved Slottet.

Efter Christian III.s Død synes der ikke at være sket større Forandringer paa Koldinghus med Hensyn til Bygningerne. Der tales ganske vist om adskillige Arbejder i Dronning Dorotheas Tid, men disse har sikkert foruden almindelige Reparationsarbejder drejet sig om andre Bygninger end den egentlige Borggaard. Der var jo hele tre „Gaarde" allerede den Gang, ja langt tidligere, nemlig Borggaarden, *Staldgaarden* og *Ladegaarden* eller „Forværket". Ja, saa har vi endda ikke nævnt *Jægergaarden,* men Jægergaarden ved Koldinghus veed vi kun saa uendelig lidt om.

Den særdeles virksomme Henrik Rantzau, der med mere eller mindre Held dyrkede en Mængde Videnskaber, har ladet optage et Fugleperspektiv over Kolding. Denne Tegning blev trykt i Braunius og Hogenbergs store Værk „Theatrum Urbium".[33] Kortet, der tidligere i *tegnet* Kopi har været optrykt i J. J. Fyhns Bog „Efterretninger om Købstaden Kolding", Københ. 1848, og derefter igen i „Vejle Amts Aarbøger 1907", gengives her i *fotografisk* Kopi, idet Fyhns tegnede Gengivelse i forskellige Enkeltheder afviger en Del fra Originalen. Desuden gengives Side 5 (i betydelig større Maalestok) Fugleperspektivets Tegning af Koldinghus.

Vi har her *det ældste Billede* af Koldinghus saa vel som af Kolding. Tegneren har sandsynligvis optaget dette Billede omkring Midten af 1570erne, i hvert Fald er det optaget efter Kong Frederiks Giftermaal, thi Bogstaverne F. S. sammenslynget findes paa Kortet, og man er jo nu enig om, at dette skal sige „Frederik" og „Sofie" og ikke „Frederik Secundus", ɔ: Frederik II.

Da Billedet er taget før nogen af det 16. Aarhundredes Brande paa Slottet, kan man forudsætte, at saaledes, som Slottet her er tegnet, har det i Hovedsagen — maaske Gavlene og de høje Spir undtaget — set ud efter Christian III's store Byggeri: Fire sammenbyggede Længer, alle paa 3 Stokværk. Inde i Borggaarden rager to slanke Taarne op paa samme Sted som de to sydlige Taarne nu, og der skimtes desuden to Spir. Vestfløjen har Trappegavle baade mod Nord og Syd. Denne sidste Gavl synes at springe frem fra Murene, og paa begge Sider af den ses de høje, rundbuede Vinduer til Chrisian III' *Slotskapel.* Vinduerne kan ses den Dag i Dag. Midt paa Vestfløjen skimtes en Udbygning, vistnok en *Karnap,* der synes at være neden for Riddersalen. Sydfløjen ender mod Øst i en Trappegavl, og det maa antages, at en lignende Gavl har været mod Nord.

Ogsaa Slottets nærmeste Omgivelser frembyder interessante Enkeltheder. Ud fra Vestfløjens Sydgavl ses en mindre Bygning, *Badstuen.* Jordsmonnet derfra og hen mod Vindebroen er tydeligt nok anvendt til Have, og vi finder i ældre Papirer, at Haven kaldes „*Dronningens Have*" efter Dronning Dorothea, der synes at have anlagt den og maaske ogsaa plantet den Række Træer, der skimtes paa det gamle Billede. Træerne staar paa Skrænten og er sikkert de gamle Linde, der staar i Haven den Dag i Dag. Paa Slottets Sydside ses en Pille. Dette er en „Hemmelighed" (Datidens W. C.), maaske den samme, hvoraf der endnu staar en Rest. Der var senere mange „Hemmeligheder". Øst for Slottet ligger en Bygning med Trappegavle (*„Klodsbanen"*) og i Nærheden af denne en lukket Gang, *Løngangen,** der fører over Voldgraven sønden *Vindebroen,* gaar under Vejen ved *Staldgaardens* søndre Port og ind i Slottets *store Urtehave,* saaledes at man nemt fra „Dronningens Have" kunde komme over i *Urtehaven* eller *Abildgaarden,* der fra Staldgaarden strakte sig helt ned mod det Sted, hvor Klosteret fordum havde ligget.

Kortets østlige Del er fortegnet, thi de Bygninger, der betegnes med Tallet 5 (Ladegaarden), laa, som allerede nævnt, bag Søen paa Vejen til Middelfart. Her laa ligeledes den Bro, der er angivet yderst til Højre ved Ladegaarden.

— —

I 1581 blev Slottet hjemsøgt af en Ildebrand i sydvestre Hjørne. Det hedder,[24] at „Ilden brændte igennem kongelig Majestæts Kammer ned i Kapellet" (den gamle Kirke). I 1583 har der ifl. Fyhns Efterr. f. Kolding været en større Brand paa Slottet. Hele vestre og nordre Side brændte, og ved en Brand 24. Febr. 1597[25] ødelagdes Køkkenet, „Taarnet", Bryggerset, Sølvkammeret og Oldfruens Kammer. Den sidste Brand voldte stor Forstyrrelse. Bohavet er blevet taget ud af Værelserne, men det kom efter Branden ikke altsammen paa Plads igen. Saaledes blev der i det gamle Kongeværelse fra Kristian III.s Tid „forrykt og bortstjaalet" Lysestager, Messingplader paa Væggene etc., og adskillige Læder-Brandspande, der hang i Slotsporten, forsvandt.

Om Frederik II.s Byggearbejder paa Koldinghus erfarer vi ikke meget. I denne Konges Tid blev der bygget en Mur fra Vindebroen

---

* Lensregnskabet 1611—12: „Færdiget paa kgl. Majestæts Løngang under Jorden udi Urtehaven ved den nederste Port med Pæl, Fyrdeler (Brædder), Spiger og Søm, som stod paa Fald og var aldeles forraadnet."

op til Slotsporten. 1580 fik Kongens Klejnsmed Henrik Drejer 134 Daler for Arbejde paa Koldinghus. I 1581 antyder et Brev fra Kongen til Rentemesteren, dateret 15. Febr.,[26] at der er større Arbejder i Gang. Kongen skriver, at der til Byggeriet paa Slottet og Ladegaarden vil blive Brug for 10 Skippund dansk Stangjærn, 2 eller 3 Tønder Lægte- og Loftsøm og 2 Læster Osmund (ɔ: Jærn, udsmæltet i Klumper). Arent von Münster, Kobbertækker,[27] der ansættes 3. Marts 1581 og forpligtedes til at arbejde paa Kronborg, Frederiksborg, *Koldinghus* o. s. v., har sikkert nu været virksom paa Slottet med sine to Svende og en Dreng. Han kunde tække baade med Kobber, Bly og Skifer. I April 1581 blev der givet Ordre til, at Tolderen i Ribe skulde sende Henrik Belov paa Koldinghus 1000 Daler til Slottets Behov.[28] Ud paa Foraaret 1582 hedder det,[29] at da der vil blive Brug for en stor Mængde Kalk paa Koldinghus, skal Lensmand Jacob Seefeld, efter nærmere Tilsigelse af Henrik Belov, levere denne 100 Læster Kalk til den Bygning, Kongen paa Koldinghus lader foretage. Det følgende Aar opsattes der et stort Plankeværk uden om Urtehaven, og Henrik Belov gik da nogle Borgere for nær. Det var brændt for dem (se senere), og Lensmanden lader da til at have indtaget mere Jord til Haven, end der tilhørte Kronen. Fejlen blev først rettet under Caspar Markdaner.[30] Under denne Lensmand fortsættes Byggeriet. Der sendes 1585 ikke mindre end 150 Læster Kalk til Kolding, dels til Skelning paa Nygaard, dels til en *Stald* i Kolding.[31] Ogsaa et nyt Vognhus, Bygninger i Ladegaarden og nogle Jagthuse i Lenet bygges i disse Aaringer.

Efter Frederik II.s Død omtales der en Udbedring, der skulde finde Sted 1590. Der var dertil bestilt 24 Bjælker, hver paa 24 Alen, 48 Sparrer à 18 Alen fra Gotland, og fra Norge skulde der sendes Tømmer til Hanebjælker, Stænger og Løsholter. Senere viste det sig, at der ikke kunde skaffes Bjælker, der var lange nok. Markdaner fik da Ordre til selv at se at skaffe Bjælker, enten i Lenets Skove eller hos Købmænd. Alt dette Tømmer skulde anvendes til Riddersalsfløjen. Riddersalen skulde det Aar have været anvendt til Prinsesse Elisabets Bryllup, men nogle Uger efter, da Brylluppet blev opsat, blev der skrevet til Markdaner, at nu havde det ingen Hast med at bygge Salen, hvorfor han indtil videre maatte tage Tømmeret i Forvaring, saa det ikke fordærvedes.[32] I 1596—97 opførtes der i Urtehaven et *Boldhus*.[33] Boldhusets Indretning maa have mindet om en Lawn Tennis-Bane, idet Boldhuset var delt med et Net. I Lensregnskabet fra 1610

til 11 læses: „2. Sept. givet Frederik Bornholt i Kolding for 46 Rackete Balde at bruge udi kgl. Maj. Baldhus paa Koldinghus = 23 Sk. dansk. 22. Sept. Rebslager Anders Paaske for et Hampereb tver over fornævnte Baldhus med et Garnværk under samme Reb, mod kgl. Maj. Tilkomst." Spillereglementet for Datidens Boldspil — det drejede sig ved Spillet ofte om store Pengesummer — findes i Arent Berntsens „Danmarckis Rigis fructbar Herlighed" I. 353.

Efter den store Brand 1597 blev der først for Alvor taget fat paa Byggeriet.

Den 21. Jan. 1598 skrev Kong Christian IV. fra Haderslev[34] til Caspar Markdaner, at da Kongen straks paa Foraaret havde i Sinde at foretage „nogen synderlig Bygning" paa Koldinghus, bad han ham holde i Forraad Tømmer, Sten, Kalk, Jærn og hvad andet, der behøvedes til denne Bygning. Og da Kongen havde erfaret, at der var saa mange *Løsgængere* og *Dagdrivere,* der strippede omkring i Jylland, bad han ham om fra 22. Febr. af at lade dem, der fandtes i Koldinghus Len, paagribe, saa at de den 11. Marts kunde blive sendt til Koldinghus. Faa Dage efter[35] skrev Kongen atter til Markdaner og bad ham om at lade de paagrebne Fanger arbejde paa Koldinghus og holde nogle Pligtfolk, som kunde have Opsigt med, at de bestilte noget. Til Underholdning skulde de have Skibskost, og dem, der ikke vilde arbejde, skulde han lade rejse sin Kaas. Den 14. Sept. hedder det i et Brev fra Kongen, at da de Løsgængere, som havde været fornødne ved Slottets Bygning og nu ikke længere var det og skulde afskediges, havde opslidt deres Klæder, skulde Markdaner lade gøre Klæder til dem for omtrent 3 Daler til hver, inden han gav dem Afsked. Det synes efter dette, at Løsgængerne har haft det helt godt i deres Fangenskab, naar blot de har villet bestille noget. At nogle af Fangerne, der arbejdede paa Slottet, dog ugærne har ladet sig bruge til dette Arbejde, fremgaar af Inventariet 1617. Det meddeles deri, at til adskillige Tider, „medens Slottets Bygning stod paa, haver Fangerne, som did blev ført fra adskillige Steder at arbejde, bortrømt med 14 smaa Fangekæder at sætte om Benene med et lidet Stykke Kæde ved og 10 smaa Jærn om Halsen." De Fanger, der her nævnes, er aabenbart Folk, der er dømte for en Forbrydelse, og ikke indfangede Løsgængere.

I Aaret 1600, 7 Okt., anmodes Markdaner om at gøre rigtigt Overslag paa Omkostningerne ved Koldinghuses Bygning fra Philippi Jacobi Dag (1. Maj) sidst forleden og til nu sidst forgangne Mikkelsdag.

De Bygninger, der arbejdedes paa 1598 var *nordre Fløj* og *Kæmpetaarnet.* Aarstallet 1598 staar over Indgangen til Kirketrappen. Om Kæmpetaarnets Opførelse havde Kongen 1598 truffet Overenskomst med den kongelige Bygmester *Hercules van Oberberg.* (Han skal ifl. Friis' Saml. til dansk Bygn. og Kunsthist. ligge begravet i Mariekirken i Kallundborg). I et Brev, der er udstedt paa Haderslevhus 29. Jan. d. A.,[36] befales det, at denne Bygmester skal forestaa og forfærdige den Bygning paa Koldinghus, Kapellet, Taarnet, Kælderen m. m. efter den „Skabelun", som Kongen selv har forordnet. Bygmesteren skal have 300 Daler om Aaret, saa længe det staar paa.

Hercules van Oberberg var den Gang en gammel Mand og har vel været svagelig. I Aaret 1601 fik han en Hjælper, Stenhugger *Hans Barchmann,* der fik Bestilling paa at fuldfærdige den paagyndte Slotskirke paa Koldinghus efter den „Skabelun", som han selv havde afridset. Han skal tilhugge Stenene smukt sirlig og fuldstændige Kirken udi alle Maader *ligesom Kirken paa Haderslevhus.* — Dette Arbejde skal han udføre paa egen Bekostning undtagen Prædikestolen, Alteret og nogle Stykker Gibs. Alt skulde udføres paa egen Kost. Han skal derfor have 2000 Daler og den Dagløn, som han selv tilforn har faaet. Naar Værket var oprejst, vilde Kongen holde ham Murmænd. Kirken skal være færdig om to Aar, regnet fra Mikkelsdag 1601 til Mikkelsdag *1603* og skal udføres med Bygmesteren Hercules van Oberbergs Hjælp og Bistand, og hvis denne skulde dø, skal han være forpligtet til selv at fuldføre Arbejdet. Han faar straks paa Haanden 150 Daler og de øvrige Penge i 9 Terminer, ligesom han fortjener dem. Naar Arbejdet er færdigt til Kongens Tilfredshed, skal der gives ham en Æresklædning.[37]

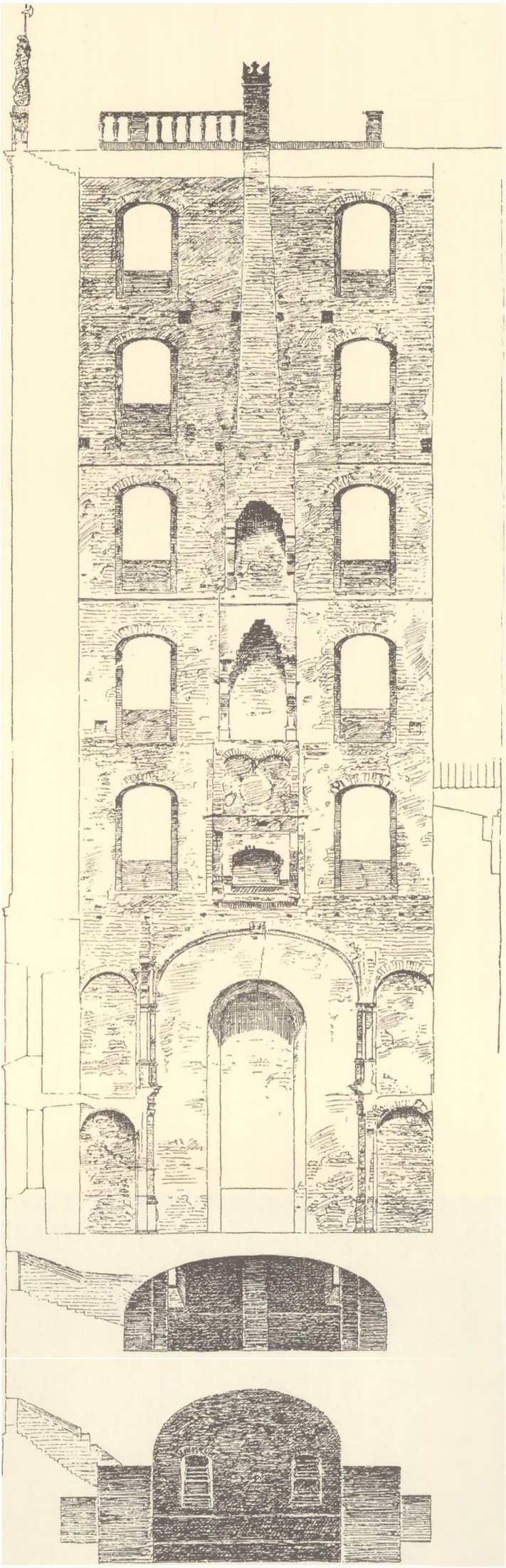
Den 25. Marts 1603 skriver Kongen hjem fra Herregaarden Valden i Halland, at indtil videre skal der ikke bekostes mere paa den Bygning paa Koldinghus. Man faar ingen Forklaring paa Grunden til denne Standsning. Men 9. Maj skriver Kongen atter til Markdaner: „. . . Vider, at som Du kort Tid siden har bekommet vor Skrivelse intet videre at skulle lade bygge der paa Slottet, førend Du fik videre Besked, og vi forfare, at de 3 Parter af den nye Kapel skal være færdig og Stenhuggeren at have bekommet de tre Parter af hans Betaling, da bede vi Dig og ville, at Du lader dennem samme Kapel slet (ɔ: helt) forfærdige efter den Aftingning, med hannem er gjort og efter hans egen Forpligt og hannem siden den 4. Part af

hans Betaling fornøjes, hvilken Du og saaledes kan til Regnskab føre. Dermed sker vor Villie."[88]

Nu blev Kapellet fuldført. Den 1. Febr. 1604 fik Hans Barchmann Brev om snarest at forfærdige en Prædikestol til Slottets Kapel af gullandske Sten med Marmor Piller og Alabaster efter den Skabelun, han havde forelagt, og hvortil Kongen selv vilde skaffe Stenene. For dette Arbejde fik han 150 Daler. Kongen var da selv tilstede paa Slottet og tog Kirken i Øjesyn. Endnu manglede Altertavlen. Om den gjordes der Akkord med Claus Lauridsen Stenhugger 18. Okt. 1605. Kongen leverede Alabast og anden Sten dertil, og Arbejdet betaltes med 200 Daler. Samme Mand leverede en Vindeltrappe til Kirken. Den var af Træ, thi han var jo ogsaa „Billedsnider". — Kirken var færdig.

Amtmand Hoffman skildrer i „Danske Atlas" Kirken saaledes: „Kapellet eller Slotskirken er meget net og sirlig, lignende i Anordningen, men ikke i Kostbarheden, Frederiksborg Slots Kapel. Altertavlen, som er af Marmor og Sten, prydet med Alabastes Billeder, har været høj og anseelig, men er i forrige Seculis Krigstider bleven ruineret, og Kong Frederik IV. har med Flid ikke villet lade det istandsætte, for at blive et Vidne om Fjendens slette Forhold. Prædikestolen er og af Sten med meget smukke udhugne bibelske Historier, staaende paa et kunstigt Stenbilled og derhos en Løve paa et Postament, som holder det kongelige Vaaben. Ovenpaa er et sirligt Galleri, som omgiver Kirkens begge Sider og nederste Ende. Det nederste Galleri er afdelt for sig selv og undertiden tjener det kongelige Herskab for Stol i Kirken, men undertiden tager de andet Steds i Kirken Sæde under Gudstjenesten."

Pastor J. J. *Fyhn,* der kendte Slotskirken endnu bedre end den gamle Amtmand, beskriver den som et smukt lille Kapel paa 7 Fag gennem to Etager. Paa det med blaa og hvide Stenfliser i Tavl belagte Gulv stod i to Rækker 34 Egetræsstole. Forresten var hele Kirken smykket med forgyldte Sirater i Datidens Smag, og en Mængde Bibelsprog var anbragt rundt omkring paa Pulpituret. Vi skal senere komme tilbage til Slotskirken. Billedet, der følger denne Fremstilling, er efter en Rekonstruktionstegning, som Arkitekt Julius Smith, København, udførte 1895 paa Bekostning af Lensgreve Raben-Levetzau til Aalholm, der samtidig bekostede en Mængde Tegninger og Grundplaner af Slottet med en hel eller

Snit af Kæmpetaarnet.

(Vest-Øst).

Efter Tegning af Arkitekt Julius Smith.

Paa Taarnets Nordvæg ses Spor af Kirkens Buer og oven over Rester af en dekorativ Kamin (i Riddersalen). Under Kirken ses de to Kældere, Brevkammeret og (nederst) „den svenske Kælder".

delvis Restavrering for Øje. Planerne blev af Udenrigsministeren i 1907 skænket til Kolding By, og en Del af dem følger som Bilag.

— —

Men heller ikke med Kapellet var Slottet færdigt, hvis man i det hele taget kan bruge dette Udtryk om en Bygning, der som denne altid har været under Haandværkernes Hænder. De gamle Vindeltrapper med de slanke Spir, der ses paa det ældste Billede af Slottet, var af Træ og maatte selvfølgelig erstattes med Taarne af Sten. Dette skete 1610—11, thi det hedder det Aar i Lensregnskabet: „To gamle Vindeltrapper *af Træ* er nedertaget mellem det søndre og vestre Hus og midt for det søndre Hus (altsaa „Kronprinsens Trappe" og „Kongens Trappe") og opmuret to nye Stentrapper udaf gotlandske Sten." Der købtes det Aar 57 gotlandske „Bloksten", og flere har man vel haft i Behold. Samme Aar tilførtes 6700 Mursten og store Mængder af Kalk. Med Trappen menes *hele Taarnet*. Hjørnetrappen blev forsynet med fladt Tag „med en Galleri omkring med Blyrender rundt omkring mellem fornævnte begge Huse". Trappen midt for søndre Hus blev derimod 1611—12 forsynet med Spir. „Taarn og Spir og Vindeltrappe blev med hvid, gul, rød og sort(!) Oliefarve anstrøgen, baade uden som inden udi Glamhuller og Vinduer". De gamle Taarne, der blev nedbrudt, havde været tækkede med Bly; der blev nedtaget $1^1/_2$ Skippund 4 Lispund Bly.

De nye Trapper stafferedes omtrent paa samme Maade som Indgangen til Kirketrappen er den Dag i Dag, men i stor Farvepragt. Saaledes den saakaldte „Kongens Trappe": „30. April afbetalt Claus Lauerentz, Bilthugger i Kolding, for efterskrevne Arbejde, han har gjort, som er: Indsat over Døren til Indgangen i samme Trappe (mellem Kongens og Dronningens Værelser) udi Borggaarden en Freße af gotlandske Sten med 3 Ansigter og Løvehoveder, imellem dennem udhugget Bogstaver, som er kgl. Majestæts og Dronningens Rim (ɔ: Valgsprog) med Deres Naaders Navn og Krone over udhugget. Dernæst over fornævnte Gesimsliste eller Freße udhugget og gjort kgl. Maj. Vaaben med 3 Løver og 9 Hjærter og Dronningens med Scepteret, omkring med Leuerværk forsiret, med en Krone og begge Vabben, tvende Engle, som holder fornævnte Krone og bemeldte Vabben. Siden med adskillig Forsiring og Comportement udhugget og forfærdiget, hvorfor hannem er givet paa sin egen Kost

og for hans Umage Penge 12 Daler. Hertil haver han forbrugt 2 gotlandske Bloksten." — Baltzer Wulf fik Betaling for „Forsiring af samme Vabben med Oliefarve og sit eget Guld at staffere og bestryge. Sammeledes for tvende andre Dørgerichter af hugne Sten med kgl. Maj., Rigens og Dronningens Vabben med Navn, Titler og adskillige Bogstaver, Kroner og des Forsiring mere at staffere og anstryge med Oliefarve og sit eget Guld." Der nævnes Vaaben over tre andre Vindeltrapper i Borggaarden og to gamle Vaaben „at forny og renovere". Det ene af disse gamle Vaaben har uden Tvivl været Christoffer af Bajerns, som omtales af Henrik Rantzau. Beklageligt nok faar vi ikke her nøjere Besked, om dette Vaaben sad paa Riddersalen, eller hvor det sad.

Der er i disse Aaringer opført endnu et Taarn, *det runde Havetaarn*, og der lavedes Hul i Muren ud til denne Trappe: „Anders Olufsen, Murmand i Kolding, igennemhugget og brækket Brandmuren til en Dør ud af det nye Kammer, som forleden Aar til Phil. Jacobi Dag 1611 blev forandret og gjort af *den gamle Kirke* ved kgl. Maj. den liden Sal ind paa en Trappe med sin Nedergang til Badstuen." Under den nye Kirke opmuredes „et *Brevkammer* med Brandmur mellem tvende Hvælvinger til Slottets Brevkister og Breve at indsætte udi." En anden Del af Kælderen under Kirken indrettedes til at lægge Mel i.

Endnu skal nævnes nogle enkelte omfattende Byggearbejder: „Efter kongelig Majestæts vor allernaadigste Herres og Konges mundtlige Befaling, da Hans Maj. ved Fastelavnstid 1614 var her paa Slottet selv til Stede saa og efter Hans Majestæts egen Paaviselse til Caspar Markdaner at skulle lade forfærdige og bygge her paa Slottet et nyt *Bryggers* og *Bagers*, da er nedbrudt en stor Mur og Mellemgavl fra øverst til nederst udi en gammel Spiskælder udi det vestre Hus paa Slottet i den søndre Ende, som den gamle Kirke forhen var. Samme Mur var 30 Alen høj, $3^1/_2$ Alen tyk, 15 Alen bred, og i det Sted opmuret udaf Grunden i Kælderen to *Bagerovne* (se Grundplanen), en stor til Grovbrød og en liden til Sigtebrød at bage udi, som indlagt er under den gamle Kirke ind i Jorden, saa og en stor, rum og vid Bryggersskorsten udaf Grund fra nederst og udaf Taget med Mur paa alle Sider med tvende (Side-) Skorsten, en udaf *Sølvkammeret* og igennem den ene Ende i *den store Sal* (ɔ: Riddersalen), den anden ud af Salen ind i fornævnte Skorsten . . . Hvidtet den lange Sal, der

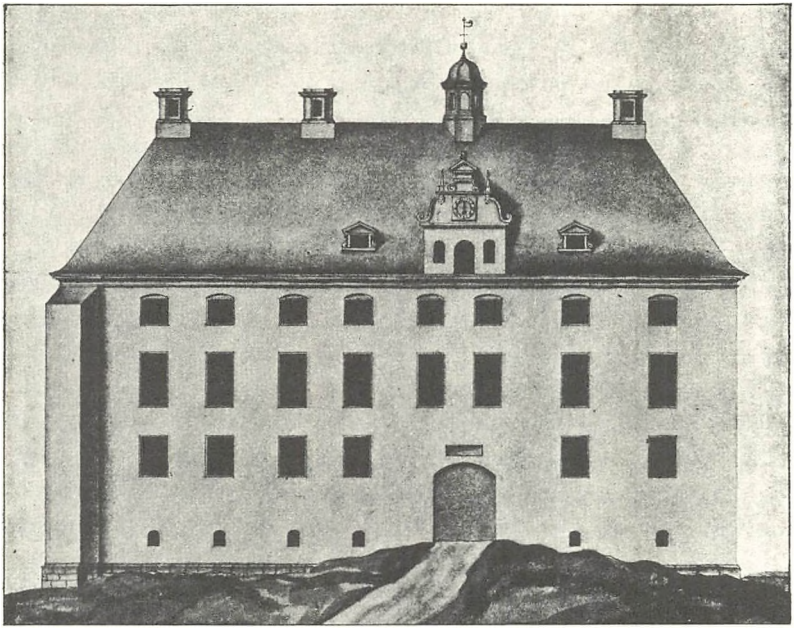
er 92 Alen lang, 7 Alen høj og 17 Alen bred*." Dønnikemesteren (Gibser) Valentin von Smalkaldt arbejdede det Aar paa Slottet, men det vides ikke, om han er den samme som den „Kalksnider", der ifl. Kongens Skrivkalender fik 100 Daler for det Arbejde, han skulde gøre „paa Salen". I Salen blev der opstillet en Skorsten (Kamin) efter en Tegning, Kongen havde givet Mesteren, Claus Lauridsen. Det var ogsaa denne, der huggede de fire Aarstider i Sten, men disse Billeder sendtes til København. For Kaminen fik han efter Akkord 150 Daler, for Billederne 30 Daler Stykket. Billederne oversendtes til København 1615.[39] Claus Lauridsen, der blev Borger i Kolding, købte 1614 en Gaard af Kongen. Gaarden laa paa Rendebanen og kostede 350 Daler.

I vestre Fløj var der forøvrigt i 1610—11 lavet „en Skjerværk" langs igennem hele Huset, 107 Alen lang, 5 Alen høj. Denne Skillevæg dannede en lang Gang langs den Side af Huset, der vendte ind mod Borggaarden, og Gangen, der gik fra Christian III.s Værelse og „den lille Sal" hen til Kirken, kaldes „den lange Kirkegang".

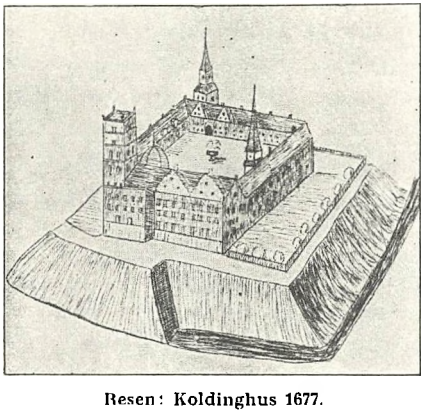
Som Amtmand Hoffmann fortæller om sin Tid, at i Slotskirken indtog de kongelige Herskaber ikke altid samme Plads, saaledes var det ogsaa i Christian IV.s Tid. Der omtales en „Dronningens Stol" paa Pulpituret mod Syd, men 1614—15 nævnes Kongens Stol som „først ved Alteret". Men 1645 findes „over Alteret en ny Stol, som Hans Majestæt selv har ladet bygge, og som endnu ikke er fuld færdig uden den vestre Side." Det er vist den Stol, som Frederik Snedker i Kolding har lavet til Slotskirken og som han først 1647 faar Betaling for.[40]

— — Der findes endnu et „*Taarn*", som der kun glimtvis gives Oplysninger om, nemlig et Spir over Borgporten. Det ses tydeligt paa en Tegning i det saakaldte Frederik V.s Atlas i „Det kgl. Bibl.". Tegningen, der gengives her, er signeret 1720 den 1. Maj, og da Tegningen i øvrigt kunde ligne et Udkast til den store Reparation af Slottet, der fandt Sted netop i disse Aaringer, kunde man fristes til at tro, at Klokkespiret over Porten blot var et Forslag, der ikke blev udført, men dette er saa langt fra Tilfældet. I en Inven-

* „Den lange Sal" eller Riddersalen gik lige fra Muren ved de to Bagerovne til Kæmpetaarnets Nordmur og havde 23 Vinduer. Den søndre Side af Kæmpetaarnet, der altsaa maatte bæres oppe af Bjælkeværk over Salen, var saaledes skrøbelig og styrtede derfor under Branden i 1808.

tarieliste fra 1631 opregnes: „Udi Taarnet over den øverste Port paa Slottet: 2 Klokker med ingen Knebler udi. Et Sejerværk med Kong Frederiks Vaaben paa. Jærnkiler, som er bundne udi Linerne til samme Værk." Spiret over Borgporten har sikkert været siden Christian III. byggede Portfløjen. Det er antagelig det Spir, som ses omkring Porten paa Billedet af Slottet fra Frederik II.s Tid og vist nok ogsaa det forunderlige store Taarn, som Resen har ved Porten paa sit Kort af 1677 som et Foster af den upaalidelige Tegners Fantasi. Der er forgæves foretaget Gravninger uden for Porten fra denne og hen til Slottets nordøstlige Hjørne. Havde der nogensinde ligget et Taarn her, maatte der vel have været Fundamenter eller Taarnet have været omtalt noget Steds.

Resen: Koldinghus 1677.

Klokkespiret og Uhrskiven i Frontispicen over øverste Port blev fjernet i Tiden 1720-26. Vi kommer senere tilbage til det.

— — Selvfølgelig omtales Kæmpetaarnet ofte i Regnskaberne efter Slottets Bygning. Det har ligesom de nye Taarne inde i Borggaarden ikke straks faaet sit bestemte Navn, men karakteriseres i Regnskaberne som „det store firkantede Taarn". De 4 store, plumpe Stenbilleder (Hannibal, Scipio, Herkules og Hector), der hver bar et Vaabenskjold (henholdsvis det danske og det norske Vaaben, de tre Kroner og det jydske Vaaben[41]), var satte paa Plads. Hver af „Kæmperne", der har givet Taarnet Navnet, maaler $3^1/_2$ Alen og bærer nederst foran Navnet indhugget. Statuerne, der ganske naturligt ikke er beregnede at ses paa nært Hold (Taarnet maaler fra Kirkens nuværende Gulv til øverste Murkant $49^1/_2$ Alen og Kæmpen *med* Fodstykket $5^1/_4$ Alen) og derfor ikke er *saa* fint huggede, som f. Eks. Thuras Vitruvius gengiver dem, blev opsat samtidig med, at Kæmpetaarnet opførtes. Vi veed ikke Stenhuggerens Navn, men da „en af de store Stenbilleder, som er opsat paa den store ny Taarn," var sønder i 1611—12, færdiggjorde Nicolaus Lauertsøn (ɔ: Claus Lauridsen) den igen. Vi tager næppe fejl, naar vi gætter paa Claus Lauridsen som Fader til Billederne. De smukke og mere kunstnerisk udførte „Masker" og Spygatter, der var anbragt rundt Kæmpetaarnets Gesims og hvoraf nogle endnu findes paa Taarnet, behøver jo ikke at have samme Ophavsmand. Nogle af disse Masker, ret et Kendetegn paa Højrenæssancen, viser meget karakteristiske Ansigter, f. Eks. *Narrehovedet* med Bjældehuen. Desuden er der et Kvindehoved med Perlebaand i Haaret og flere, og paa hvert af Fodstykkerne under Kæmperne var der udhugget *en Havfrue,* ganske kønt udført.

Naar tilføjes, at Koldinghus' Borggaard fra gammel Tid var forsynet med en gammel Port, besat med Jærnpigge (Laagen i Porten havde dog ingen Pigge), og at Slottet paa talrige Steder var forsynet med forgyldte Fløje med Kongens Navnetræk paa begge Sider, kan vi gaa over til *den ældste fuldstændige Beskrivelse af Bygninger paa Koldinghus,* der er opbevaret til nu. Desværre er Beskrivelsen ikke ledsaget af Tegninger, skøndt Kongen netop det Aar synes at have ladet en Ingeniør „lægge og afridse Koldinghus saa vel som Pladsen deromkring".[42] Er denne Opmaaling og Afridsning foretaget, saa er Resultatet desværre gaaet tabt. Den her aftrykte Beskrivelse fra 1617 er foretaget i Anledning af, at Lenet sulde overlades til Caspar Markdaners Efterfølger som Lensmand, Otto Brahe Pedersen. Den er dateret 27. Maj 1617:

„Da befandtes først udi *Borggaarden* fire Huse opmurede af Grund og med Skifersten bedækket, sammeledes et stort firkantet Taarn med ingen („Jnggen") Spir paa, som er ovenpaa med Bly bedækket, desligeste *fire* Vindeltrapper opmurede af Grund, de to med Spir og Skifersten bedækket, de to platte ovenpaa med Bly belagt, hvilke Bygninger allesammen er vel ved Magt. Belangende det murede Hus, som staar neden for Borgporten paa den søndre Side (altsaa „Klodsbanen", nedbrudt det samme Aar), (da) er (det) meget bygfældigt. Et lidet Træhus muret mellem Stænger tvert over for ud til Søen er temmelig vel ved Magt.

Udi *Staldgaarden* findes 3 Huse, som er bygget af Tømmer og muret mellem Stænger (altsaa *Bindingsværk),* med Tegl bedækket og ikke skellet (klinet) under Taget. Lofterne er møgit onde og saa godt som ubrugelige. Det sønderste af samme Huse fattes noget paa Lejderne og er støttet paa den søndre Side (med en Støtte). *Smideset* (Smedien) er og bygfældig (Smedien flyttedes for Brandfarens Skyld 1653). Et Hus i *Jægergaarden* saavel som Plankerne deromkring er vel ved Magt og et andet Hus sammesteds er meget bygfældig. *Vaskerhuset* opført af Tømmer og tækt med Straatag er passelig ved Magt. Et stort gammelt *Tørvehus* er meget bygfældigt. Et lidet Hus muret mellem Stænger og tækket med Tegl er ikke skellet under Taget, ellers vel ved Magt. Det *Slagtehus* ved Ladegaarden tækket med Tegl og vel ved Magt. Udi *Ladegaarden for Slottet* et stort *Vaanhus,* som Mejersken med Køerne er udi, er ved Magt undtagen en liden Afside. Et *Øksenhus* næst østen ved er ved Magt. En stor *Kornlade* er meget bygfældig. Tre andre Huse østen udi Gaarden er vel ved Magt. En *Gaassti* eller Gjafsti er ved Magt. Et *Hønshus,* som og Skriveren har sin Værelse udi (!), er ved Magt. Et andet lidet Hus, som Fogden sammesteds har sin Værelse udi, er ved Magt. Alle disse forskrevne Huse i Ladegaarden er tækket med Straatag og muret mellem Stænger undtaget det østre Hus (det, der præsenterede sig fra Middelfart-Vejen!) er tækket med Tegl paa den østre Side.

Udi Urtehaven et *Lysthus* opmuret af Grund og tækket med Skifer.[43] Et andet Hus sammesteds, som er et *Halvtag,* muret af Grund og tækket med Tegl. Et langt *Vognhus* muret mellem Stænger 30 Fag langt, tækket med Tegl og ved Magt.«

— —

Oplysningerne om Staldgaarden skal her suppleres med følgende: 1631 nævnes „Kongens den nørre Stald", der det Aar staar fyldt

med over 1000 Feltlader til Skyts. Den søndre Stald kaldes samme Aar Gæstestalden. Der nævnes ogsaa en Kongens Ridehestestald, men denne laa vistnok i den store Urtehave. Oven over Ridestalden havde Chr. IV. sit *Drejerkammer.* En Vindeltrappe blev 1612 bygget i Ridehestestalden op til Kongens „Sverrekammer." — Mellem Staldgaarden og Vindebroen var der i Christian IV.s Tid opsat to udhuggede gullandske Sten med Sæder, en paa hver Side af Broen. 1610 fik Maler Baltzer Wulf Betaling for „at staffere dem med hvid Oliefarve med kgl. Maj. og Dronningens Navne og Krone oven over og andre Bogstaver flere, han har forgyldt, som var forhen afregnet og affaldet." Jægergaarden angives i Regnskaberne at have ligget tæt ved Slotssøen. I *Urtehaven* opførtes der et *Pilkentavl* 1611. Pilkentavl er et Spil med Kegler. Kalkar beskriver en „Klodsbane" (se denne) som et Hus, hvor der spilles et Slags Keglespil. Endelig blev der 1619—20 i Urtehaven bygget en *Beriderbane* efter Chr. IV.s mundtlige Befaling til Tømmermand Jens Widdesen. Den var af Fyrretømmer og 126 Alen lang. Aaret efter var Murmester Jørgen Pedersen i Kolding beskæftiget med en Gang i Urtehaven til den ny Beriderbane. Jorden jævnedes „ved Bøndernes Tilhjælp". Banen beskrives nu som 133 sjæll. Alen lang, 6 Alen bred, og „ved den ene Ende rund, som er 15 Alen paa Breddelsen og 20 paa Længelsen."

Slottet inden Døre i 16. og 17. Aarhundrede.

Hver Gang en Lensmand overleverede Koldinghus til sin Eftermand, blev der optaget Lister over Inventaret, undertiden ogsaa over Bygningernes Tilstand. De aller fleste af disse Lister er desværre gaaet tabt. Den ældste er fra Kong Frederik I.s Tid,[44] men omfatter kun Borgens rørlige Sager. Listen er dateret Tirsdag efter St. Mortensdag 1527 og begynder med en Beskrivelse af Frederik I.s Seng:

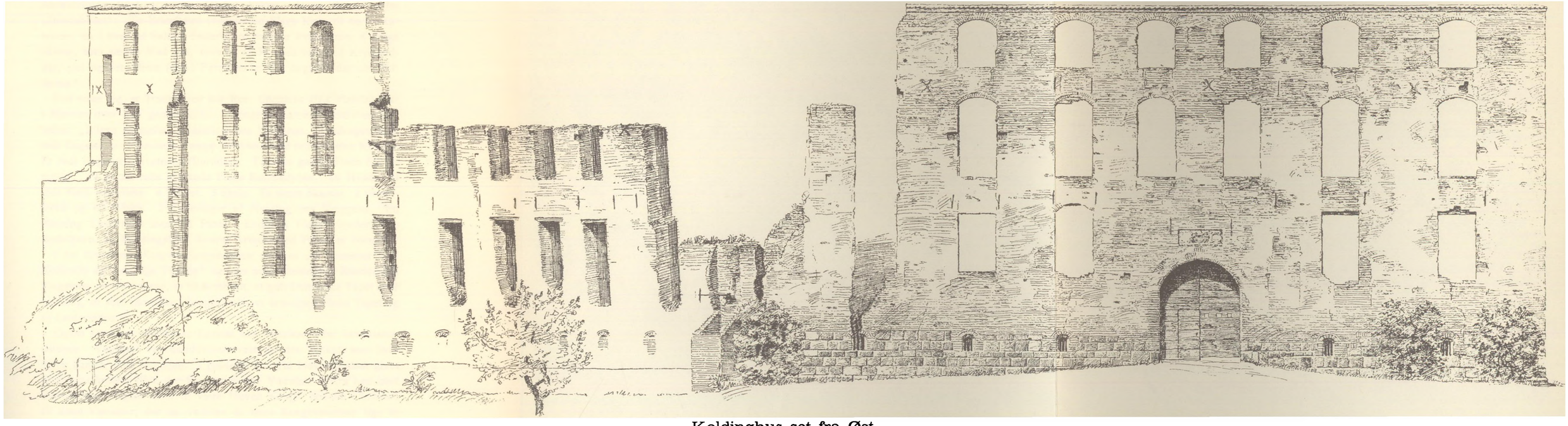
„Dette efterskrevne haver ærlig og velbyrdig Mand og strænge Ridder Hr. Holger Rosenkrans ladet skikke og antvorde fra sig paa Kolding Slot: Først paa vor kæreste naadigste Herres Stue en Seng til Hans Naade selv, opredt med en Herredyne, 2 Hoveddyner, et Læderlagen, et Par hollandske Lærredslagen, „enn Breth mett 3 Reff" (?), et Nyrenbergs Sengeklæde. Item en Seng til Hans Naades Smaasvende, som ligger for Hans Naades Seng, med en Dyne, en Hoveddyne, et Par Hørgarns Lærredslagen, et Sengeklæde, 2

andre Svendesenge, to Hørgarns Skiveduge (ɔ: Bordduge), et Haandklæde, en Borgstuedug, 3 Skiver (Borde), 2 malede Boneder (Lærreder, altsaa Malerier), 2 „Draffue" (Kister?) 3 Senge, som er „draffne mett Reb", en Rulleseng, en Foldebænk, 2 Hynder, en Bænkedyne med Læder, 2 Bagstole og to Jærn Lysestager." Listen fortsættes med en Opramsning af, hvad der er i *Stegerset*, deriblandt 40 Knabefade og 40 Tallerkener, paa *Fiskeloftet* (100 Hvillinger, 500 Kuller, en Snes Skadunger(!) o. s. v.), paa *Kornloftet*, i *Brødkælderen*, *Mjødkælderen* (9 Tdr. Mjød), *Ølkælderen* (1 Læst Øl, 15 Tdr. Æddike, 17 tomme Mummefade o. s. v.), *Saltkælderen* og i *Bryggerset*. I Brødkælderen nævnes to Kanoner („2 Skerpentin med 3 Kamre, en Bolt") og sluttelig nævnes noget Korn, Smør og Kød samt „53 Kartokloder item 2 Halv-Kartokloder, som ligger i den store Borgstue item 2 Falkenetter", som Holger Rosenkrans havde medtaget hertil fra Nykøbing. Som nærværende ved Besigtigelsen nævnes „Per Skodborg, Borgmester i Kolding, Cristiern Perssen, Byfoged ibd. Niels Skack og Niels Werckmester, Raadmænd ibd. med flere Danemænd."

Af Slottets Bygninger er der slet ingen Beskrivelse. Det næste bevarede Inventarium[45] er dateret den 27. April 1585 og optoges, da Henrik Belev til Spøttrup overgav Slottet til Caspar Markdaner. Heller ikke dette Syn omfatter selve Bygningerne, men her er der for første Gang gjort Rede for hvert enkelt Værelse paa Slottet og dets Udstyr, og ved at sammenholde dette Syn med de efterfølgende faar man Klarhed over forskellige Værelsers Beliggenhed. *Den gamle Kirkes* Beliggenhed i Slottets sydvestlige Hjørne er allerede omtalt. Her beskrives Kirkens Udstyr. Det viser sig at have været ganske overordentlig tarveligt: „En forgyldt Kalk og Disk. En Tavle paa Alteret (solgtes senere til Bramdrup Kirke og Pengene førtes til Regnskab til Phil. Jacobi Dag — Majdag — 1616). To Lysestager af Træ og forgyldt. To malede Tavler paa Væggene. 5 latinske Messebøger*. To Messehageler af grønt og rødt Fløjl. En Damaskes-Drejlsdug paa Alteret. Et grønt Damaskes fordelt Klæde paa Alteret. Et andet rødt fordelt Damaskes Klæde paa Alteret. En Messeserk. Et Positiv (ɔ: Orgel, det sendtes hertil fra København 1553) med al sin Tilbehøring.

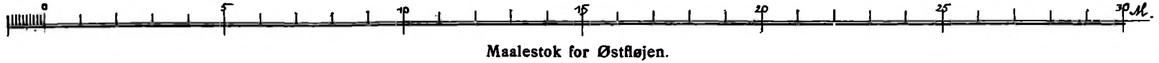
---

* „Derudaf er én overskikket til København efter M. Hans Mickelsens, Prinsens Tugtemesters Bevis' Lydelse, som skulde bruges til et Firmament-Seigerværk der sammesteds. De andre 4 har kgl. Majestæts Sølvpop Buck Safferofski til sig annammet efter hans Bevis' Lydelse 1592."

Koldinghus set fra Øst.

Tegnet 1895 af Arkitekt Julius Smith, København.

Maalestok for Østfløjen.

Riddersalen i tredie Etage i vestre Hus er til Hverdags i det 16. Aarhundrede lidet pralende. Salen kaldes „lange Salen" eller „Dandzhuset": „To Brandjærn (vistnok en Slags Riste til de to Kaminer, én i hver af Salens Ender), tre malede Rygskamle, 4 lange Skiver, som sættes Mad paa, tyve og to Fyrreskiver med Krydsfødder, slet og ret, slette (alm.) Fyrrebænke paa begge Sider om Skiverne."

Det viser sig, at Traditionen har Ret: *Christian III.s Værelser* var i Hjørnet over den gamle Kirke. Kongens *Kammer* beskrives saaledes: „Elleve Gemelter (Malerier) paa Væggene. Omdragen med rødt Engelsk (ɔ: Værelsets Vægge betrukne med rødt engelsk Klæde). Et rødt Engelsk Skivetecke (Borddug). To røde gamle Fløjls Skivetecker. To gamle røde stakkede Fløjls Bænkedyner. To Hynder af rødt Fløjl, halvslidte. 4 Skiver. 5 Stole. To slette Skamle. 2 Brandforke og en Ildske. 2 Lysestager af Messing paa Væggene. En Messing Lysekrone med 16 Pibér. Endnu 3 Fløjls Hynder. To Brandjærn, en Messingplade, hvoraf Armen med Piben er borte."

I det tilstødende *Kongens Sengekammer* nævnes „to Gemelter med Kontrafej og fyrstelige Vaaben" og „tre andre formalede Klæder paa Væggene, en Kurveseng, et Skærmbræt, et gult Damaskes Tapet over en Seng, et sort Damaskes Sengeklæde, et brandgult Fløjls Tapet og et Læderlagen."

Ogsaa *Dronning Dorotheas Værelse* kan paavises efter Inventarielisterne. Værelset var umiddelbart vest for den Vinkel, som Sydfløjen danner med Østfløjen. I Frederik II.s Tid blev Værelset givet til *Prins Christian* (IV), der fik sine øvrige Værelser derfra hen mod Slotsporten. Ogsaa efter at være bleven Konge, beholdt Christian IV disse Værelser, der nu vedblev at være Kongeværelser lige til Slottets Brand. Soveværelset laa tæt ved Porten i Sejerkammeret med en herlig Udsigt. De tidligere Kongeværelser over den gamle Kirke blev efter Frederik II.s Tid *Kronprinsens Værelser.*

Man kan derefter forstaa Navnene paa Trappetaarnene i Borggaarden. Da de to gamle Træ-Trappetaarne op mod søndre Fløj erstattedes med Taarne af Grundmur, blev de ganske naturligt til *„Kongens Trappe"* (midt for søndre Fløj) og *„Kronprinsens Trappe"* (i Hjørnet mellem søndre og vestre Fløj).

I Christian IV.s Værelse finder vi 1585 *det eneste Spejl,* der nævnes paa hele Slottet. Spejlet, der var et Staalspejl, har selvfølgelig været i Værelset fra Dronning Dorotheas Tid. Ellers bestod Møble-

mentet 1585 af nogle Borde og Stole, et Skab med mange Rum i, to smaa Laasebænke og nogle Lysestager paa Væggene, der var betrukne med rødt engelsk Klæde.

Samtidig med, at Kongeværelserne flyttedes længere mod Øst, flyttedes Dronningens Værelser helt over i Slottets nordøstre Hjørne, hvor „unge Hertug Hans" (Hans d. yngre) tidligere havde boet.

Alle de kongelige Værelser var i 2. Etage og optog Sydfløjen og Portfløjen.

I Sydfløjens Stueetage boede Lensmanden. „Kongens Trappe" kaldes undertiden Lensmandens Trappe. Lensmandens Køkken (senere Amtmandens Køkken) var ligeledes i søndre Fløj, hen mod den gamle Kirke.

I Portfløjen maa *Raadstuen* have været. Den nævnes først 1617. Dette var *Rigsraadets Forsamlingsværelse.* Der nævnes nogle Skiver, Bænke og Bænkedyner samt en Mængde Sengetøj. (Naar der var lukkede Sengesteder — og af dem har der været adskillige — nævnes de ikke.) Det meget Sengetøj kunde tyde paa, at Rigsraadet ogsaa har sovet her om Natten, et Forhold, der ogsaa kendes andet Steds fra. *Borgestuen* findes ligeledes i Portfløjen.

I nordre Fløj maa man søge *Fadebokammeret.* En Trappe i det nordøstre Hjørne, „den gamle Vindeltrappe ved Dronningens Fadebo", blev nedtaget 1611—12. Da den senere i det 17. Aarhundrede rejstes igen, fik den Navnet „Dronningens Trappe". Her i nordre Fløj var det store *Hofkøkken* eller „Dronningens Stegers", fyldt med (1585) alle Slags Kedler, Gryder, Pander, „Dørslag", Bradspid, „en Distelerer" og desuden en Del Tintøj, saaledes Tinflasker, Tinskaale til Konfekt, Tinkander og -Stobe, 49 store Tinfade, 39 smaa Tinfade, 61 Tintallerkener, 18 Tin Saltsirkener (Saltkar), 21 smaa Haandbækkener, ja endog fire Messing Badskær-Kander og — 10 Messingpotter at sætte for Senge! Oppe under Stegersloftet hang en Række Skinker.

Det er vanskeligt at gøre Rede for alle de enkelte Værelser paa Slottet, thi dels er deres Anvendelse skiftende, dels er der jo sket store Forandringer ved Nybygninger. Her skal kun nævnes nogle af Værelserne 1585: *En liden Sal* (1617: Kongens Taffelstue) omdraget „med Historier" (bibelske Billeder), *Hertug Adolfs* Kammer (1617: Raadstuen), *„gamle Hertug Hanses* Kammer" (1617 tilføjes: Over Slotsporten), *Lensmandens* Kammer, hans Sengekammer og Skriverkammer („Lensmandens Drenges Kammer"), *Danske Kancelli,*

Tyske Kancelli, Junkerkammeret, „Dochterindens Kammer", Fru *Margrete Rantzaus* Kammer, *Apotekerens* Kammer, *Hertug Moritz'* Kammer (1617: som kgl. Majestæt haver gjort til et *Rustkammer), Rullekammeret* (med et Ege-Rullebord), *Dørnskammer, Børnekammeret, Sølvkammeret, Giedske Dørindens* Kammer (ovenover Fadebostuen), *Hvidbagerens* Kammer, *Køkkenskriverens* Kammer (næst op til Dronningens Stegers), *Vægterkammeret* og *Borgstuen* („En Jærnkakkelovn, som er afbrudt, seks Skiver, et gammelt Skab").

Læserne husker *Badstuen* i Haven. 1585 var den forsynet med en Badstuekedel, en Kobberpasse(?), et stort Badekar, et lidet Badekar, en Skive, en Kurveseng, en Stol. „Endnu findes udi Badstuen som kgl. Maj. og Dronningen haver ladet indsætte, som udtages og bruges efter deres egen Villie, som Lensmanden ikke kan stande for: En lang fortinnet Kobberkedel med to Messinggrebe, en anden trind (rund) Kobberkedel med to Messinggrebe, to høje fortinnede Kobberspande, to smaa fortinnede Kobberbækkener med to smaa Messingringe, en fortinnet Kobberkedel med et Træskaft, deri fem smaa Messingbækkener."

Klodsbanen, der var beklædt indvendig med gammelt grønt Engelsk og havde to grønne Borde, havde „en formalet Ramme over Skorstenen (Kaminen) og grønt Fløjls Tapet og Kappe dertil over Bordet". Der nævnes ogsaa „et Kumpt med to Jærnbaand". Paa Loftet ovenover stod nogle gamle Sengesteder, seks af dem var sammenslaaet af Fyrrefjelle.

Om det saa er i Smedien øst for Staldgaarden, saa nævnes hvert enkelt Stykke Værktøj, hver Hammer: Forhammer, Handthammer, Fusthammer, Noolhammer, Draughammer, to Ambolte og „et Par Bleisebælge".

— —

Ser man paa Slottets Udstyr, saa er det overalt, selv i de kongelige Værelser, meget tarveligt. Der er ingen Kostbarheder. Man maa derefter antage, at en stor Del Sager stadig medførtes paa Hoffets Rejser og derfor ikke medregnedes til Slottets faste Inventar. Den eneste Udsmykning, man finder i Værelserne, er hist og her nogle malede Billeder, nogle paa Lærred, andre paa Træ. I 1617 finder man i Kronprinsens Værelse foruden de allerede nævnte „Gemelter", smaa og store, en „Afrids med Hyldingen i Odense" og en „Afrids af Stavnen fra Adam og Eva og indtil Kristus". I et andet Kammer op til træffer man bl. a. Dronningens Kontrafej af England

(ɔ: Dronning Anna) og Danmarks Riges Vaaben malet paa Lærred. I Christian IV.s Værelse hænger der 1617 — meget betegnende — „Island afridset i et lidet Kobberstykke". I 1607 befalede Christian IV,[46] at Maleren i Kolding „straks skal tage en Kopi af Kong Christians Stamme, som hænger i Kongens Sengekammer saavel som Kong Christians (III.s) og Dronning Dorotheas Kontrafejer og derefter at tilskikke Kongen dette".* Det lader ogsaa til, at der har været en *plastisk Gengivelse* af Dronning Dorothea: „(1619) For et støft Billede (en Dødsmaske?) efter gammel Dronning Dorothea, Maleren haver stafferet af ny, 1 Slettedaler."[47] En Forfatter omtaler en „Salomons Dom" (Gobelin) paa Koldinghus.[48]

Delfter-Kunstneren *Carl van Mandern* afleverede i Oktober 1616 paa Koldinghus sine berømte Gobeliner til Christian IV, der havde indbudt ham til at møde her. Det er ikke lykkedes mig i de gamle Papirer at finde omtalt det vævede Tapet forestillende Dronning Margrete, et Stykke, der var her ved Slottets Brand, og som — solgtes ved den paafølgende Avktion for en Ubetydelighed.

Fra Midten af 16. Aarhundrede har *Kakkelovnene* holdt deres Indtog paa Koldinghus. Dronning Dorothea fik en Kakkelovn herover fra København 1559. I 1586 blev der afsendt „8 maadelige Vind-Jærnovne" og 5 noget større Jærnovne til Slottet, og 20. Jan. 1588 befales det Caspar Markdaner at købe saa mange Jærnovne, som behøves til Gemakkerne paa Koldinghus. Man træffer i det 17. Aarhundrede i Slottets Værelser adskillige Ovne „med Potter paa" (Kakkelpotter). En saadan stod f. Eks. i Dronningens Stue 1631, men da var „Kronen" og Tuden borte.

Lensmændene paa Koldinghus.

Fra de ældste Tider synes Koldinghus at have været et *Pantelen*, det vil sige, Slottet og Lenet gaves i Pant for store Pengesummer. Omkring 1500 var Koldinghus saaledes i Pant til Niels Eriksen Rosenkrans for 2195 Mark og 40 Mark aarlig. Dette sidste Beløb

---

* En Del af de gamle malede Billeder kom senere til Christiansborg. 1740 modtog Slotsforvalter, Løjtnant *Gellermann* 10 Stykker Skilderier, som hidtil hang paa Koldinghus, og førte dem til Christiansborg. Af disse 10 Stykker var de 8 malede paa Brædder og to paa Lærred. (Inventarieliste for 1747 i Kolding Slotsregnskab, Rigsarkivets 2. Afdel.).

var Betaling for at fritages for *Borgeleje*, Indkvartering af Landsknægte. Som Eksempel paa en saadan Pantsættelse af Lenet skal her nævnes Pantsættelsen til Oluf Nielsen Rosenkrans 1516. Det hedder i Brevet derom,[49] at Oluf Nielsen Rosenkrans „maa og skal have og beholde for sit fri brugelige Pant min Herres og Kronens Slot Koldinghus og Koldinge Len med al kongelig Rente og Rettighed i alle Maader og eftersom hans Fader, Hr. Niels Eriksen, samme Slot og Len haft og brugt haver . . . uafløst udi 10 samfulde Aar næst efter dette Brevs Datum, og naar de samme 10 Aar endt og forløbet er, skal han siden samme Slot og Len i samme Maade nyde og beholde saalænge det hannem og hans Medarvinger for saadan Sum Pendinge, som det for stander . . ., afløst vorder undtagen min Herres Købstad Kolding og Byfogdii der sammesteds, som han med ubevaret skal blive, og skal han give min Herre aarligen til gode Rede 40 Mark Pendinge dansk for Borgeleje og dermed være kvit for Borgeleje-Heste at holde, og skal han holde min Herre en Nats Gæsteri, naar min Herre did kommer."

Senere gik Lenet over til at blive et Regnskabslen eller Fadebursen, ɔ: Indtægten gik i Kongens Kasse og Lensmanden blev en Slags Forvalter paa Løn, ganske vist i Regelen en rigelig Løn. Som Eks. paa Betingelserne for Regnskabslen aftrykker vi Lensmand Caspar Markdaners Lensbrev:

„Vi Frederik II Konge osv. gøre alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade saa og for Troskab og villig Tjeneste, som os elskelige Caspar Markdaner til Søgaard, vor Mand og Tjener, os og Riget hidtil gjort og bevist haver og herefter troligen bevise maa og skal, har undt og forlenet og nu med dette vort aabne Brev under og forlener fornævnte vort og Kronens Slot og Len Koldinghus med Bønder og Tjenere og al dessen Rente og rette Tilliggelse, intet undtaget, at have, nyde, bruge og beholde til saalænge vi anderledes derom tilsigendes vorder, og skal han aarligen lade oppebære til Slottet visse og uvisse Indkomster, Rente og Rettigheder af hvad Navn det nævnes kan, intet undtaget i nogen Maade, og aarlig gøre os gode Rede og klart Regnskab for, hvis han i saa Maade oppebærendes og igen udgivendes vorder, og skal fornævnte Caspar Markdaner have god og flittig Tilsyn med hvis Avlsgaarde, som der tilliggendes er, saa at de bliver saa drevet og brugt, som det kan være os gavnligt. Desligeste, at hvis Aalegaarde og Fiskegaarde, der ligger under Slottet, at han og i lige Maade haver god Tilsyn til dennem, saa

at Fiskerne derudi skikker dem trolig og flittig, saa at vort Fiskeri ikke for deres Skyld vorder forsømt. Han skal og have god Tilsyn til Skriveren og Skriverstuen og vort Regnskab med Indtægt og Udgift, saa at Skriveren varer Skriverstuen med Indtægt og Udgift troligen og vort Regnskab flitteligen som det sig hør og bør og til hver St. Phillippi og Jacobi Dag (1. Maj) have sit Regnskab klart og tilsluttet og aarligen hvert Aar hos sit Regnskab leverer fra sig en klar Jordebog paa al Slottets Indkomst, Rente og Rettighed, intet undtaget i nogen Maade og samme hans Regnskab lade vore Rentemestre, som nu er eller herefter kommendes vorder, paa vore Vegne. Og hvis rede Penge, han aarligen over Slottets Underholdning og Udgift kan beholde ved Slottet, skal han indlevere udi vort eget Kammer. Han skal og have god Tilsyn med vore Skove, Marker og Ejendomme, at deraf fra Slottet intet vorder formindsket uden vor naadigste Bevilling og Samtykke og skal hertil være forpligtet udi alle Maader at ramme vort Gavn og Bedste, som vi ham naadigst befalet og tiltroet haver. Og for slig hans tro Tjeneste og Flittighed haver vi naadigst bevilget hannem til Pension og Besoldning om Aaret til sit eget Liv 300 Daler og Pendinge og Hofklædning paa 5 Karle og en Dreng, Foder og Maal til 6 Rideheste saa og paa de Vognheste, som han kan have udi vor Rejse og Bestilling at bruge og dertil den tiende Penge af Gaardfæstning og Sagefald, som der kan falde udi Lenet. Og skal han holde Bønderne ved Lov, Skel og Ret og ingen af dem tilstede at uforrettes imod Loven eller med nogen ny Indfæstning eller anden usædvanlig Paalæg besvære. Skal han ej heller forhugge eller forhugge lade nogen (af) de Skove dér tilliggendes til Upligt i nogen Maade, men have god Tilsyn, at de ved Magt holdes. Han skal og aldeles være Jagten ubevaret og intet skyde eller skyde lade, jage eller jage lade paa nogen (af) de Skove eller Ejendomme dér tilliggendes er, saa og lade have alvorlig og flittig Tilsyn med, at ikke heller nogen anden skyder eller jager sammesteds. *Cum inhibitione solita.* Actum Frederiksborg 18. Maj 1585."

Slotsherren havde da 4 „Gerustheste", som han skulde tjene Kongen og Riget med indenrigs paa hans egen og udenrigs paa Kongens Bekostning. Til disse 4 Heste og til 2 Vognheste fik han altsaa frit Foder, i Aaret 1610—11 blev det 15 Læster* 3 Tdr. Havre,

---

* Til en *Læst* regnedes her paa Slottet 30 Tønder Rug eller Mel, 36 Tdr. Byg eller Malt, 60 Tdr. Havre. En Tønde var som nu 8 Skæpper.

beregnet med en Skæppe Havre om Dagen for hver af de 6 Heste i Vinterhalvaaret. Endvidere fik Lensmanden og hans Folk jo deres Underholdning og „Genant"; for det nævnte Aar nævnes 15 Skippund 6 Lispund Flæsk = 360 Sider, 106 Faar, 106 Lam, 120 Svinehoveder (der tilføjes her „bliver kgl. Maj. Caspar Markdaner skyldig af forleden Aars Svinehoveder 30½"), 120 Svinerygge, 160 Fedegæs, 200 Høns, 10 Ol Æg (heraf raadnede det Aar 6 Ol 35 Æg) og 12 Tønder Smør. Endelig var der Hofklædninger til Caspar Markdaner selvsjætte. Hertil medgik (Lensregnskabet 1611—12) „for 6½ Alen engelsk Klæde = 6½ Daler, 7 Alen Foderklæde = 1½ Daler 1 Ort, 4½ Alen Sardug = ½ Daler 4 Skil., 4½ Alen Bolslærred = 1½ Ort 3 Sk., beløber sig tilsammen for de 6 Personers Klædninger 60 Daler 1 Ort 6 Skilling."

Lenets Overskud beregnes 1608 saaledes: Jordebogen renter aarlig 10,194 Daler. Stiftets Indkomst 1,018½ Daler; *Summarum Indtægt* = 11,212½ Daler. Udgift: Lensmand Caspar Markdaner har til Aarspension paa sig, sine egne Svende og Folk 555½ Daler. Han har til aarlig Genant af Slottet paa sig og Slottets daglige Folk 1850 Daler. Udforingen paa Lensmandens Heste, som er 4 Gerustheste og 2 Vognheste = 137½ Daler. Desuden 10. Parten af det uvisse. Gives Slottets daglige Folk og Tjenere til Aarsløn saa og Slotsfogden, Slotsskriveren og Ridefogden til Foder og Maal paa deres Heste 681½ Daler. Gives aarlig til Løn og Klædning, Kostpendinge, Husleje og Hestefoder til dennem, som ikke spises (ɔ: faar Mad) paa Slottet 343½ Daler. Gives aarligen til 12 Skolepersoner, Byfogden, en Sejrmager (Uhrmager) og andre for deres Tjeneste og Umage 450 Daler. Gives aarligen nogle Præster af Loftet (ɔ: Korn) 66 Daler. Udforingen og Bekostningen paa Slottets Post- og Vognheste beløber 200 Daler. Omdrages med Herredsfogder, Delefogder og andre, som har deres Landgilde fri, 180½ Daler. *Summarum Udgift* 4464½ Daler. Saa haver kongelig Majestæt deraf fri 6748 Daler."

Dette Beløb svinger dog selvfølgelig meget. I 1642 gav Lenet f. Eks. et Overskud af 8141 Rdl. 11 Sk. 1 Alb.[50] Slottets daglige Folk skal vi senere komme tilbage til.

En Læst var 24 *Ørter* eller 2 *Pund.* Daleren, der nævnes her, er *„Slettedaler"* à 64 Skilling eller 4 Mark i Modsætning til *Rigsdaleren,* der som bekendt var 96 Skilling eller 6 Mark eller 4 *Ort.* En Skilling var 3 *Hvide (Alb.)*

Ved det 16. Aarhundredes Begyndelse omfattede Koldinghus Len $4^1/_2$ Herreder: Brusk, Jerlev, Holmans, Tørrild og Halvdelen af Andst Herred. Senere kom den anden Halvdel af Andst Herred til, og ligeledes (fra 1557) Elbo Herred og Nørvang Herred. Slaugs Herred udskiltes fra de omliggende Herreder som et selvstændigt Herred 1552. Ogsaa Øster- og Nørre-Horneherred og Bjerge Herred laa en Tid under Koldinghus. (Nøjere Oplysninger findes bl. a. i Kr. Erslevs: Danmarks Len og Lensmænd.) Vi opregner ganske kort Lensmændene paa Koldinghus. I den ældste Tid er Oplysningerne kun spredte paa Grund af bristende Kildestof:

Dominus Petrus, Advocatus de Kaldinge (Frater Nicolai Ranæ), 1278. 1279.

Ludvig Albertsøn (Eberstein) 1326, død 1328. Opsagde 1326 Christoffer II Huldskab og Troskab og traadte i Forbindelse med Grev Gert og hans Myndling, Hertug Valdemar. Fik af Grev Gert Koldinghus og Riberhus Len m. m. i Livseje.

Laurencius Lafrinson, Høvedsmand paa Koldinghus 1334.

Timme og *Dose Gadendorp,* 1340. 1348. To holstenske Adelsmænd (Huitf. 496 f.).

Mogens Munk til Boller. Blev 1406 forlenet med Kolding og Rotsborg ved Vejle. Død 1410 i Slaget mod Holstenerne ved Eggebæk.

M. Jensen Gyrstings Segl.

Morten Jensen Gyrsting 1437. Bekendt for sit tapre Forsvar af Flensborg under Stormen 1427, men maatte opgive Byen 1431.

Timme Nielsen Rosenkrans 1452, død 1457.

Mogens Ebbesen Galt af Rudbjerg 1477. Enken Fru Dorete afstod Lenet til

Niels Eriksen Rosenkrans til Bjørnholm, gift med Birgitte Olufsdatter Thott. Niels Eriksen, der havde været Hofmester for Christiern II, var her fra 1487 til sin Død 1516. Enken døde 1528.

Oluf Nielsen Rosenkrans til Vallø, 1516—1523. Under Hertug Frederiks (Fr. I.s) Indtog i Kolding 13. Marts 1523 opholdt talrige

Mænd, der var Kong Christiern II tro, sig paa Koldinghus. Foruden Lensmanden var der Biskop Ove Bilde, Erik Eriksen Banner og Mogens Gjø. Hertug Frederik og Oprørerne maatte bo i Kolding By, og hele Egnen blev besat af Hertugens Feltherre, Johan Rantzaus Tropper. Koldinghus kunde ikke udholde en lang Belejring, og Oluf Nielsen fik Stilstand til 5. April, men da Hertugen og Oprørerne truede ham og hans Venner paa Livet, sendte han Underretning til Christiern II, og bøjede sig. Han deltog derefter i Hertug Frederiks Hylding i Viborg. Samme Aar ombyttedes hans Forlening med Abrahamstrup. Senere var Oluf Nielsen Hofmester i Nyborg for Hertug Hans (d. ældre). Medens han var her ved Lenet, var han Ungkarl. Senere blev han gift med Ide Munk. Han døde 1545, ca. 55 Aar gammel.

Niels Eriksens Segl.

Holger Rosenkrans til Boller 1523—27, død 1534 i Slaget ved Svenstrup mod Skipper Clement. En Fjende af Gejstlighedens verdslige Magt. Var ugift, medens han var her paa Slottet. Med Holger Rosenkrans blev Lenet Fadeburslen.

Mogens Bilde 1527—36. Da Grevefejden udbrød, hyldede han Chr. III, men blev alligevel 1536 berøvet sin Forlening og udstødt af Rigsraadet, der havde optaget ham i den kongeløse Tid. Var stærkt knyttet til det katolske Parti. Han var gift med Sofie Gjø, en Datter af Mogens Gjø. I Mogens Bildes Lenstid afholdtes der en Herredag (aabnet 1525, 5. Maj) i Kolding Graabrødrekloster, hvor det kom til et bittert Sammenstød mellem Kongen og Raaderne, og Kongen spurgte dem, om han var Konge eller han ikke var det, ja truede med at fratræde Regeringen og forlige sig med Chr. II.[51] Det var i Mogens Bildes Tid, at Munkene forjagedes af Graabrødreklosteret; Kong Frederik var her paa Slottet under Forjagelsen, som Lensmanden sikkert ingen Del havde i. 1534 i Ugen før Paaske skal Svigerfaderen have holdt et Møde „paa fri Mark ved Kolding" med Hertug Christian (senere Chr. III).

Kaj Rantzau 1536—42, en holstensk Adelsmand, der indkaldtes af Christian III og i Strid med Kongens Forpligtelse om ikke at give For-

leninger til andre end Danske, fik denne vigtige Forlening. Han efterfulgtes dog af en dansk Mand

Chr. Johansens Segl.

Christoffer Johansen Lindenov, 1542 til omkring 1545. Han ejede Herregaardene Fovslet og Drenderup i Ødis Sogn, og en smuk Ligsten over ham og to af hans 3 Hustruer, Margrete Bilde og Ide Rantzau, findes indsat i Vaabenhusets Mur i Ødis Kirke. Tredie Gang var han gift med Anne Johansdatter Bjørn. Christoffer Johansen, der var en meget rig Mand (én Gang laante han Chr. III 9000 Mark lybsk), ejede et Hus paa det gamle Klosters Grund (se Side 63).

Iver Krabbe fra ca. 1545 til 1555. Skal paa en Jagt paa Øen Fur have været ond mod Bønderne, og det var paa et hængende Haar, at han slap for Bøndernes Hævn i Slaget ved Svendstrup. Bonden, der frelste ham, blev fri for Halsløsning. Med sin Hustru Magdalene Banner fik han et Gods ved Skive, det nuværende Krabbesholm. Med Iver Krabbe fik Lensmændene gejstlig Jurisdiktion i Lenet.

Jørgen Rosenkrans's Segl.

Jørgen Rosenkrans 1555—59. Han var født 1523 og døde 1596. I sit Levnedsløb skriver han:[52] „Anno 1552 drog jeg til Kong Christian III udi Gaarden efter nogen mine Venners Raad, og da jeg havde været paa 4. Aar udi Gaarden, forlente Hans Majestæt mig med Koldinghus Anno 1555. Det havde jeg udi 4 Aar, indtil Hans Majestæt døde der sammesteds. Samme Aar var mit Bryllup med min Hustru, Dorothe Lange fra Bregninge, paa Hønborg, som jeg den Tid ogsaa havde i Forlening." — Blev Dronning Dorotheas Lensmand paa Dronningborg. „Samme Tid fik jeg og *Rosenholm* til Mageskifte af Hans Majestæt og begyndte der straks at bygge og grave." Som Rigsraad var Jørgen Rosenkrans senere meget ofte paa Koldinghus, og i Tilfælde, hvor det drejer sig om Hukommelse, siger de Koldingborgere om ham, at han „noksom vidste god Beskeden".[53]

De følgende to Lensmænd styrede Lenet, medens dette var Dronning Dorotheas Livseje.

Povl Huitfeld 1559—63. Bekendt for sit tapre Forsvar af Halmstad 1563, 2. Oktbr. til 7. Novbr.

Morten Svendsen (Bølle) 1563 til Dronning Dorotheas Død 1571, derefter var han Kong Frederiks Lensmand paa Koldinghus til sin Død 1574. Tilhørte en ubekendt jysk Adelsslægt, og det er for Historikerne ufatteligt, at han kunde bane sig Vej til saa høj en Stilling. Han blev gift med Enken efter Povl Abildgaard, Kirstine Ulfeld til Vrannerup, den Gang i Harte, nu i Seest Sogn. Morten Svendsen blev begravet i Kolding Kirke. Fru Kirstine har en kort Tid efter Morten Svendsens Død styret Lenet og afleverede det til

Vincents Juul til Hesselmed, 1574—77, druknet 1579 under Bornholm paa Vej til Gulland. Var under sin Koldingperiode Enkemand.

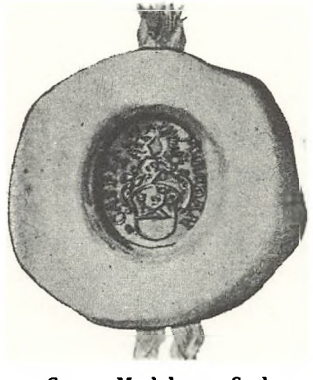
Laurids Skram 1577—79. Af Slægten Fasti. Han var gift med Maren Bilde.

Henrik Belov 1579—85, en Meklenborger, der kom til Danmark efter Fr. II.s Ægteskab med en meklenborgsk Fyrstedatter. Skal have været en overordentlig brav Mand, men havde som Tysker, trods al Bestræbelse, lidt ondt ved at finde sig tilrette. Det var Belov, der under et Besøg en Aften hos Præsten i Andst, *Jon Jensen Kolding* (tidligere Rektor i Kolding), opfordrede denne til at skrive en Bog om Danmark. Præsten undslog sig, men da Lensmanden bad ham om dog i det mindste at sige ham lidt om de forskellige Landsdele, gav han efter. Han skrev nu en latinsk Bog om Danmark. Da den 1594 udkom under Titelen „Ny Danmarksbeskrivelse" (trykt i Frankfurt), vakte den Opsigt. Den svenske Gesandt beklagede sig til Chr. IV over en grov Fornærmelse i Bogen mod Svenskerne. Der stod nemlig, at der i Slaget ved Falkenberg var falden 6000 Svenske, medens der kun skulde være falden 5000. Præsten blev endog suspenderet 1595, men et Aarstid efter blev han dog genindsat. Baade Suspenderingen og Genindsættelsen skete gennem Belovs Efterfølger, Markdaner, over hvem den lærde Præst har skrevet et langt latinsk Digt „i det phalekiske Metrum". Det hænger paa en Tavle i Andst Kirke.*

---

* En smuk Oversættelse af Dr. phil. F. Moth er aftrykt i »Kolding Folkeblad" for 1. Maj 1905.

Henrik Belov blev trolovet paa Koldinghus 18. Novbr. 1582 med Elisabeth Skram, Datter af Belovs Forgænger som Lensmand. Kongen gjorde Bryllupet her paa Slottet 10. Februar 1583, og da den førstefødte skulde holdes over Daaben, stod Fr. II Fadder, og Drengen blev selvfølgelig døbt Frederik. I Ligprædikenen over Elisabeth Skram (hun døde i Barselseng med det 8. Barn 13. Novbr. 1600) fortæller Præsten, at efter Bryllupet sagde Belov til sin Hustru, at „han vidste, at Bønder og andre vilde komme til hende og byde hende Skænk og Gave, paa det at hun skulde hjælpe dem tilgode i de Sager, som de vilde have fremmet". Han bad og formanede hende, at hun ikke maatte tage mod slige Gaver, thi de kunde ikke tages uden stor Synd. Hun lovede det og gjorde Uddrag af Bibelen om saadan Synd og forærede dem til sin Husbond, „paa det at baade han og hun dermed kunde bestyrke deres Sind, saa at de aldrig med Guds Hjælp vilde tage slig farlig Skænk og Gave". Henrik Belov døde 1606 som Herremand til Spøttrup, som han havde faaet samme Aar han tiltraadte Koldinghus.

Caspar Markdaners Segl.

Caspar Markdaner til Søgaard, 1585—1617. Slottets mest berømte Lensmand. Angives at være en uægte Søn af Christian III med en Skomagerdatter fra Koldingegnen. Et andet Sagn gaar ud paa, at hans Fader var Skomager. Klevenfeldt omtaler en Tradition om, at „han var af de Skustere, men hans Læst var som Samsons Kæft"(?). Vi aftrykker her hans Segl og henviser til den senere indgaaende Omtale. En Søn af Markdaner, Christian, begravedes i Kolding Kirke 25. Novbr. 1595. Ejendommeligt nok skal denne Søn være døbt Christian *Mortensen* (se Bakkes: Indskrifter i Kolding Kirke, Ny kgl. Saml. 4to 751). Der var flere andre Børn. Markdaner holdt Huslærer til dem. 1599 hed Huslæreren Niels Jacobsen Robecus og havde studeret i København og Rostok.[54]

Otto Brahe Pedersen til Krogsholm (og Torbenfelt) 1617—23. Han skal have gjort sig meget afholdt her paa Koldinghus, men sin Formue satte han til ved at gaa i Borgen for andre Herremænd. Han døde 1642. Medens han var her paa Slottet, var han Ungkarl.

Gunde Lange til Bregninge 1623—31. Blev Landsdommer i Viborg 1617 og var dette til 1623. I 1626 beskikkedes han til som Kommissær at antage og føre til Hæren i Tyskland 3000 Knægte. Han var gift med Anne Nielsdatter Krabbe og havde med hende 13 Børn, hvoraf de mistede de 10.

Ernst Normand til Selsø 1631—43. Født paa Herregaarden Tribefitz i Pommern, kom tidlig til det danske Hof. Ved Christian IV.s Hylding var han „Edelknabe", derefter blev han Kammerdreng osv. 1615 blev han gift med Ingeborg Arnfeld af Rugaard, og Ægteskabet varede 30 Aar. Ernst Normands stadige Mundheld var, at et ærligt Navn og Rygte og en god Samvittighed var det bedste i Verden.

Mogens Bilde til Tirsbæk 1643—48. Den Kolding Rektor P. J. Tranes trykte latinske Ligprædiken over ham ved Bisættelsen i Kolding Kirke roser ham for hans Fædrelandskærlighed i Krigen med Sverrig, 1643—44. Enken, Margrete Lunge, havde Lenet til 1649.

Ebbe Gyldenstjerne til Tygestrup 1649—51.

Jørgen Sefeld til Visborg 1651—53.

Sten Bilde til Kærsgaard, 1653—61, Slottets sidste Lensmand, der vil blive omtalt i det efterfølgende.

En Havfrue paa Kæmpelaarnet (se S. 29).

Koldinghus som Residens.

Chr. III. flytter til Kolding.

Hidtil var Koldinghus kun glimtvis blevet det Punkt, som Landets Opmærksomhed rettedes mod, men fra 1545 blev det anderledes. De første Aar efter sin Tronbestigelse opholdt Christian III sig overvejende i Hovedstaden, enkelte Vintre paa sine sønderjyske Slotte Gottorp og Haderslevhus og én Gang i Odense for længere Tid. Koldinghus har han kun ganske sjældent gæstet, at dømme efter Datoerne for Kongens Kancelliskrivelser, der muliggør, at vi ret nøje kan følge ham. Christian III har saaledes været paa Koldinghus d. 14. April 1540 og en Tid 1543, da Søsteren Elisabet forlovedes med Hertug Magnus af Meklenborg. Men da Kongen i Foraaret 1545 opslog sin Hoflejr her paa Slottet for omtrent uden Afbrydelse at blive her i fire Aar, traadte Koldinghus og Kolding i første Række. Selvfølgelig foretog Kongen navnlig om Sommeren sine vanlige Rejser til forskellige Egne, men Koldinghus var hans faste Residens, og Kolding By har sikkert ved Hofholdningen i disse Aar, ved den Tilstrømning fra alle Landets Egne af Gæster og Supplikanter, der naturligt fulgte med, faaet et ganske betydeligt Fremstød, en Følge af det Pengeforbrug, der skete ved Hoffet, og hvoraf en Del strømmede i Koldingensernes Lommer. Slottet var jo kun lidet rummeligt den Gang, og langt den største Part af Kongens Hofstat maatte indkvarteres i Byen. Ogsaa Haandværkerstanden i Kolding er bleven ophjulpet ved Hofholdningen paa Koldinghus, dog vist mere derved, at Kongen førte fremragende Haandværkere med sig og tilførte Haandværkerstanden nyt Blod og nye Synsmaader, end direkte ved Bestillinger hos Haandværkere, der allerede boede i Kolding. Den indfødte Haandværkerstand har vist næppe hilst Kongens Haandværkere med stor Glæde, blandt andet synes der ikke sjældent at være opstaaet Nag mod Kongens Haandværkere af den Omstændighed, at disse var skattefri. Byens Købmænd har mere direkte høstet Fordel af Hoffets Ophold. For Bondestanden i Koldinghus Len har Kongens Nærhed øget de Byrder, der f. Eks. i Form af Ægter var dem paalagt. Ikke nok med, at de skulde befordre „Fadeburet" hertil og mange Hoffolk baade frem og tilbage, efter som de paagældendes Rejse i Kongens Ærinde faldt, men selv de mere underordnede Folk, Kongens lavere Tjenerskab og hans Haandværkere skulde ofte be-

jordres. Endelig var der Leverancerne til Hoffet. Ogsaa de skulde befordres af Bønderne. Og det var ikke Smaating, Hoffet brugte. Mange Kræfter maatte sættes i Bevægelse for at skaffe, hvad der nødvendigvis maatte til. Der blev saaledes 1545 tilskrevet Peder Ebbesen Galt i Aarhus, at han straks med et Skib skulde sende 400 Sider Flæsk, en Læst Smør, 10 Læster Malt, 12 Læster Havre og 20 gode Øxne hertil til Kongens Behov og Underholdning. Og Peder Godske paa Københavns Slot fik Ordre til straks pr. Vogn gennem Fyn at sende en Læst Vildbrad, to Tønder Bergfisk og to Tønder saltede Laks. Samtidig fik Jesper Rantzau paa Skodborghus Ordre til at sende saa mange Vogne, som der var Brug for, til Viderebefordring for Vin og Hamborgøl og andet, der skulde sendes til Kolding fra Ribe, den Gang en af Landets største Handelsbyer. Andre Breve[1] sendtes til Lensmændene Hans Stygge, Silkeborg, Otto Krumpen paa Hald, Axel Juel paa Aalborghus og Claus Sehested paa Riberhus, og heri blev forskrevet svære Forsyninger af „Fitalliæ, Øxne oc anden Dell".

Store Barselgilder.

Der forestod 1545 en stor Højtidelighed. Den 25. Marts 1545 Kl. 7—8 Aften havde Dronning Dorothea paa Koldinghus født en Søn, der senere i Daaben fik Navnet Hans eller Johannes, Stamfaderen for det regerende danske og norske Kongehus.

Daabsfestlighederne paa Koldinghus er blevne fejrede med den største Pragt. Vi er i Besiddelse af Indbydelserne, der giver et Begreb om Festen. Først er der skrevet til de Adelsfruer, der skulde „drage" de Rum, hvori Festen skulde holdes:

„. . . Vor synderlige Gunst tilforn. Vi giver Eder tilkende, at vi nu udi den hellige Trefoldigheds Navn agter at lade døbe og kristne vor unge Søn udi vor Købstad Kolding paa Søndagen Exaudi, som er den Søndag næst for Pinsedag førstkommende. Thi beder vi og begærer, at I otte Dage tilforn vil møde i fornævnte Kolding og der med os elskel. (N og N), som vi paa samme Tid did forskrevet haver, tilhjælpe at smykke og drage vor kongelige Sal og andre Kamre og Huse, baade paa Slottet, Raadhuset og andet Sted udi Byen eftersom højbaarne Fyrstinde, vor kære Hustru Eder befalendes vorder, tagendes med Eder flamske Sengeklæder, Tapet og andre Silkeomhæng. Dermed gør I os synderlig til Villie."[2]

Denne Indbydelse gjaldt Fru Drude Hr. Otto Krumpens, Fru Inge-

borg Hr. Peder Ebbesens, Fru Citzell (Sidsel) Hr. Knud Gyldenstjærnes (Kallundborg Slot), Fru Citzell Hr. Erik Krummediges (Fruen fra Hønborg) og Fru Elisabet Hr. Claus Sehesteds.

Samtidig udgik der Indbydelse til 24 fornemme Adelsmænd om at møde Lørdagen før Daabsdagen med deres Hustruer. Hustruerne skulde tage deres Jomfruer med. „Og om anden Dagen gøre Eder glade med os og højbaarne Fyrstinde og flere vore elskelige Raad og Adel, som vi paa samme Tid og Sted forventendes og til os forskrevet haver." . . . . . „Disse efterskrevne skal rende og turnere: Hr. Christiern Friis, Jørgen Rud, Jørgen Brahe". „Hr. Anders Bilde skal være Fadder. De Fruer, som skal være Faddere: Fru Drude Hr. Otto Krumpens, Fru Pernille Børge Trolles. Hr. Iver Reventlovs Hustru."

Der udskrives fra de forskellige Len en Mængde „Heste og Harnisk" til at møde i Kolding ca. 14 Dage i Forvejen, og fra København afsendtes Feltskyts til Kolding, formodentlig for at afgive Salutskud under den hellige Handling. Daaben er vistnok foregaaet i *Sognekirken,* idet Kapellet paa Koldinghus endnu ikke var bygget, og det er vel ogsaa derfor, at Raadhuset, der den Gang som nu laa i Kirkens Nærhed, inddroges i Festlighederne.

Til Brug ved disse ønskede Kongen at *laane Køkken- og Dækketøj.* Der udgik Befaling til Ribe og Odense om at skikke fire agtede Borgersker til Kolding „med Skiveduge (Bordduge), Tinfade, Tintallerkener, Tinkander og Tinpotter, de fleste de kunde afstedkomme", saa de sikkert kunde være i Kolding allerede om Fredagen.

Om selve Festlighederne har vi ingen Efterretninger, men det ser næsten ud til, at Kongen ikke har faaet Køkkentøj nok til Gildet, der har varet adskillige Dage; thi Tirsdagen efter Exaudi[3] (Daabsdagen) gav Kongen Ordre til, at Borgerne i Horsens skulde skikke til Vejle forskelligt Køkkentøj, Bradspid og Træfade og sende to Borgersker med, „som kunde vare paa samme Køkkentøj og føre dem det tilbage igen", og de Vejle Borgere skulde med egne Vogne befordre Køkkentøjet og dets Vogtersker videre til Kolding, saa det kunde være her allerede om Torsdagen.

Det er muligt, at dette staar i Forbindelse med Dronningens „Kirkegang", en Ceremoni, der i enkelte Egne, f. Eks. i Sønderjylland, har fundet Sted lige op til vore Dage.

Aaret 1545 blev forøvrigt i høj Grad bevæget for Kolding, thi samme Sommer samlede der sig i Meklenborg og i Bremen Stift „et

mærkeligt Tal Krigsfolk, saa man kunde befrygte, at de skulde gøre noget Angreb paa Kongens Riger og Lande". Adel og Krigsfolk blev derfor tilsagt til at møde i Kolding og Ribe, og Kongen hvervede Tropper for betydelige Summer, der væsentligst udskreves af Købstæderne. Kolding beskattedes saaledes med 200 Daler. I Sammenligning med andre og mindre Byer var det ikke meget. Vejle og Varde betalte saaledes 300 Daler, medens Storbyen Ribe betalte 800 Daler, Aalborg og Randers 600 Daler og Aarhus 400 Daler. Overalt i Jylland var der udgaaet Varsel om at være rede „med Svende, Heste, Harnisk, Glavind og anden Rustning" til at bryde op mod Fjenden, men Faren blev afværget. Manden, der truede Danmark, var Hertug Albrecht af Meklenborg, der allerede havde angrebet Danmark og Sverig ved Kaperskibe. Kaperne fængsledes i København. Da Hertug Albrecht paa Grund af forskellige Omstændigheder maatte lade sine Planer fare, tog en anden Mand fat, nemlig Heinrich af Brunsvig, der forlangte at faa den fangne Kong Christian II paa fri Fod. Ogsaa for ham mislykkedes Planerne mod Danmark, idet han blev slaaet af Landgreven af Hessen og taget til Fange tillige med sin Søn.[4]

Det følgende Aar gentog Daabsfestlighederne sig paa Koldinghus, idet Dronningen 29. Juni fødte Datteren Dorothea, der skulde blive Stammoder for det regerende Hus i England.

En Brudeskare.

I 1548 ankom der til Koldinghus en Frier til Kongens ældste Datter Anna, der var 16 Aar gammel. Frieren var Hertug Avgust af Sachsen, og han fik Ja. Den store Sal og de andre „Herremag" var i Anledning af Trolovelsen betrukne med flamske Klæder og Silke Spærlagen.[5]

Samme Aar stod det unge Pars Bryllup i Turgau, 12. Oktober. Det store Udtog, der førte Bruden og hendes Moder, Dronning Dorothea, derned, var ganske overordentlig pragtfuldt, og det krævede store Forberedelser.

Til Eske Bilde skrev Kongen[6]: „Vider, at som I nu med Eders Tjener haver ladet antvorde os Eders *Halsbaand,* saa vil vi det nu beholde og skikker Eder herhos vort Brev til vor Tolder i Helsingør, Sander Leyel, at han derfor straks skal antvorde Eder 600 Guldgylden". Kongen skriver ogsaa om et Sølv Haandbækken i Sølvkammeret paa Københavns Slot og om et rødt og et sort „Hindertøg"

(Skaberak), som Kongens Harniskknægt skal give ham. Det skal forvares vel i en Klædessæk, saa det ikke bliver fordærvet af Regn og Væske. „Vor højbaarne Fyrstinde, vor kære Hustru, har ladet antvorde Theus Pryes i Helsingør en graa og en grøn *Papegøje* at forvare. De skal hentes fra ham og sendes hid til Skibs. Der skal passes godt paa dem, thi vi haver givet dem til vor kære Datter Frk. Anna, og (hun) skal have dem med sig til Lante Meyssen."[7]

Og til Mogens Gyldenstjærne til Iversnæs (Wedelsborg) skrev Kongen[8]:

„. . . Vider vi er tilens vorden med højbaarne Fyrste Hertug August af Sachsen, vor kære Frænde og Søn (ɔ: Svigersøn), at vi skal udskikke vor kære Datter, højbaarne Fyrstinde, Frouweken Anna udi Lante Missen udi denne næst tilkommendes Sommer, thi Hans Kærlighed agter at gøre Bryllup paa Turgo den Søndag næst for Sti. Apostoli Dag førstkommende, og agter vi at udskikke højbaarne Fyrstinde Fru Dorothea vor kære Hustru med forskrevne vor kære Datter til samme Højtid. Thi beder vi Eder og begære, at I retter Eder efter selvottende at følge vor kære Husfrue. Og skal Eders Svende være klædt efter dette indelukte Mønster og som I videre haver at erfare af denne Klædning, som det Bud haver paa sig, og skal Eders egen og Eders Drengs Kjortel være af sort Fløjl. Sammeledes skal I have Fløjls Hindertøgh paa Eders og Eders Drenges Heste og at I ikke lader gøre for mange Folder paa Eders og Eders Svendes Kjorteler eller Ærmerne for vide og at I retter Eder efter at være her i vor Købstad Kolding, naar I videre vor Skrivelse derom fangendes vorder. Da sker os synderlig til Villie og forlader os der visseligen til. Befalendes Eder Gud. Skrevet paa vort Slot Koldinghus Søndagen Quasimodogeniti (1. Søndag efter Paaske) Aar 1548.

P. S. Sammeledes beder vi Eder og begære, at I vil *rende* til samme Højtid udi Turgo vor kære Datter til Ære, dersom Eder derom tiltales, og har vi ladet tilfly *Rendebaner* her udi vor Købstad Kolding og Rustmestre. Rendetøjene er her tilstede, om I vil tilforn beride Eder. Sammeledes beder vi Eder og begære, at I tage „Krefft, Rug, Backneilicke, Hannske og Ringe Harniske* hid med Eder til Kolding til Eder og Eders Svende. *Datum ut in literis.*"

Saadanne Breve udgik til mange adelige Herrer. Otto Krumpen skulde møde med 9 Heste, Oluf Munk, Jørgen Lykke, Børge Trolle, Tage Thott og Ejler Rønnov hver med 8 Heste osv.[9]

* „Krefft" = Brystharnisk; „Rug" = Rygharnisk; „Backneilicke" = Hjælm.

Rendebanerne i Kolding var bestrøede og tilrede. Ikke mindre end 9 Lensmænd og alle de Hofsinder, der skulde med paa Toget, fik Ordre til at belave sig paa at deltage i Turneringerne dernede. Et stort Antal Partisaner var indkøbt og holdtes i Beredskab i Kolding.

Ceremoniellet for det store Brudefølge og den Orden, hvori det skulde drage afsted, er ret indviklet[10]. Først kom i 13 „Led", 3 i hvert, en Række Adelsmænd med Marskallen Peter Oxe i Spidsen. Derpaa fulgte Hertug Hans' Staldmestre og Pager, saa to Hold Ryttere og *Brudevognen,* Raaderne og *Dronningens* Vogn, Staldmestre, to Rækker Jomfruer til Hest, to Vogne, som var skænkede Prinsesse Anna i *Brudegave* hjemmefra, og en Mængde Adelsmænd, det meget store Rejsefølge og Baggagen, store Vogne, som medførte Rejseklæder og andet. De fire Vogne, Brudens og hendes Moders, tillige med de to Vogne, der fulgte med i Brudegave, var Guldkareter, hver forspændt med 8 Heste. Ialt medførte Toget 513 Heste foruden 138 Heste for 23 Rustvogne. I Følget var det store Personale ligefra Præst, Livlæge, Apoteker og Kongens tyske Portrætmaler Jacob Binck ned til Lutspilleren, Trompetblæserne, Skræddere, Skrivere, Barberer, Bude og Folkene fra Sølvkammer, Køkken og Kælder.

Hver Gang en ny Landegrænse blev overskredet, kom der nyt „Lejde" og sluttede sig til Følget, hvis sidste danske Deltagere kom til i Flensborg. — Det har i Sandhed været et pragtfuldt Skue at se dette mægtige Brudefølge drage ud af Kolding, indtil Synet skjultes bag de Skove, der den Gang klædte Bakkerne syd for Byen. Et Bevis paa den Ængstelse, hvormed man saa hen til saa lang en Rejse, er, at Kongen i Flensborg lovede sine Adelsmænd, at hvis nogen paa Toget blev „nedlagt, grebet eller fanget", skulde Kongen og hans Efterkommere være forpligtet til fuld Erstatning.

Flere lignende Udtog har senere fundet Sted fra Kolding[11], f. Eks. ved Dronning Dorotheas talrige Tysklandsrejser og — navnlig — Prinsesse Dorotheas Brudefærd, der udgik herfra ved Mikkelsdagstide 1561.

Dagligt Liv.

De store Forberedelser, der gjordes til Hoffets Ankomst til Kolding 1545 er ingenlunde enestaaende, navnlig da ikke med Hensyn til Slottets Forsyning med Proviant. Her skal saavidt muligt gøres Rede for et enkelt Aar. Som allerede nævnt opholdt Christian III sig paa Koldinghus fra 1545—1549. De følgende „Vinterlejre" var

i Nyborg (1551—52 dog paa Dronningborg) og først henimod Høst 1553 kom Kongens Hoflejr atter tilbage til Koldinghus. Allerede 14. Februar 1553[19] fik Lensmand paa Koldinghus, Iver Krabbe, Meddelelse om, at Kongen vilde komme „med alle Fyrsterne og alle Hofsinder". Iver Krabbe skulde derfor holde alt i Beredskab dertil. I Juli kom der Ordre til Lensmanden, at han i Stedet for „Gæsteri" hos Bønderne skulde se at faa Hø, Havre, Lam, Gæs og Høns. I alle Tilfælde skulde han skaffe 2000 Læs Hø, selv om han skulde oppebære Penge for Gæsteriet og siden købe Hø derfor.

Fra Odense skulde Jørgen Skinkel sende 30 Læster Malt til Middelfart. Borgmester og Raad i Middelfart skulde lade Malten føre til Kolding i Skuder og Baade. Fra Falsterbo afsendtes 24 Skippund Humle til Kolding. Af denne Mængde Malt og Humle skulde Iver Krabbe lade brygge Øl, saa at „man kunde have gammelt Øl i Forraad." En overordentlig stor Forsyning af Villing, Torsk og Skuller sendtes til Kolding fra Vestkysten. Fra forskellige Len i Landet, f. Eks. Børglum og Voergaard, sendtes de Øksne, som Lensmændene fik i Sagefald og Indfæstning, og trindt omkring paa de kongelige Ladegaarde i Jylland skulde der opstaldes Øksne, der kunde holdes parat til at afgaa til Koldinghus, naar Kongen sendte Bud. Saaledes blev der paa Riberhus Ladegaard opstaldet 50—60 Øksne, paa Silkeborg 60, paa Skanderborg 60, paa Vor Klosters Ladegaard 20—30, paa Lundenæs 60 og lignende Antal paa Hald, Aarhusgaard, Aalborghus.

I August afsendtes fra Riberhus til Kolding 5 Læster Rug, 6 Læster Malt, 5 Læster Havre, 1/2 Læst Smør, 50,000 Hvillinger, 30,000 Skuller, 15 Læster saltet Fisk, 200 levende Fedesvin, 10 Snese Torsk, 10 Snese „Ruckel", 200 Faare- og Lamkroppe, 70 Gæs, 100 Høns, 10 Ol Æg og 2 1/2 Lispund Voks. Samtidig afsendtes fra Silkeborg 6 Læster 9 1/2 Ørt 3 1/2 Skp. Rug, 15 Læster 1 1/2 Ørt Malt, 1/2 Læst 9 1/2 Ørt 2 Skp. Havre, 2 Læster 5 Tdr. 1 Skp. 1 Pund og 11 Mark Smør, 222 Sider Flæsk, 27 Faar og Lam, 394 Høns, en Mængde Fisk og 40 Oksekroppe. Ganske lignende Sendinger afgaar fra Skanderborg og fra Aakær, og hele den følgende Vinter indkaldes der alle tænkelige Slags Proviant, fede Gildvæddere, Kalve, gult fersk Smør o. s. v. Man har helt ondt ved at fatte, at selv en meget stor Hofstat har kunnet fortære saa meget, men det er vel trods Kongeparrets økonomiske Paapasselighed ikke ganske udelukket, at en Del deraf er gaaet andre Veje.

Der var foruden Proviant mange andre Nødvendighedsartikler. Fra København afsendtes der ved Midvinterstid 300 Hestesko og 10,000 Hesteskosøm til Koldinghus. Ogsaa betydelige Sendinger Klædevarer sendtes hertil til Brug for Kongen og Hoffet. Kongens Skib, „Koen", ankom fra Holland til Ribe med grovt Klæde, Sardug og Lærred til Kongens Hofklædning, og paa Vogne fra Riberhus til Skodborghus og atter derfra og hertil førtes Varerne til Kongens Skrædderkammer paa Koldinghus. Lensmændene rundt omkring i Jylland fik Ordre til at skaffe Besætning til Tøjet. De skulde nemlig fange de „allersmæeste" (ɔ: allermindste) *Ulveunger,* helst dem, der endnu var helt blinde. Ungerne skulde flaaes, og de tørrede, uberedte Skind skulde føres hertil. Engelsk Klæde ankom fra Tolderen i Helsingør og blev „krympet, beredt og overskaaret" i København, inden det sendtes videre.

Kongens Kældere maa vi ikke glemme. Fra Ribe ankom en „Brue" (ɔ: Brygning) Hamborgøl og en Sending Drikkeglas, og fra København sendtes 4 Tønder (!) Bægere, vist nok af Træ.

Selve Hofførelsen paa Koldinghus var her som andre Steder i Landet ordnet efter en bestemt Forskrift, som Kongen udstedte 1538.[13] Der indtoges kun to Maaltider om Dagen, nemlig Kl. 9 og Kl. 4. Alle stod tidligt op, saa det kunde nok give god Appetit til Maden Kl. 9. Det var tilladt dem, der af en eller anden Grund havde været særlig tidlig oppe, at faa Øl og Brød serveret i „Hofstuen" allerede Kl. 6—7. Om Søndagen, da alle skulde overvære Gudstjenesten, blev der først spist „til Middag" Kl. 10, efter at ikke blot Froprædiken, men ogsaa Højmesse var endt. Signalet til, at Madtiden var inde, gaves ved *Blæsning.* Saaledes hedder det i Hofordningen, men her paa Slottet er der vel givet Signal ved Ringning med en Madklokke i Taarnet. Gafler benyttedes ikke ved Bordet. Den Gang spiste man endnu med Fingrene som Gaffel, og det hedder i Hofordningen, at over Borde skulde enhver „holde sig uden Raab, Skrig og Utugt" (ɔ: Uskikkelighed). Man kunde fristes til at tro, at Kongen kun ved selve Hofordningens Udstedelse tænkte paa slige daglige Smaating, der vedrørte Madlavning og Bordskik m. m., men heri tager man fejl. Fredag efter Mortensdag 1548 skrev Kongen saaledes fra Koldinghus til Rigshofmester Eske Bilde:[14] „Vider at vi formærke, hvorledes det allesteds gaar meget uskikkeligen til med *Bordduge* og besynderligen hvor vi selv er tilstede, thi beder vi Eder og begærer, at I med det allerførste lader købe saa meget maadelig grovt Lær-

red, som bedst kan tjene til Duge, og deraf lader gøre saa mange Duge som Behov gøres til alle Borde og Skiver, der er paa vort Slot København, saa at der kan alletider være rene Duge nok til at faa tvende Gange om Ugen efter vor Hofordnings Ledelse." Aabenbart har Kongen mærket, at det er gaaet „meget uskelligen" til med Borddugene paa Koldinghus. —

Under Kongens Ophold paa Koldinghus førtes Regeringen ganske herfra. Man træffer derfor ganske naturligt det kongelige Kancelli paa Koldinghus, baade det tyske og det danske Kancelli, og ogsaa „Kancellikisterne" førtes hertil med Rigets vigtigste Breve, for at disse kunde være ved Haanden til fornødent Brug. Paa Koldinghus var Kancelliet i Christian III.s Tid[15] forsynet med et stort Brevskab, hvori de fra København indlagde Aktstykker lagdes, naar Kongen var her til Stede. Sekretærerne sendtes afsted efter Dokumenter, som der var Brug for, baade til København og Kallundborg. Efter Kongens Død nævner Rigens Regnskab blandt „Smaapluk" en Udgift for at bære „Kongens Kister med Register og Regnskaber" ned fra „Rentemesteriet paa Koldinghus". I Frederik II.s Tid finder vi i det danske Kancelli paa Koldinghus „en Egekiste overdraget med Læder", men da Kæmpetaarnet blev bygget og Hvælvingen under Kirken blev indrettet som „*Brevkammer*", fiyttedes Kisten ned i „Huellingen hos Slottens Brevkister."[16]

Ofte i den Tid, Residensen har været forlagt til Koldinghus, er der her („i Kongens Kammer") aflagt Regnskab af Rentemestrene for Rigets Indtægter. Et saadant Opgør 1547 med Rentemester Jørgen Pedersen skete i Rigsraadets Nærværelse. Rentemesteren gjorde Rede for „Indtægt og Udgift i rede Penge, Guld, Sølv og andet og afbetalede, hvad han blev Kongen skyldig: 142½ Daler 8 Sk. lybsk, 296 rhinske Gylden, 256 giellerske Riddere, 4652 Mark 7 Sk. 3 ℔ danske Penge, 11 Lod „kobberblent Sølv, en Kobberfod, forgyldt, vejede 7½ Lod Kobber, og 12 Alen engelsk Klæde." Fra Lenene aflagdes ofte Regnskab her paa Slottet.

Rigsraadet har hyppigt været samlet paa Koldinghus baade i Christian III.s og de to efterfølgende Kongers Tid, oftest vel endog under Christian IV. „Raadstuen" paa Slottet, Raadernes Mødested, er allerede omtalt.

Naar Kongens Hoved Dagen igennem havde været plaget med Statssager, Intriger og al Landsens Vrøvl, var det for ham en herlig Rekreation at trække sig tilbage til sit *Drejerkammer* og lade Tankerne hvile, medens Drejestaalet skar Spaan for Spaan af det Stykke Pære-

træ, der surrede rundt i Drejeladet. Paa andre Slotte var Drejekammeret tillige noget af et Skatkammer. Det har det formodentlig ikke været her, siden Drejekammeret var indrettet paa et saa udsat Sted, nemlig paa Loftet over Kongens Ridehestestald.* Kong Christian III sørgede omhyggelig ikke blot for at faa sit Drejelad med sig, naar han flyttede hertil eller herfra, men han var endog om sig for at faa godt Træ til at dreje i. Da nogle Pære- og Abildtræer 1554 var bleven omhuggede i Præstø Klosters Abildgaard, skrev Kongen 22. Marts fra Koldinghus,[17] at Træet skulde lægges i et Hus, hvor det kunde ligge godt tørt, indtil han sendte nærmere Besked. Den 18. Septbr. 1558 befalede Kongen, at Hans *Drejer* skulde komme til Koldinghus med Kongens Drejelad og Tømmer, og den 6. Novbr. skrev Kongen til Mogens Gyldenstjærne i København, at han skulde høre hos Hans Klejnsmed, om det Jærnværk, han skulde gøre til Kongens Drejebænk, var færdigt. Hvis saa var, skulde det sendes her til Koldinghus.[18] Kongen har dog den Gang højst kunnet holde Drejestaalet og en anden har saa maattet træde, thi allerede da var han angrebet af den Sygdom, der kort efter voldte hans Død, og som bekendt slog den sig netop paa Benene.

Reformationskongen.

Christian III var ikke for intet Reformationskongen. Ogsaa hans Ophold paa Koldinghus vidner derom. Blandt andet har han fra Koldinghus udstedt flere kirkelige Forordninger. En af de mindre Forordninger er den om *Faddere.*[19] Kongen udtaler om mange af Samtidens Folk: „De beder saa mange Faddere, at de næppe kan faa Rum omkring Fonten" og han hævder, at „det mere sker af Gerrighed (ɔ: for at faa mange Faddergaver) end til Guds Ære." Kongen befaler, at hvert Barn kun maa have 3 eller 4 Faddere. Forordningen er dateret Torsdagen efter Invocavit (Invocavit = 1. Søndag i Fasten) 1549. En anden af Christian III.s Befalinger i kirkelig Henseende var Bortvisningen af de 150 fordrevne engelske og nederlandske Reformerede, der 1553 kom til København og som sendte den polske Adelsmand Jan Laski og to andre Reformerte her over for at bønfalde Christian III. om fri Religionsøvelse her i Landet, saaledes at de kunde slaa sig ned her som hans Undersaatter. Det hedder, at Kongen oprindelig var dem gunstig stemt, men i en Prædiken,

* Dette var Tilfældet i Chr. IV.s Tid. Det er dog muligt, at Drejerkamret tidligere har været paa selve Slottet.

som Hofpræsten Poul Noviomagus holdt i Kapellet (ɔ: „den gamle Kirke") afmalede denne dem som farlige „Kættere", og Følgen var, at Kongen nøjedes med at betale de Reformertes Ophold her i Landet, gav dem 100 Daler i Rejsepenge og samtidig befalede, at de skulde forføje sig ud af Landet. Jan Laski afrejste fra Kolding 19. Nov. De reformerte Flygtninge nedsatte sig omsider i Emden, hvorfra Jan Laski udgav en Beskrivelse af sin Rejse i Danmark, hvori Kong Christian ikke roses. (Nogle Breve om de Reformertes Bortvisning findes trykt i Krag og Stephanius' Chr. III.s Hist. II, 122—126). En anden lignende Befaling, udstedt fra Koldinghus 1554 imod nogle Gendøbere, der havde nedsat sig ved Oldeslohe, havde ligesom Bortvisningen af Jan Laski og hans Flygtninge til Hensigt at skærme „Rettroenheden" i Landet. Det var Forordningen om Gendøbere eller som de kaldes „Vederdøbere og Sacramenterer og andre Sværmere, meste Parten skal være Embitzfolk (Haandværkere) og andet løst".

Forordningen mod Vederdøbere og Sakramenterer er en Slags aandelig Karantæne, Kongen ønskede indført. Han befrygtede, at Sværmerne kunde hemmeligt begive sig ind i Landet under det Skin, at de udøvede deres Haandværk, „til saa længe de vorder en stor Part forsamlede og siden tilkendegive deres onde Forsæt med deres falske Handel og Gærning at gøre Oprør og omvende mange enfoldige Mennesker." Alle gejstlige Personer samt Ridefogder, Borgmestre, Raadmænd og Byfogder skal overhøre alle udlændiske Mænd hvorfra de er komne, hvad deres Lejlighed er og hvad deres Tro er.

Forordningen er dateret Koldinghus, Mortensdag 1554.

Det var samme Aar, at Kongen *tilbagesendte* en allerede udskrevet Skat. Skatten var paalagt alle Præster paa Landet, der hver skulde betale 4 Rigsdaler. Pengene var allerede indsendt til Kolding, da Kongen pludselig gav Ordre til, at den skulde sendes tilbage.[20]

Den for Kirken vigtigste Handling, som Christian III foretog paa Koldinghus, var dog Befalingen til at lade *Bibelen trykke paa Dansk*. Det var Chr. Pedersen, der med Luthers Bibeludgave af 1534 som Grundlag foretog Oversættelsen, der derefter blev revideret af en Kommission, bestaaende af Landets lærdeste Theologer, deriblandt Peder Palladius, Sjællands Biskop og to theologiske Professorer. I 1548 var man saa vidt fremme, at Trykningen kunde begynde. Den 18. Maj 1548 overdrog Christian III ved en Skrivelse fra Koldinghus Trykningen til Bogtrykker og Borger i Rostok,

Ludvig Dietz, der 14 Aar i Forvejen havde trykt den lybske Bibel. Ludvig Dietz skulde inden Mikkelsdag samme Aar flytte til København med sit Bogtrykkeri og her trykke hele Bibelen, baade det gamle og det nye Testamente, i 3000 Eksemplarer „med sine egne Typer, Presser, Værktøj og Forme (Billeder), ligesom de er brugt til den lybske Bibel. Han skal skaffe sig Svende, Sættere og Trykkere, saa mange han har Brug for. I København gives der Bogtrykkeren fri Bolig og han gøres skattefri. Bogtrykkeren skal for hvert Eksemplar have „en gylden Mønt" (ɔ: en Gylden), deraf faar han forlods 200 Gylden. Alt til Trykkeriet hørende skal befordres frit frem og tilbage, og Kongen skal sørge for Papir og Korrektur. „Naar nævnte Ludvig (Dietz) med sit Trykkeri kommer til København, vil vi betale ham 400 Gylden paa Arbejdet, men disse skal ikke afkortes og afdrages, og naar han har arbejdet disse Penge af, vil vi hver Maaned give L. D. hvad han har fortjent. Vi vil ogsaa af Naade give ham en Skude Brænde til hans Husholdning."

Værket blev altsaa trykt i 3000 Eksemplarer. Allerede samme Aar i December var det første Prøvetryk færdigt og sendtes til Kongen paa Koldinghus. Værket fuldførtes 1550. — En Del af Pengene for Trykningen skulde udredes af Øresundstolden, en anden Del skulde tilvejebringes ved „Bibelpenge", to Rigsdaler fra hver af Landets Kirker, der til Gengæld, naar Værket forelaa færdigt, skulde have et Eksemplar for de samme Penge. „Den menige Mand" skulde give 5 Daler for hvert Eksemplar, indbundet i Læderbind med Beslag. Christian III.s Bibel er nu ganske overordentlig sjælden.

Kong Christian III stod som bekendt i en livlig Brevveksling med ansete tyske Reformatorer. (En Samling af disse Breve i Geheimearkivets Aarsberetninger I. 215 ff.) Mange af disse Breve er skrevne her paa Koldinghus, saaledes Breve til „Dr. Pommeranus" (ɔ: Bugenhagen), Philip Melanchton og mange flere. Af adskillige Breve fremgaar det, at der er sendt Penge fra Kolding til Reformatorerne. Et Trøstebrev 30. Decbr. 1546 til Bugenhagen i Anledning af Luthers Død oplyser saaledes, at der til Luthers Enke er sendt 50 Daler. Saavel Brevvekslingen som Pengeunderstøttelsen vedblev til kort før Kongens Død.

Selvfølgelig stod Kong Christian i den stærkeste Forbindelse med sin egen Gejstlighed herhjemme. Under hans Ophold her paa Koldinghus var det navnlig Hans Tausen, Biskoppen i Ribe, der ofte tilkaldtes. En særlig Grund dertil var det vel nok, at Hertug Hans i Søn-

derjylland overskred „den Rettighed, som Bisperne af Ribe plejer at have af gammel Tid", en Ret, som Kong Christian for Resten selv grovelig havde krænket, da han som Hertug residerede paa Hadersleyhus og trumfede Reformationen igennem. Naar saadanne Stridigheder skulde ordnes, er det ganske naturligt, at Hans Tausen tilkaldtes „med alle de Breve, Beviser, Registre og andet den Sag anrørendes . . . . saa at vi deraf noksom kan forfare Lejligheden".[21] Enkelte af de Breve, som Kongen skrev til Tausen, var særdeles tilskyndende til Hastighed i Vendingen: 3. Juli 1555 blev han saaledes tilkaldt „uopholdelig at begive sig til Koldinghus straks anseendes dette Brev . . ., saa at I iligen uden al Forsømmelse hidkommendes vorder".[22]

Om Foraaret 1555 havde Kongen følt sig upasselig i den Grad, at han ikke følte sig rask nok til at færdes til Hest. Derfor havde han 20. Marts bestilt til sig selv en god lang *Rosbaare med Glarvinduer*[23] og alt Tilbehør. En „Rosbaare" var en stor Bærestol eller -Seng, hvis to lange Stænger var spændt fast paa to *Heste,* den ene Hest foran, den anden bagved Baaren. Taalmodig af Natur var Kong Christian sikkert ikke, og Sygdom har — i al Fald den Gang — næppe gjort ham taalmodigere. Kongens Resolutioner kunde falde kort og fyndigt. Da Præsten Iver Madsen til Andst og Gesten i Drukkenskab („i syt Ølssmoll") havde slaaet en Stodder ihjæl, erklærede Kongen 1555 kort og godt paa sit Plattysk: „Jeg vil ikke have ham der!" Mester Iver blev saa af Hans Tavsen flyttet til Vorbasse og Grene.

Christian III.s kraftige Religiøsitet viser sig overalt, hvor man sysler med denne Konges Historie, og han kræver af alle det samme religiøse Syn. Derfor hedder det i Hofordningen: „Først at efterdi Guds hellige Ord er en ret Artzeni og Lægedom til Sjælen, ville vi, (at) *hver Mand,* høj og lav, hvad Stad som helst de udi er . . . . (og som) ikke med nogen synderlige Skæfte (ɔ: Beskæftigelse) og Forfalde forhindret er, at de gaar udi Prædiken . . ." Ligeledes forbydes Banden og Sværgen til „gudelig Majestæts Foragtelse og Fortørnelse".

Det var Christian III, der byggede det ældste Kapel paa Koldinghus, men det var ikke Landets Sprog, der prædikedes her. Kapellet paa Koldinghus var i det 16. Aarhundrede vistnok hele Jylland over det eneste Sted, hvor det tyske Sprog stadig benyttedes ved Gudstjenesten, først af Christian III.s Hofpræster, *Henrik v. Bruchofen* og *Povl Noviomagus,* derefter af Enkedronning Dorotheas Prædikanter,

Lucas Bacmeister (1559—62), *Christopher Knoff* (1560—67) og *Bartholomæus Embs* (1567—71).

Gudstjenesten i det ældre Slotskapel er sikkert tidlig ledsaget af Orgelspil. At dømme efter den Tid, da Orgelet kom her over[34] (Kongens „Postiiffue" ɔ: Positiv, Orgel), maa Kapellet paa Slottet være taget i Brug 1553. Sandsynligt nok har et Kor af Latinskolens Drenge[35] medvirket under Gudstjenesten.

Kong Christian og hans Brødre.

Christian (III) havde straks ved sin Faders, Frederik I.s, Død, 10. April 1533, overtaget Styrelsen af Hertugdømmerne paa sine mindreaarige Brødres, Hans', Adolfs og Frederiks Vegne. Dette Styre vedvarede til 1544, da Kongen besluttede at dele Hertugdømmerne med Brødrene, der den Gang var henholdsvis 23, 18 og 15 Aar gamle. Hertug Frederik holdtes ude fra Delingen, da det var bestemt, at han skulde forsørges med gejstlige Præbender, og han blev siden Biskop i Slesvig og Hildesheim. Delingen foregik i Rendsborg 9. Avgust 1544. Kongen lod Adolf vælge først, og han valgte den gottorpske Del. Saa skulde Hans vælge, men han bad Kongen tage først. Kongen tog saa den sønderborgske Del, og den haderslevske Del tilfaldt saaledes Hertug Hans. Helt fornøjet synes denne ikke at have været med Udfaldet. Ugen efter delte Brødrene paa Gottorp de Klenodier, Ædelstene og andre Smykker, som de havde arvet efter deres Fader.

Kongens Brødre havde imidlertid endnu ikke modtaget *Forleningen* med de overdragne Landsdele af Hertugdømmet Slesvig, hvorfor Christian III ved Nytaarstid 1546 besluttede at foretage denne[36]. Han opfordrede Hertugerne til at sende Kommissærer til *Kolding* for at aftale Vilkaarene ved Forleningen. Hertugerne sendte Gottsche Rantzau og Benedict Sehested og gav dem den Instruks, at de skulde forlange Slesvig som et frit, ikke tjenestepligtigt Len. Forhandlingerne i Kolding aabnedes 11. Jan. Det kom ikke til Enighed. Det følgende Aar, 1547, syntes Vanskelighederne overvundne. Den 30. Marts 1547 skulde Forleningen gaa for sig paa Koldinghus. Kongen forberedte store Festligheder. Et Brev med Indbydelse til Jørgen Gyldenstjærne[37] er ganske karakteristisk for Tiden og for Kongen. Denne meddeler, at han venter sine Brødre og andre Fyrster hid til sig til Midfaste Søndag, og beder i den Anledning Jørgen Gyldenstjærne om at komme til Stede Fredagen i Forvejen. Han skal dog

kun tage faa Svende med sig „og de, som ikke er nogle *Unyttere* og *Drankere!*"

Til Festlighederne havde Kongen ladet oprejse en prægtig Tribune i „den store Sal i det saakaldte Stenhus" (Riddersalen i vestre Fløj). Formularen til Eden og Forpligtelsen til Danmark var efter nogle Forandringer tilsyneladende godkendt af Hertugerne. Men lige i sidste Øjeblik, umiddelbart for Lensgivelsen, begyndte Uenigheden paany. Hertugerne var ikke tilfredse med Vilkaarene. Kongen forlangte, at Hertugerne ved Lenet skulde være knyttede til Riget, saa de blev Lemmer af dette og som saadanne f. Eks. være forpligtede til at yde Krigshjælp. Hertugerne nægtede vel ikke at modtage Lenet af Kongen, men de vilde hverken indlemmes i Riget eller være forpligtede til nogen Tjeneste. Striden blev hidsigere. I Vidners Overværelse forbeholdt man sig paa begge Sider alle Rettigheder. Omsider brød Hertugerne op og drog bort. Kongen blev derover saa vred, at han undlod at medgive dem den sædvanlige Æresvagt („Geleidsmænd"), der skulde følge dem til Hertugdømmets Grænse sønden for Byen, det Sted, der i gamle Papirer kaldes „Ledet paa Bjergene".

Den slesvigske Lenssag blev ikke ordnet i Christian III.s Tid, men Stridighederne med Brødrene førte til adskillige Møder paa Koldinghus, deriblandt de allerede omtalte Forhandlinger om Ribe Bispestols Overhøjhed over Kirkerne i Tørninglen Provsti.

Christian III. og Koldingegnen.

Det er tvivlsomt, om Christian III personlig er kommen synderlig i Berøring med Egnens Befolkning; dertil var han i Sprog og Interesser alt for fremmed, mest dog vel for Landboerne, men selvfølgelig angaar adskillige af hans Forordninger særlig denne Egn. Hans tyske Kansler, Wolfgang v. Uttenhofen, fik 1536 ved Køb en Del af Egnens Bispegods i Andst Herred[28] og Ret til Fiskeriet i Bønstrup Sø, som Lensmanden paa *Koldinghus* plejede at bruge. En kongelig Skrivelse af 29. Maj 1546,[29] udstedt her paa Koldinghus, omtaler, at Kongen har forfaret „den store Uskikkelighed, som vor og Kronens Bønder her i Kolding Len imellem var, saa den, der havde en ringe Ejendom og Tilliggelse til sin Gaard, gav stor Landgilde og Skyld og den, der havde stor Ejendom at bruge, gav ringe Land-

gilde." Lensmand Iver Krabbe satte da ny Landgilde, som Kongen stadfæstede med dette sit Brev. Denne Lensmand havde, som tidligere nævnt, ikke noget særlig godt Lov paa sig fra Steder, hvor han tidligere havde færdedes. Her i Koldinghus Len har hans Forhold til Bønderne næppe været meget bedre, at dømme bl. a. efter Kongens Brev om Byggearbejde paa Slottet 1549, hvori det hedder,[80] at Bønderne skal være velvillige, naar Iver Krabbe tilsiger dem, „saafremt at de ikke vil lide tilbørlig Straf derfor." I Iver Krabbes Tid kom Søholm Gaard under Lenet (1550) og Slavgs Herred blev oprettet (1552) af 4 Sogne, der havde for langt til Herredsting. Hidtil havde de to Sogne Grindsted og Grene hørt til Tørrild Herred og de andre to Sogne, Vorbasse og Hejnsvig, til Jerlev Herred. — Det var under Iver Krabbe, at der udbrød Strid mellem Kolding og Harte Bymænd om en *Fællesmark,* som Harte Mænd vilde indhegne og inddrage. Lensmanden fik 1552 Ordre til, at han skulde have Indseende med, at det gik rigtigt til, at Kolding Bymænd ikke led Skade (Tegnelser over alle Lande). I den følgende Lensmand, Jørgen Rosenkrans's Tid, skete flere store Forandringer. Det var saaledes i hans Tid, at *Hønborg* med Halvdelen af Elbo Herred lagdes under Koldinghus. Hønborg ophørte at være selvstændigt 1557, da Erik Krummediges Enke, Fru Sidsel Rosenkrans var død. Jørgen Rosenkrans udbetalte da Pantesummen, 1600 danske Mark, til Fru Sidsels Arvinger. Hønborg blev nu drevet af en Fogedsvend og saa faa Folk som muligt. De Tjenere (Fæstere), der ikke behøvedes til Hønborg, skulde bruges til Koldinghus og altsaa gøre Hoveri her. Det var ogsaa i Jørgen Rosenkrans's Tid, at Kongen begyndte at sysle med den Plan at *købe Adelsgods omkring Kolding,* som Sønnen først for Alvor lod føre igennem. Jørgen Rosenkrans havde 1555 givet Kongen en Fortegnelse over Adelsgodset ved Kolding. Kongen skriver 29. Sept. s. A. fra København, at dette Adelsgods laa Kongen meget belejligt og at han agtede at mageskifte sig det til mod andet Gods i Kolding Len. Uden Tvivl er det nogle Gaarde vest og nord for Kolding, som Kongen tilbytter sig 1556, nemlig 2 Gaarde i *Harte* Sogn (Ejeren, Povl Abildgaard til Vranderup, faar en Gaard i Vranderup og en Gaard i Skanderup i Bytte), og nogle Gaarde i Bramdrup, Lilballe, Dons og Raadvad, der samtidig gaar over i Kongens Eje mod Gods dels i, dels uden for Lenet.[81] Samme Aar ønskede Kongen at tilskifte sig Kapitelsgods ved Kolding. Om det første Mageskifte var der i Forvejen ført Forhandlinger mellem Dronningen og Jørgen Rosenkrans, og det

synes saaledes, at Dronningens Anskuelser, at Kronen plejede at tabe ved den Slags Mageskifter,[89] ikke altid er hævdede af Dronningen.

I 1556 var det et tungt Aar for Bondestanden. Man havde nok tænkt sig, at sligt vilde komme, thi tidligt paa Foraaret saas i hele 8 Dage „en forskrækkelig Komet paa Himlen med blodrøde Ildstraaler, som vendte fra Østen imod Vesten. De Stjernekyndige foregav, at den betydede stor Ødelæggelse i Verden .... Man befandt ogsaa, at denne Komet ikke havde betydet meget godt for Danmark, thi næstkommende Sommer indfaldt der en stor Tørke, saa at Sæden visnede bort paa Marken, og om Høsten faldt der saa stærk og vedvarende Regn, at hvad Sæd der paa lave Steder var kommen til nogen Vækst, blev fordærvet af den idelige Regn.... Herudover blev der saa dyr en Tid overalt i Danmark, at det tegnede til, at baade Rige og Fattige maatte dø af Hunger."[93] Ogsaa i Koldingegnen var det et Misvækstaar. Det følgende Foraar 1557 var der i hvert Tilfælde ingen Saasæd, og Chr. III befalede da, at Lensmanden paa Koldinghus skulde *sælge* 6 Læster Rug og 10 Læster Byg til Kronens Bønder. Senere tilføjes, at hvis dette ikke slaar til, skal der sælges af andet Korn, som tilkommer Kronen. Prisen skulde være en Daler for hver Tønde Rug eller Byg, men det lader til, at der er givet Kredit.

Det vilde været underligt, om „Præstekongen" havde glemt Præster og Skolemestre. Det har han heller ikke. I 1549 udstedte Kongen paa Koldinghus Brev paa, at Sognepræsten i Kolding Niels Jespersen (en Sortebrødremunk fra Haderslev, der havde forkyndt Luthers Lære her i Byen fra 1529) med sin Hustru Marine maatte nyde, bruge og beholde den Gaard i Vestergade, som Mads Kørningh nu ibor." Gaarden skulde være Bolig for Sognepræsten og hans Efterleverske.[94] Gaarden var tidligere en „Kalentealters Gaard". 1558 udlagde han en Gaard i Almind, der tidligere havde ligget til Skriversvend paa Slottet, til Præstegaard for Niels Nielsen, Kapellanen i Kolding, der betjente Kaldet. Almind Sogn var 1552 „til evig Tid" henlagt som Anneks til Kolding Bykirke. Gaarden er senere solgt og er *ikke* den nuværende Præstegaard. Ogsaa Skolemesteren i Kolding fik Støtte. Til ham og hans Efterkommeres Underholdning henlagdes 1542 Almind Kongetiende.[95] Dronning Dorothea synes at have interesseret sig for Skolen i Kolding. Da det viste sig, at den Mand, der var Rektor 1554, var fordrukken, kla-

gede hun 15. Dec. til Hans Tausen i Ribe over, at Skolemester kun slet passede sit Embede og var „en ret Dranker". Hun bad da om, at der fra Ribe maatte blive sendt en anden god lærd Person, der var bekvem til samme Embede.[36]

En af de Forordninger, Chr. III har udstedt og hvori Kolding Bys Navn paa en ret fremtrædende Maade er draget ind, er udstedt i København 1555. Det hedder deri, at Kongen forfarer, at der „mange Steder udi vore Købstæder findes Piger, som dennem lade beligge og bliver sygelige (ɔ: frugtsommelige), og en Part omkommer Børnene eller og hemmelig lægger dennem for Kirkedør, da paa det at slig ukristelig Handel maatte nederlægges, beder vi Eder og ville, at I tiltænker at bestille tvende Gange om Aaret nogle Dannekvinder af Eders Borgersker, at de har Tilsyn der udi Byen, som det sker andet Steds her udi Riget udi Købstæderne, om nogle Tjenestepiger eller andre ugifte Tjenestefolk reder til Barsel, at hvor slige findes, at man dermed kan have Indseende, saa Fosteret ikke forkommes for Forsømmelses Skyld . . . ."[37] Denne Forordning er stilet til *Kolding,* Ribe, Viborg, Aalborg, Aarhus, Vejle og Randers. Undersøgelsen skete ved en Malkeprøve!

— — —

Som allerede nævnt, kom der med Hoffet adskillige Haandværkere og Bestillingsmænd til Byen, og i enkelte Tilfælde knyttedes vel Mestre i Kolding til Slottet. Ligesom senere er deres Arbejde vist overvejende betalt i Naturalier og kun for en ringe Del i Penge. Men ogsaa paa anden Maade blev de aflagt. Kongens Maler Jost von Heiden og hans Hustru Catharina von Lanszberg fik 1559 St. Jørgensgaard udenfor Kolding kvit og fri deres Levetid, mod at de snarest skulde sætte god Købstadbygning paa samme Grund og Ejendom. Og Gaven var arvelig, dog mod tilbørlig Jordskyld og Rente. Thomas Smed fik 1551 for sig og ægte Børn Kronens Gaard i Vestergade mellem Lars Bagers og Søren Hellsmeds Gaard. Andre Mænd som Claus Weber og Jocum Wintze har sikkert ogsaa staaet i Forbindelse med Hoffet om ikke just som Haandværkere. Den første fik 1549 Brev paa et Stykke Jord, som han maatte nyde, bruge og beholde, „beliggendes paa Graabrødre Kirkegaard norden næst op til os elskelige Christoffer Johansens Gaard. Den anden fik Brev paa, at saa længe han opholdt sig her i Riget, maatte han beholde de *tre Gaarde* i Kolding, som han havde i Forlening, med al deres Rente og Tilliggelse uden Afgift, „og dertil skal vor Rentemester

give ham aarligen 40 Jochimsdaler og 6 Alen Engelsk, og naar vi lader bruge ham inden Riget eller tilskibs, da skal ham gives til Underholdning en tilbørlig Høvedsmands-Besolding." En Bent Dyrskøtte, „som tjener paa Koldinghus", er 1552 forlenet med Landerupgaard, som han og skal beholde sin Livstid. Og en Mads Italiener, der ansattes 1552, siges udtrykkelig at skulle arbejde „frit" for Kongen, Dronningen og deres Børn for en Løn af 20 Daler, en Hofklædning, 1 Okse, ½ Tønde Smør, 2 Svin, 2 Pund Malt og 2 Pund Rug.

— —

Endnu skal her nævnes nogle Retsafgørelser, der er trufne paa Koldinghus under Forsæde af Christian III og som angaar denne By og Egn. I 1549, Fredagen efter Scolaste Virginis Dag (10. Febr.), gjorde Fru Sidsel paa Hønborg, Erik Krummediges Enke, i Kongens og Rigsraadets Nærværelse „en Lov" og krævede Gud til Vidne paa, at hun aldrig havde haft Fru Marta Lembeks Segl i sit Værge, hverken før Marta Lembeks Død eller efter og ikke heller hængt Beseglingerne hverken under nye eller gamle Breve, saaledes som Henrik Hartvigsen havde beskyldt hende for paa Holmands Herredsting. Otto Krumpen var til Stede paa Fru Sidsels Vegne.

En anden og vigtig Afgørelse blev truffet paa *Kongens Retterting* Mandag 23. Oktober 1554. Det drejede sig om en Ejendomshandel. Det var den Gang Lov og Ret, at naar en Mand vilde sælge sin Ejendom, skulde han paa tre paa hinanden følgende Tingdage lovbyde den til *Slægten;* først naar dette var sket uden Resultat, maatte han sælge til andre. Nu havde en Christen Nielsen i Kolding lovbudt sin Gaard, og en vis Claus Badskær, der var af Slægten, havde budt paa den, men alligevel var den bleven overdraget en anden Mand, der igen havde solgt den til *Bertel Krudkræmmer* (Urtekræmmer). Nu vilde Mads „Italiener" og Jens Jørgensen, Claus Badskærs Svigersønner, omstøde Handelen. Men Bertel Krudkræmmer erklærede bl. a., at Claus havde pantsat sin egen Gaard og kunde ikke indløse den igen, langt mindre købe en anden. Raadstueretten i Kolding gav Bertel Krudkræmmer Medhold og ligeledes Landstinget (Overretten) i Viborg, eftersom Købstadgods var Bopenning og *Løsøre* og derfor ikke behøvede at lovbydes. Rettertinget stadfæstede denne Dom, der fik megen Betydning og ofte anføres.

Christian III.s sidste Levetid.

Næsten hele Sommeren 1558 laa Christian III stadig paa Rejse, skønt hans Helbred var alt andet end godt. I Maj Maaned brød han op fra København og drog igennem Sjælland. Paa denne Rejse var det, at han for sidste Gang mødtes med Christian II paa Kallundborg Slot. Fra Sjælland gik Rejsen til Nyborg, Odense og *Kolding*. Her ankom han midt i Juli Maaned, men blev her kun en halv Snes Dage. Rejsen gik videre nord paa over Nørre Snede, Silkeborg, Hald til Aalborg, Randers (Dronningborg) og derfra til *Kolding* først i Oktober. Rigsraadet var tilsagt til at møde paa Koldinghus til Mortensdag, og her ved Herredagen* vedtoges den vigtige Lov Christian III.s Reces af 1558, en Udvidelse af Kongens Reces af 1547.

Ogsaa Forholdet til Sverige blev drøftet. Det var ikke godt, siden Kongen optog de tre Kroner i Vaabenet.

Kong Christian havde samme Efteraar skrevet til Bisperne og Stiftslensmændene i Jylland, at da han havde erfaret, at Hospitaler og Skoler ikke var forsørgede med den nødvendige Underholdning, vilde han henlægge en særlig Rente dertil, som bestandig skulde blive. De skulde undersøge, hvad hvert Hospital og hver Skole havde i Rente og overveje nødvendig Forbedring. De tilsagdes til at møde paa Koldinghus 30. Nov. Vi véd,[38] at Hans Tausen og Bisperne af Viborg og Aalborg under dette Ophold her boede i en 14 Dage hos Hofpræst Niels Nielsen. Regningen paa Fortæring (Mad, Danskøl, Hamborgøl og Hestefoder) lød paa 88 Mark 4 Sk. Bispen fra Aarhus boede hos Borger Jørgen Skjærup. Der forhandledes om talrige jyske Skoler og Hospitaler. Under dette Møde stiftedes nye Hospitaler i Randers og i *Kolding*. Det er vel sandsynligt nok, at Dronning Dorothea har haft nogen Indflydelse paa Oprettelsen af de to Hospitaler, siden de begge laa i hendes Livseje, men man maa dog ikke anse Oprettelsen af disse Hospitaler som nogen stor Naadegerning, thi det var i Virkeligheden kun en simpel Retfærdighedshandling. St. Jørgens Hospital i Kolding var nemlig en Afløser af hin St. Jørgensgaard ved Kolding, hvis Gods ved Reformationen var inddraget af Kronen.

* Det er muligt i Anledning af Herredagen, at Kongen 1. Juli beordrer 200 Par „Thortissel" (Fakler) og 500 Par „Thortisselstager" sendt til Koldinghus.

Man ventede det Aar, at der vilde indtræffe en stor Ulykke, thi 15. Sept. havde der vist sig „en stor Komet med stærk Ildstraale". Synet holdt sig paa Aftenhimlen hele 12 Dage. Senere gik det op for Folk, at den maatte have varslet Kongens Død. Hans Helbred blev med hver Dag slettere. Fra Koldinghus vilde Kongen være rejst til Sjælland, men Sygdommen tvang ham til at blive. Huitfeld siger, at han led af „den gyldne Aare" (Hæmorrhoïder), men andre Forfattere nævner Rosen og Vattersot. Paa højre Ben fik han en ond Byld. Naar det hedder, at „alle hans Lemmer rystede", menes vel dermed, at han havde Feber. Der er naturligvis prøvet alle Midler. Den Ame Brændevin (154 Liter), der 6. Nov. blev forskrevet fra Hovedstaden, er vistnok brugt som Medicin[39] baade ud- og indvendig. Lille Juleaftensdag maatte Kongen gaa til Sengs, og han rejste sig aldrig mere. Kongens Saarlæge, Rupprecht Geysspuscher har fortalt udførligt om Sygelejet.[40] Nogle Dage før sin Død betroede Kongen sin Livlæge, Dr. Cornelius Hamsfort, at der om Natten havde været en hos ham, der sagde, at han kun skulde være taalmodig indtil Nytaarsdag, saa skulde Sygdommen faa en god Ende. Man sagde da, at Kongen havde drømt, men det benægtede han.

Nytaarsmorgen Kl. 2 mente Kongen, at han ikke havde langt tilbage. Saarlægen slog det hen. Kl. 3 lod Kongen Lægerne kalde, og da det led mere hen mod Dag og man havde aabnet Slotsporten, hentedes Magister Povl Noviomagus. Kongen skriftede for ham, og i omtrent en halv Time var de alene i Værelset. Nu blev Dørene lukkede op, og Præsten holdt en smuk Prædiken. Kl. 10 modtog Kongen Nadveren. Derefter tilkaldtes Dronningen, og i smukke Ord tog Kongen Afsked. Han vilde have givet hende en Nøgle, men hun kunde eller vilde ikke tage den. Hun græd og kunde ikke svare Kongen. Hans d. yngre og Dorothea, de eneste af Børnene, der var hjemme, kom og knælede ved Sengen, og Kongen ønskede Guds Velsignelse over deres Opvækst. Kansleren Johan Friis og Hr. Barby, udvalgt Biskop til Lybæk, fik derefter Foretræde. Kongen talte med dem om, at de skulde hjælpe og raade, saaledes at Riget dog blev i Ro og Fred. Kongen lod de to Herrer kalde alle Tjenerne ind, og liggende der i Sengen sagde han dem Tak for tro Tjeneste og lovede at betænke dem rigeligt. Endnu engang tilkaldtes Dronningen:

„Som hendes Naade kom, saa og mærkede hun Kongens store Svaghed og at Døden nærmede sig mere og mere. Hun begyndte

hjærtelig at græde og sagde: „Ak, min kære Herre, jeg beder Eder lydeligt for Guds Skyld om Tilgivelse, hvis jeg i mit Liv har fortørnet Eder med Ord." Men Kongen svarede: „Min kære Hustru, giv Dig tilfreds, Du har ikke været mig imod, alt er tilgivet. Vi har levet vel med hinanden, men hjælp vor kære Søn, at han maa regere viseligt, og vend Dig bort fra denne Verden, thi her er vi kun en føje Stund." Hendes Naade gik atter grædende bort, og Kongen sagde hende God Nat og velsignede hende. — Kongen begyndte nu at tale med sine Tjenere og gav enhver af dem Haand, saa mange som vi var i Gemakket.... Han bad os at synge Salmen: „Med Glæde og Fred farer jeg nu hen", derefter „Mens vi leve paa Jorden her" og „Nu lad os hans Legem begrave". Men Magister Povl sagde: „Ak naadige Konge og Herre, der er endnu længe til, vi vil dog ikke synge den," men Kongen svarede: „Aa jo, den vil jeg saa gerne høre," og vi sang den."

Afvekslende med Salmesang og Bøn sneg Timerne sig hen. Povl Noviomagus, hvis Fader Thomas havde boet hos sin Søn i Provstegaarden, havde Dagen i Forvejen lukket sin gamle Faders Øjne. Hr. Povl var i denne Mellemtid borte i Anledning af Faderens Begravelse. Da han kom tilbage, prædikede han igen. „Kongen blev nu meget svag, men bad os atter om at synge „Med Glæde og Fred farer jeg nu hen", og han sang selv det første Vers med. Han blev nu ganske svag, saa vi græd alle, faldt paa Knæ og bad Fadervor. Som Klokken nu slog fire, talte Magister Povl: „Saaledes elskede Gud Verden" etc. — Kongen drejede sit Ansigt om mod Præsten og vendte det ikke bort mere, indtil Klokken slog halv fem, da sov han blidelig hen i Gud. Gud være ham naadig, og uden al Tvivl er han altsaa et Guds Barn".

Saaledes slutter Rupprecht Geysspuschers Beretning om Kongens Død i Gemakket over „den gamle Kirke". Peder Syv har en Vise[41] om Kongens Død. Den er, siger han, skrevet af „min salig gamle Skolemester Niels Bredal i Vejle" (død 1580) og i alt væsentligt stemmer den overens med Saarlægens Beretning. Det hedder i Visen, at Kongens Tjenere:

„De sørged og græde som de vel maatte,
de havde heller mist' alt det, de aatte,
end de hannem ombære (ɔ: undvære).
Han var selv ved saa frit et Mood,
loed læse og siunge mangen Psalme god,
alt GUD til Lov og Ære.

Da Klokken vaar fire og Aftenen kom,
da døde den Herre baade mild og from,
GUD loed hannem til sig kalde:
I Odense hviler den Herre hans Liig,
hans Siæl den lever i Himmerig,
GUD give vi findes der alle."

Saaledes endte Kong Christian, der i sin Ungdom efter Huitfeldts Sigende „havde stillet sig noget vildt og rasende an", som en Mand, hvis Gærninger og Død af en Mængde samtidige Forfattere baade her og i Udlandet er blevet nævnt som et Fromhedens Exempel.

— —

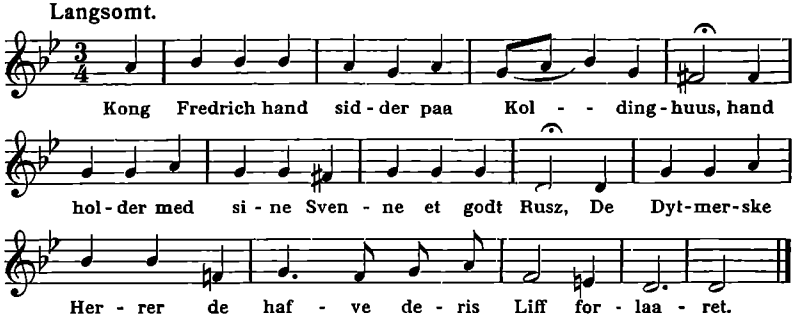
Kun de to yngste af Kong Christians Børn knælede ved hans Dødsleje. Det ældste Barn Anna sad paa sit Slot nede i „Lante Missen", og hos hende var Kongens Smertensbarn Magnus. Men hvorfor kom Tronfølgeren Frederik ikke til Kolding? Dronning Dorothea havde allerede 8. Nov. skrevet til ham[42]: „Du maa vide, at Din Hr. Fader med hver Dag der gaar bliver meget svag. Doktorerne trøster daarligt". Endnu midt i Oktober var Tronfølgeren paa Koldinghus. Nu var han i Skaane, og forskellige Forfattere siger, at det var Modvind, der opholdt ham derovre. Men maaske ligger der andet til Grund for denne Tøven[43]. Dronningen skriver til ham 27. Dec.: „Hvad Du skriver til mig om *Anna,* har været paa Tale". Muligvis er der altsaa en vis Forbindelse mellem hans Tøven og hans Kærlighed til Adelsdamen *Anna Hardenberg.* I hvert Tilfælde kom han først til Koldinghus 7. Jan. 1559.

Alle Forberedelser til Kong Christians Ligfærd fra Kolding blev straks trufne. Fra Residensslottet afgik der Bude og Breve til Udlandet med Meddelelser om Kongens Død og Begravelse. Der blev skrevet til Kejseren, til Sverige, Frankrig, England, Skotland, Spanien og mange forskellige Fyrster. Resen beretter, at 23. Jan. samledes paa Koldinghus Herrerne af Holsten og Rigsraadet med den fornemste Adel saavel af Riget som af Fyrstendømmerne. Onsdag den 8. Febr. mødte talrige Lensmænd. Efter Ordre var de klædt i lang sort Kjortel til midt paa Skinnebenene, havde smalle Ærmer og sort Hat. De skulde møde „betimen Dags". Og antagelig umiddelbart efter drog det kongelige Ligtog ud fra Koldinghus til Medelfar Sund, hvor Overfarten skete i Færger og Skuder, der var sendt op fra Assens. Den 13. Febr. foregik Begravelsen i Odense. Først 1579 flyttedes Liget til Roskilde Domkirke.

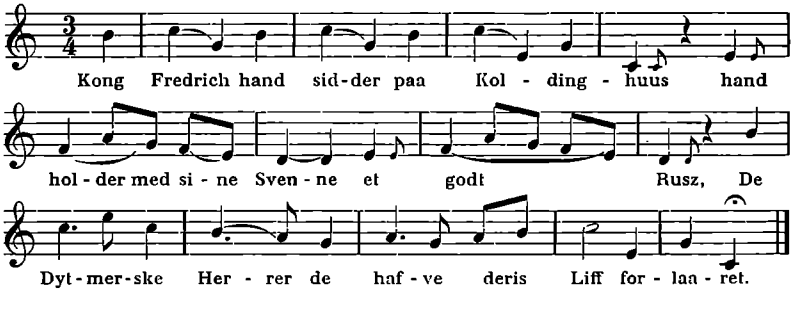
„Kong Frederik sidder paa Koldinghus..."

Faa Maaneder efter begyndte Ditmarskerkrigen. Lensmændene mødte paa Koldinghus Lørdagen efter Kristi Himmelfartsdag med Svende, Rustning og Heste. Kong Frederik rejste hos 27 Adelsmænd et Laan paa 30,400 Jochimsdaler (Gældsbrevet dateret Kolding 9. Maj). Det befaledes, at 29., 30. og 31. Maj skulde være Bededage[44] i Anledning af, at Kong Frederik drog ind i Ditmarsken sammen med sine Farbrødre, Hertugerne Hans og Adolf. Krigens Udfald var givet. De ulykkelige Ditmarskere maatte bøje sig, selv om de, som Resen paastaar, var „saadan et stærkt og hart Folk, at de ikke agtede, om to eller tre Kugler gik dennem igennem Livet (!), hvorfore de maatte spilde saa meget Krud og Lod paa dem."

Efter Krigen fremkom en Vise, der kun er almindelig bekendt gennem første Vers. Da Visen ofte citeres, optrykkes den her i sin Helhed (efter Resen) tillige med begge Melodier. Den første er den kønneste:

Medens denne Melodi er en karakteristisk Kæmpevisetone, er der ogsaa en Dur-Melodi til Visen, og man tager næppe Fejl i at antage, at denne Musik tidligere er benyttet ved Dans:

Den Dytmerske Vise:

Frederik den Anden, Konge i Danmarck oc Norgis Rige etc. Reyse ind udi Dytmersken: Oc med stoer Lycke oc Seyervinding derfra til Danmarck igjen, etc.

Kong Friderich hand sidder paa Kolding Huus,
Hand holder med sine Svenne et got Rusz,
De Dytmerske Herrer de hafver deres Liff forlaaret.

Kong Friderich hand lader sig Klæder skære,
Hand siunis som hand en Kjøbmand mon være.

Kong Friderich lader skære sig en Kappe graa,
Hand falde* de Øxen baade store og smaa.

Kong Friderich hand rider i Dytmersken ind
Med frisker Mod oc Rosenkind.

Oc der var hand i Dage fem,
Baade Stæder oc Byer besaae hand dem.

Oc der var hand i Dage ni,
Baade Stæder oc Byer besaae hand tj.

Sildig om Aften der Dugen faldt paa,
Pigelild tager ofver sig Kaaben blaa.

Ind for Kong Friderich saa monne hun gaa,
Eders Anslag gifver vel act oppaa.

Oc ere I Kong Friderich af Dannemarck,
Tager Eder vel vare i denne her Nat.

Det hafver ingen Fare i denne her Nat,
Du skalt mig følge til Dannemarck.

Kong Friderich hand hafde en Ganger saa spag,
Hand bar ham der fra i fuld god mag.

Hør du Færemand kom hid snart,
Du føre mig ofver med en fart.

Icke jeg tør, oc icke jeg maa,
Før jeg faar Bud fra Borgmester oc Raad.

Jeg gifver Dig fuld god en Løn,
Du sætte mig ofver det Sund saa skøn.

---

* falde ɔ: byde paa.

Den Færemand fick saa svagt et Mod,
Torde icke føre ofver den Konge god.

Den meenige Mand i Sinde kam,
En anden Tjdén* at komme fram.

De Herrer i Dytmarsken refve i Haar,
Raade Gud, her er vel bange Kaar.

Kong Friderich hand tvingde den Færemand hart,
Du fører mig nu ofver alt med en Fart.

Den Færemand holdt sig saare stiff,
Hand fryctet sig det vilde koste hans Liff.

Den Færemand holdt sig atter saa strunck,
Kong Friderich hand lagde ham ofver den Bunck**.

Kong Friderich gaff ham de Daler tj,
Saa foer hand offver baade frisk oc frj.

Der hafver du Pending de ere nu told,
Gud befaler jeg dig i Vold.

Kong Friderich hand triner af Færen paa stand,
Jeg ønsker dig Lycke du Dytmersk Land.

De Dytmerske fryctet sig saare saa brat,
Kong Friderich vøfter dem med sin Hat.

I siger de Dytmersk Herrer god Nat,
Jeg acter at komme til dennem saa brat.

Oc førend de skulle hafve Dytmersk inde,
Kunde de vel lære Ko at spinde.

Eders trotzige Hierte, Sind oc Mod,
Er kommen aff Eders onde Rod.

Hvor effter nu opvoxe vil,
Et selsom oc underligt Spil.

Eders Trotz oc Sind foruden Skemt,
Skal eder icke vorde forglemt.

Thi tæncker til oc tager til vare,
Vi ville vel see vi fanger den Hare.

Der tæncker sig saa at sticke bort,
Vi ville vel lucke for ham den Port.

---

* En anden Tjden ɔ: en anden Gang.
** Bunk, ɔ: Last, her i Betydning af Dækket over Lasten.

Saa voffde Kong Friderich sit Førstelig Liff,
Holdt sig Mandlig oc dertil stiff.

Vandt sig saa det mægtige Dytmersker Land,
Hvilket Gud Herren gaff ham i Hand.

GUD bevare naadelig sin Christenhed,
Oc saa vor kiere Øfrighed.

Loff skee dig GUD vor Fader kier,
som hielper saa vel baade fiern oc nær.
Kong Friderich med Ære hafver Dytmersk forhverfvet.

Som man vil se, fortælles der i Visen, at Frederik II. før Ditmarskerkrigen forklædt som Købmand har været i Ditmarsken for at udspejde Landet. Under sit Spejdertogt advares han af en ung Pige mod at blive paagreben. Pigen — hedder det i Sagnene — fulgte Kongen til Danmark og „siges der af hannem med Bøndergods rundelig at være begavet, hvilket hendes Børn efter hende skal have nydt, til de sidste af Sværdsiden bortdøde udi Roskild for nogle Aar siden" (P. Syv). Andre Steder hedder det, at hun fik „Slot og Fæste", og atter andre Steder, at hun fik „et Grevskab", og at Kongen skaffede hende en god Husbond. Intet af dette ligger der historisk Bevis for, heller ikke for Kongens Spejdertogt. I sydslesvigske Sagn fortælles, at det var Kong *Hans*, der under Ditmarskerkrigen blev reddet af en Pige ved Navn Mette. (Om Visen og de forskellige Opskrifter se Svend Grundtvigs „Danmarks Folkeviser" III 674 ff). Visen foreligger allerede opskrevet 1615.

— —

Efter Ditmarskerkrigen har Hertugerne været Gæster i Kolding 1560. I Avgust var de med Kongen til et Bryllup paa Nygaard. Under Opholdet i Kolding, boede Hertugerne i Byen og ikke paa Slottet. Som en Naadesbevisning fik flere af de høje Herrer Lov til at udføre nogle Hundrede Øxne toldfrit. Det er ikke givet, at Kongen har boet hos sin Moder paa Slottet i dette og de følgende Aaringer, naar han — forholdsvis sjældent — kom til Kolding. Da han 1561 var her Helligtrekongers Aften, sang Peblingene „Diskant" for ham i hans „*Herberg*"[45]. Denne Betegnelse vilde vel næppe være benyttet, om Kongen havde boet paa Slottet.

Dronning Dorothea.

(Efter Pinakotheca Dano-Norvegica. Kgl. Bibl.)

Slottet som Enkesæde.

Dronning Dorothea overtager Lenet. Hendes Breve og Ægteskabsplaner.

Straks efter at Christian III. var kommen paa Tronen, udstedte han et Brev paa sin Gemalindes Enkegods eller, som det endnu kaldes, „Livgeding". Hun fik udlagt store Godser paa Fyn. Men senere blev Livsejebrevet flere Gange forandret. Ved Kongens Død var der tilskrevet Dronningen følgende Gods som Livseje: *Koldinghus*, Brusk Herred, Tørrild Herred, Holmans Herred med Jelling Birk, Jerlev Herred, Halvdelen af Andst Herred (den anden Halvdel laa under Skodborghus), Nørvangs Herred, Søholm Gaard med Gods og Mølle, Hønborg Len i Elbo Herred, Provstegaarden og St. Jørgensgaard i Kolding, Slottet Aakær med Hads Herred og Endelave, en Mængde Gods ved Randers, Købstæderne Randers og Kolding (Koldings Toldindtægter var undtagne) samt Sønderborg og Nordborg paa Als. Om Koldinghus hedder det, at Dronningen efter Kongens Død skulde have, nyde, bruge og beholde Slottet med al dets rette Tilliggelse, Ager, Eng, Skov, Mark, Fiskevand, Fægang, vaadt og tørt, ved hvad Navn det nævnes kan, med Landgilde og al anden kongelig Rente og Rettighed.

I de 12 Aar, Dronning Dorothea sad inde med Koldinghus og -Lehn, var hun baade for By og Egn en ihærdig og omsorgsfuld Beskytterinde. Hun var maaske nok herskelysten og stræng i visse Maader, men samtidig har hun med stor Omhu taget sig af de Mennesker, hvis Skæbne hun holdt i sin Haand. Det er ubestrideligt, at hun satte dybe Spor i Egnen ved sin Virksomhed, og af Samtiden er hun vistnok betragtet som en Moder for Befolkningen.

Om Dronningens Liv og Virksomhed paa Koldinghus findes der ganske fyldige Efterretninger, ikke mindst gennem Dronningens *Breve,* der for en stor Del er skrevne her paa Slottet, de færreste dog egenhændigt. Af Brevene foreligger 244 trykt i Geheimearkivets Aarsberetninger Bind I. og III. (1853—1863), med hvilke Breve som Hovedkilde mag. art. Hugo Mathiesen følgende S. M. Gjellerups Vink (i Hist. Tidsskr. 5. R. 4. Bind, S. 622) har udarbejdet en udførlig Afhandling, der findes i „Vejle Amts Aarbøger" 1908. Alle Dronningens Breve er skrevne paa Tysk. At Dronningen ikke har kunnet Dansk, skulde synes utænkeligt, men det synes bl. a. at fremgaa

deraf, at da Kong Frederik engang fra Nyborg sender hende et Brev paa *Dansk,* gør han en Undskyldning (!) derfor: Han har ingen tysk Skriver med sig.

Dronningens Breve er skrevne dels til Kong Frederik, dels til Svogeren, Hertug Hans i Haderslev, som hun følte sig stærkt knyttet til og som hun allerede som gift korresponderede med. Brevene til Sønnen, Kong Frederik, drejer sig om alt muligt. Snart er det moderlige Formaninger om ikke at drikke saa meget eller Opfordringer til, at han bør gifte sig. Under Syvaarskrigen med Sverige, som Enkedronningen søgte at forhindre — hun korresponderede endog derom med Erik XIV., hendes Søstersøn, og blev i den Anledning ligefrem udspejdet af Fr. II. — skriver hun fra Koldinghus 3. Maj 1566 bl. a.: „ . . . . Vi beder hjærteligst, at Eders Naade vil betænke den Skade og Sjæle-Ulykke, der kan ramme Eders Naade i den nuværende skrækkelige Krig . . . . Da Hjærtet nu ikke med bodfærdig Iver stræber mod Freden og med Alvor søger Naade hos Gud, men hindres deri af Drukkenskab og anden verdslig Vellyst, bliver Guds Vrede ikke formildet, men Straffen vil vokse og alt ondt over Sjælen komme."

Snart sender hun Kongen Smaating, en Barret med Fjer, Hatte, Felttegn og — Syltetøj („Elektuarier"). Den 4. Febr. 1564 sender hun en Lakaj til Kongen med 4 Skjorter med Bøn om, at han vil tage tiltakke dermed for denne Gang, hun kunde ikke faa flere færdige. Den 1. Juni 1564 skriver hun:

„Eders Naade maa ikke tro, vi har glemt den Vogn, vi har lovet. Vi har en Tid her i Byen manglet Jærn og andet, men nu er man stadig i Arbejde med Vognen, og Eders Naade skal snart blive betænkt med den."

Til Gengæld udbeder Dronningen sig ikke sjældent Ting hos Kongen; snart er det Bagateller (en køn Hund, som Kongen har, en Kat, en Vildorne, Graaværk osv.), men undertiden stiller hun store Krav. De Summer, hun forlangte til Saltværket eller Møllen, var meget betydelige, selv for en Konge, der tilmed havde Udgifter nok, og undertiden overvurderede Dronningen sine Foretagenders Betydning for *Landet.* Snart fik hun Toldfrihed for 30 Stude, hun vilde sende sin Moder, snart ønskede hun en Baad til 24—26 Personer at bruge i Kolding Fjord, naar hun sejlede mellem Koldinghus og Hønborg. 1561 fik hun 500 gullandske Astrag (Fliser), der laa paa Københavns Slot, 1564 fik hun Lov til, at de Købmænd, der købte

herdes Rug, Tilladelse til (der var Udførselsforbud) at udføre Rugen osv.

Ofte gik Enkedronningen i Forbøn for Kolding og Koldingegnen. En af disse Bønskrivelser til Kongen, er saa kuriøs, at den bør aftrykkes:

„. . . Naadigste Fyrste, kære elskede Søn! Vort fattige Borgerskab her i Kolding har nu stillet de Borgere og Landsknægte, de var sat for*, men de tilstaar, at de ogsaa skulde have medsendt *Barberen*. Men eftersom de kun har én eneste og ingensteds har kunnet opdrive nogen, der vilde gaa i Krigen, saa har de underdanigst bedet os om at ville gaa i Forbøn hos Eders Naade, at de maatte beholde deres eneste Barber. Eftersom det altsaa er saaledes, at de kun har den ene Barber, som man ikke kan undvære i en By af Hensyn til daglige Sygdomstilfælde, saa beder vi venligst, at Eders Naade for denne Gang vil være tilfreds med vore fattige Borgere og heri efterkomme vor Forbøn. Vi vil gærne derfor forskylde Eder. Guds Naade og Velsignelse følge Eder. Skrevet paa vort Hus Koldingen, 27. Aprilis, Anno (15)66.

Dorothea.

Snart beder Dronningen om at forskaane Byen for Indkvartering, snart jamrer hun over Borgernes Skatter** og Udgifter og snart er hun ængstelig for, at fremmede Krigsfolk, der skal indkvarteres i Byen, skal bringe farlige og smitsomme Sygdomme hertil, hvor hun boer med sine *Børn*.

Paa Slottet var der nemlig i Dronning Dorotheas Tid en hel fyrstelig Opdragelsesanstalt, idet hun Tid efter anden havde Børnebørnene fra Sachsen og senere fra Lyneborg og desuden flere af sine Sødskendes Børn (fra Oldenborg og Lauenborg) hos sig.

Da Jørgen Lykke mødte i Foraaret 1567 for at hente det Mandskab, Kolding atter skulde stille (40), skrev hun: „Her er i Sandhed et ringe Borgerskab, nogle er døde og omkomne, og af dem, der er tilbage, sidder en Del med Hustru og Børn i stor Armod. Tilmed kan vi, der overvejende fører vor Hofholdning her, ikke undvære Borgerne som Haandværkere og til andet dagligt forefaldende Behov". Hvis Kongen vilde lade Koldingenserne blive hjemme, vilde han „i højeste Sandhed gøre sin Moder en stor Glæde". Eller om Kongen endda vilde nøjes med 10 Mand, saa skulde de blive saaledes ud-

* Ifl. Bysbogen stillede Kolding det Aar 33 Krigsmænd.

** At ogsaa Bøndernes Byrder var tunge, fremgaar af, at der alene 1565 af Koldinghus Len blev udskrevet 600 Mand. Kvægskatten voldte, at Bønderne i Koldingegnen under Slutningen af Syvaarskrigen skjulte Kvæget (Kanc. Brevbøger $^{6}/_{4}$, 1570).

styrede, at de vilde gøre lige saa megen Nytte som de 40*. I et andet Brev hedder det, at de Borgere, der blev tilbage, laa for en Del tilsengs, og et andet Sted: „Af den øvrige Del lever mange af Almisser, er syge og fattige og ude af Stand til at ernære sig."

Lignende Forbønner fra Dronningen findes der mange af.

Mærkeligt er et Brev fra Dronningen til Hertug Hans i Haderslev. En Tjenestekarl har stjaalet 70 Daler fra sin Husbond og er derefter flygtet over i Hertugdømmet. Dronningen beder Hertug Hans i Haderslev om at udlevere ham til Kolding, hvor den Bestjaalne ganske har ham i sin Magt, for at han „kan blive dømt og pint her til vor Borgers Bedste. Eders Naade gør da et Barmhjærtighedsværk (!)" Brevet er dateret Kolding 28. Jan. 1568.

Venskabet mellem Enkedronningen og Svogeren, Hertug Hans, førte til, at et halvt Aar efter Kong Christians Død tænkte baade han og hun meget stærkt paa at indgaa Ægteskab. Hun var da 48 og han 38 Aar. Begge Parter raadførte sig med ansete Gejstlige, f. Ex. Melanchton, men de Gejstliges Skøn gik dem imod: De var for nært beslægtede! Endnu engang nævnes Ægteskabsplanen. Dronningen har talt med sin Hofpræst Povl Noviomagus derom, og han har røbet den for Kongen. Dette fremgaar af følgende *meget* ejendommelige, vemodige Brev til Kongen:

Vort moderlige tro Hjærte er altid med Eders Naade. Naadige Fyrste, kære elskede Søn! Vi takker Eders Naade hjærteligst for Bjælkerne, som I sønligst sender os fra Segeberg. Vi vil ikke skjule for Eders Naade, at vi har læst det Skrift, som M. Poul har skrevet.... Gud veed bedst, hvorledes Talen er falden. Og sandt er det, det veed den kære Gud, at vi ikke af Nyfigenhed, men til vor Næstes Bedste vilde have indgaaet det omtalte Ægteskab, og vi vilde ikke have gjort andre end os selv og vor Person Fortræd derved.

Magister Paul har ogsaa raadet os til at spørge fremmede lærde Folk. Havde han nu vidst, at det var urigtigt, kunde han vel have sagt det, det vilde være overflødigt og unyttigt at spørge Folk om Ting, der saa aabenbart stred mod Guds Ord. Men han har nok oftere sagt anderledes til os. Lad ham nu gaa med sin Undskyldning... Med Mund og med Haand har han lovet os ikke at omtale den Sag, men hvorledes han har holdt sit Ord, det veed Eders Naade vel selv.

Han skriver, at han bærer Ansvaret overfor vor salig Herre. Det takker vi ham ikke for, thi en Præst bør ikke tie med Sandheden. Som den vi i alle vore Sager har taget med paa Raad, veed han ogsaa, at vi aldrig har begæret Tilladelse til noget, der strider mod en kristelig Samvittig-

* 1567 stillede Kolding 40 Hageskytter, Udgift 306 Daler 6 Sk. 2 Alb. (Bysbogen). Dronningen fik altsaa Afslag.

hed, saa derfor kan han let og med god Samvittighed undskylde os. Ja, hvis vi ikke tog Sagen med Taalmodighed, vilde vi have Grund til at synge med den hellige David: „Den der æder mit Brød, træder mig under Fod.“ Thi man veed vel, hvad Skikkelse hans Afsked herfra faar; vi har ikke givet ham Grund til Omtale, og saadant sker for at han kan undskylde sig selv, men kaste desto mere Mistanke paa os, Eders Moder.

Men da vi har en glad Samvittighed og efter Guds Bud gærne vil tilgive vore Medkristne, har vi let ved at overvinde os, vil ogsaa af Hjærtet tilgive ham, betænkende, at det sømmer sig bedre for en Kristen at lide ondt end at gøre ondt. Han har nu Kors nok, Gud er vidende om hvorfor. Gud vil paa Dommens Dag aabenbare alt og give os det Vidnesbyrd, at vi mente det lige saa vel med M. Poul som om det gjaldt vor egen Velfærd og af ingen anden Grund end den, at han har været vor Herres og vor Skriftefader og har prædiket Guds Ord. Og nu, da han har lavet „Vinkelprædikener“, vil vi tillægge ham noget og ikke Evangeliet alt sammen. Efterhaanden har Gud, som vi takker, naadigst ladet os se hans Lyder. Dette meddeler vi Eders Naade som vor hjærtenskære Søn, ikke for at I skal blive opbragt mod Magister Poul, men for at I skal have taalmodig og kristelig Medlidenhed med os som Eders tro Moder, thi hvad der vederfares os, det vederfares ogsaa Eders Naade. Og vi beder om, at Eders Naade vil brænde dette Brev, og at I vil vedblive at være vor elskede Søn. Befaler dermed Eders Naade til Guds naadige Beskærmelse. Datum Coldingen den 25. Januarij, Anno etc. 1568.

Dorothea,
af Guds Naade Dronning til Danmark etc., Enke.“

— —

Om Dronningens Virksomhed som Opdragerinde her paa Slottet hedder det (Hist. Tidsskr. 5. R. 4. 624) at „hun var en øm Moder, en driftig Husbestyrerinde, en fredelskende Landsmoder og en gudhengiven Dronning, som opdrog sine Børn til Huslighed og streng luthersk Rettroenhed. Bibelen var den daglige Læsning i hendes Hus. Anna* maatte staaende læse Bordbønnen. Kongedatteren blev holdt til Spinderokken, til Baldyren, til at gaa i Husholdningen, og endog medicinske Kundskaber blev ikke fremmede for hende.“

Skøndt det var stille paa Koldinghus i Dronningens Enketid mod hvad der havde været, medens hendes Gemal levede, blev der dog undertiden fejret store Fester deroppe. En af de største var vel Hans den yngres Bryllup med Elisabeth af Brunsvig-Grubenhagen, der fejredes 19. Sept. 1568. Til Festen sendte Kongen 8000 Potter Vin. Blandt „Skueretterne“ paa Bordet var der Figurer med Smaaspringvand. Ogsaa det følgende Aar var der stor Fest, idet det unge Pars

* Den ældste Datter.

Førstefødte, der var født her paa Slottet 16. Okt. og opnævntes efter Dronningen, døbtes paa Koldinghus 26. Nov.

Der fejredes under Dronningens Enkestand adskillige Bryllupper, der bekostedes af Dronningen, saaledes blev Godske Brockenhuus 1564 paa Søndagen Misericordia gift paa Koldinghus med Anna Venstermand. I 1559, da den fratrædende Lensmand paa Koldinghus, Jørgen Rosenkrands, skulde rejse til Dronningborg, men først skulde fejre sit Bryllup med Dorothe Lange, vilde Dronningen gøre Brylluppet, men dette kunde dog ikke holdes paa Koldinghus, hvor Kong Christian *endnu laa Lig!* Brylluppet stod saa paa Hønborg Fastelavns Søndag.

I sin Enkestand foretog Dronningen flere Rejser fra Slottet, Besøg hos sin Moder og hos Anna i Sachsen. Mest pragtfuld skal den Rejse have været, som Dronningen foretog til Zelle 1561, hvor Kongens Søster Dorothea 12. Okt. blev gift med Hertug Vilhelm af Lyneborg. Dette Tog, der talte 600 Ryttere, skal have lignet det store Udtog, hvormed Anna førtes til Sachsen 1548.

Enkedronningens Virkelyst.

Blandt de Foretagender, der tillægges Dronning Dorothea, anføres flere Steder Genoprettelsen af St. Jørgens Hospital. Som allerede omtalt, var dette dog Kongens Værk, omend Dronningen maaske nok ved Tilskyndelse har haft sin store Andel deri. Derimod er det rigtigt, at Dronningen lod bygge en grundmuret Bygning til *Kolding Skole.* En samtidig, Byskriveren Mads Nielsen *Røgbjerg,* der synes at have været til Stede ved denne Lejlighed, har derom optegnet:[46]

„Anno 1566 thend 7. augusti som var paa en otthensdag thaa lagde morthenn Suendtzen som thaa var lensmand paa Kollinghus thend første stienn y grundvollen y thend synder och øster hiørne paa thend scholle som min frues naade lod bygge och mure op aff grund paa kolling kierregordt."

— —

Dronning Dorotheas Navn knyttes endvidere til *Slottets Vandværker.*

Gentagne Gange er det under Gravearbejder i Byens Gader sket, at man er stødt paa Vandrenderne til Koldinghus.

Saaledes er der endnu hist og her Rester af en ældgammel Vandledning, der fra et Væld i Harte, vistnok samtidig med Christian III.s

Slotsbyggeri midt i det 16. Aarhundrede, er anlagt for at forsyne Koldinghus med Vand. Om denne gamle Vandledning hedder det 1638: „Vesten for Koldingbye udj Harte Schov moxen en fierding Miell Vex fra Slottet pa et höit Bierg er ett herligt Vandsprøng, som ved Render gar til Slottens offuerste Post".[47]

Men ogsaa sønder fra førte der Vandrender til Koldinghus, og herom hedder det samme Sted: „Sønden Kolding, næsten lige langt fra, føres Vand ved Render til Slottets nederste Gaard" (Staldgaarden). Ogsaa disse Render er man ofte stødt paa. Ledningen sønder fra kom fra en Dam, *Piledam*, der gik ind i Vonsild Mark. Forholdene ved Piledam er nu ganske forandrede, idet der her for et Par Aar siden er udlagt en Gade, Kongehusgade.

I et gammelt Dokument, dateret 17. Oktober 1596, indhæftet i Koldings Bysbog, hedder det, at der „i Vonsild Kobbel ligger en stor Dam, udaf hvilken det Vand løber paa Koldinghus. Og er dog givet Ejendom derfor til Vederlag i Vonsild Mark, som tilforn haver ligget til St. Jørgensgaard herudi Kolding, som en Mand i Vonsild bruger ved Navn Lawe Ibsön, hvilket vi (Kolding Bymænd) haver og skullet berette, at man en anden Gang kan vide Beskeden derom, hvad der er givet for, at der ikke skal videre omtrættes."

Der har selvfølgelig i ældre Tid været *Brønde* paa Koldinghus, ligesom man har fundet dem i Kristiansborg, men de har vistnok været mangelfulde, i hvert Tilfælde dybe og besværlige. Intet Under da, at under Chr. III.s Byggeri er der straks tænkt paa at skaffe lettere Adgang til Vand ved at lede Vand ind paa Slotspladsen udefra. 1548 skriver Dronning Dorothea om Materiale til en „Vandkunst",[48] 1553 spørger Kongen, om Kanonstøberen ikke er færdig med den bestilte Springbrønd, hvis Figurer altsaa har været af Metal. Enten er denne Brønd ikke bleven fuldført, eller ogsaa har den været mangelfuldt indrettet. Den 31. Juli 1561 beordres der nemlig hugget Tømmer paa Gulland til en Vandkunst, som Kongen havde givet sin Fru Moder, og det følgende Aar i Januar skal Lensmanden paa Københavns Slot „opsøge et gammelt Skib", der kan føre nogle Træer til en Vandkunst fra Gotland til Koldinghus.[49] I Oktober samme Aar er Dronningen saa vidt fremme med sin Vandkunst, at hun kan tilbyde sin Rørmester til Hertug Hans i Haderslev,[50] for at han til Vinter kan komme ned i sit nye Slot paa Naffet. En Vandkunstner, Michel Fritze fra Saïda, var af Datteren Anna 1566 sendt herop for at finde nye Kilder, der kunde ledes ind paa Slottet.

Ogsaa efter Enkedronningens Død er der ofte arbejdet paa Vandledningerne, og „Pipenholt" eller „Pipholt" er en stadig Post i Regnskaberne. Christian IV skriver 1596 fra København til Caspar Markdaner: „Vider at vi tilskikker did til vort Slot Koldinghus denne Brevviser *Thonnis Bilthauger,* at han skal bese den Plads der paa Slottet, som den gamle Post stander og derefter gøre en Skabelun af en Post eller Brønd, hvilken vi af hugne Sten vil have opsat." Siden skal Markdanner med det forderligste sende Billedhuggeren tilbage til København; dog skal han forhøre ham om Prisen paa Brønden og lade Regeringsraadet det vide.[51] Men Billedhuggeren døde, inden han fik Brønden færdig.[52] Det Springvand, der kom til at staa der, og som ses paa Billeder fra det 18. Aarhundrede, bar Aarstallet 1590.[53]

1589 nævnes en Zakarias Omicken, der fik Bestilling paa at være *Rørmester* og have Opsigt med Vandkunstene og Postene paa Skanderborg og Koldinghus mod en Løn for sig og sine Folk af 150 gl. Daler og to simple og sædvanlige Hofklædninger.[54] I Lensregnskabet 1610—11 hedder det, at Hans Schreiber, Vandkunstner, dette Aar til begge Vandkunster sønden og norden Kolding har modtaget 40 Stykker „Pipholt" i Stedet for gamle Render, som var forraadnet, og havde *indledet Vandet allevegne paa Slottet,* i Urtehaverne, Staldgaarden, i Bryggerset, „Klodsbanen", Badstuen, Stegerset, Vinkælderen, Ølkælderen og Borggaarden.

Dronning Dorothea anlagde, som allerede nævnt, den øverste Have ved Slottet, begrænset af Badstuen, og Vejen fra Vindebroen til øverste Borgport. I Haven, der langt frem i Tiden kaldes *„Dronningens Have"*, skal hun have plantet de store Lindetræer, der endnu staar deroppe. Ogsaa her i „Dronningens Have" har der i ældre Tid været et Springvand (se bl. a. Vitruvius).

To betydelig større Opgaver, som Dronning Dorothea gav sig i Kast med, var Opførelsen af *den nye Slotsmølle* og Forsøget paa at faa *Saltværket* i Harte i Gang.

Uden for Ladegaarden ved Vejen til Medelfar Sund laa fra gammel Tid Slottets Mølle, „Borgemølle". Det var en Vandmølle som den Dag i Dag, men Mølledammen laa paa et andet Sted, nemlig øst for den gamle Vej fra Landevejen ind til „Marielund", hvor Byens ældste endnu kan huske Dammen. „Borgemølle" nævnes allerede i Christiern I.s Privilegium for Kolding 1452. Antagelig var der i Dronning Dorotheas Tid for lille Vandkraft til Borgemøllen.

Forklaring til Kortet.

Det maa erindres, at Kortet er tegnet uden Anvendelse af Maalestok. Derfor er der flere Steder store Forskydninger. Ladegaarden, der laa bag Søen, er lagt alt for langt mod Øst. Laasby og Hospitalet ligger forkert o. s. v.

A. Slottet.
B. Sognekirken.
C. Raadhuset.
D. Torvet.
E. Mourids Podebusks Hus.
F. Kongens Have.
G. Fru Karen Holgers Gaard (ɔ: Karen Gyldenstjærne, Holger Rosenkrans' Enke.)
H. Peder Munks Gaard.
I. Østergade.
K. Rendebanen.
L. Hans Johansen (Lindenovs) Hus.
M. Vestergade.
N. Skolen (ɔ: Latinskolen.)
O. Provstegaarden.
P. St. Jørgensgaard.
Q. Hospitalet.
R. Blæsbjærget.
S. Vifsdam.
T. Laasby („Lusby".)
V. Nørregade.
W. Kattesundet.
X. Søndergade.
Y. Sønderport.
Z. Byens Vaaben.
1. Fiskehus.
2. Kolding Aa.
3. Skibbroen (Sønderbro.)
4. Kongens Vindebro.
5. „Forværket" (ɔ: Ladegaarden til Slottet.)
6. „Riege". Ordets Betydning ubekendt, men paa Kortet betegnes herved Eng, sid Jord.
7. Dyrehaven.

(Se Bagsiden af dette Kort.)

Kolding i Frederik II.s Tid.

(Fotografisk Gengivelse efter Originalen i *Theatrum Urbium*, 5. Bind, Dobbeltbladet Nr. 32).

Et gammelt Digt om Kolding

Bag paa Originalstikket af nærværende Kort findes en lille Beskrivelse af Kolding og et Digt. Begge Dele er paa Latin og synes forfattede af *Henrik Rantzau*, Statholder i Slesvig og Holsten (1526—98). Her aftrykkes Digtet. Oversættelsen er besørget af Dr. phil. *Fr. Moth*, Kolding. Versemaalet er det elegiske, afvekslende Hexametre og Pentametre. Det fremgaar af Digtet, at dette er skrevet i Tiden mellem 1575 og 1588.

Kolding til Læseren:

Findes der nogen, der spørger og hvem det lyster at vide,
Hvi man i fordums Tid Navnet, jeg bærer, mig gav,
Ham skal det siges, at Træet og Kollen[1]), der knejser ved Siden,
Givet har til mit Navn ret en fortræffelig Grund.
Ringe, jeg tilstaar straks, har min første Oprindelse været:
Mænd, der med Net og med Krog ligger paa Lur efter Fisk,
Tro mig, havde just her deres Hytter i Tider saa fjærne;
Æren, jeg dengang nød, liden og kummerlig var.
Nu er et Borgersamfund jeg blevet saa stort og saa herligt,
At den Ære, jeg vandt, visselig næppe kan dø.
Thi Privilegier store og Frihedsbreve mig fordum
Konger af Danmarks Land skænked i rigeligt Maal,
Danmarks mægtige Konger, som aldrig for nogen sig bøjed,
Fyrster, hvis straalende Ry lyser i Øst som i Vest.
Vaabenmærker jeg fik, som jeg vise kunde med Stolthed:
Midt i en græsrig Dal Træet med Løvet saa grønt,
Ørnen, Jupiters Fugl, der paa Kollen bygger sin Rede.
Herved det gøres nu let aldrig at glemme mit Navn.
Kongeborgen saa herlig paa Kollen den nære man skuer;
Den fortjener for vist ogsaa en Plads i mit Digt.
Konger tvende den bygged, hvis Navn os viser til fulde,
At efter Christi Navn begge blev kaldede op.
Her har i Svøbet hvilet saa mange Kongebørn spæde,
Hvem det til visse blev svært alle at nævne paa Rad.
Her udaandede Christian den fromme, her sank han i Døden,
Han, hvis Hæder og Ry lever til seneste Tid.
Kun én eneste Kirke, til hellige Handlinger opført,
Har jeg; den højeste Gud priser og ærer man her.
Her har dog Kongen og Dronningen fromt i fælles Forening
Bygget et herligt Kapel, som de bekostede selv[2]).
Heller ej mangler en Skole saa skøn, hvor til Studier viet
Ungdommen stræber med Flid, medens den danner sin Aand.
Dorothea[3]) den stifted, den værdige Moder til Kongen,
Som over Danmarks Land hersker berømmeligt nu.
Kongen følger sin Moder i Fromhed, ædelt han handler,
Udstyrer Skolen rigt, fremmer med Iver dens Vel.
Desforuden jeg ejer et Hus[4]), der, naar Hjælp er fornøden,
Giver mod Sygdom Ly, værner om gammel og svag.
Hvorfor tale om Broen[5]), der altid plejer at yde
Danmarks mægtige Drot Skat i rigeste Maal?
Hvorfor om Havnen? Jeg véd jo bestemt, at i Borgernes Øjne
Intet bedre end den tjener til Handelens Tarv.

[1]) Højen. [2]) Nordre Kors af Sognekirken, Gave fra Kongeparret, opført 1575. [3]) Dronning Dorothea lod den lærde Skole opmure af Grundmur 1566. [4]) Hospitalet. [5]) Sønderbro, hvor der betaltes Told

Dronningen paabegyndte derfor Opførelsen af en ny Slotsmølle med Slotssøen som Damsted. I 1568 blev Dronningen hæftig syg og tilkaldte Frederik II, der ved Vintertid straks rejste herover fra Frederiksborg. Ved denne Lejlighed er der talt om Opførelsen af den nye Mølle, og 17. Decbr. fik Tolderen, Borgmester Søren Kjær i Kolding, Befaling til at levere Dronningens Fuldmægtig 1000 Daler i dansk Mønt, hvilket Beløb Kongen havde bevilget hende til Opførelsen af Møllen. 1. April 1569 blev denne Ordre forandret derhen, at Søren Kjær efter Enkedronningens Befaling skulde udlægge 1000 enkelte Daler, selv forestaa Regnskabet ved Møllebygningen og skrive op, hvortil Pengene gik. Det synes dog som om de 1000 Daler for en Del er anvendt til Saltværket, hvor der ligeledes byggedes en Mølle. Det er overhovedet vanskeligt at holde Bekostningerne paa Slotsmøllen og paa Saltværket ude fra hinanden. Fra Fyn, fra Skovene ved Silkeborg, ja fra Norge førtes Tømmer til Kolding „til et Møllehus, som Dronning Dorothea agtede at lade opsætte for Slottet Koldinghus".

Møllen ved Slotssøen var færdig i 1571, og Egnens Kronbønder tilligemed Borgerne i Kolding gjordes mølllepligtige til den nye Mølle, en Pligt som Kongen 1. Novbr. 1571 stadfæstede efter Overtagelsen af Koldinghus.

Saltværket ved Kolding frembyder mange interessante Enkeltheder[55]. Dronning Dorothea vilde ved Saltværket have sat sig et Minde, der skulde bære hendes Navn ud over Landet til fjærne Tider, men hun fik kun liden Glæde af dette Foretagende.

I Kong Hanses Tid fandt man mellem Kolding og Harte en *Saltkilde*. En Tysker Lambret Hermelin, fik kongelig Tilladelse til at anlægge et Saltværk, men efter Aar 1500 hører man ikke mere om ham. 1526 fik et Selskab af Holstenere (Johan Rantzau og 4 andre) Tilladelse til at drive et Saltværk derude, men heller ikke da synes man at have faaet noget ud deraf. Saa var det, at Dronning Dorothea forsøgte Planen. Hun ofrede en Mængde Penge derpaa og lod vistnok grave den Rende, „æ Saltgrof" = Saltgrøften*, der endnu tildels kan spores fra den udtørrede Grønsø** til Kolding Skel. Her, antagelig ved selve Kilden, er der opført et *Mølleværk*. I 1569 havde

---

* I ældgamle Papirer tales om en »Vaskerbæks Rende« og »det gamle Saltmøllested«.

** Der kan spores en gravet Forbindelse mellem Stallerup Sø og Grønsø, men denne er vistnok lavet i Chr. IV's Tid, da den nævnes i Lensregnskaberne.

Dronningen Saltværket i Gang. Peder Oxe, der smagte paa Saltet derfra, fandt, at det havde en god, skarp og kraftig Smag, men mente, at der var kommen en fersk Aare ind i Brønden. Værket standsede med Dronningens Død. Huitfeld siger, at Arbejdet var forgæves, „thi der er vildt Vand kommen i Saltbrønden, saa der er Saltvand nederst og ferskt oven."

Geologerne mener, at Saltvandet maa have hidrørt fra en Havvands-Lakune. Forøvrigt kan der ikke nu spores Salt. — Da Kolding Kommune 1908 tæt ved Harte Skel lod anlægge en Samlebrønd for Vandværket, stødte man i betydelig Dybde paa Træværk, Plankestumper, én Ske m. m. Muligvis traf man her „det gamle Saltmøllested".

Dronning Dorothea lod anlægge „*Dyrehaven*", lod den indhegne og besætte med Dyr, f. Ex. Vildsvin. I Dyrehaven byggedes 1558 et stort Fuglebur, som Christian IV senere fortæller om. Endelig drev Dronningen Faareavl ved *Skødegaard,* nu i Bække Sogn, Andst Herred, tidligere Vorbasse Sogn, Slaugs Herred. Det nævnes ofte i Fr. II.s og Chr. IV.s Tid, da der ogsaa laa et Jagthus her.

— —

Her skal sluttelig nævnes et Par af Dronningens Haandværkere, Guldsmeden Johan *Sibe,* en Belgier, der foruden Guldsmed var mekanisk Instrumentmager, flyttede hertil kort efter Chr. III.s Død. I Frederik II.s Brev derom hedder det, at han maa bo i Kolding og . . lade sig bruge „i højbaarne Fyrstinde, vor kære Fru Moders Tjeneste og erholde derfor, hvad vor kære Fader har undet og tilstaaet ham (dateret Koldinghus 24. Sept. 1559). Maleren Jost v. Heiden er nævnt under Chr. III. Ligesom han blev ogsaa Dronningens Skrædder Koldingborger: 16. Dec. 1568 gav Kongen paa Dronningens Forbøn Hans Rougmand (Rhumann) og hans Arvinger et Jordsmon næst for Slottet, „som han nu selv har bebygget".

— —

Dronning Dorothea var i 1570 rejst til Sønderborg og døde her 7. Oktober 1571. Hun er sikkert blevet savnet stærkt i Kolding. Intet Under at en Eftertid har syslet med hendes Minde i den Grad, at den endog efter hendes Død har ladet hende færdes paa Koldinghus. Thi det er sikkert hende, som følgende Sagn[56] hentyder til:

„Der er mange af dem, der tidligere har været Soldater, som fortæller meget om *Spøgeriet paa Kolding Slot.* Der gaar en Hertuginde eller saadan en fornem én i sine daglige Klæder med et stort Nøgle-

knippe i Haanden. Naar Skildvagten bare lod som om han ikke saa hende, gik hun ganske rolig forbi, men saa han efter hende, vendte hun sig imod ham og saa forfærdelig ud. Men hun gjorde nok ellers ingen noget."

Fra Frederik II.s Tid.

Faa Dage efter sin Moders Død skrev Kongen til Morten Svendsen, at han skulde paase, at intet som helst bortkom paa Koldinghus, der nu ved Enkedronningens Død var faldet tilbage til Kronen. En ny Jordebog blev optaget over Lenets Indtægter. Kamrene paa Koldinghus blev forseglede. I December 1571 fik Holger Rosenkrans Ordre til at begiver sig herover, oplukke de forseglede Stuedøre, Kamre og Kister og opskrive, hvad der fandtes deri tillige med det, Jomfru Engel Landsberg (Dronningens tyske Hofjomfru) leverede fra sig, og hvad andet, der fandtes paa Slottet og i Ladegaarden. De Klæder, der tilhørte Hofmesterinden (Anna Glob) og Hofjomfruerne, skulde de have tillige med de Silkeklæder og andre Hofklæder, der var lavet til dem.

Kongen glemte ikke sin Moders Tjenere. De blev alle rigeligt aflagt, lige ned til de mindste, *Dværgene*. Det er bekendt, at Dronning Dorothea fandt sin Fornøjelse i at have Dværge. I Rentemesterregnskaberne[57] fra hendes Ægteskabsaar nævnes en halv Snes Stykker (Noa Dværg, Peder Gæk, Jørgen Nar osv.) Et Dværg-Ægtepar paa Koldinghus fik efter Dronningens Død god Livspension:

Et Narrehoved med Bjældehue (Kæmpetaarnet).

Christiern Dværg og hans Hustru Habiche Dværginde maa for deres Livstid nyde og beholde en Bod liggende for Slottet Koldinghus næst ved Slottet med sin rette Tilliggelse kvit og frit uden al Tynge og Besvær, og da de er skrøbelige Mennesker, der ikke kan rette sig selv, saa forundes dem for deres Livstid af Slottet Koldinghus til Underholdning aarlig: 2 Pund Rug, 2 Pund Malt, 1/3 Nødkrop, 1 Fjerding Smør, 2 fede Svin, 2 Faar, 4 Sider Flæsk, en Tønde Sild, 4 Gaasekroppe, en Fjerding saltede Aal, 3 Skæpper Lyneborger Salt, 16 Skæpper Humle, 14 Læs Ved og 4 Daler i Penge til Hjælp til Sko og Klæder.

Den 11. Dec. blev de første Forberedelser trufne til Flytning af Kongens Hof til Koldinghus, men først i Januar kom Frederik II hertil, vistnok i Følge med Hertug Ulrik af Meklenborg og hans smukke 14-aarige Datter, der efter et betydningsfuldt Besøg var paa Hjemrejse over Land. Kort Tid efter kom den unge Frøken tilbage og blev i København 20. Juli 1572 formælet med Kongen. Den første Vinter residerede Kongeparret paa Skanderborg. I Foraaret 1573 var det paa Rejse omkring i Jylland, begge Majestæterne til Hest. Dronning Sofia skal have været en overordentlig dygtig Rytterske. Paa denne Rundrejse udsendtes der fra Ry 26. Juli Befaling til 6 Adelsfruer at de 8 Dage før St. Bartholomæus Dag (altsaa 17. Avgust) skulde være til Stede paa Koldinghus. Dronningen var frugtsommelig, og de 6 Damer (Fru *Anne* Albert Gjøes, Fru *Pernille* Otto Ruds, Fru *Ama* Hr. Verner Parsbergs, Fru *Karen* Niels Skeels, Fru *Hyldeborg* Eiler Krafsis og Fru *Beate* Otto Brahes) skulde blive paa Slottet, indtil Dronningen var forløst. Omkring 1. Avgust var Kongeparret paa Koldinghus, hvor Fødselen fandt Sted 25. Avgust. Det var en lille Prinsesse, der fik Navnet *Elisabet*. Ved „det kongelige Værtskab" som Kongen ifølge Resen holdt „med stor Glæde og Fryd" var der indbudt 14 Raader og 42 Adelsmænd. Det hedder i Indbydelsen, at Kongen vil holde sin Datters Kristning og Dronningens Kirkegang paa Koldinghus Søndagen 25. Oktober. De indbudte Gæster skulde (med Hustruer og Jomfruer) være hos Kongen Lørdagen i Forvejen og siden gøre sig glade med ham og hans Venner. Med mindre de selv gerne vilde det, behøvede de ikke at tage Heste med sig. Fru Mette Peder Oxes (c: Mette Rosenkrans) skulde møde til samme Tid „for at hjælpe Kongens unge Datter til Kristendom" og siden gøre sig glad med Kongen og hans Venner. Der haves Efterretninger[58] om, at der til Prinsesse Elisabets Daab blev lavet en „Funt af klar, lutter Sølv", den samme Døbefont, der 2. Juni 1577 blev brugt ved Christian IV.s Daab i Frue Kirke i København.

Oprindelig var Prinsesse Elisabets Daab fastsat til 11. Okt., men Hertuginden af Meklenborg havde forlangt Udsættelsen, thi hun vilde naturligvis selv overvære Festen, tilmed da hun blev opnævnt. Prinsesse Elisabet saavel som Prinsesse Anna, der fødtes 12. Dec. 1574 paa Skanderborg, blev som helt smaa bragte til Meklenborg og opfostret af Bedstemoderen. Disse to Døtre nævnes stadig i Frederik II.s Kalenderoptegnelser og har bl. a. ogsaa her i Egnen færdedes meget sammen med Forældrene.

Ogsaa de følgende Aar var Kongeparret hvert Aar en Tid paa Slottet, og ofte ankom der i Anledning af større Gilder meget betydelige Varesendinger hertil, saaledes ogsaa 1574, da der kom store Forsyninger, ikke blot af Vin (150 Amer = *23,000 Liter**) men ogsaa 10 Pund Rosenvand, 1000 „Lemoner", 500 Pomeranser, 200 Pund Konfekt (Mandel-, Annis-, Koriander- og Fennikelkonfekt) osv. Mest undrer man sig over en Ordre paa *12 Pund Safran*, en uhyre Mængde, naar man betænker, hvor lidt dette Krydderi vejer. En Del er vist brugt som Farve til Sukkervarer. Der kom samtidig 100 Pund Sukker herover.

I Aarene 1575—77 finder man ikke Kongeparret paa Koldinghus. I November 1576 blev der derimod afholdt et Forhandlingsmøde i den evindelige Strid mellem Hertug Hans i Haderslev og Ribe Bispestol om Tørninglen Provsti. Fra hver Side mødte 8 Raader. Man kom ikke til Enighed. Den 13. Jan. 1576 enedes man om at overgive Sagen til en Voldgiftskendelse af Kongens Svoger, Kurfyrst Avgust af Saksen. En anden Strid mellem de samme to Parter blev henvist til samme Opmand. Denne Strid drejede sig om Grænsen mellem Kongeriget og Hertugdømmet, som nok ikke har været ganske fast bestemt. Hertugen havde afstaaet Seest Sogn til Kongeriget 1566, men nu var det atter galt. Dette Spørgsmaal blev ordnet ved et Møde 13. Juni 1576. Her udstedtes den saakaldte „Kolding Afsked", hvorved Grænsen blev fastsat som den var lige til 1864.[59]

I Juni Maaned 1578 lige efter en Herredag i Odense kom Hoffet atter til Koldinghus og blev her længere end nogensinde før eller senere i Frederik II.s Tid. Disse Aaringer er af en ganske overordentlig Betydning, navnlig i *Egnens* Historie, idet Hovedparten af alt Egnens Adelsgods i disse Aaringer blev købt af Kronen. Det er derfor, at der i Kancelliskrivelser fra disse Aar kan tales om „*Ladegaarde*" ved Slottet, thi medens der tidligere kun var én Ladegaard, var der nu flere, der sorterede under Lensmanden paa Koldinghus. De fleste af disse Adelsgaarde nedlagdes, men *Nygaard* i Starup Sogn (se „Vejle Amts Aarbøger" 1908), som Kongen fik 1578 og

* I 1576 sendtes til Koldinghus ca. 15,500 Liter „rigtig god Vin". Uvilkaarlig mindes man Verset:

Han holdt Kollats med Adelen sin
og gjorde dem lystig og glader,
og drak med dem den sødeste Vin
som Landsens Herre og Fader.

(Ole Kongsteds Sørgekvad over Fr. II 1589.)

Vamdrupgaard, som han fik 1579, blev derefter i mange Aar drevne under Koldinghus, til Dels som selvstændige Avlsgaarde.

Ogsaa i disse Aar var der kongeligt Barselgilde paa Koldinghus. Denne Gang var det en Søn (Ulrik), det gjaldt. Han blev født 30. Dec. 1578* og døbtes 11. Ian. 1579 og Barselgildet, der overværedes af en fransk Gesandt og en Del meklenborgske Herremænd, synes at have været endnu mere pragtfuldt end før. Ogsaa den Gang var Bedstemoderen („Kongens Moder") fra Meklenborg heroppe. De var indkvarterede i Byen. I Anledning af Barselgildet fik Egnens Bønder Tilsagn om at sætte Vejene i Stand „saa vejfarende Mand kan komme frem". Med faa Afbrydelser blev Hoffet paa Koldinghus til ind i 1580. I Foraaret 1580 nedkom Dronning Sofie for tredie Gang paa Koldinghus med et Barn, en Prinsesse, der fik Navnet Augusta Kirstine. Hun blev født 8. April og døbt 29. Juni 1580. Dette sidste Barselgilde gjordes interessantere ved, at Kongen samtidig med Barselet fejrede et ungt Pars Bryllup her paa Slottet, nemlig Dorothea Skinkels Bryllup med Godslev Budde, tidligere Kongens Skænk, nu Lensmand paa Børglum Kloster. Godslev B. var en Meklenborger, der var kommen ind i Landet med Dronning Sofie. Ved Afrejsen fra denne Dobbeltfest fulgte Kongen sine udenlands Gæster sydpaa.

Om Frederik II.s Forhold til Koldinghus og Koldingegnen faar man et ganske godt Begreb ved at læse nogle Brudstykker af hans Dagbøger. Vi har kun tre af disse Dagbøger, der er almindelige tyske, trykte Skrivkalendere i Kvart, hvori Kongen, der dog ikke synes at have været stiv i Pennens Brug, *paa Dansk* har noteret, hvor han saa at sige hver Dag opholdt sig og hvad han tog sig for.[60]

De første Optegnelser gengives her i Frederik den andens Stavemaade, Resten med almindelig Retskrivning for ikke at trætte Læserne.

1583.

Febr. 1. Y dach dro ieg tyl Jellynch (Jelling) och mint Soffye och burn och iungfru tyl Welle (Vejle).

— 2. Y dach dro ieg tyl Wyltrupt (Vilstrup) och mynt Soffye och burn och iungfruer tyl Kollynch.

---

* Hver Gang der fødtes Fr. II et Barn, afgik der Bud til Tycho Brahe, der skulde stille Barnets „Nativitet", ɔ: forudsige dets Skæbne. Tycho Brahe, der var særdeles heldig f. Eks. med Chr. IV.s Nativitet, traf langt uden om, da han stillede Prins Ulriks.

Febr. 3. (Søndag) Y dach dro ieg tyl Sellerubt (Sellerup) y iach.
— 6. Y dach dro ieg til Kollynch och war syck.
— 9. Y dach kom ent hobbe herrement aff lantte Mechkelbor och ent hel hobt megkelbor fruer och iunchfruer hyet tyl Kollynch.
— 10. (Søndag) Y dach goyrde (gjorde) ieg Hynchrich Beloff brullubt her pae Kollynch.
— 13. Y dach hadde ieg dye mechkelbor tyl gest her pae mit kammer och mynt Soffye dye mechkelbor fruentsymtmer.*
— 15. Y dach dro ieg tyl Hadderschelff och dye mechkelbor och sae."

(Vi fortsætter nu med almindelig Retskrivning):

Febr. 16. I Dag drog jeg til Kolding igen.
— 18. I Dag drog jeg til Holm, som Claus Hønborg bor, i Jagt.
— 19. I Dag drog jeg til Kongsted, som ligger i Eld Herred og Claus Hønborg er Herredsfoged.
— 20. I Dag drog jeg til Buggedal, som ligger i Eld Herred.
— 22. I Dag drog jeg til Pjedsted, og samme Dag var jeg og paa Nebbe.
— 23. I Dag drog jeg til Nygaard. Samme Dag kom min Sofie og begge mine Sønner og hid.
Marts 4. I Dag drog jeg til Skærup i Jagt.
— 6. I Dag drog jeg til Bregning.
— 7. I Dag drog jeg til Nygaard igen.
— 8. I Dag drog min Dreng Krummedych fra Frederiksborg.
— 11. I Dag drog jeg til Lejrskov og min Sofie og mine to Sønner til Kolding.
— 12. I Dag drog jeg til Kolding.

(Der foretages nu i de følgende Dage en Tur helt ned til Rensborg. Midt i Marts er Fr. II atter paa Koldinghus. 31. Marts, da Kongen var paa Haderslevhus, fortæller han i Dagbogen, at han gjorde „Hr. Hans, som var Sognepræst til Frederiksborg, til min Søn Søn Christians Præceptor").

April 5. I Dag drog jeg til Flensborg, og min Sofie og *min Søn Christian drog til Kolding; der skal han gaa i Skole i Jesu Christi Navn.*

(Kongen rejser nu sydpaa, vender tilbage og rejser over Assens til Fyn og Sjælland. 8. April var han atter i Haderslev og kunde skrive: „I Dag badede jeg her i Haven og var det første (Gang). Gud give til Lykke, Amen").

Maj 18. *I Nat brændte Kolding By meste Parten af.* Christian var paa Kolding.
— 21. I Dag var jeg med min Sofie og to Døtre til Gæst her paa Raadhuset til Kolding.**

---

* Kongen var slem til at „forbytte" Bogstaver.

** Den store Brand, der hærgede Kolding i Ugen før Pinse, nemlig Natten mellem Fredag og Lørdag, begyndte[61] ved 11-Tiden ved Mette Bartskærs Stald. Derfra brændte det „til Torvet og siden begge Sider ned til Anders Bøgvads og alle Stalde bagom og Gaarde i Urtehaven". Det er altsaa hele den østlige Bydel, der gik op i Luer. Borgerne led et stort

Det noteres, paa hvilken Dag Kongen maalte Sønnerne Christian og Ulrik, „hvor lange de var". Den 1. Marts 1584 stod Kongen paa Koldinghus Fadder til Henrik Belovs Førstefødte „och ieg holt selwer Barnet". Kongen var altid paa Rejse, i Skøde, Verst, Amhede, kort sagt over hele Egnen. I Sønder Stenderup trolovede han selv Præsten Mikkel Petersen med Jep Huggers Datter paa Bjerget.

— —

Frederik II.s sidste Rejse her i Egnen var bedrøvelig. Han havde været til sin Broder Hans d. yngres (andet) Bryllup paa Sønderborg 1588 og blev der „noget svag af Drik". Herfra rejste han til Haderslev, hvor han gjorde to Bryllupper, men han kunde ikke selv være med hele Tiden. Niels Kaas skriver 9. Marts: „I Torsdags var 8 Dage, drog Hans Majestæt fra Haderslev til *Kolding*, om Fredagen til Hindsgavl, om Lørdagen til Odense. Om Søndagen laa de der over. Der drak Hans Majestæt og noget og (det) bekom Hans Majestæt ikke vel. Om Mandagen kom vi til Nyborg og tøvede der til Tirsdagen over, for Skibene var ikke ankomne." Rejsen fortsattes som bekendt til Antvorskov, hvor Kongen døde Skærtorsdag, knap 54 Aar gammel.

Christian IV som Barn paa Koldinghus.

I 1582 om Efteraaret var hele Kongefamilien paa Koldinghus. Kongen foretog som sædvanlig, undertiden ledsaget af Dronningen, undertiden alene, Ture i Egnen, snart til Nygaard, snart til Vamdrupgaard eller Haderslevhus. Da Vinteren nærmede sig med stærke Skridt, skrev Kongen herfra til København 15. Nov. om at fremsende til Hofskrædderen de Klæder, som Kongen havde Brug for til Vinterklæder til sine Hofsinder.[62] Hoffet afgik til Skanderborg, men vendte atter tilbage tidligt næste Foraar.

Den 15. November 1582 havde Kongen afsendt et andet meget vigtigt Brev fra Koldinghus. Det angik Prins Christians, den ud-

---

Tab. Men de byggede dog højere end før Branden. Kongen skrev, at han havde faaet at vide, at nogle Borgere i Strædet nærmest Slotsporten byggede deres Huse højere end de var før Ildebranden og satte Vinduer i Husene ud mod Kongens Have oven over Plankeværket. Hvor gerne han end saa, at de opførte gode Købstadbygninger paa deres Ejendomme, vilde han dog ikke have Vinduer, hvorfra de kunde se ned i hans Have! (Kanc. Brevb. $^{10}/_{8}$ 1585). Blandt de Borgere, for hvem det brændte 1583, nævnes den i Kolding bosatte vestfalske Kræmmer *Bernt Falenkamp,* Borgeren *Søren Pedersen, Frederik Possementmager* og mange flere.

valgte Tronfølgers Opdragelse. Kongen skrev nemlig til Slotspræsten paa Frederiksborg, Magister *Hans Mikkelsen:*

Da Kongens Søn, Hertug Christian, nu var i den Alder, at han skulde stilles under Disciplin (han var godt 5 Aar), havde Kongen efter Raadslagning med nogle Rigsraader bestemt sig til at bruge ham (M. Hans Mikkelsen) til Sønnens Optugtelse. Han anmodedes om at gaa ind derpaa og stile sine Sager saaledes, at han ved Fastelavnstid kunde begive sig her over til Kongen for at overtage Sønnens Optugtelse. Kongen vilde give ham tilbørlig Pension og Underholdning.[63]

M. Hans Mikkelsen, der den Gang var midt i Fyrrerne, var kendt som en dygtig Skolemand. I en halv Snes Aar havde han været Rektor ved Herlufholms Skole, blev derefter Præst samme Sted og var senere bleven kaldet som Slotspræst ved Frederiksborg.[64] Og det følgende Foraar mødte Tugtemesteren eller „Præceptoren" paa Koldinghus. Hans Løn blev 23. Marts 1583 fastsat til 200 gamle Daler om Aaret, en Klædning for ham selv „eftersom det efter hans Stand synes ham", og en Klædning for en „Dreng" eller Opvarter.

Tugtemesteren har fra 1. April overtaget sit Hverv, og da Kongen straks efter med Hoffet rejste sydpaa, efterlod han en Instruks for Lensmanden paa Slottet, Henrik Belov om, hvorledes han sig imod Prins Christian skulde forholde i Kongens Fraværelse. Denne Instruks lød saaledes:

„1) Først skal fornævnte Henrik Belov have Tilsyn med, at højbaarne vor kære Søn fyrstelig og tilbørlig holdes eftersom hans Stand og Lejlighed nu udkræver udi alle Maader, og een Gang, to eller flere om Ugen, saa ofte hannem selv synes, gaa op til ham og se, hvorledes med alting forholdes og om nogen Mangel eller Brøst i nogen Del findes.

2) Og skal fornævnte Henrik Belov have Tilsyn med højbemeldte vor kære Søns Underholdning med Vin og Øl, at det bliver godt og renligt og vel tilflyet.

3) Og skal han tage Ed af den Kok Simon, som vi har højbaarne vor kære Søn tilskikket, at han udi samme Tjeneste trolig og tilbørlig forholder, og skal Henrik Belov forordne og lade kaage til hvert Maaltid, Middag og Aften, otte Retter og befale og have Tilsyn med, at iblandt samme Retter fire, fem eller flere efter Lejligheden bliver synderlig vel kaagne og tilflyede for højbaarne vor kære Søns egen Person. Og skal Vin og Øl til højbaarne vor kære Søns Bord og

Behov gives af fornævnte Hr. Belovs egen Kælder, hvormed fornævnte Henrik Belov ogsaa skal have billig Indseende, at dertil gives og forspises det som godt er.

4) Skal og H. Belov have Tilsyn med, at den Fyrbøder, som vi vor kære Søn haver forordnet, skikker sig udi sin Tjeneste tilbørlig og skal tilholde samme Fyrbøder ikke aleneste at holde Stue og Kammer rene, gøre Ild og rede Seng, men og have Fade og Tallerkener udi Befaling og holde dem renlige, item brede Dug, bære Mad og hvad andet Arbejde forefalder.

5) Herudinden og udi alt hvis andet til vor kære Søns Lejlighed og Nødtørfte forekomme kan forvente Henrik Belov af velbegavede Forstand videre underdanigst efter vor naadigste Fortroende, vi stiller til ham, sig aldeles at forholde."

Senere (21. Nov. s. A.) antages der tillige en Hjælpelærer (Underpræcepter) Ludvig *Ludvigsen Munthe,* der dog vist var bestemt til at undervise de unge Adelsmænd, der skulde opdrages sammen med Prinsen. Kongen skrev nemlig samme Dag til Niels Friis og Hans Johansen Lindenov (til Fovslet), at eftersom han „var tilsinds at holde nogle vore gode Mænds og tro Undersaatter af Adelen deres Sønner, at de hos og med Hans Kærlighed kunde tugtes og læres," saa var Kongen af den Gunst og Naade at ville have en af deres Sønner hos Prins Christian. Det forlanges, at det skulde være en Søn, der nærmest kom paa Alder med Prinsen. Foruden Otto Lindenow og den unge Friis nævnes Henning Bilde, en Hvidtfeldt og en Belov hos Prinsen. De lader til at have været en Slags Pager hos Christian IV.

Prins Christians Skoletid, der varede til hans 16. Aar, faldt dog kun for en Del paa Koldinghus; en længere Tid opholdt han sig med sin Lærer paa Sorø Kloster, men desuden var de paa Skanderborg, Kronborg og Frederiksborg.

Her paa Koldinghus fik Prins Christian Dronning Dorotheas Værelse anvist som Kammer.

— —

Fra Christian IV.s Drengeaar er forskellige Minder endnu i Behold. Hans Skrivebøger hører til de interessanteste. De første Skriveøvelser er begyndt paa Koldinghus 27. Juli 1583. Eftersom Undervisningen dengang kun havde varet 3 Maaneder, er det meget tidligt, at Prinsen er betroet Pen (Gaasefjer) og Blæk, men det meste er i Begyndelsen Bogstaver, som Hans Mikkelsen har skrevet *for* og Prinsen *efter.* Saa kommer de latinske Ordsprog og gamle Leverег-

ler paa Latin. En enkelt af dem er gentaget over 125 Gange. Paa det 99. Blad begynder *Modersmaalet:* „Hør gærne den fattige og svar ham venlig og sagtmodig, red den, der sker Vold, fra dem, som gør ham Uret, og vær uforfærdet, naar Du skal dømme . . . ."

Senere begynder Stiløvelser, baade paa Dansk og Latin. De sidste er i Flertal. De er i Regelen formede som *Breve.* Stilebogen maa være begyndt i Slutningen af 1584. Mange Steder nævnes Kolding:

(1587) „I Dag, hvilken er den 15. Maj, gav Hans Majestæt sig paa Rejsen herfra til Sjælland." Prinsen blev tilbage paa Koldinghus. Et Sted fortælles, at Prinsen havde været en Mils Vej eller to under Vejs ad Haderslev. Hans Hofmester (H. Ramel) var med. De gjorde Maaltid i Skoven, og Hofmesteren begav sig til Haderslev for derfra at rejse til Sachsen.

Et Sted melder Prinsen til Hertug Ulrik — Broderen — at „min Fægtemester („Figtemester = *gladiator meus*), atter er kommen hid (til Kolding) og havde mødt Kongen i Nyborg.

I Efteraaret 1587 skriver han paa Koldinghus, at han havde troet, at de denne Vinter skulde være blevet i Kolding eller rejst derfra til Sjælland, men nu ser han, at de „lader" mange Rustvogne, der sendes til Skanderborg. Dette er, mener han, et sikkert Tegn paa, „at vi med det første ogsaa kommer derhen."

I det næste Brev fortæller Prinsen, at han og hans Broder Ulrik i Dag før Middagsmaaltid var spadserede til *Fuglehuset,* som er bygget i Dyrehaven. Her udsatte *Fuglefængeren* sine Garn, men han fik kun to Fugle, hvoraf han gav Prinsen den ene og Hertug Ulrik den anden.

16. Juli 1590: I Dag er Fureren ankommen til Kolding og har anvist enhver sit Herberg eller Værelse. Han melder Dronningens Ankomst med hele Hoffet Dagen derefter. Prinsen har længtes meget efter hendes Tilbagekomst for at faa noget at vide om, hvorledes det er gaaet til i Brunsvig, hvor han har hørt, at saa mange anseelige Fyrster og Herrer har været samlede.

Kort efter fortælles (22. Avg. 1590). En ung Karl, som en Tid lang havde siddet i Fængsel for at have yppet Klammeri i den kongelige Stald og tilføjet en af Staldkarlene en Del Saar, er nu bleven dømt til at miste højre Haand, „hvilken Straf i Dag er udført paa Byens (Koldings) Torv". Adskillige havde vel bedt om Naade for ham, men deres Bøn kunde ikke imødekommes. Hvis han ikke havde faaet sin Straf, vilde Exemplet have været altfor farligt.

Den 5. Oktober skriver Prinsen her paa Slottet, at Malerens Dreng havde været ved hans Dør i det Ærinde at bede Prinsen snarest muligt at komme til hans Mester paa det Sted, hvor han i nogle Dage havde været ifærd med at male Prinsen. Han ser deraf med Formodning, at Portrættet endnu ikke er færdigt og bliver nu ked af at gaa saa ofte til ham og spilde sin Tid, som han hellere anvender paa Studier!

Den 1. Marts 1591: For nogle Uger siden havde han sendt sin Broder Ulrik (der var ved Hoffet i Brunsvig) en lille Nytaarsgave. Denne var dog ikke saa godt lavet, som Prinsen havde villet, da Guldsmeden havde vist sig sén og forsømmelig i sit Arbejde; nu sendte han ham derfor ved Rigsraad Jacob Seefeld en lille Guldkæde, der manglede dengang og bad sin Broder om daglig at bære Gaven til Minde om ham:

Ligesom Chr. IV begyndte sine Skriveøvelser paa Koldinghus, saaledes er hans allersidste Stiløvelse ogsaa skrevet her. Det er nogle faa Linjer paa Latin og undertegnet 25. Oktober 1593.

Frederik II i Forhold til By og Egn.

Fra første Færd viste Frederik II, at han gærne vilde stille sig i det samme gode Forhold til Befolkningen som sin Moder. Hendes Velgørenhedsarbejde fortsatte han saaledes straks. Der blev endog 1572 udnævnt en særlig Almisseuddeler, Morten Guldsmed, der skulde gaa omkring paa Slottet og i Byen med de fattiges og husarmes Tavle, indsamle hvad Godfolk gav og siden uddele det til de fattige. Paa Latinskolens Peblinge havde han ofte Opmærksomheden henvendt. 1574, 19. Febr. befalede han Lensmanden at sørge for, at der til de mange fattige Skolebørn, der i denne strænge Vinter led meget af Frost og Kulde og hvis Forældre ikke havde Raad til at give dem Tøj, blev syet det nødtørftige „Götterst“ * og Vadmel, at de kunde faa Klæder, og hvert fattigt Skolebarn skulde have et Par Sko. I 1580, 22. Juli (lige før det store Barselgilde paa Slottet) stiftede han („under Guds evige Hævn og Straf ikke anderledes at forandre“) et Legat til Bedste for *12 Skolepersoner* i Kolding Skole. Legatet var paa 250 Daler aarligt. Skolemester skulde deraf aarlig have 25 Daler, to Hørere hver $22^1/_2$ Daler, og hver af de andre Skolepersoner 20 Daler. Lensmanden paa Koldinghus skulde forhandle med en Borger i Byen

* Et Slags Klæde (fra Göttingen).

om for disse Penge at underholde de 12 Skolepersoner tilbørligt med Øl og Mad. Lensmand og Præst og Skolemester skulde udtage de Børn, der skulde underholdes, og Skolemester og de to Hørere skulde spise ved samme Bord som Børnene for at have bedre Opsigt med dem. Denne Ordning var endnu i Kraft i sin gamle Form langt ind i det 17. Aarhundrede,* og Lensregnskaberne viser, ved hvis Bord Selskabet spiste.** I 1587, da der var Sorg i Kongehuset og Gemakkerne paa Koldinghus og Nygaard var draget med sort Klæde, fik Lensmanden om Efteraaret Befaling til at tage dette Klæde ned og lave Tøj deraf til de 12 Skolepersoner. Blev der noget tilovers, skulde andre fattige Folk have Resten.

Vi har allerede kortelig berørt den store Betydning, Kongen fik for Egnen ved Indkøb af Adelsgodset. Omkring 1580 havde Kongen købt den langt overvejende Part af Godset. Ogsaa en hel Del Kapitelsgods havde han tilbyttet sig, navnlig ved det saakaldte „koldingske Mageskifte" af 27. Marts 1579. Med Hensyn til Bøndernes Skatteydelse gjorde Kongen[65] under Henrik Belov et mislykket Forsøg paa „at jævne og gøre alle Gaardene (i samme By) i Kolding Len lige gode". Stor personlig Interesse havde Kongen for *Skovenes Fredning,* og mange Forordninger sigter dertil. Kongens Jagtiver spiller vistnok ind her. Dog gjordes Undtagelser i de strænge Bestemmelser, naar der var Hoflejr paa Slottet og det kneb med at skaffe det nødvendige Brænde. Et ganske morsomt Udslag af Kongens Interesse for Egnen var det, at han absolut ikke syntes at Byen *Tyv*kjær i Smidstrup Sogn burde bære et saa hæsligt Navn[66]. Han befalede, at den skulde hedde „Fridtzkier", og enhver der kaldte den anderledes, skulde bøde en god Okse. Det er bekendt, at gammel Vane sejrede over Kongens Bud, Byen hedder Tyvkær den Dag i Dag. Et Sagn vil vide, at den oprindelig hed Friskær, men da Kong Hans paa en Rejse derigennem mistede et Par Handsker, som han mente var stjaalne, døbte han Byen om til Tyvkær. Kong Frederik II har altsaa forgæves søgt at give Byen sit hæderlige gamle Navn tilbage.[67]

---

* En Ebbe Madsen skriver i sin Levnedsbeskrivelse, at han 1604 blev annammet iblandt de 8 Disciple, som havde Kongens Frikost i Kolding. Han havde samme Kost i 5 Aar. 1603 var han bleven Løbedegn til Almind. Han fik senere et Præstekald (Kirkehist. Saml. III R. 2. B. 690).

** 1610—11 fik Borgerne Peder Jespersen og Mogens Knudsen i Kolding hver 125 Daler for ½ Aars Underholdning (Lensregnskabet).

Grunden til at Kongen tilskiftede sig alt Godset omkring Kolding (forresten ogsaa i Haderslev Amt, hvortil jo „de 8 Sogne" hørte, men dette Gods laa under Haderslevhus, som Kongen fik ved Hertug Hans d. æ. Død) angives af en gammel Forfatter at være Lyst til at faa en udstrakt Jagt[68]. De 5 „*Indherreder*" (Brusk, Andst*, Holmans, Jerlev og Elbo Herreder), kaldes saaledes „fordi at kgl. Majestæt sig udi denne Egn, som forbemeldt Herreder er udi og haver lystig Skov med god Jagt, haver ladet tilskifte alt det Gods, som Adelen eller andre i samme Herreder haver haft, saa derudi ingen med kgl. Majestæt haver nogen fælles Jagt eller Skytteri, mens sig det som en Enemærke, Frihed og egen Viltbane haver forbeholdt, og fornemmelige der lader skyde til Hofholdningens Fornødenhed, i Synderlighed naar Hoflageret der paa Slottet holdes, som om Vinteren ofte plejer at ske".

Den gamle Forfatters Ord stadfæstes i Kongens Breve. Han siger saaledes i et aabent Brev af 11. April 1579, at han for at opelske sig en Fredjagt ved Koldinghus *ikke uden betydeligt Tab* har tilskiftet sig en Del Gods i Koldinghus Len af Adelen. Han forbød nu alle at jage og skyde Vildt, stort eller lidet, indenfor den til Fredjagt indtagne særligt afmærkede Kreds. Enhver, der forbrød sig derimod vilde blive straffet, en Adelsmand efter Recessen og en „mindre Mand" for vitterligt Tyveri (altsaa Hængning). Denne samme Forskel paa Folk opretholder Kongen andet Steds i sine mange Forbud mod „Skyden med Rør" (Bøsser) i Vildtbanen; saaledes hedder det et Sted, at hvis Skovfoden træffer en Vildttyv i Skoven *og det er Almuesfolk*, maa han skyde et Lod i dem!

Selvfølgelig var det ogsaa forbudt at fiske i Kongens Enemærke.

Frederik II.s Afmærkningspæle for Vildtbanen er alle forsvundne. Dette er ikke saa forunderligt, naar man af Lensregnskabet erfarer, at de var af Træ, men særlig pragtfuldt udstyrede. Det hedder nemlig 1613—14: „11. Juli afbetalt Niels Widdesen, Tømmermand i Kolding og sine Svende, fordi de omkring Koldinghus Vildbane og Frihed mellem Koldinghus, Haderslevhus og Riberhus Len har af ny opsat og ellers forbedret alle de Fløjstænger ud af Træ og Jærn, som var forordnet og mange Steder omfaldne, som højlovlig Hukommelse Kong Frederik II udi sin Regeringstid lod opsætte med Stænger og Vejrhaner eller Fløje med (det kronede Monogram F. S.) og Aarstal,

* Hele Andst Herred lagdes under Koldinghus 1573, tidligere havde en Del af Herredet ligget til Skodborghus.

og er tilsammen baade ny og gamle, som de har hugget og forbedret med Fodstykker, Stribaand og desbehørig mere 38 Stænger".

Forskellige Steder indenfor Vildtbanen var der *Jagthuse*. Et Jagthus blev fra Silkeborg 1583 ført til Nygaard og opsat der i Nærheden. Et andet Jagthus[69] laa som allerede nævnt ved Skøde. Møblementet i Skøde Jagthus var 1617: „To Skiver, 10 Fyrrebænke, to Slagbænke, hvilket altsammen er forraadnet, formuldet og sønderfalden".

Var Kongen stræng mod Vildttyve, saa var han det ikke mindre mod *Egnens Hunde*. Allerede 1573 befalede han i forskellige Len, at Bønderne hver kun maatte holde én Hund, og dennes ene fremmer Ben skulde være afhugget ovenfor Knæet, thi Hundene jagede og ødelagde ellers Dyrene og gjorde Bønderne selv megen Skade paa Faar, Lam og andre Smaakræ. — Allerede her havde Kongen sit kære Storvildt for Øje, og Jagten paa dette havde jo Adelen og Kongen Eneret paa. 13. Marts 1579 gentoges dette Paabud specielt for Koldinghus og Skanderborg Len, og det tilføjedes, at Forsyndelser mod Paabudet straffedes med „en god færdig Okse" i Bøde.

Med Hensyn til Jagtudbyttet af dette store Jagtenemærke kan der ingen Oplysninger gives for Frederik II.s Tid, da Lensregnskaberne alle mangler. I Christian IV.s Tid oplyses det bl. a., at der i en enkelt Jagtsæson, Avgust Maaned 1613 i Slagteriet paa Koldinghus blev nedsaltet 75 Rostocker Tønder med Vildbrad. 1610—11 blev der til Tønder til at salte Vildbrad i og til Bødkeren for at lave Tønderne og slaa dem til, givet $22^1/_2$ Daler 1 Skilling. Hvert Aar kom Kongens „Salter" selv anden for at foretage Nedsaltningen af det Vildt, der var „skøt og slaget" her i Lenet. Men rimeligvis er der i Frederik II.s Tid skudt langt mere, thi han var en anderledes Nimrod end Chr. IV. Der har været talrige kongelige Jagthunde paa Slottet, siden de 1610—11 kunde æde 17 Ørter Rug bagt i Brød. Der er 170 Skæpper. Men man undrer sig over, at der er givet Hundene *Svendøl* og Æddike!

— —

Et Forhold, der ligesom i Christian III.s Tid gav Anledning til mange Klager — det blev forresten langtfra bedre i Christian IV.s Tid og endnu langt senere — var Omegnens Forpligtelse til at befordre ikke blot Kongens „Fadebur", naar han var paa Rejse, men ogsaa til andre Tider Gods og Folk fra og til Hoffet paa Kolding-

hus.* Vejle beklagede sig saaledes højlydt. — I Vejle og i Horsens skulde der være „Holdsvogne" at befordre Kongens Folk. Kongen havde visse Steder sine egne Veje. Der var en „Kongevej" mellem Haderslev og Kolding og mellem Koldinghus og Nygaard, og der omtales ligeledes en Kongens Vej mellem Koldinghus og Skanderborg med Bro over Kærbølling Aa. Vejene var aflaasede ved Led og Slagbomme eller Svingler. 1585 fik Markdaner Brev om at lade gøre en Bro ved Haraldskær. Det skulde være „en Vindebro, saa man kan oplade og ilade" og sætte Laas derfor. Der skulde laves to Nøgler til Laasen, den ene skulde Albret Friis til Haraldskær, den anden Kongen have[70].

Forøvrigt var Kongen stærkt interesseret i at Godsdriften ikke blev altfor dyr. I 1580 (27. Juli) klager Kongen over, at Folkeholdet paa Koldinghus er for stort. Der fastsættes da, at der maa være følgende daglige Folk:

Lensmanden med hans Folk, Husfogden med en Dreng, Slotsskriveren, Underskriveren og en Dreng, Kornskriveren, Oldfruen med to Piger, en Dværgpige (Hofdværginde), Huskokken, Underkokken og to Drenge, Bageren selvfjerde, Kældersvenden med en Dreng, tre Urtegaardssvende, Smeden selvanden, to Fogedsvende, en Portner, en Vægter, en Slottets Vogndriver, to Postvognssvende, en Bødker og en Møller. Ladegaardens Folk — det var en halv Snes Stykker her paa Koldinghus Ladegaard — var der ikke sat nøje Tal paa. I 1587 ($^{14}/_{9}$) opgøres de daglige Folk til omtrent 52, Haandværkere og Boelsfolk fraregnede.

Kongen havde flere Steder i Landet *Stodheste.* Der tales ogsaa i Forbigaaende om „Kongens Stod" ved Koldinghus[71]. Endelig gjorde Kongen et Forsøg her paa at opelske *en ny Kvægslægt.* Benedikt Rantzau havde i Efteraaret 1578 ladet 48 frisiske Kvier drive til Kolding. En Del deraf blev drevet til Nygaard og en Del beholdt man her i Slottets Ladegaard bag Søen[72]. Jeg har ikke senere truffet noget om dette Forsøgs Udfald. —

I Frederik II.s Tid førtes der en betydelig Kvæghandel fra Kronens Slotte, ogsaa fra Koldinghus. Kongen befalede ($^{23}/_{6}$ 1575) under betydelig Straf Provster, Præster og Kronens Bønder i Koldinghus, Hønborg og Skodborg Len, at ingen herefter maatte sælge Øksne, førend de havde tilbudt Kongens Lensmand dem. Han skulde

* 1626 hedder det, at alle Vogne paa Fyn var „udi Kongens Bestilling" i Anledning af Herredagen i Kolding („den lange Herredag"). Dog dette skal vel ikke tages helt bogstaveligt.

Caspar Markdaner og Sophie Oldeland's Gravsten i Rønninge Kirke.

Paa Gravstenen læses: „Erlig oc welbyrdig Mand Caspar Marckdaner til Syegard wil heronde hvile. God gifve hanom det evige Rige. — Erlig oc welbyrdig Frv Sophie Oldeland ilige acter sig oc heronder at hvile. God gifve denom bege Himeriges Rige." Midt over de to Buer Vaabnene Markdaner og Oldeland. Neden under Aarstallet 1607. Øverst i Hjørnerne henholdsvis en Hjælm med en opspringende Hjort og Vaabenet Abildgaard. Paa Buerne: „Ich weis das mein Erlöser lebet vndt er wirdt mich her nachher avs der Erde avfwecken. Hiob XIX" (Vers 25). Og i Midten: „Pvlvis et umbra svmvs« (ɔ: Vi er Støv og Skygger).

dog betale lige saa meget for Kreaturerne som andre. I skærpet Form gentoges dette Forbud 1576. Undertiden kunde Spekulationen med Kreaturerne slaa fejl, og saa kunde det ske som engang i C. Markdaners Tid, at Kongen kunde skrive, at Kreaturerne skulde sælges for, hvad man kunde faa, og at C. Markdaner ikke skulde gøre sig for mange Bryderier dermed. Selvfølgelig solgtes der ogsaa Korn, Smør etc. fra Slottet, naar der var noget tilovers. Men Køberne var ikke lige solide. Straks efter at Caspar Markdaner var bleven Lensmand 1585 havde han solgt 50 Skippund Flæsk fra Ladegaarden til en Københavner Bernt Skurman, der ikke viste sig solid. Rentemesteren Christoffer Walkendorff fik da gennem Kongen Tilhold om at „bestille" det saaledes, at Kongen ikke kom bag efter Bernts andre Kreditorer. C. Walkendorff skulde „tænke til de Middel, at vi maa være visse paa vort. Dermed sker os til Villie."

Inden vi forlader det 16. Aarhundrede, maa vi ofre nogle Sider paa Caspar Markdaner, der baade før og efter Aarhundredskiftet var Lensmand paa Slottet, og derefter omtale Sagnet om Dansen paa Koldinghus m. m.

En af Slottets Lensmænd.

Mange af de adelige Herrer, der har været Lensmænd paa Koldinghus, havde Adkomst til et særligt Kapitel, og for enkelte vilde dette endda være en knapt tilmaalt Plads. Den allerførste Lensmand, Hr. Peter, var en Broder til Rane Kammersvend, bekendt bl. a. fra Finnerup Lade. Ridder Laurids Lauridsen (eller Lafridson) af Slægten Abildgaard var en af Anførerne for det store Bondeoprør mod Kong Erik Menved, hvorfor han 1314 paa Viborg Landsting blev dømt fra Liv og Gods sammen med sine Brødre. Ikke desto mindre træffes han 1318 som Kong Christoffers Raad og nævnes endnu som saadan 1332 i Forliget i Kiel. Hr. Ludvig Albertsen Eberstein, der en Tid havde hele Skaane, Bleking, Lister og Bornholm i Pant, var Rigsmarsk og saa mægtig, at han havde den egentlige Andel i, at Kong Christoffer blev fordreven 1326 og i Hertug Valdemars Kongevalg osv. Ogsaa talrige andre Lensmænd var ganske anderledes betydelige Mænd end Caspar Markdaner, men ikke desto mindre er denne i Egnen bleven langt den navnkundigste, fortjent eller ufortjent. Om den ældre Middelalders Lensmænds Forhold her til Slottet og

til Egnen vides der forresten uendelig lidt, kun deres Gærninger udadtil kendes, og herom findes der talrige Oplysninger f. Ex. i Biografisk Lexikon og i Danmarks Adels Aarbog.

Grunden til, at Caspar Markdaner særlig fremdrages her, er først den, at overalt i Byens og Egnens Historie støder man fortrinsvis paa hans Navn. Hans Vaabenskjold er anbragt i en Mængde af vore Kirker, et lille Udslag af Forfængelighed, som var ret almindeligt dengang. Endelig, og dette er ikke den mindst vigtige Aarsag til Caspar Markdaners Navnkundighed her i den Egn, hvor han har virket, er der Sagnet om hans Herkomst.

Et Dokument, der engang skal have været opbevaret i Stiftskisten i Ribe, men som nu synes at være forsvundet, skal have indeholdt en Beretning om, at Caspar Markdaner var en Søn af Chr. III. Denne skal som Hertug i 1532 paa en Jagt i Erst* Skov have mødt en ung Pige, der skulde bringe nogle Jordbær til Koldinghus. Hertug Christian forelskede sig i Pigen, der var en Skomagerdatter fra Andst, og Frugten af Bekendtskabet var et Barn, den senere Caspar Markdaner.** Senere fik Pigen, fortæller Sagnet, en Bondegaard i Andst Sogn kvit og fri, Gaarden Noes. Dette sidste er urigtigt, men om Sagnet iøvrigt taler Sandhed, er uafgjort. Naar Sagnet vil bevise, at Caspar Markdaner er fra Andst og derfor henviser til, at han byggede Andst Kirketaarn, saa er dette heller ikke rigtigt, thi Taarnets Bygning skyldes Fr. II.s Befaling. Taarnet skulde bygges, fordi Kirken laa saa nær ved Landevejen (dengang gik Hovedlandevejen forbi Kirken), og dette Byggearbejde saavel som alle andre Byggearbejder paa Egnens Kirker, udførtes paa Kirkernes egen Bekostning.

Om C. Markdaners Levnedsløb fortæller Præsten Søren Jensen Winum, der 1618 holdt Ligtalen over ham:

„Belangendis denne ærlige oc Welbyrdige Mand, nu salig met Gud, Caspar Marckdaner til Søgaard, hans ærlige blod oc byrd oc fødsels ankomst, Christelig liff oc leffnet oc sactmodig endeligt, da er denne salig Welbyrdig Mand fød her i Riget Anno 1533 aff ærlige fromme forældre, som lang tid siden ere hensoffuet vdi Herren: Huilcke hans forældre først haffuer offret hannem Gud ved det høyuærdige Daabens Sacramente, siden været omhyggelig for hannem, at hand maatte faa en god, ærlig optuctelse . . . Haffuer derfore først hjemme hos dennem selff holt Scholemester til hannem . . . indtil sit tolffte Aar. Forskickede hannem siden fra sig til Roskilde Schole, huor hand vaar paa 3 aars tid oc lod sig finde flittig oc lydig at tiltage vdi det gode, saa mand allerede haffde en merckelig forhaabning om hannem. Bleff ydermere til Hamborg vdsend, videre vdi sine velbegyndte Vngdoms øffuelser sig at forfremme, efftersom

* Lejrskov. — ** „Markdan" er en Ombytning af Stavelserne i „Danmark".

det vdi sin tid kunde være hannem fornøden oc gaffnlig oc hans person kunde egne oc anstaa, oc bleff der til Schole i 4 Aar. Men efftersom Gud ved mange gode middel oc raad til at forhielpe sine Børn, da er der kommen en Frantzoske Legation, som haffde været i Suerrige oc vilde ind i Franckerige, med huilken der vaar en Herre, kaldet Monsieur de la Rose, huilcken der tog den S. Welbyrdige Mand met sig ind i Franckerige, i huilken tieniste hand sig saa anstillet, at man fandt hos hannem stor flittighed oc troskab."

Hos Monsieur de la Rose blev Caspar Markdaner som tro Livtjener i 6 Aar. Under et Ophold i Spanien blev han imidlertid af en Hest „ilde saaret og slaget", og hans Herre maatte rejse bort alene.

C. Markdaner, der laa under Bartskærens Haand, fik 200 „Croner", og der lovedes ham atter Ansættelse, naar han blev rask og kom til Frankrig igen. Men da han fik sin Førlighed igen, syntes det ham større Ære at forsøge sig videre end at blive hos en og samme Herre.

Han kom nu i Tjeneste hos en spansk Adelsmand, de Sebastian, og blev hos ham i 3 Aar. Med sin Herre gennemrejste han atter Frankrig og kom til Italien. C. Markdaner blev af sin Herre anbefalet til en østrigsk Adelsmand og fulgte med denne til Kejser Maximilian II.

Kejseren fandt stor Behag i C. Markdaner og tog ham i sin egen Tjeneste. Han deltog nu i den ungarske Krig og erhvervede sig i høj Grad Kejserens Gunst. Kejseren sendte ham som Gesandt til Spanien og betroede ham mange andre Tillidshverv. Ialt tjente han Kejser Maximilian i 10 Aar.

„Men effter som den bør retteligen at kaldes Adels Mand, som giør Adelsgierninger oc øffuer sig i Adelige dyder met frimodighed oc oprictighed, da haffuer hans Keyserlige Maiest. (der met andre til lige dyder at opuecke) nobiliterit oc frigiort hannem met børn oc børnebørn til euig tid oc giffuet hannem Skiold oc Hielm oc ladet indføre i oben Patent met Keyserlige haand oc Seil styckvijs, huad hand i Vaabenet met alle sine effterkommere føre skulde, huilcket Keyserlige patent er daterit i Wien i Østerrige den 14. Septemb. 1571 udi mange Førsters oc store Herrers næruerelse."

Senere kom C. Markdaner i Tjeneste hos Hertug Adolph af Holsten og deltog med denne i den brunsvigske Krig.

Medens han var hos Hertug Adolph, traf han en anden bekendt dansk Mand, Peder Oxe, der raadede og formanede ham til at rejse til Danmark og tjene sin egen Herre og Konning, thi „Danmark formaaede vel at lønne en tro og flittig, forfaren Tjener."

Kort Tid efter træffer man C. Markdaner som Frederik den andens Køgemester.* — Under Køgemesteren stod Kokkene, Køkkenskriveren med hans Mandskab, Vinkælderens Betjening (Kældersvende), Sølvpoppen og hans Svende og desuden Bagere, Bryggere og Slagtere. At være Køgemester var en overmaade ukrigerisk, men meget anset Bestilling, som han forestod i 12 Aar, fik derefter i to Aar Senjen

* Ansat 12. Sept. 1575.[73]

Len i Norge og *blev 1585 udnævnt til Lensmand paa Koldinghus.* Her blev han i 32 Aar. 1592 blev han paa Koldinghus gift med Sofie Oldeland, en fynsk Herremandsdatter. Kong Frederik den anden havde 1577 givet ham Herregaarden Søgaard i Rønninge Sogn mellem Odense og Kerteminde. Han døde paa Søgaard 1618 og ligger begravet i Rønninge Kirke, hvor der bl. a. findes det smukke Gravmæle over ham, som er hugget mange Aar før hans Død og som her gengives. (En Afstøbning staar i Musæet paa Koldinghus).

Præsten sammenligner i sin lidt bombastiske Ligtale Caspar Markdaner med David, Moses, Josva, Gideon og Samson, der ligesom han vandt Ære og Anseelse i Krigstjeneste, og citerer: „Den romerske Marius siger meget smukt *in bello Jugurthino:* Jeg kan vel ikke vise og fremlægge mine Forældres Billede,* Skjold, Triumf og Borgmesterembed, men naar det gælder fornødent: Spidser, Faner, Krigsgaver, Heste etc., dertil et Liv fuldt af Skrammer, det haver jeg at vise frem, det er mit Skjold, det er mit Adelskab, som mig er tilfaldet, ikke til Arvedel; men det som jeg haver atspurgt i min Sved og Arbejd, i stor Farlighed: „Mit Fædreland til bedste haver jeg lært at slaa Fjenderne, hjælpe de nødlidende, ikke frygte for noget uden for et ondt Navn . . . ."

Alt tyder paa, at der mellem Caspar Markdaner og Koldingegnens Befolkning har hersket et godt Forhold. Til Kolding Kirke skænkede han som Lensmand den ejendommelige Altertavle, vi endnu har, og ligeledes Prædikestolen. Ofte synes C. Markdaner at have staaet paa Befolkningens Side, f. Eks. i Skattesager. Hos Fr. II og Chr. IV stod han højt i Yndest, og den Guld Halskæde, han bærer paa hosfølgende Billede, er en Gave fra Frederik II. Paa en mindre Afbildning i Alabast bærer Caspar Markdaner en tredobbelt Guldkæde.

Hans Vaabenskjold er ganske mærkeligt. I Adelslexikon (II. 9.) beskrives Vaabenet saaledes: „Tverdelt af Sølv og blaat, i øverste Felt en halv, rød, til højre opspringende, guldkronet Løve med dobbelt Hale og udhængende Tunge. Paa Hjælmen, som er kronet, en halv, til højre opspringende, rød Hjort imellem to Ørneflugter, delte, den ene af Guld og blaat, den anden af Sølv og rødt." Saaledes er Vaabenet ogsaa tegnet i Dronning Sofies Stambog. Men i talrige Afbildninger af Vaabenet ses tydelig et Træ, som Løven griber med Kløerne (Arkivar A. Thiset mener, at det er en Fakkel, thi hvis det var et Træ, vilde der i den Stilling, hvori det er anbragt, ses Rødder).

* Valget af dette Citat og flere andre Steder i Prædikenen synes indirekte at stadfæste Sagnet om Caspar Markdaners Herkomst.

Præsten i Andst, Jon Jensen Kolding, forklarer Vaabnets Symbolik saaledes:[74]

„Ned slaar Løven agernrig Eg, højt Hjorten i Luften
springer, med farvet Pragt funkler en Krone paa Hjælm.
Hvad er vel Løven? Modet. Og Hjorten? Tiden. Og Vingen?
Dyden til Stjærnerne naar, Kronen den vinder som Løn.“ *

Et Sagn vil vide, at engang havde Folk, for at gøre Nar ad Caspar Markdaners Herkomst, oversmurt hans Vaaben i Kolding Kirke med Skomagersværte. Lensmanden svarede med at anbringe en Sten med følgende Indskrift:

EIGEN NUTZ HEIMISCHER NEIT KINDISCHER
RADT ROHM VND TROIA ZERSTØRET HAT
WO THVGENT NICHT SO HOCH WIRDT
GEACHT ALS GEBVRT VNDT PRACHT DAS
LANDT VND REGIMENTE WERDEN VBEL
BEVACHT VND IN DER LENGE GEHEN
C M 15 DER KREBS GENGE 93

Stenen, der har været i Kirken lige til 1905, var ved en Reparation bleven taget ud og er nu i Musæet paa Koldinghus.

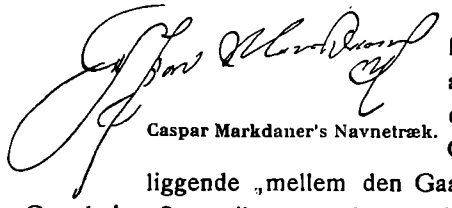
En anden Sten, der har været indmuret paa et Benhus paa Kolding Kirkegaard ved Kirken, er nu anbragt paa Kirketaarnets Nordside. Ogsaa her hentydes til Standsforskel:

DV WELT WEISE TRIT
HIR BEI· SAGE WELCHER HER^{R}
ODER KNECHT SEI
SEINT WIR NICHT ALLE
VON STAVB VND ERD GEMEIN
SO BEWEISE ES ANDERS AVS
DISEM BEINE

SISTE GRADVM VIATVR
SI BONVS ES MORERE VICTVRVS
SI MALVS ES VIVE MORITVRVS

Skjold med Dødningehoved og kronet af en Hjælm med Orme.	C 15	Vaabenet med Træet.	M 91	En Ligbaare med en Skovl og en Spade.

* Oversat fra Latin af Dr. phil. F. Moth, Kolding.

Caspar Markdaner's Navnetræk.

Caspar Markdaner har ejet flere Gaarde i Kolding. Da en af Fr. II.s Tjenere, Simon Jæger, døde, fik C. Markdaner hans Gaard 1587. Den beskrives som liggende „mellem den Gaard, Søren Christensen og den Gaard, Ane Saxes iboer, norden op til Torvet, hvilken Gaard Kongen for nogen Tid siden har bekommet af Reinholt Meyer sammmesteds, og strækker sig fornævnte Gaard ud mod Gaden i Breden 32 Alen, mindre et Fingersbred, Søren Christensen ved den østre og Ane Saxesdatter ved den vestre Side. Udi Længden fra Gaden næst Ane Saxesdatter og til Fuerthen (Forten) ved den nørre Ende 116 Al., i lige Maade i den østre Side næst Søren Christensen, i Længden 69 Alen 1/2 Kv., og saa i Breden ved den nørre Ende imellem fornævnte Søren Christensen og Ane Saxesdatter 32 Alen".

Hvis man da ikke i 1587 har taget fejl af Nord og Øst, har C. Markdaner ejet endnu en Gaard. Denne laa *øst* op til Torvet, omtrent hvor nu Østergade Nr. 1 ligger, men et Stykke ind paa Jærnbanegade. Denne Gaard henstod næsten uforandret til 1849. Da Byen 23. April 1849 bombarderedes fra Højderne sønden for Aaen, brændte Gaarden, der den Gang tilhørte en Madam Krampe. Huset havde en meget gammeldags Indretning. Over Porten var anbragt Caspar Markdaners Vaaben.

Dansen paa Koldinghus.

Vi har allerede omtalt adskillige af de store Fester, der er fejrede i Riddersalen paa Koldinghus, og kunde let opregne endnu mange flere i det Tidsrum, vi har lagt bag os. Her er fejret Fastelavnsgilder med *Fastelavns-Skuespil**, her optraadte *Fægtere* i stort Antal i de saakaldte „Fægteskoler", og Kampene gik ikke altid af uden Blod**, og her fejredes de mange Bryllupper, der dengang næsten var en hvert Aar tilbagevendende Fastelavnsfornøjelse.

---

* „Fastelavnsklæder til Hertug Magnus, da han *agerede* paa Salen paa Koldinghus 1554" (Rentemesterregnskabet).

** 1590: „93 Fægtere paa Koldinghus, da Hertugen af Brunsvig og hans Gemalinde var Kongens Gæster 16. Sept." — „Drabanter og Fægtere holdt Fægteskole paa Koldinghus 30. Sept." — 1593: 23 saarede Fægtere, som havde ageret i to Fægteskoler i Flensborg og paa Koldinghus (Rentemesterregnskaberne).

Riddersalen var dog ikke altid ud i et Rum. Undertiden var den ved Skillevægge delt i flere Kamre, men naar Salen skulde bruges til store Fester, nedbrødes Skillerummene.*

I enkelte Tilfælde faar man paalidelig Oplysning om, hvilke Instrumenter der leverede Musiken til disse Fester. Fr. II skrev 7. Dec. 1578 fra Koldinghus til Christoffer Walkendorff i København om, at Brevets Overbringer skulde have Lov til af det Kammer, hvor Instrumenterne hang, at udtage: „Ett foer *Koberpiber,* ett foer *Mundzinker* og ett foer *Blockfløiter*".

Efter disse historiske Oplysninger skal her genfortælles Sagnet om en Dans paa Koldinghus:

„I 1558, da Jørgen Rosenkrans var Lensmand paa Koldinghus, foretoges ved Bygmester Strange en Hovedreparation af Slottet. Jørgen Rosenkrans havde en ung og smuk Datter Christine, der forelskede sig i en af Mester Stranges Svende. Tre fornemme Riddere bejlede til hende og fik Afslag, men med Svenden holdt hun Stævnemøder i Dyrehaven. Gartneren forraadte det til J. Rosenkrans, og denne lod Svenden henrette i Slotsgaarden og tvang sin Datter til at se derpaa. Tre Dage efter var der Bal paa Slottet i Anledning af Kristian den tredjes Ankomst dertil. Før Ballet havde Lensmanden en lang Samtale med sin Datter i Enrum. Da Christine gik fra sin Fader, hørte man, at hun sagde: „Jeg er beredt, det skal ske, som du ønsker det!" Om Aftenen dansede de tre Bejlere hende ihjel, idet hun paa Grund af den voldsomme Dans fik et Tilfælde af Blodstyrtning og udaandede i den Vinduesfordybning, hvorfra hun kort tilforn havde været Vidne til den elskedes Henrettelse."

I Thieles Folkesagn hedder det, at det var en Kongedatter, der dansedes ihjel af 9 Riddere og hendes egen Fader. Og her er slet intet bestemt Tidspunkt for Begivenheden. Ved et Blik paa Jørgen Rosenkrans' Historie vil man hurtig se, at han ikke kan have haft nogen voksen Datter, medens han var paa Koldinghus. I 1558 var Jørgen Rosenkrans 35 Aar gl., og først det følgende Aar blev han gift.

Der er imidlertid et andet *Sagn*, der fortæller, at Karen Rosenkrans, Datter af Oluf Rosenkrans til Vallø (Lensmand paa *Koldinghus* 1516—1523) skal være død under Dans. Fra avtentisk Kilde oplyses imidlertid, at dette Dødsfald, der skete 16. Okt. 1553, har fundet Sted paa *Vallø*. Karen Rosenkrans er begravet i Valløby Kirke,

* „Skillerummene i den store Sal skal nedbrydes, Salen skal drages, og der skal drages et Brudekammer" (Festen 1582, 30. Nov.).

hvor hendes Søster Birgitte og Svoger Peder Bille har bekostet en Gravsten over hende. Sagnet om, at hun er død under en Dans, fortælles bl. a. i A. Petersens Bog om Vallø (1577). Gravstenen oplyser imidlertid intet om Dødsaarsagen, og Beretningen om Dansen er saaledes blot et Sagn og intet andet. Karen Rosenkrans havde forøvrigt, saa ung som hun var, en hel Historie. Rigets Hofmester Esge Billes Søn Peder var bleven gift med Oluf Rosenkrans' Datter Birgitte. Men den gode Hr. Esge vilde gærne have endnu mere af det Valløgods giftet ind i sin Familje og ønskede, at en anden af Sønnerne, Henrik, blev gift med den unge Karen Rosenkrans. Han forklarede i den Anledning, at salig Oluf Rosenkrans i sin Tid havde givet Løfte paa dette Parti. Der udspandt sig nu en voldsom Kamp mellem Esge Bille og Karens Moder Ide Munk om Sagen. Moderen sagde nemlig bestemt Nej, da hun ikke vilde have Karen gift „udi hendes umyndige Aar." Hr. Esge fik hele Ide Munks afdøde Ægtefælles Slægt paa sin Side. Men Fru Ide holdt Stand, skønt det kneb. Man *gisner* paa, at der ogsaa har været andre Bejlere, der foruden Moderens Gunst har staaet i Vejen for den unge Karen Rosenkrans' Hjærte. Den gamle Hr. Esge døde af Pest i København 1552, og Aaret efter døde Karen Rosenkrans. Henrik Bille, der i sin Tid, ifl. hans rare Hovmesters Brev, „ikke kunde æde" af Længsel efter Karen, søgte Bod for sit Savn og giftede sig med Christence Ulfstand.

Om det er Karen Rosenkrans, Sagnet lader dø paa Koldinghus, kan altsaa ikke afgøres. Sagnet om, at en ung Kvinde tvinges til at se paa, at Elskeren henrettes, er jo gammelt og ret almindeligt. Et saadant Sagn er ogsaa knyttet til Sønderborg og vist til flere Steder. Døden, der kommer som Bejler under Dansen, er blot en ret almindelig Slutning paa Dramaet. Stamtavler fra det 18. Aarhundrede fortæller om to saadanne Dødsfald under Dans paa Koldinghus, nemlig *Ellen van Mehlen*, der døde 20. Nov. 1587 og *Gertrud Kaas*, der døde 1590. Men det er ikke ganske sikkert, at Stamtavlernes Meddelelse om, at Døden indtraf netop under Dans, er korrekt. Om Ellen van Mehlen siger Claus Billes Optegnelser, at hun blev bortkaldt ved en pludselig Død *(subitarea morte)*, medens Eiler Brockenhuus lidt udførligere melder, at hun døde paa en Mandag Aften ved Kl. 9 hasteligen paa Koldinghus *paa Jomfrukammeret* i Dronningens Nærværelse. At der blev danset, nævnes der her intet om. Ellen van Mehlen er begravet i Kerteminde Kirke 1. Jan. 1588, men der er intet Minde paa hendes Grav.

Gertrud Kaas var af „Mur-Kaaserne", Datter af Erik Kaas til Gelskov (død 1556) og Anna Emiksdatter (død 1561). Sidstnævnte var fra Brænøre i Frørup (nu Taps) Sogn. Der var en halv Snes Børn af dette Ægteskab, men det vides ikke, om Gertrud var først eller sidst i Rækken. Hun har i hvert Tilfælde i 1590 været over 33 Aar gl., da hun døde paa Koldinghus. I Stamtavlen i Hofmans Danske Adelsmænd siges det, at Gertrud Kaas døde „af Hoste under en Dans" paa Koldinghus. Gertrud var tre Aar i Forvejen kommen i Dronning Sophies Jomfrukammer. Hendes Død omtales hverken af Claus Bille eller Eiler Brockenhuus. Sidstnævnte fortæller derimod om et Bryllup paa Hessel, hvor Brudens Moder, Fru Mette Morten Krabbes, lidt før Bruden gik til Sengs døde hasteligen i Salen efter at have danset med Albret Friis.

Om den Lyst, hvormed man i det 16. Aarhundrede gav sig hen i Dansen, vidner Fr. II.s Forordning af 31. Maj 1586 om Bryllupskost. Det forbydes deri at danse, saalænge Maaltidet varer, for at ingen skal fristes til at springe over Bordet, hvor Maden er staaende, „hvilket ikke alene synes uskikkeligt, men og til Fare kunde være for siugelige (c: frugtsommelige) Kvindfolk og andre, naar de saa skal springe over Borde, at snart et ulykkeligt Fald derover kunde tilkomme."

Fangekældere og Fanger paa Koldinghus.

Skipper Clement. Den svenske Kælder. Lidt om Bøddelen.

Huitfeldt fortæller, at Skipper *Clement* efter at være taget til Fange ved Aalborg 18. Dec. 1534 blev „forsendt til Colding, huor hand er forvarit udi it hart Fængsel". Der har været megen Strid om, hvorvidt Skipper Clement virkelig har siddet fangen paa Koldinghus eller ikke. Resultatet har været, at ingen har kunnet bevise, at Huitfeld paa dette Punkt har taget fejl, og derfor maa hans Ord staa til Troende. Et er imidlertid givet, nemlig at det Fangehul, som Skipper Clement har siddet forvaret i, længst er forsvundet. De nuværende Fangehuller er alle af nyere Dato end Reformationstiden. Ældst er vel Fangehullerne i den nordlige Fløjs østlige Del, yngst er „den svenske Kælder".

Det vil naturligvis nu være umuligt at berette om alle dem, der har siddet „hægtet" paa Koldinghus. Det vilde vistnok blive en lang, skønt langtfra kedelig Liste. Her skal kun nævnes nogle enkelte. I 1587 sad her en vis Cyriacus Hune, der var nedsat „for sine Ord og Modvillighed." Han var Skovrider i Brusk og Andst Herreder og havde en Gaard i Bramdrup. Cyriacus rettede slemme Beskyldninger mod Ridefogden og en Hans Snedker, ja kom i alvorlig Konflikt med C. Markdaner og hans Slotsskriver. Den forrige Lensmand, Henrik Belov gik i Forbøn for ham, og C. Markdaner fik da kgl. Brev om at udløse Cyriacus af Fængselet mod, at han stillede vedbørlig Borgen for sig og lovede at holde sig som en fredsommelig Underdan. Han fik Tilhold om at søge sin Næring og forblive ved sin Gaard, men vilde eller kunde han ikke dette, da skulde han forvises Landet og pakke sig sin Vej.

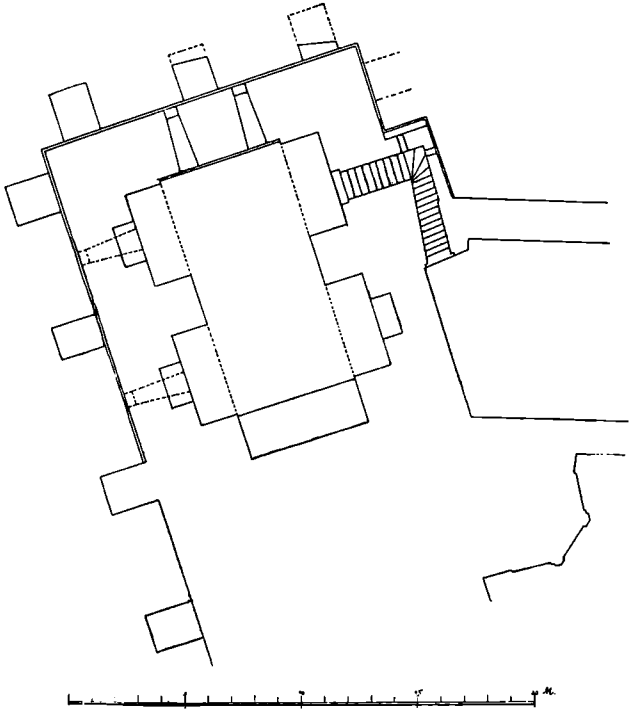
I 1609 sidder en Herremand fangen paa Koldinghus. Det var Adelsmanden Christoffer Rosenkrans. Han sad dog ikke i de sædvanlige Fangehuller, men der skulde paa Slottet indrettes et passende Kammer til ham, saa han uden al Varetægt (!) kan forvares dér og ikke undvige. Hvad angaar hans Traktation med Øl og Mad, da skal han bespises lige med andre Slottets daglige Folk i Borgestuen sammesteds."

Adelsmanden, der var Ejer til Kogsbøl, Høgsbro og Hundsbæk, anklagedes som bekendt for Dokumentfalsk. Hans Hoved faldt senere for Øksen i København.

„*Den svenske Kælder*" under Kæmpetaarnet er indrettet samtidig med dette, altsaa omkring 1600. Her er en Grundplan over Kælderen, der ogsaa vil kunne ses paa et af de følgende Bilag (Snit gennem Kæmpetaarnet). Til Kælderen er knyttet Sagnet om, at her skal Dronning Margrete have holdt Kong Albret af Sverig fangen. Sagnet er ganske meningsløst, men endnu 1740 hedder det om en Niche i i Svenskekælderens Sydmur: „En Mur-Forhøjning, hvor samme Konge skal have haft sin Seng."

Den svenske Kælder fik ikke sit Navn efter Kong Albret, som slet ikke har siddet fangen paa Koldinghus, men efter nogle svenske Fanger, der sattes i Forvaring her 1611 under Krigen med Sverig. De nævnes ved Navn. Først var der Livlænderen Ritmester Daniel Wagener, Brunsvigeren, Fyrmester (Kanoner) Christian Meyer, Kvartermester under Rytteriet Enevold Matzen, Fændrik Morten Jacobsen, født i Kønigsberg, Foged paa Øland Peter Bjørnsen og

Borger i Stokholm Herman Borckling eller Borgerink, f. i Danzig, samt Kaptajn til Fods Oluf Olufsen. Man ser, at de færreste var Svenskere af Fødsel. Daniel Wagener skulde i Marts 1612 sendes til København. Morten Jacobsen, der var anholdt for Spioneri m. m., blev løsladt i April samme Aar. Herman Borgerink og de øvrige Fanger sendtes til København om Efteraaret 1612. Muligt er det kun de 6 af disse Fanger, der har siddet i den dybe Fangekælder.

Lensregnskabet viser, at man har passet godt paa Fangerne. Lambert Smed i Kolding lavede 4 Hængelaase „at bruge for 6 svenske Fanger deres Logemente", der var indrettet i Taarnet. Snedker Jacob Jørgensen mødte 1611 med en Regning: „Gjort en Slagbue i Taarnet, som de svenske Fanger er udi. Gjort Træværket til en Lygte, som bruges af den Person, som giver de Svenske deres Øl og Mad". — Tre af Fangerne var her i 26 Uger, de andre tre kun i 19 Uger. „Udspisningsregnskabet" for dette Aar nævnes: „Item spist (!) en Person udi 26 Uger, som har taget Vare paa de svenske Fanger og forskaffet dennem Mad, Øl og andet til deres Nødtørft." Der var i

Fængslet opsat „en ny Kakkelovn af Tagsten", og Vogteren fik en Kurv til deri at bære Tørv til Ovnen. Fangerne sad heller ikke i Mørke, thi der brugtes til Lys til dem alene $4^1/_2$ Lispund 1 Mark Tælle.

Det er dog næppe alle Fanger, der er behandlede *saa* godt, men Mad og Drikke fik de da: 1610—11: „Givet dennom, som haver været fængsligen anholden for deres Skalkheds Bedrift Brød $11^1/_2$ Tdr. 1 Fdk., Arbejdsøl $15^1/_2$ Tdr. 10 Stobe."

Blandt Fangerne paa Slottet nævnes 1616 en Adelsmand Hans Munk, der havde begaaet Blodskam, idet han havde staaet i Forhold til 3 Søstre. Han blev i Pinsen 1616 sendt til Herredagen i København og fik her sin Dødsdom. Samme Aar sad en Knud Kusk i Taarnet. Han skulde sidde her, „indtil Laasene for Leddene paa Kongens Vej mellem Kolding og Nygaard bliver færdige". I 1635 sidder en Knud Buch, der „havde holdt Klapjagt", 1639 to Fanger, der havde besveget Tolden, myntet Penge og skudt Dyr i Kongens Vildbane. I 1747 træffer man selve Fangefogden paa Slottet, Anders Hansen, i Hullet. Han havde ikke passet godt nok paa en af Fangerne, en Tyv, der nu var løben. Derfor maatte han 8 Dage sidde paa Vand og Brød.

Der er ingen Tvivl om, at til almindelige Fanger har man benyttet Fangehullerne i Nordfløjens østlige Ende. Ogsaa ved Porten har der været Fangehuller, thi ikke sjældent nævnes det, at Fangerne sad „i Porten".

— —

Koldinghus lønnede oprindelig Bøddelen i Kolding. Hans Løn var i Begyndelsen af det 17. Aarh. 10 Daler om Aaret og til „en gemen Klædning" 9 Daler $^1/_2$ Mark 7 Sk. Oprindelig fik han ugentlig 3 Dages Kost af Stegerset, men da han blev gift, fik han 6 Sk. om Dagen = $12^1/_2$ Daler 11 Sk. Bøddelen fungerede dengang for hele Lenet, og for hver Eksekution fik han jo særlig Betaling. I det 17. Aarhundredes Begyndelse blev der endog anvendt *Baal og Brand* i Lenet. Her skal som Eksempel nævnes:

(1617 $^6/_6$) „Givet Skarpretteren Mester Hans Kock i Kolding for tvende Misdædere ved Navn Klemen Sørensen Svinholt, Borger i Vejle og Marine Hansdatter, han rettede og brændte udenfor Vejle, som havde ligget i Blodskam med hverandre, eftersom han havde hendes fulde Søster tilforn tilægte, som bortdøde, og hun ved hannem blev beskyldt at have avlet Barn, som var myrdet og omkom-

men* og derfor af Borgmestre og Raad sammesteds er bleven begge tildømte at straffes paa Livet med Baal og Ild."

To Maaneder efter blev Krontjener Lars Larsen i Højen og Kristine Jesdatter (hans Søsterdatter), aflivede ved Baal og Brand, fordi hun havde faaet et Barn ved ham. Redskaberne til Branden blev medtagne fra Kolding, to Stiger (til at binde Staklerne paa for at kaste dem i Ilden), tre Tjæretønder fra Maren Udes og 1 Tjæretønde fra Dorete Hans Thomasens.

Daglige Folk. Avl og Hoveri.

De ældste opbevarede Lensregnskaber begynder Philippi Jacobi Dag (Majdag) 1610. De er alle i Behold lige til det svenske Indfald, da de standser 29. Sept. 1657 for først at fortsætte 1660—61. Disse Regnskaber giver talrige Oplysninger om Koldinghus. Vi har hist og her allerede bragt en Del deraf. Regnskabet er særligt oplysende angaaende *Lensmandens daglige Folk* og deres Gerning. Vi vælger Aaret 1616—17 og finder da følgende:

Lensmand Caspar Markdaner, hans Hustru og deres egne Folk, som er 14 Personer, Slotsfogden 1, Slotsskriveren selv tredie 3, Redesvend, som og er Dugsvend 1, Ridefoged 1, Kornmaaler 1, Skovrider 1, Fogedsvendene 2, Bryggeren, som ogsaa bager og gør Malt, selvtredie 3, Huskokken selvtredie 3, Fiskeren 1, Skiferdækkeren 1, Hofsmeden og en Svend 2, Vognsvende 4, Humlegaardsmand 1, Urtegaardssvende „med den ene, som holdes om Vinteren" 3, Portner 1, Vægter 1, Fadebokvinden og hendes Piger 4 Personer.

Fadebokvinden (Oldfruen) hed det Aar Anna Hermansdatter. Sammen med de 3 Fadebopiger skagede, rengjorde og spandt hun det Aar, naar Lejlighed og ledig Tid var, 12 Lispund 6 Mark uheglet Hør. Af Garnet lod hun trende og væve 144 Alen Dynevaar, $5^1/_2$ Kvarter bredt, til „gemene Sengedyner". Thomas Væver i Kolding fik 3 Skilling pr. Alen i Væveløn = $5^1/_2$ Daler 1 Mark $6^1/_2$ Skilling. Men Dynevaarene var ikke saa tætte, at de kunde forhindre Fjerene i at trænge igennem, derfor skulde de behandles med *Mel*

* Barnet blev fundet kvalt i Vejle Kirke. Begge sad længe arresterede i Vejle, inden de blev brændt. Bøddelen og hans Folk var i Vejle 3 Gange, antagelig for at pine Fangerne.

og Fedt: „Til samme Dynevaar at solde med er udgivet Mel 1/2 Skæppe, Ister 6 Mark."

Det var ogsaa Fadebokvinden, der skulde forsyne Slottet med Lys, og der gik meget med. Der benyttedes dette Aar 3 Skippund, 5 Lispund 3 Mark Tælle til Lys (= over 1000 Pund), men der skulde ogsaa leveres Lys til mange, til Slotsfogden, Ridefogden, Slotsskriveren, Underskriver, Køkkenskriver „og ellers i andre Maader at forbruge paa adskillige Steder, item udi Saltkælderen, Slagteriet, Ladegaarden for Slottet, paa Fadebokamret, i Borgestuen, Fogedsvendens Kammer, Portstuen, hos Portneren, paa Trapperne og adskillige Steder, naar Nøden sig trænger, hvor Behov gøres, foruden paa Lensmandens Kammer og hos hans egne Folk".

Kommer vi til Mad og Drikke, ses det, at Appetiten har været overordentlig god. Men ofte kom der Fremmede, og de skulde jo ogsaa have Mad: „Først har været til adskillige Tider dette Aar (1612—13) 6 Slagterfolk, to Mænd og 4 Kvinder, som har hjulpet Slottets Huskok at slagte Svin og andet Fæ og at salte og rengøre Maden. Item er givet Præster og Kirkeværger, som har været her paa Slottet, at lade Kirkernes Regnskab forhøre = 60 Maaltid Mad, Kongens Slagter og Salter Johan Thygesøn, Svinesnideren Peder Orlof med sine Svende = 40 Maaltider Mad, Kancellibudet til adskillige Sider 50 Maaltider, en særlig Fangevogter til nogle svenske Fanger."

Forbagt i Brød og forbrugt af Øl 1611—12: 151 1/2 *Tønder* Brød, til hver „Tønde" Brød gik 5 Skæpper Mel. Til *Svendøl* blev der brygget 40 Tønder, til hver Tønde gik 4 Skæpper Malt og 1 Skæppe Humle. Til *Arbejdsøl* til hver Tønde 3 Skæpper Malt og 2 1/2 Fdk. Humle „at forspise og udtappe til adskillige Folk". Derimod lavedes der ikke meget „*Herreøl*". — Der leveredes jo en Mængde Naturalier af Lenets Fæstere, men f. Eks. Flæsket slog langt fra altid til, saa der undertiden maatte købes. Der kunde dog nok blive lidt Mad til „Bønder og Boelsfolk" (Hoveripligtige?): Brød 53 1/2 Tønder 1 1/2 Skæpper 3 Par, Arbejdsøl 84 Tønder 12 Stobe og ligeledes til „husarme Stackarl Folk": Brød 3 Tønder, Arbejdsøl 3 Tønder. Juleaften uddeltes dette sidste til de fattige. Lidt Flæsk kunde de undertiden ogsaa faa: Juleaften 1613 efter gammel Skik og Sædvane 16 Sider, men der tilføjes desværre: „Meste Parten var meget urent af samme Flæsk."

Slottet var fra først af daarligt belavet paa at røge Flæsk selv. Saa gjorde Bønderne det mod lidt Afdrag i Landgilden. Men denne fremmede Flæskerøgning havde dog sine Ulæmper:

Ved en ulykkelig Ildebrand Skærtorsdag Aften 10. April 1613 nedbrændte to Gaarde i Nørre Stenderup. Den ene af de Brandlidte, Jens Andersen, havde faaet en Del af „Kongens Flæsk", 20 Sider, at røge. Det brændte.

1619 opsattes der et Røghus neden Slottet, 5 Bindinger langt, to Lofter højt.

— —

Ude i Urtehaverne sysler Urtegaardsmanden og hans 2 Svende. Der anvendtes i Christian IV.s Tid den største Omhu paa Haven. Ofte ser man i Kongens Dagbøger og Breve, at han har betænkt sin Have ved Koldinghus, saaledes hedder det i Dagbogen 1618: „Fik (ɔ: gav) jeg Urtegaardsmanden paa Kolding 50 Daler til Urter og Frø." I Jan. 1636 skriver han til Jørgen Vind: „Der skal forskrives en temmelig Antal unge Frugttræer af Holland,* som paa Foraaret kan ved Kolding ankomme og sammesteds udi Haven blive udi rette Tid sat".[1] Hvert Aar køber Urtegaardsmanden Frø af rejsende Frøkræmmere fra Bremen, f. Eks. 1610—11: „Til ½ Skaalpund Løgfrø 2 Daler 20 Skilling dansk, 3½ do. Gulerodfrø 1½ Daler, 1 do. hvid Kabudsfrø 1 Daler, 4 Lod Meieran (Merian?) 24 Sk. 3 Lod „Basilicke" 20 Sk. 1 Fjerding „Kreplatucka" 32 Sk. 3 Lod Andiven 9 Sk. 1 Lod Portulak 6 Sk." Altsammen købte Urtegaardsmand Peter Iversen af Peter Figenbom udaf Bremen. Det følgende Aar handler han med This Smed af Bremen. Han køber kun Frø, „som han ikke selv kan samle og optage." I Regnskaberne findes der opført Handsker til Urtegaardsmanden og Svendene „til at opbinde Gærder med i Gangene i Urtehaverne", Hampesnore til at sætte Urter efter, „Krukker af Sten til at vande Krud og andet med i Urtehaven. I Meddelelser finder man, at der har været dyrket Vin, ja endog Figentræer, vist nok i et „Orangerihus", der nævnes noget senere. I Vinteren 1616—17 hedder det: „Til adskillige Tider i Vinter, medens kgl. Majestæt, Prinsen og de unge Herrer har været paa Skanderborg, har Thule Nielsen, Urtegaardssvend, her fra Koldinghus været forsendt med

* I private Haver i Kolding, saaledes i Læge Chr. *Petersens* og Morten *Nielsens* — altsaa paa den gamle Slots-Urtehaves Grund — findes 3 Sorter Pærer, der ikke kendes andet Steds i Landet. De menes at hidrøre fra ældgammel Tid.

Vindruer, Æbler, Pærer, Rødder, Roffuer (Roer), Løg og anden adskillig Frugt herfra og til Skanderborg, som han leverede til kgl. Majestæts og hans Udspisnings Behov."

Og i Haven voksede der røde *Roser!* Baade Caspar Markdaner og hans Efterfølgere sender efter Ordre Roser til København. Otto Brahe skulde 1618 sende til København „de røde Roser, som er at bekomme i Haven for Slottet Koldinghus."[2] Hofkemikeren fik dem til Laboratoriet. Saaledes hedder det 1653, at Urtegaardsmanden skal sende 3 Tønder „stødte (eller „syltede") Roser" til Kongens Laboratorium,[3] der forestodes af Dr. Peter Paynck.

Vi springer Staldgaarden over og titter ind paa Ladegaarden bag Søen. I Frederik I.s Tid var Besætningen 12 Køer, 17 Ungnød, 1 Tyr, 20 Geder, 1 Buk, 44 Svin, en Orne, og samtidig opregnes Mejeriinventaret: 1 Kærne, 1 Flødebøtte og 20 Sibøtter, og der var den Gang paa Ladegaarden to Heste til en Vandvogn. Ser vi til Slutningen af Frederik II.s Tid, da var der paa Koldinghus Ladegaard bl. a. *to* Kærner, *tre* Flødebøtter og 50 Mælkebøtter, og Besætningen er ogsaa større: 16 Slagteøksne, en Tyr, 6 Stude, 12 Kvier, 14 Ungstude, 12 Studekalve, tilfødt i Aar (1585), 41 Køer, 8 Ungkvier, 13 Kviekalve, tilfødt i Aar, 86 Svin, 20 Grise af dette Aars Tillæg, 10 Faar.

Her paa Ladegaarden var der 1610 ti daglige Mennesker, der *ialt* nød en Aarsløn af 72 Daler $^1/_2$ Skilling. Fogedsvenden er her den fornemste Mand, men Hyrden og „Svinmesteren" er ikke foragtede. En stor Rolle spiller selvfølgelig Slottets Mejerske. I en stor Del af Christian IV.s Tid hed hun Mette Hansdatter og havde tre Piger under sig. Mejersken fik i Aarsløn 4 Daler og til 4 Par Sko (5 Mark). Pigerne fik kun 3 Daler 1 Mark og 4 Sk., men ligeledes til 4 Par Sko. Foruden det Smør, der „kom paa Lensmandens Bord", blev der 1614—15 kun samlet halvanden Tønde Smør. Men det Aar hedder det ogsaa: „Køerne har været meget skrøbelige dette Aar for den store vaade Sommer og Vinteren, som indfaldt, saa de derfor ikke kunde give Mælk." (Kornet blev det Aar paa Skødegaard „kastet i Møddingen"). — 1616 opsattes en Kakkelovn i Mælkekamret. — Til at si Mælken igennem benyttede Mette 1610—11 seks Alen „Sidug".

Naar Køerne 1. Maj skulde paa Græs, købte Mette Mejerske Medicin hos Margrete Herman Apotekerske („Borchs Gaard"). Det var til „Øxen, Køer, Kvier og andet ungt Fæ for alle Haande Sygdoms

Skyld, førend det bliver slaget paa Græs". Medicinen bestod i: 1½ Skaalpund Laurbær (1 Mark 4 Sk.), 1½ Skaalpund Holurtrod (1 Daler) og 4 Tønder (!) „Treagelse" (andre Steder læses „Theriagelse" ɔ: Teriak). Medicinen blev „gjort udi Drik". En anden Mikstur, der ligeledes af Mejersken blev gjort Drik udaf at indgive Slottens Fehe (Fæ), var Arbejdsøl 1½ Fjerding, Æddike 1½ Fjerding. Det lader til, at den Slags har været almindeligt. Samme Aar som disse to Blandinger blev anvendt (1610), fik Kreaturerne 1 Skæppe Langøsalt, ogsaa „til Drik at gøre af".

(Ved samme Lejlighed skal her nævnes, at Kongens Heste 1610 fik 25 Æg, 1 Lispund 1½ Mark Smør (!) og 1½ Fdk. Salt.)

I Ladegaarden var der to Fedestier, den ene for Svin, den anden for Gæs. En Fedesti kaldtes dengang „en Egle", og der tales saaledes baade om en Svin-Egle og en Gaase-Egle*. Fra Ladegaarden leveredes der aarlig 4 fede Faar og en Tønde Smør til de Fattige i St. Jørgens Hospital.

Hvad angaar *Mad,* da spiste de 10 Ladegaardsfolk tilligemed 4 Tærskere, der var paa Ladegaarden, i 26 Uger følgende i Regnskabsaaret 1610—11:

Brød 72 Tønder, beregnet 5 Skæpper Mel til en Tønde = 45 Tdr. Mel. 159 Tønder Øl, til hver Tønde 3 jyske Skæpper Malt og 2½ Fdk. Humle, ialt 59½ Td. 2½ Skp. Malt, 99½ Skæpper ½ Fdk. Humle. Desuden 120½ Sider 1 Stykke Flæsk, 2 (!) Gæs, 2 Tønder 1½ Fdk. 1 Lispund Smør (1 Tønde Smør = 16 Lispund), 24 Stykker Kabliau, 2250 tørre Flynder, 3 Fdk. saltede Aal, 7½ Td. 1 Fdk. saltede Sild, 4½ Td. 1½ Fdk. Gryn, 1 Tønde Æddike, Friissalt (Salt fra Frisland) 2 Tønder. „Beregnet i Penge koster Spisningen for hver Person om Ugen 1½ Mark 1½ Sk. 2½ ß."

De fire Slottets Tærskere tærskede ikke blot her paa Ladegaarden, men ogsaa paa Skødegaard: (1610—11): Fik fra 1. Okt., de først begyndte at tærske og til 1. April, de igen aflode, som med dennem blev fortinget paa kgl. Majestæts Kost, hvad heller de thørsk længer eller stækker, baade for Slottens egen Ladegaards Avlskorn, Skødegaards Skæpperi (Sjæferi) og trende Sognetienders Korn tilsammen af at tærske saa og for hvis Foderrug, som gives i Kærve efter Jordebogen . . . 2 Daler til Løn og 2 Mark til et Par Sko". Det ser ud til, at man har valgt Tærskerne én fra hvert Herred: Christen Tøgersen,

* 1610—11 opsat paa Eglen 228 Gæs og fedet til kgl. Maj., til Lensmanden og andre deres Deputat. De har faaet 35½ Tønder Havre.

Vonsild, Søren Ibsen fra N. Bjært, Jens Sørensen, Fitting, og Peder Pedersen, Skanderup.

— —

Der har aldrig ligget noget stort Areal under Koldinghus Ladegaard.

Der saaedes af *Byg* 10., 11. og 15. Maj 1611: 19½ Ørter 2 Skp. (29½ Tdr.), af *Rug* 23. og 24. Sept. 1611: 14 Ørter 3 Skp. (ca. 18 Tdr.) og af *Havre* 20., 22. og 23. April: 1½ Læst (11 Tdr. 2 Skp.).

Paa Skødegaard saaedes af *Byg* 5 Ørter (7½ Td.) *Rug* 23½ Ørter 3 Skp. (29 Tdr. 6 Skp.) og *Boghvede* 2 Ørter (3 Tdr.).

Avlingen paa Koldinghus blev i en stor Del af 17. Aarhundrede endnu drevet ved *Hoveri* af Bønderne. Man ser under „Sagefald" en Mængde af Bøder, der er faldet for Forsømmelse. Her nævnes et enkelt Aar:

(Sagefald 1610—11) 36 Mænd af Brusk Herred, der har været overhørige at *harve* til Koldinghus Ladegaard, hver 1½ Mark.

11 Mænd af samme Herred, der har været overhørige at *age Møg* af Ladegaarden, hver 1 Mark.

7 Mænd af samme Herred, der sad overhørige at hjælpe *at arbejde* paa Slottet.

42 Mænd af Andst Herred, der ikke vilde *age* Kongens og Dronningens *Fadebur* til Haderslev (hver en lille Bøde).

39 Mænd af Holmans Herred, der sad overhørig *at høste* til Ladegaarden 8. Avgust, hver ½ Mark.

22 Mænd af Holmans Herred, der ikke gav Møde til at *age Korn,* hver 1 Mark.

12 Mænd af Holmans Herred, der ikke mødte at *binde Korn,* hver 1 Mark.

10 Mænd til Holmans Herred, der ikke mødte at *hugge Tømmer* til Slottets Mølle nedenfor Slottet, hver 1 Mark.

34 Mænd fra samme Herred, der ikke mødte at *tjene Murmænd,* hver 2 Mark.

4 Mænd fra samme Herred, der ikke vilde *arbejde* paa Slottet....

Jerlev Herred: 8 Mænd, der ikke vilde *skibe Sten* ved Kolding Bro, hver en Mark.

Elbo Herred: Oppebaaret af 31 Mænd, der ikke vilde *age Møg* fra Ladegaarden . . . (Tallet mangler).

Og saaledes kunde der fortsættes for hvert Aar. Man vilde vistnok nu ogsaa krympe sig ved en Tur paa mange Mil med Heste og Vogn for at gøre Hovarbejde.*

---

* Selvfølgelig faldt der ogsaa Hovgerning paa Steder langt borte fra Koldinghus, f. Eks. Arbejde ved Kronens Vandmøller og Søer, Svanmosen el. l. Steder. En Præst i Egtved har 1768 om Hejlskov Sø i Egtved fortalt, at om Sommeren skulde Bønderne gøre Hoveri til Koldinghus ved

Listerne over Sagefald røber forøvrigt mange Ting. De fleste Sager, der bødes for af Egnens Bønder, er Slagsmaal og Usædelighed. Her er en enkelt Sag, der vedrører Kolding Ladegaard: (1611—12) „Oppebaaret af Bertel Pedersen af Eltang, eftersom han var en Hyrde, som tjente i Kolding Ladegaard, nogle Penge skyldig og samme Hyrde ved Døden afgik og fornævnte Bertel Pedersen da benægtede, at han ikke var *Hans Hyrde* noget skyldig, endog det siden befandtes, at Brevet, som han havde givet ham derpaa, ikke var rigtig betalt, da paa det han ikke ydermere skulde tiltales, har han udgivet 6 Daler."

Saa ind imellem en Mand i Højen, der vægrede sig ved at age en Murermester fra Vejle med sit Redskab til Koldinghus, efter at han derom var tilsagt = 1 Daler. Eller en Sag som denne: „Jens Steffensen i Egtved for hans Hund, der skal være funden udi et Dyr paa Egtved Skov, endog man ikke vidste, om samme Dyr var beet* eller ikke eller og om det var dødt af sig selv, dog Hunden ikke var lemmet efter kgl. Maj. Mandat, da paa det han ikke ydermere til Tinge skulde tiltales og forfølges, har han udgivet 4 Daler.

— —

En Del Mænd fik *Løn fra Slottet.* Selvfølgelig betaltes herfra Lønnen for *Fogedsvenden* paa Skødegaard (Kontant 8 Daler, 6 Alen Ovenbrygst Klæde, 4 Par Sko, Brød, Humle, Byg til Gryn, Flæsk, Smør, saltede Sild og Kabliau, ialt 31 Daler $1^1/_2$ Mark), og *Faarehyrden* med sin Svend, ligeledes paa Skødegaard. Urtegaardsmanden og hans Svend paa Nygaard betaltes ogsaa herfra. *Byfogden* i Kolding fik aarlig 10 Daler i Løn fra Koldinghus, og Byfogden i Vejle fik det samme. Desuden gaves der store Ydelser i Korn til Kapellanen i Kolding. Pastor Povl Kneus i Paaby fik efter Kaldsbrev af $^{11}/_{12}$ 1593 aarlig en Rekognition for to Marker, „som er tagne fra Harte og Bramdrup Sogne, den ene Mark lagt under Koldinghus, den anden Mark lagt til Kolding Bys Fædrift". Ogsaa Præsterne i Bredstrup, Kongsted, Tavlov, Erritsø og Vorbasse fik aarlige Understøttelser af Koldinghus.

---

at fiske i Søen. Men derved blev Engene omkring Søen nedtraadt. Bønderne fandt saa paa ved Vintertid fra Hejlskov at slæbe Blokke og Grene ud paa Isen. Da denne smeltede, sank Grenene til Bunds og umuliggjorde, at der kunde drages med Garn! (Se Præsteberetning fra Egtved i „de Grønlundske Papirer", Ribe Kathedralskole).

* Jaget.

En indbringende Stilling var det at være Fisker ved Slottets Ørredfangst for Vejle. 1616 var det en Povl Madsen. Han fik i Aarsløn 10 Daler, desuden Rug, Malt, en Oxe, 2 Fedesvin, to fede Faar, en Fjerding Smør samt fri Bolig. 1654—55 var det en Raadmand i Vejle, Laurids Lauridsen, der havde den gode Plads. Ved Kolding var der ogsaa en Ørredgaard, hvis Fiskeri senere blev bortforpagtet.

— —

Vi maa give Afkald paa at nævne den store Mængde af Bestillingsmænd og Haandværkere, der har med Koldinghus at gøre under Chr. IV.* Mange af dem er dog fremdragne under Bygningshistorien. Kun to, der er langt nede i Rangen, skal nævnes. Den ene er *Skorstensfejeren*. Han faar 1610—11 „for at have fejet 91 (!) Skorstenspiber, sammeledes den store Køkken- eller Stegersskorsten paa Slottet saa og paa Nygaard paa egen Kost: Rug 6 Tønder, Malt 1 Tønde". . Den anden er en *Kvinde*: „(1610—11) Givet Marine Pugis i Kolding med hendes Parthi for nogle Proueter (c: „Hemmeligheder") under Lensmandens, Fogdens og andre Kamre omkring Slottet, de har rengjort paa adskillige Tider udi dette Aar 9 Mark dansk."

Christian IV paa Koldinghus.

I den lange Tid, Christian den fjerde var Konge, træffer man meget ofte Kongen paa Koldinghus, og han synes i høj Grad personlig at være traadt i Forhold til Byen og Egnen. Under Byggearbejder er det i Regelen Kongen selv, der aftaler sine Ønsker med Haandværkerne, og ofte ham selv, der fører Tilsyn. Skal der udvises Skibstømmer i Skovene her i Egnen, er det Kongen selv, der fører an. Dette fremgaar klart af hans opbevarede Dagbøger (Skrivkalendere), der er langt interessantere end hans Faders. Her skal aftrykkes af disse Dagbøger[1] enkelte Prøver, der drejer sig om Koldinghus og Kolding:

1607.

29. Aug. drog jeg fra Odense og til Kolding.
30. — De Fattige 2½ Mark, og begyndte jeg samme Dag Jagten her udi Jylland.
31. — drog jeg fra Kolding til Nygaard.

* Blandt dem, der stadig har arbejdet for Slottet, findes talrige Kurvemagere, der alle boede i Tyvkær. De lavede Rustvognskurve (Fadinger) til Kongens Brug og Kurvesengesteder.

1607.

4. Sept. drog jeg fra Nygaard til Kolding.
6. — De Fattige 2 Mark. Samme Dag drog jeg fra Kolding til Stenderup (Sdr. Stenderup).
7. — drog jeg fra Stenderup og til Haderslev.
(Kongen farter nu om til Refsø og Fovslet og kommer atter til Kolding).
13. — Tabte jeg paa Dobbel 35 Daler. Samme Dag blev min Gemal (Dronningen) skudt igennem Kappen paa Jagten.

1608.

7. Okt. drog jeg fra Jelling til Kolding. Gav for nogle Æsker 6 Mark 12 Sk.
8. — drog jeg fra Kolding til Haderslev. Gjorde jeg Fortingning med Claus Billedsnider boendes udi Kolding, at han skal af Træ skære en Brønd, hvilken som skal siden støbes af Kobber, eftersom Skabelunen af samme Brønd udviser og skal have for samme 200 Daler.

1614.

10. Jan. drog jeg fra Haderslev til Kolding.
11. — tog jeg hos Ditmar Haars Tjener 13 Alen og 1 Kvarter gement rødt Klæde, blev til 1 Daler.
19. — drog jeg fra Kolding til Fovslet og paa Vejen lod fælde noget Tømmer til Hjul.
20. — var jeg i Skoven og lod fælde Tømmer.
21. og 22. Jan. (ligeledes).
24. Jan. drog jeg fra Kolding ud paa Skoven og lod hugge Skibstømmer og drog siden til Nagbøl. Samme Aften skrev jeg Fru Moder til og sendte hende noget Alandz-Vin (Vin sat paa Alands-Rod).
25. — drog jeg omkring og lod hugge Skibstømmer og drog om Aftenen til Eiitou (Egtved).
26. — laa jeg stille og kunde ingensteds komme for ondt Vejrligs Skyld.
27. — Var jeg paa Skoven og lod hugge Skibstømmer. Blev den Stald maalt, som stod i Haven til Nygaard, som var 36 Alen lang, 9½ bred,
28. — drog jeg fra Nygaard til Kolding.
4. Febr. blev den Stald maalt, som stod i Haven til Kolding, hvilken var 38 Alen lang, 8 Alen 1 Kvarter bred. Skrev jeg Statholderen til at han skulde hidskikke Skibe og hente herfra dette Skibstømmer.

— —

7. — drog jeg fra Kolding til Nygaard.
8. — lod jeg behugge noget Skibstømmer.
9. — drog jeg til Kolding og til Lejrskov.
10. — drog jeg fra Lejrskov til Kolding.
21. — blev den Uenighed mellem D. Hans Resener og M. Oluff Kock fremført paa Koldinghus (se senere).

1614.

23. Febr. gik den Dom over M. Kock, at han skulde inden 14 Dage rømme Landet. Samme Dag drog jeg fra Kolding til Haderslev. I Marts træffer vi atter Chr. IV her. „Den 17. Marts gav jeg Kalksnideren 100 (Daler) paa det Arbejde, han skal gøre paa Salen til Kolding".

1616.

27. Novb. drog jeg fra Haderslev til Kolding.

28. — var jeg ude at mønstre de jyske Knægte. Samme Dag kom Prinsen (Christian) til Kolding.

30. — var jeg ude i Marken med de jyske Krigsfolk, baade til Hest og til Fods. Samme Dag kom de holstenske Gesandter.

1. Dec. blev Chr. Friis Kansler, Jørgen Lunge Rigsmark, Albert Skeel Rigens Admiral og Iver Juel, Anders Bilde, Jens Juel Rigsraad.

2. — Emfangede Godske Winsin Lenet i Hertug Friderich af Holstens Navn paa Koldinghus. Samme Dag blev Chr. Friis, Jørgen Lunge, Albret Skeel, Breide Rantzau, Gert Rantzau, Anders Bilde, Ditlev Rantzau, Anders Sinclair, Jens Sparre, Marquardt Pens, Ulrik Sandberg og Jørgen Skeel slagne til Riddere.

4. — kom min Broder H. Ulrich til Kolding og de holstenske Gesandter drog bort.

5. — drog jeg fra Kolding til Haderslev.

1618.

6. Sept. Gav jeg (i Kolding) en Skipper, som bød mig til Fadder, en Dukat. De Fattige 2 Daler.

1619.

(Paaskedag) 16. April: Ofrede jeg Præsten to Rosenobler.

22. Dec. (I Kolding) Gav jeg en gal Kandestøber 4 Mark.

24. — Gav jeg Juleaften til adskillige Folk 13 Daler i Smaamønt.

De fleste af Chr. IV.s Dagbøger er desværre gaaede tabt. Man ser, hvor han i Foraaret 1614 har været beskæftiget med at skaffe Skibstømmer. I dette Tilfælde skulde det anvendes et andet Sted. Undertiden har Kongen dog ladet bygge Skibe i Kolding.

I Oktober 1611 skrev han fra København til Caspar Markdaner, at Skibsbygger Claus Johansen skulde bygge en Gallej i Kolding efter den „Skabelun", der var sendt ham. Han skulde have 1200 Rigsdaler for dette Arbejde og desuden 50 Tdr. Malt, 50 Tdr. Rug og tre Tønder Smør samt fri Hus og Bolig, saa længe Arbejdet stod paa. De Spaaner, der faldt af ved Hugningen, maatte Skibsbyggeren have, og Caspar Markdaner skulde skaffe de Savskærere og Smede, som Skibsbyggeren skulde bruge.[5]

Af Lensregnskabet fremgaar det, at „Skabelunen" til Gallejen stod i „den lange Sal" paa Koldinghus. Selve Skibet blev bygget *nedenfor Slottet udi Staldgaarden (!).*

Skibet var i Kølen 61 sjællandske Alen lang og var 11 Alen bred og 4 Alen dyb. Den skulde være færdig inden Paaske 1612. En Del af Arbejdet til Skibet er udført som Hoveri af Omegnens Bønder. Mange Bønder i Elbo Herred blev nemlig dette Aar mulkterede, „fordi de ikke vilde hugge Egenagler til den Gallej, der stod paa Koldinghus." I Regnskabet underskriver Skibsbyggeren sig „Hans Janson, Schipbawer". Til Skibet købte Peder Nielsen Kaptejn af Mads Tved i Kolding „adskillig Tougel, Kompas, Timeglas, Karnat og Karnatblokke, Lod og Lodline".

Det gik ikke ganske glat ved Skibets Afløbning. I hvert Tilfælde skrev Kongen[6] saa sent som 10. Avgust 1612 herover til Caspar Markdaner, at han havde hørt, at C. Markdaner ikke havde villet skaffe Folk nok til at føre Gallejen i Vandet. „Det havde jeg ikke ventet af Dig." Caspar Markdaner skulde nu ufortøvet skaffe saa mange Borgere, som behøvedes til at føre Gallejen ud paa Strømmen. I et andet Brev, dateret 27. Avgust skriver Kongen, at da Gallajen nu „var kommen ud over de to Grunde" og var klar, skulde Caspar Markdaner lade udtage Baadsmænd til at føre Skibet til København.

Ogsaa flere Gange senere, navnlig i Tredverne, synes Kongen at have drevet Skibsbyggeri i Kolding, men det er vist baade første og sidste Gang, at Staldgaarden var Stedet.

— —

Under Chr. IV.s Ophold paa Koldinghus som Dreng, knyttedes en ung Pige fra Kolding til Hoffet. Hun hed Anna Mortensdatter, hendes Fader var Morten Pfaal.[7] Hun var født 1578 (eller 1577) og blev opdraget hjemme til sit 15. Aar og var derefter 5 Aar ved Hoffet, hvor Tugtemesteren Hans Mikkelsen tog sig af hende. 1598 bekostede Kongen hendes Bryllup med Renteskriver Chr. Hammer ved det kgl. Klædekammer. Da han døde, blev hun 1613 gift med en Jacob Mikkelsen. Ogsaa denne Gang bekostede Chr. IV Bryllupet. Lige til det sidste bevarede hun hans Yndest. Flere af hans Breve vidner om de mange Hverv, han betroede Anna.

I ganske korte Træk skal de vigtigste Begivenheder paa Koldinghus før 1626 nævnes her. Der blev i dette Tidsrum afholdt en Mængde Raadsmøder og Herredage. I 1590 begyndte Rigsraadernes Møde 18. Juli. Herredagen blev derefter begyndt 26. Juli, og Rettertinget vedvarede til 7. Avgust. Under dette Retterting var det, at der afsagdes Dom i Sagen mod Heksen Ane Colding (5. Avgust 1590), der skulde have været med til at forhekse den Flaade, der bragte

Chr. IV.s Søster Anna til Skotland.[8] Paa Herredagen vedtoges en ny forbedret Udgave af Jyske Lov sammen med andre senere Love. Den henrettede Mogens Heinesens Sag blev revideret. Han blev erklæret for uskyldig, et Nederlag for Christoffer Walkendorff.

Chr. IV sendte i Anledning af Opholdet 1590 en Ame Vin til Raadet i Kolding.

1592 rejste Carl IX.s Brud, Fyrstinde Christine igennem Kolding til Sverig.[9] Rejsen skete under megen Pragtudfoldelse med Herolder i Spidsen, og Slottet var pyntet til Modtagelsen. Fyrstinde Christine (senere Moder til Gustav Adolf) var en Datter af Hertug Adolf af Holsten. Den næste Vinter og mange af de følgende var Hoffet paa Koldinghus.

De talrige Hofophold i Frederik II.s og Chr. IV.s Tid gav Anledning til, at der 1585 oprettedes et Apothek i Kolding (Herman Reiminck, gift med Margrete „Skomagers". Han var fra en tysk By, der kaldes „Chofeld" og døde i Kolding 1598 $^{26}/_{7}$). Det var ikke blot for at undgaa at hente Medicin i Haderslev eller Odense, men ogsaa for gennem Apotheket at have et Sted, hvor fyrstelige Herskaber, der kom paa Besøg, kunde trakteres med Vin og andet godt. Som et Eksempel skal nævnes de „moskovittiske Gesandter", der gæstede Hoffet her i Vinteren 1613—14. De fortærede den 21. November og den følgende Dag til Frokost med deres medhavende Folk hos Margrete Herman Apothekerske for 12 Daler 6 Sk. dansk, som Apothekersken fik udbetalt af Skriverstuen paa Slottet. Men denne Gang slog Apothekets Forraad ikke til, eller det var ikke forsynet med tilstrækkeligt fine Varer, thi fra Koldinghus maatte der sendes til Apotheket: „2 Potter Malvasier, 2 Potter Alikantvin, 1 Lispund Tællelys og to Skaalpund ferske Søfiske til deres Nødtørft".

Det hændte, at slige fornemme Gæster beværtedes paa Apotheket i *Uger*.

Samme Vinter var den store Disput paa Koldinghus om Trossager. Den ansete Professor H. P. *Resen* havde udgivet nogle Disputatser. I Anledning af dem havde Præsten ved Nikolaj Kirke i København Ole Jensen Kok offentlig fra Prædikestolen beskyldt Biskoppen for Vranglære. Ole Kok blev afskediget, men klagede til Kongen. En Provsteret dømte Kok, der beskyldtes for kalvinistiske Lærdomme. Men Kok fortsatte sine Angreb. Kongen lod derfor sammenkalde nogle Rigsraader, Universitetets Rektor og de fleste Biskopper i Landet til et Møde 21. Febr. paa Koldinghus. Resen og Kok angreb

her hinanden. Under Disputen blev Kongen ked af at høre Kok og afbrød ham, snart paa Latin og snart paa Dansk, ikke altid i smagfulde Vendinger. Da Kok sagde, at Resen havde vakt Forargelse ved sine Paastande, og paaberaabte sig baade lærde Mænd og almindelige københavnske Borgere, udbrød Kongen: „Ja, Søren Tolder har bedre Forstand paa at smage en Pot Tyskøl end paa at *judicere* (dømme) i saadanne Sager!" Dommen er allerede anført i Uddraget af Kongens Dagbog.[10]

En af de største Begivenheder, der indtraf i disse Aar, var Slesvigs og Femerns højtidelige Bortforlening den 2. December 1616 til Hertug Frederik. Kongens Kalendernotits maa her suppleres med følgende:

De Forhandlinger, Christian III. i 1547 havde begyndt i Kolding om Slesvigs Bortforlening, fortsattes i Frederik II.s Tid i Odense 1567 og 1569 og sluttede med Forliget i Odense 25. Marts 1579 og den paafølgende højtidelige Bortgivelse af Lenet i Odense 3. Maj. 1580 til Hans d. ældre, Adolf og Hans den yngre. Førstnævnte døde allerede samme Aar og hans Del (Haderslev, Tørning, Rendsborg) kom under Kronen. Et Møde om Lensdelingen holdtes paa *Koldinghus* 1582 den 14. Nov. Hertug Adolfs tre Sønner der efter hinanden sammen med Christian IV var regerende Fyrster i Hertugdømmerne, uddøde med Johan Adolf 1616. Til at overvære og ordne den højtidelige Overgivelse af Lenet til Johan Adolfs ældste Søn, Hertug Frederik, havde Chr. IV udskrevet en Herredag i Kolding. Den aabnedes 29. Nov. 1616. Overgivelsen af Lenet skulde derefter finde Sted 2. December.

Hertug Frederik var forhindret og kunde ikke møde selv. Han sendte derfor som Stedfortrædere Amtmanden paa Gottorp, Godske Wensin, Amtmanden i Tønder von der Wisch og Dr. jur. Georg Heistermann. Disse tre Herrer og deres Følge ankom til Kolding Lørdag 30. November og modtoges sønden for Byen af Militær, nemlig 4 Faner Ryttere og 10 Faner Musketterer, der i Anledning af Festen var beordret til Kolding.

Om Søndagen udnævnte Kongen (se hans Dagbog) flere høje Embedsmænd, „efterdi nogle af de fornemste Rigens Raad denne forleden Sommer formedelst Døden afgangne vaare". Og om Mandagen fandt Forleningen Sted i Riddersalen under megen Pragt. Salen var draget med rødt og prydet paa det kosteligste. I den ene Ende af Salen var der indrettet en Forhøjning, betrukket med rødt.

Her var Tronstolen anbragt tre Trappetrin over Riddersalens Gulv. Det paastaas i den trykte Beretning, at Tronstolen var lavet til Festen. Den var behængt med Gyldenstykker og overbygget med en forgyldt Baldakin.

Ordnet i Procession betraadtes Salen. Rigsraad Christian Friis gik i Spidsen med Kronen, derefter fulgte Jørgen Lunge med Sværdet, Albert Skeel med Scepteret og Sten Brahe med Rigsæblet paa en rød Fløjlspude. Kongen tog Plads paa Tronen.

Godske Wensin holdt knælende en Tale, og Kansler Christian Friis svarede. Lensgivelse skete derefter under de samme Ceremonier som i Odense 1580. Staaende under Danebrog aflagde de tre hertugelige Repræsentanter med Hænderne om Fanestangen Lenseden. Slesvig og Femern bortgaves som Len ved Overrækkelse af to Faner (henholdsvis to himmelblaa Løver i gul Bund og en gylden Krone i blaat).

Efter en Takketale traadte de tre Stedfortrædere tilbage, og Kongen slog Riddere. Her lader vi en samtidig berette:[11]

„Der vaare tvende Herolder antagne med deres sirlige, tilforordnede Klædedragt, hvilke som bar tvende forgyldte Sceptere eller Spir. Disse to fremtraadte først til den ædle, ærlige og velbaarne Christian Friis og sagde: Ædle og ehrnfeste Junker, den stormægtigste Fyrste og Herre, Hr. Christian den fjerde, Konning til Danmark, Norge, Venden og Goten, Stormarn og Ditmarsken, Greve til Oldenborg og Delmenhorst, vil nu formedelst Eders mandelige og ridderlige Gærninger, I udi den svenske Krig har forrettet, slaa Eder til Ridder." Hvorpaa forbemeldte Christian Friis med tilbørlig Reverentz er tiltraadt for Hans kgl. Majestæt, (Kongen) har taget i Haanden det kongelige Sværd, hvis Fæste og Haandgreb af Guld og Ædelstene herligt og prægtigt var gjort, og hannem med det blotte og nøgne Sværds Flade slaget først paa den højre Aksel, derefter paa Hovedet, for det tredje paa den venstre Aksel og formedelst saadanne *Sollemnitates* givet hannem den ridderlige Orden. Hvorpaa straks formedelst Herolderne offentlig er udraabt, at Hans kgl. Majestæt nu efter foresagte Maade forbemeldte Christian Friis haver agtet værdig og til Ridder slaget".

Saaledes blev efterhaanden alle de 12 Herrer, Kongen nævner i Dagbogen, slaaede til Riddere.

Folket fik ogsaa en lille Del af al denne Herlighed, thi samme Forfatter tilføjer: „Siden (efter hvert Ridderslag) haver man paa

Borggaarden hørt Kedeltrommerne tromme og Trompeterne blæse *summo cum jubilo* og allersom størst Lyst og Herlighed."

Festen endte med „et kongelig Banket og Maaltid".

Regnskaberne viser forskellige Forberedelser til Festen. Saaledes „givet Kandestøberen for 21 gamle Tinfade og 5 gamle Tallerkener at omstøbe ud af Nygaards Inventarium . . . = 3 Daler 1½ Ort 6 Sk. og for at stikke C (med en Krone over) og „Koldinghus" paa hvert Stykke, som er 26 Stykker, for hvert to Skilling, beløber 2½ Ort 2 Sk. Forskrevne Tin var fornødent at bruges til den slesvigske og femerske Lens-Annammelse her paa Koldinghus". Og Guldsmedesvend Gert Caspersen i Kolding fik 26. Nov. Betaling for at sætte C (med Krone) og „Kolding" paa 25 Tinfade og 44 Lysestager, som indkøbtes, 2 Sk. Stykket.

— —

Til Koldinghus's „hemmelige Historie" hører, at en af Christian IV.s Elskerinder, Karen Andersdatter Wincke den 20. Dec. 1613 her paa Slottet skal have født Kongen en Datter Dorothea Elisabet (død 1615, 3. Juni). Karen Andersdatter[12] var Datter af Skriver Anders Hansen paa Bremerholm. Hun var først trolovet med en Magister Glostrup, men ved et Bryllup i København 1613, 27. Febr. kom Kongen til at danse med hende. Han blev da forelsket i hende og tog hende med sig til Slottet. Magister Glostrup trøstede sig med hendes Søster Anna og fik paafaldende snart et Sognekald. 1615 blev Karen Andersdatter bortvist fra Hoffet, det hedder, at det var fordi hun fik „en Hinde paa Øjet, som hindrede hendes Syn". Hun skal være bleven helbredet 1653 ved en anden Kvinde. En anden Forfatter fortæller om Karen, at Adelsfruerne ikke vilde gøre hende nogen Opvartning, naar hun kom i Barselseng. Karen Andersdatter fik efter sin Bortvisning (der vist nok mest skyldtes, at Kongen havde lært Kirsten Munk at kende) Øen Hveen anvist som Opholdssted og blev rigelig aflagt.

Kejserkrigen og dens Følger.

Tredveaarskrigen, som Christian IV havde grebet ind i, fik sørgelige Følger for denne Egn. Efter det tabte Slag ved Lutter am Barenberge trak Kongen sig tilbage til Elben og opererede her et Aarstid med sine Tropper, indtil han i Eftersommeren 1627 maatte

vige for Wallensteins og Tillys forenede Hærmasser. Toget nordpaa blev en vild Flugt. I Flensborg havde Kongen befalet, at „Rytteriet smukt sagte skulde marchere henad Haderslev og intet haste", men de vilde Lejetropper, han havde, brød sig ikke om Ordren. Kongen siger i sit egenhændige Brev derom[13]: „Den 17. Sept. drog vi til Kolding sammesteds at gribe Stand, men *panicus terror* (den paniske Skræk) var der for stærk forhaanden *quod nihil supra.*" De følgende Linier maler med underlig Virkning Forfærdelsen, baade hos Kongen og Tropperne: „Til Kolding adspurgte vi og lod adspørge alle dem, vi kunde finde, som i Landet kyndig var, hvor man bedst kunde gribe Stand og gøre den Del, man burde at gøre. Blev os svaret, at der ingen sikker Plads var . . . uden Fyn og Vendsyssel." Der havde ingen Tid været til at advare Landet mod Fjendens Komme: „Undersaatterne ved Skrivelse at advare var ganske umuligt for Tyskens Kortheds Skyld, saa og havde vi ingen hos os, som Brevene forfærdige kunde." Han mener, at man kunde nok have vidst Besked af sig selv. „Paa forskellige Steder flyttede Lensmændene jo deres eget Tøj!"

At store Ulykker vilde ske, havde mange spaaet, thi „den 17. Avgust blev til Kolding i Himlen set nogle Jærtegn ved Solen, imod at den vilde gaa ned." Kongen noterede dette i sin Skrivekalender.

27. Avgust havde Rigsraadet fra Kolding givet Befaling til, at alle Stænder skulde yde Penge og Værdisager til Bestridelse af Krigens Omkostninger, og meget indkom, baade i Penge og i Sølvgenstande, nemlig „udi adskillig Sølvgeschir 15,091 Lod. Dette var efterhaanden i tre Parter bleven sendt til Kongens Lejr. Blandt de Værdisager, der var indkommen, men som ikke blev sendt, var „en temmelig Sølvkande", der blev leveret paa Kongens egen Gemak (paa Koldinghus), men her blev den stjaalet *den Dag Kolding blev plyndret.* Kanden vejede 97 Lod.[14]

Kongens flygtende Lejetropper plyndrede hele Vejen herop som de værste Fjender[15]. En Retssag, hvis Akter tildels er opbevarede, sætter os i Stand til nøjere at give Besked om Tilstandene paa Koldinghus og i Kolding hine ulykkelige Septemberdage, da Kongens Lejetropper under en Oberst Callenberg gjorde aabent Mytteri[16].

Kongen ankom altsaa til Slottet Mandag 17. September og ledsagedes af Kirsten Munk. De blev paa Koldingshus Natten over. Der blev nu gjort alt for at skaffe Vogne til at føre Kongens Gods og Folk fra Slottet. Saaledes sendtes der Bud til Bønderne i Elbo

Herred, at de skulde komme med Vogne, men da de var undervejs til Slottet, standsedes de af Kongens oprørske Tropper, der jog dem tilbage eller fratog dem baade Vogne og Heste. Saa forsøgtes det at faa Heste i Seest til Rustvognene, men Resultatet var ikke bedre. En Del Gods skaffedes i Strandhusebaade over til Middelfart. Adelsmanden *Bendix Sehested* til Utsprung af Botkamp (2 Mil syd for Kiel), hvis Enke Margrete Galt i mange Aar senere træffes som bosiddende i Kolding, siger, at Slotsfoged Hans Jensen paa Koldinghus aldeles ingen Vogne kunde faa „formedelst den store Plyndring, som skete allesteds omkring Slottet og Byen".

Tirsdag Formiddag 18. Sept. noget før Middag slap Christian IV selv bort. Slotsfoged Hans Jensen talte med Kongen, lige før han rejste. Kongen stod da paa Staldgaarden ved Fru Kirstens Vogn. Han befalede Slotsfogden at lukke Slottets Porte, naar de var borte. Hans Jensen talte da med Kongen *„om en Jomfru, som sad fangen paa Koldinghus,* hvorledes dermed skulde holdes, til hvilket Hans Majestæt svarede, at hun skulde tages af Taarnet, hvilket han (Hans Jensen) og straks bestilte, og hun kom paa den Vogn, som Jens Boldmester samme Tid bortrejste med. Nogen Tid efter at Kongen var rejst, blev den nederste Port (ɔ Porten paa Staldgaarden) opslaget, og derefter var Hans Jensen højlig foraarsaget at begive sig fra Slottet saavel som nogle andre af Slottets Tjenere."

Lige efter at Kongen var taget bort — det vides ikke, om han kørte med Fru Kirsten, eller han var ridende — kom Niels Bertelsen, Byfoged i Kolding, og Raadmand Hans Jensen Wiff med flere Borgere op til Slottet og spurgte, om Slotsfogeden ikke kunde hjælpe dem til et Skjul mod de vilde Krigsfolk. Hans Jensen svarede, at han vidste ingen Raad for sig selv, langt ringere for dem. Mette Knud Kuchkis Datter kom kort efter over Vindebroen og mødte Hans Jensen. Hun spurgte, om hun maatte skjule sig i hans Kammer. Ja, det kunde hun gerne, men hun kunde ikke være bedre i Fred der end andet Steds. Hans Jensen stod da parat til at flygte. Han havde ikke andet med sig end sin Kæp og sine Handsker. Han slap bort til Middelfart med en Strandhusebaad.

Bag Slottets lukkede Porte havde forskellige andre søgt Tilflugt, baade af Slottets Folk og Mænd og Kvinder fra Byen, og de var da i Ro der til Onsdag Morgen, men selvfølgelig var de meget opskræmte og holdt stadig Udkig gennem Sprækkerne i den gamle Borgport. En af dem, Slottets Brygger, havde væbnet sig med en Flint. Som

han stod Onsdag Morgen og spejdede ned mod Staldgaarden, saa han en Løjtnant med tre andre af Lejetropperne komme gaaende over Vindebroen op mod Slottet. Han vidste, at de kom for at plyndre, og affyrede da Flinten gennem en Revne i Porten. Skuddet traf Løjtnanten, der trak sig tilbage over Vindebroen, men straks efter faldt død om. De tre andre Soldater gjorde Allarm i Byen, og nu blev Slottet stormet og plyndret. De Folk, der havde skjult sig paa Slottet, slap gennem Nedgangen til Badstuen ud i Haven og bort.

Lejetropperne huserede paa det frygteligste i Slottets Værelser, røvede og ødelagde, hvad de fandt. Nogle Tønder Salpeter (vistnok fra Salpeterværket i Borlev[17]), der stod i den gamle Kirke, blev sønderslaaet under Plyndringen. Og hvad Christian IV.s Lejetropper levnede eller sparede[18], det tog eller ødelagde Wallensteins, der elleve Dage efter Kongens Flugt, altsaa 28. Sept., rykkede ind i Kolding og videre nordpaa. Avantgarden, der ialt talte 8000 Mand under General Schlick og Hertug Georg af Lyneborg, var sammensat af al Europas Bærme, der med desto større Graadighed kastede sig over det ret velhavende Jylland, som de kom fra det udpinte og ødelagde Tyskland. De holdt Jylland besat til henved Midsommerstid 1629.

Da de drog bort, beskrives Slottet saaledes:[19]

Gemakkerne var meget ilde medhandlede og Væggene ødelagt i Fjendens Tid. Mange af Dørene var borte, Gibsen slaaet ned, Loftsbrædderne opbrudt. I nogle Kamre og Kældre paa Slottet havde Fjenderne ladet indrette Stalde. Blyet paa Borggaardens Tage var mange Steder afbrudt og borttaget. En Skorsten var helt nedbrudt, (Fjenderne har vel søgt i den efter skjulte Kostbarheder). I Staldgaarden var det endnu værre. Staldgaarden var jo den Gang opført af Bindingsværk, og her var Tavlene slaaet ud. Den østre Port var helt ødelagt tillige med Skriverstuen, der havde været ovenover. Under Kejserkrigen var Slottet ganske uden Tilsyn.

Ladegaarden bag Søen var af Fjenderne afbrændt og ganske ødelagt. Den havde forøvrigt siden 1624 været bortforpagtet til Lensmanden Gunde Lange mod en aarlig Forpagtningsafgift af 4 Ørter Rug, 4 Ørter Byg, 8 Ørter Havre og to Tønder Smør. 1634 blev der givet Ordre til at lade den bygge „paa et andet Sted fra Alfarvejen bag Søen som Slottets Mark og Fædrift kunde ligge bedst belejligt, dog udenfor Dyrehaven“[20]. „Den lange Bro ved Ladegaarden“ blev af de kejserlige optaget og ødelagt, hvorved den eneste Vej efter

Medelfar Sund var afbrudt. Først i Aarene 1630—31 byggedes en ny Bro. At saadanne Smaating som Hyttefadet i Slotssøen var ødelagt, er næsten en Selvfølge. I de følgende Aar maatte der laves et nyt Hyttefad og en Gang ud til det. Mere Anstrængelse har Fjenderne haft med forskellige Fiskedamme; de skar nemlig Dæmningerne igennem, men saa var Fiskene ogsaa til at fange med Hænderne. Saaledes udskar Fjenderne en Dam „i Kolding Lund" og en anden ovenfor Dyrehaven.

Udenom Koldinghus saa det sørgeligt ud. Albert Skeel og Gunde Lange, der efter kgl. Ordre af 8. Avgust 1629 skulde grandgiveligen og vel forfare Egnens Lejlighed, hvorledes enhver kunde hjælpes paa Fode ved Bygningstømmer, Ægt og Arbejde, Landgildes eller Skatters Forskaanelse paa nogle Aars Tid, Kronen til mindst Skade, har affattet en Liste over hele Egnen. Om Kolding hedder det i Forbigaaende: „Borgerskabet i Byen er slet forarmet, er aldeles ingen Sæd, men de fleste køber Mel paa Torvet, som did føres af Riberhus og Lundenæs (Ringkøbing) Lene".

Andst Herred var meget haardt medtaget. Skanderup: „Gaardene er slet uddøde af Pest, saa Korn og Fodring er bleven stjaalen". Gelballe: 7 Gaarde brændt. Seest: Hartvig Jacobsens Gaard nedbrudt. „Kan ingen Skyld give i Aar, halvt ad Aare".

Brusk Herred: *Almind:* 1/3 Skyld. Oluf Sørensens Gaard øde. *Harte:* 1/3 Landgilde. Stallerupgaard „slet kvit i Aar, halv Landgilde ad Aare". *Raadvad, Brødsgaard, „Liøngaard"* (Lynggaard), *Stubdrup, Ejstrup, Paaby* „intet uden tredie Parten Skyld". *Bramdrup* „skal intet give uden Trediepart Landgilde". „Hans Rasmussens Gaard nedbrudt, kvit i Aar". *Eltang* Sogn: Trediepart, ligeledes *Vilstrup* og *Nebel, Tyvkær* og *Hostrup. Starup* og *Herslev* halv Skyld. I *Fredsted* havde man *ingen Sæd* og i *Viuf* heller ikke. Det lader til, at der i hvert Sogn er afbrændte Gaarde, der ikke altid nævnes. „*Aagaard* flux fordærvet, Gaardene øde, ringe Sæd, giver 1/4". *Hesselballe* og *Borlev* i lige Maade fordærvet, 1/4 Part.

I *Holmans* Herred: I *Gaarslev* en Mand død af *Pest. Skærup* By meget fordærvet formedelst „Durchtog" til *Skansen* ved Snobhoy (Snoghøj) og anden Vagt. Ved Svinholt er nogle Møllerfolk døde af Pest.

I *Jerlev* Herred var der i *Højen* Sogn saa godt som intet saaet, en Part af Husene var brændt og nedbrudt.

Elbo Herred: Ødsted (Gaard i Bredstrup Sogn) slet intet saaet. Fjenderne har skattet og taget fra Manden 3000 Daler. *Trelde* to

Gaarde brændt. Resten 1/4. *Hønborg* „er slet afbrændt og øde". Erritsø Mølle: „Her blev Mølleren ihjælskudt. Bønderne deromkring forarmede.

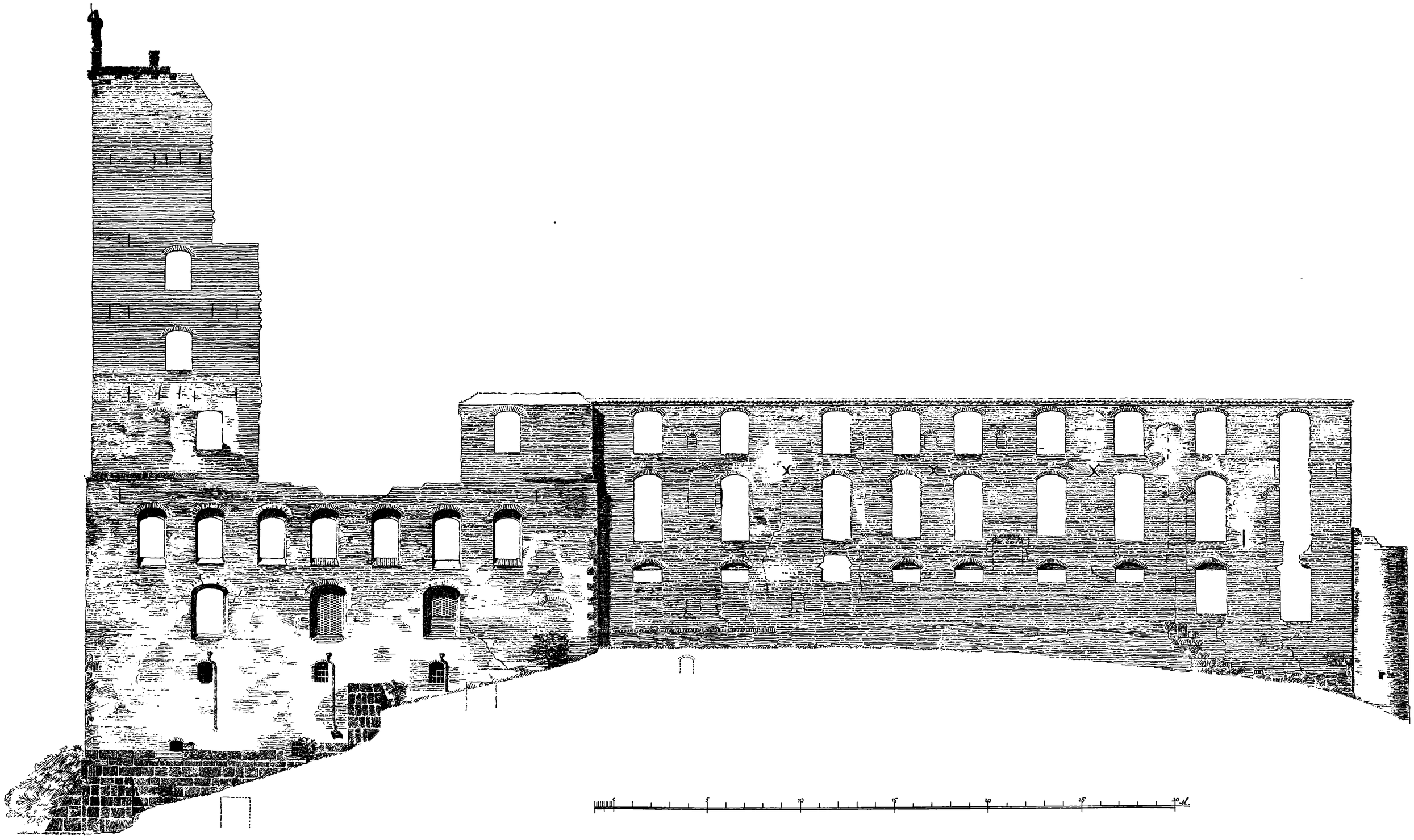
Tørrild Herred: Jelling By, er ringe Sæd, slet uddød, 1/4 Part. Alle andre Byer 1/3 til 1/4.

Nørvang Herred: Hvejsel afbrændt.

Da Christian IV vilde flytte Kolding.

Efter Krigen var der Planer oppe om en Flytning af Kolding. Man faar bl. a. Underretning om denne Plan gennem en „Instruks, Ordinans og Befaling" af 27. Dec. til Axel Urup.[21] Denne Befaling gaar ud paa:

1) Skal han straks begive sig til Kolding og dér bese en Peninsel (Halvø), som ligger tvers udfor Hønborg Kirke mellem Kolding og Sundet, som med en Skov er begroet. Paa den Ende, som strækker sig mod Middelfar, skal udses en Plads til en Fortifikation (Forskansning) saa stor som af *Koldings* Indvaanere kan bebygges. Paa denne samme Peninsels Ende mod Koldinghus skal *Slottet* bygges.
2) Dernæst imod Fyrstendømmet og Vandet skal baade Slottet og Byen gøres med en Mur omkring, men mod det faste Land med Jordvolde.
3) Om Volden imod det faste Land skal gøres en Grav, saavidt den for Strandkanten kommer. Graven ud til Landet skal med Pæleværk afdæmmes fra det salte Vand og Vandet siden med Møller udmales, saa at Jorden deraf kan bringes til Volden.
4) Fra samme Peninsels Ende skal slaas en Dam (Dæmning) til det faste Land, hvilket først var udset til at fortificeres, saa at den Vig, mellem Landene indløber, kan blive en fersk Sø, dog Grave indenfor, at saa at om Søen blev udskaaren, Gravene om Byen dog kunde være fulde af Vand.
5) Dammen skal paa Enden imod det faste Land, saa og midt paa forvares med Redouter, hvilke skal anlægges, saa at man dem udaf Fæstningen kan flankere saavidt muligt. Resten af fornævnte Peninsel skal bruges til en *Dyrehave* ved Slottet, hvilken skal gøres med en Travers udentil, som først skulde angribes, førend Fæstningen kunde blive angreben. Af forbemeldte Peninsel og

Riddersalsfløjen set fra Vest.

Tegnet af Arkitekt Julius Smith, København.

Til Venstre Chr. IV's Kirke og Kæmpetaarnet med Herkulesstøtten. (Byens geografiske Beliggenhed er beregnet for denne Støtte til 59° 29' 30,$_{05}$" n. B. og 3° 6,$_{7}$' 97" v. L. fra København. Ved Foden af Kæmpetaarnet, paa Vestsiden, har Gradmaalingen anbragt et Højdemærke, der er 13,$_{057}$ m. over det almindelige danske Nulpunkt.) Paa Vestfløjen ses to Steder Rester af tilmurede Spidsbuevinduer. Oven over ses tilmurede gamle Riddersalsvinduer, der minder om Skydeskaar. Til Højre Chr. III's Kirke, hvis høje, rundbuede Vinduer spores. Længst mod Højre Nedgangstrappen fra de gamle Kongeværelser til Badstuen i Haven.

Fortifikatz haver en Ingeniør at gøre en Plan og Designation saa og om des Omstænders udførlig Relation at gøre, havende med i Betænkende om Veje og Tilførsel til og gennem samme By og Fæstning og fra Landet deromkring."

Med „den Peninsel tvers udfor Hønborg Kirke" kan der kun være ment *Hovens Odde*. Hønborg Kirke er Tavlov Kirke, der var Sognekirke for Hønborg. Dæmningen fra Halvøens Ende til det faste Land var uden Tvivl tænkt over Indløbet til Gudsø Vig, og det faste Land, der „først var udset til at fortificeres", var Kysten ved *Skærbæk*.* Om denne Plads handler et kongeligt Brev af 3. Avgust 1630, ligeledes til Axel Urup, hvori det hedder, at da han (Axel Urup) og Jørgen Skeel havde udset en Plads ved Skærbæk kaldet „Emmernes", hvorpaa der bekvemmelig kunde anlægges en Fæstning, skulde han afstikke en saadan.

Kong Christian har selv — det noterer han i sin Skrivkalender — beset disse Pladser, nemlig 17. Dec. 1629, altsaa forud for det første Brev til Axel Urup.

Planerne blev dog — maaske heldigt for Kolding — opgivet. Senere tænkte man at vælge en Plads tæt ved Snoghøj. Derom hedder det i Kongens Skrivkalender for 1639: „Den 10. Jan. var jeg hen ved Snoghøj og besaa, hvor Judtlandtz By og Befæstning skulde funderes".

Det endelige Resultat af alle disse Planer blev som bekendt Grundlæggelsen af *Fredericia*.

Slottet istandsættes. Nyt Kongeophold.

Kort efter Krigen er Reparationsarbejderne paa Slottet begyndt. I 1633 hedder det,[22] at „fast alle Bjælkerne vil (c: skal) lægges paa ny" og at Staldene af de Kejserlige er ganss ruinerede, saa at man intet der kan holde Hof." Af Regnskaberne ses, at 1633—34 har Mester Hans Nielsen, Tømmermand i Kolding, opsat 35 Bindinger Hus paa „Kongens lange Stald." Han fik 1 Rdl. for at hugge og opsætte hver Binding, eftersom Mester Hans Steenvinkel havde gjort Kontrakt med ham om, og der nævnes ogsaa en ny Kuskstald i det østre Hus ved Smedeporten, c: østre Staldgaardsport. Det følgende

* Sammenlign Scheel: „Krigens Skueplads" S. 293 og Slange IV. 684 og 726.

Aar faar Markus Murmester 104 Rigsdaler for at mure Tavlene mellem Stolperne i Kongens lange Stald, og en Tømmermand Niels Knudsen hugger og forfærdiger en stor Lade i Ladegaarden; han fik 5 Slettedaler for Bindingen. (En Slettedaler = 4 Mark). Under 13. Marts 1634 befales fra Skanderborg, at følgende Brøstfældigheder paa Slottet skal istandsættes: 1) Vindebroen mellem Slottet og Staldgaarden, som skal være meget brøstfældig. 2) Stakitværket omkring „Dronningens Have" mellem Slotsbroen og Badstuen. 3) Vaskerhuset. Derimod er Røghuset ikke fornødent. 4) Den lange Hestestald, som endnu ikke er fuldfærdig. 5) Den vestre (c: søndre) Stald i Staldgaarden, som igen skal rave og hænge aldeles paa Støtter til Haven, samt 6) hvad Boskab til hvert Gemak fornødent gøres. En ny Ordre af 27. Novbr. s. A. gaar ud paa, at der skal opsættes et Ridehus i den store Urtehave nedenfor Bakken. Ernst Norman fik dette Aar til Bygningen af Koldinghus 1000 Daler. Senere fik han mere, saaledes 28. Marts 1635: 1636½ Daler.

Kongen vilde holde Hof paa Koldinghus Vinteren 1634—35. Han ankom hertil i December. Kort efter ser man, at han har forskrevet en Kakkelovn til Badstuen.[23]

Det var hin Vinter, at Kongen i Kolding fik en Frier til sin Datter Leonore Christine. Frieren var Frantz Albrecht af Sachsen-Lauenborg, og skøndt Eleonore Christine kun var 12 Aar gammel, kom han dog for sent, thi hun var allerede den Gang tilsagt Corfitz Ulfeld.[24]

Selvfølgelig opholdt Fru Vibeke Kruse sig ogsaa paa Slottet, en mere sympatisk Skikkelse end Kirsten Munk, der nu var forvist.

Kongen har den Vinter selv skaffet Legetøj til Børnene. Han noterer i sin Kalender, at han har købt fire Træheste til den lille Ulrik, Fru Vibekes Søn, der da var 5 Aar gammel, og han skriver til København efter en Lygte, som skal more Børnene:[25] „Stakket Tid, før jeg drog fra København, da fik (c: gav) jeg Lygtemageren sammesteds en Lygte at fli, hvorudi sad tvende Kristalstene, hvilken I fra Lygtemageren skal fordre og den Hans Markdan tilstille, at han forsøger, hvad Effekt den kan gøre i Børnehuset paa en af Stederne, som de sidder og væver paa, saa og der, som Børnene staar og spinder Ulden. Naar nu samme Lygte saaledes forsøgt er, da skal den velforvaret sendes henad Kolding." Et Sted finder man nævnt, at Prinsens Kammertjener, Peder Helt (vistnok hin Peder Pedersen Helt, en Raadmandssøn fra Kolding, der 1641 gav et Legat til Latin-

skolen) skal gives Æresklæder: Trøje og Bukser af rødt Fløjl, opskaarne Ærmer besatte med gult Atlask, item Kappe af fint rødt Klæde. Klæderne skal besættes med en Streg og Kappen med tre Streger gule Snore.[26]

Undertiden foretager Kongen Jagtture fra Slottet. „(1635) 26. Jan. var jeg paa Jagt mellem Kolding og Aller og laa om Natten til Præstens i Aller." Kongen gav Pigerne i Præstegaarden en Daler og Præsten fik en Daler til de Fattige.[27]

Ogsaa en Del af den følgende Vinter 1635—36 var Chr. IV paa Slottet. Der skulde den Vinter i Kolding bygges en Jagt, der skulde gaa paa Island og Færøerne. Kongen var selv tilstede 7. Jan. 1636, da Jagten blev „lagt an". I 1640 blev der bygget en Galej.

Hvert Aar arbejdes der paa Slotsbygningerne. 4. Sept. 1636 skriver Kongen til Rentemesteren om at forskaffe Bly og Jærn m. m. til Slottets Fornødenhed.

Med Hensyn til Byggearbejderne paa Koldinghus, da bekostedes de ofte af Kongens egen Kasse og ikke af Kronen. Dette lod Kongen Rigsraadet vide ved en passende Lejlighed.[28]

Vinteren 1640—41 var der Hoflejr paa Koldinghus.

Christian IV har i disse Aar haft adskillige Bekymringer og Ærgrelser. En af dem og ikke den mindste var Kirsten Munk. Ganske vist var Forholdet brudt for længe siden, men hendes Moder, Ellen Marsvin, blev ved med at plage Kongen for at faa ham til at anerkende „den kasserede Frøken", Kirsten Munks yngste Datter. Sagen havde været drøftet paa en Herredag i Kolding. I 1638 havde Christian IV ladet sine Skrivkalendere sende til Kolding for nærmere deraf at kunne faa Rede paa, hvor han hvert enkelt Aar havde opholdt sig, og da han havde sat sig ind i sine Optegnelser, skrev han 10. Jan. 1639 paa Haderslevhus:[29]

„Kære Ellen! Du vedst Dig uden Tvivl noksom at erindre, hvad Kansleren Hr. Christian Friis og Rigens Marsk med Dig paa mine Vegne forgangen Herredag i *Kolding* talt haver og Du samme Tid intet vilde anderledes Dig erklære, end at Du intet videre om Din Datters Unge (vilde) tale, hvorudover jeg blev foraarsaget samme gode Herrer paany at befale, at jeg Dig med Din Broder og Søster skulde henad Kolding forskrive og der lade Eder vide min Mening i samme Sag, al den Stund jeg intet skytter, enten Du taler, piber eller synger om samme Horeunge. At Du nu for Din Skrøbeligheds Skyld undskylder Dig sammesteds at møde, det lader jeg staa hen . . . ."

Under Hoflejren 1640—41 paa Koldinghus døde her paa Slottet 4. Dec. en Adoptivsøn af Kongen, Johan eller Hans, en Søn af Hertug Philip af Glücksborg. Drengen var da 15 Aar gammel. Kongen skrev 9. Dec. herfra til København[30] om „Tin til Kisten" og medsendte Kistens Maal. Kongen havde taget flere saadanne unge Fyrstesønner til sig. Adelsmanden Ove Juel († 1686) skriver i sine Optegnelser:[31] „1641, 19. Marts blev det mig befalet paa Kolding Slot at ligge i Kammeret hos Hertugerne Frands Philip af Glücksborg og Hans Bugislaw af Nordborg og have Opsigt med dem og deres Folk."

Krigen 1644—45.

Christian IV.s tyske Politik kastede Landet ind i en ny Krig, der kom som et Tordenslag. Ingen og intet var forberedt. I Slutningen af 1643 flygtede alt hvad flygte kunde bort fra Holsten og Sønderjylland nordpaa. „10. November kom Hans fyrstelige Naade samt Prinsesinden og deres medhavende Folk og Tjenere ind i Jylland, rejste til Jelling og videre nordpaa. 11. Nov. kom Prinsens Doktor Wulfgang Sigismund. Den 27. November kom Claus v. Ahlefeld, holstensk Raad samt hans velbaarne Fru Moder og en Frøken af Sønderborg saa og Fru Vibekes Datter, til Koldinghus. De forrejste igen anden Dagen til Jelling". Sidst i November flyttedes det bedste Bohave fra Koldinghus: „I 11 Vinfade blev Kongens Sengklæder og andet Inventarium pakket ned, der det for Fjenderne skulde bortføres. Fadene blev sejlede bort i Baade eller Pramme til Middelfart. 28. Dec. givet for 11 Læs af Kongens Inventarium, som for Fjenderne blev flyttet fra Koldinghus og over til Fyn, at opføre fra Middelfart Færgebro til Raadhuset i Middelfart 5½ Mark."

Og bagefter kom Lennert Thorstenson med de svenske Tropper. Der var i Hast truffet nogle Foranstaltninger for i hvert Tilfælde at opholde Fjenden. Byens Regnskab viser dette:

(Kolding Kæmnerregnskab) „Gjort 4 spanske Ryttere for den søndre Bro. Dertil er kommen to 10 Alen lange Gullands Bjælker a 9 Mark = 15 Sld. 51 Lægter a 2 Sk. 1½ Sld. 6 Sk.

Givet 4 Tømmersvende, som arbejdede derpaa i 4 Dage, 3 Slettedaler.

Efter Borgmester Jørgen Knutzens Befaling er givet Niels Jensen Skifertækker for 2½ Lisp. Blykugler a Lisp. 1 Rigsdaler.

Givet for Lys, som er forbrugt i 4 „Cartegaler" fra 5. Dec. og til 9. Jan. 1644, da de suenske Fiender indfaldt, 9 Slettedaler 14 Sk. Er forbrændt i bemeldte Cartegaler imidlertid 22 Læs Ved, derfor givet 6 Sld.

30 10bris (Decembris) givet Søren Hord for at slaa paa Vagten 1½ Slettedaler."

Vi lader Tingbogen[32] fortælle, hvorledes der fra en Koldingensers Side synes at være begaaet Forræderi:

„Den uformodentlig Svenskes Indfald skete her i Jylland 9. Jan. 1644, og kom her for Kolding Feltmarskal Lennart Thorstenson med hans efterfølgende Armade. Da efterdi af Rigens Marsk Hr. Anders Bilde blev forordnet et Brystværk uden sønden Kolding Port at opsætte i den Mening Fjenderne at opholde saavidt muligt kunde være. Da er det os (c: Borgere i Kolding) fuldt vitterligt, at Hans Doue, som den Tid var betroet Løjtnants Plads for Borgerskabet her i Kolding, udgik imod vores Stadskaptajns (Byfoged) Niels Iversens Villie og Minde til fornævnte Feltmarskal og hans medhavende Officerer og viste dennem Vejen over Vadestederne vesten Kolding, saa kgl. Majestæts Folk dermed blev uformodentlig overfalden, og ikke Hans Doue kom til Kolding igen, førend Gud sendte os den ønskelige Fred." Hans Doue protesterer bestemt mod Beskyldningen for Landsforræderi. Han siger, „at den Tid de Svenske kom her for Byen, kommanderede Niels Iversen ham, eftersom de (Svenskerne) begærede en af vores Middel (Midte) at ville komme ud til dem. Da begærede Niels Iversen, den Tid Kaptajn, udi Lyder Henriksens, Henrik Raffns, Raadmand og salig Mogens Eriksens Nærværelse, at Hans Doue vilde gaa ud til dem fra Enden paa Lyders' Stald, som de samtligen var, og gik til dem at høre, hvad deres Begæring var. Saa førte Svensken ham til Feltmarskal Thorstenson, hvor han siden ved de bedste Middel saa, hvorledes han kom fra dem igen, som staar til at bevise".

Det er mærkeligt, at disse Oplysninger først kommer frem saa længe efter som 1656 og at Niels Iversen i Mellemtiden en Gang i Viborg ($^{28}/_{2}$ 1652) har laant Penge af Hans Doue. Man faar en Følelse af, at Niels Iversen i hvert Tilfælde ikke har været stort bedre, siden Sagen først fremkommer, da han af Forræderen stævnes for Gæld. Det er ikke lykkedes mig at finde, hvorledes Dommen i denne Forræderisag faldt. I Tingbøgernes Række er der i disse Aaringer store Spring.

Koldinghus synes at være bleven *stormet* af Svenskerne, thi det berettes, at den ene Halvdel af den gamle Borgport — den var forresten besat med Jærnpigge — blev opbrændt af Fjenderne. Slottet blev under Krigen stærkt medtaget. Svenskerne søgte naturligvis skjulte Kostbarheder og brød derfor Hul paa Skorstenene, baade i Fruerstuen og andre Steder. Selv en lille Bagerovn i Lensmandens Køkken blev brudt ned. I Fruerstuen blev en Del af Gulvfliserne

brudt op og slaaet i Stykker. Kirken under Kæmpetaarnet synes at have lidt mindst denne Gang, men selvfølgelig blev Almisseblokken opbrudt og slaaet i Stykker. To Vindeltrapper i Kirken, den ene af Træ og den anden af Sten, var velbevarede. Derimod var Muren ved den vestre Side af Kirken, hvor der fandtes en ny Vindeltrappe op til „den lange Sal", udbrækket, og Pillerne og nogle store hugne Sten var ødelagt. „Findes over Alteret en ny Stol, som Hans Majestæt selv har ladet bygge, hvilken endnu ikke er fuldfærdig uden den vestre Side".*

I „den lange Sal" (Riddersalen) saa der slemt ud: „23 Vindueskarme, udi hver Karm 6 Vinduer, hvoraf er borte 28 Vinduer og 15 Buer". Derefter nævnes Loftet over den lange Sal og en „Runddel, som haver været tækt med Bly".

Øverst paa Kæmpetaarnet var Blyet ganske borttaget. „Desligeste er de 4 Jærn-Opstænger borte, som skulde holde de smaa Piller. Nok er borte de 4 Ankre, som skulde holde Spirrenderne ud fra Taarnet. En Del af Underklædningen under Blyet er borte. Ellers findes Tralværket ved Magt med Pillerne, og fattedes nogle firkantede Sten over Vindeltrappen, alt sammen borttaget med det Bly, som Vindeltrappen var tækt med". — „Det høje firkantede Taarn kan ikke holde for Vand, men fordærver den lange Sal og Kirken, om det ikke bliver igen forfærdiget."

Udentil er Slottet ogsaa meget forfaldent: „Den nederste Part af det store Hemmelighed ned fra Kongens Gemak, som var tækt med Fjelle og sammenhæftet med Jærnbaand, findes Fjellene med Baandene at være nederbrudt og borte. En Dør for samme Hemmelighed er og borte. Findes ingen Huller paa Murene undtagen paa den søndre Side paa Slottet, som berettes nogle nye Bjælker har været indlagt og ikke eftermuret. Paa samme Side af Slottet var Blyet meste Delen aftaget og borte. Af Stængerne paa Karnapperne er Blyet borte. Paa den vestre Side paa Slottet udentil er noget af Vaterlisten af Muren paa tvende Steder ret ved hinanden nederfalden."

„Paa det store Hemmelighed, som gaar af Drengenes Kammer ved Lensmandens Stue, og som staar ud af Muren paa to gamle Bjælkehoveder, var Limbandet affaldet. Det store Hemmelighed, som gaar ud paa Lensmandens Stue, var paa begge Sider revnet. Tecket over

* Det er den samme „Kongens Stol", som Frederik Snedker i Kolding i 1647 faar Betaling for. (Jyske Tegnelser $^{17}/_{9}$ s. A.)

Vindeltrappen neder i Haven til Badstuen er brøstfældigt, og den nederste Dør paa samme Vindeltrappe er borte."

Muren paa begge Sider ved Gangen fra Slottet til Broen var af Teglsten og fandtes ved Magt, uden nogle faa Teglsten er deraf borte. Ved Enden paa samme Mur til Broen har været to nye Stykker Planker, hvilke nu er borte, og staar der Pallisader i Stedet. Broen er ved Magt uden midt paa, som Vindelbroen skulde være. Her er Delerne (Plankerne) borte saa og to Jærnkæder ved Siderne paa samme Bro, og nu i Steden for samme Vindebro ligger nogen løse Savdeler. To Stykker Mur ved Enden af Broen med et Sæde i hvert er gamle og forfaldne. Posten nedenfor Broen løber ikke med Vand."

Saaledes hedder det i den Besigtigelsesforretning, som Jørgen Seefeld til Visborggaard og Iver Krabbe til Væbnersholm efter Ordre af 8. Okt. 1645 foretog paa Slottet 10. Nov. s. A.[93]

Udenfor Borggaarden var det endnu værre. Saaledes var Kongens lange Ridestald (i Haven), 7 Fag lang, ganske ruineret paa Vægge, Løsholter og Vinduer, og der var store Huller paa Taget. (I Ridehuset nævnes en Kongens Skranke „til at rette Heste af ved". Langs Skranken var der et Trin).

Den nyopbyggede Ladegaard bag Søen var helt forsvunden. Et sammenfoldet Blad, der ligger indstukket ved Lensregnskabets Hæftetraad, siger:

(Tingsvinde udstedt paa Brusk Herredsting 1. Maj 1647).

„Da fik velagtet Mand Jacob Johansen, Slotsfogden paa Koldinghus, et fuldt Tingsvinde paa, at det er fuldt vitterligt udi Sandhed, at udi næst forleden Ufredstid blev Koldinghuses Ladegaard slet nederbrudt, og hvis Heste, Hopper og Øxen, Korn og andet, der var, som vores gunstige Lensmand, Hr. Mogens Bilde tilhørte, blev borttaget udi samme forleden Fjendernes Tid, mens hvem det borttog, vidste de ikke." I et Syn 1649 hedder det, at der af Ladegaarden kun er nogle faa Stykker Tømmer tilbage, der nu ligger for Slotsporten.

Om Dyrehaven siges, at den er meget forhugget, „saa man ikke kan tælle Stubbene", men Underskoven er vel ved Magt.

Hele Egnen led umaadelig Skade. I Kolding anslaas Skaden til 82,792 Rigsdaler 1 Ort og 10½ Sk., i Vejle til 38,000 Rdl. Om Egnen berettes:

„I *Harte, Almind, Starup* og *Nebel* Sogne har Wrangel med alt sit medhavende Folk haft sin Lejr to ganske Nætter og Dage, der han

drog ind i Landet 1644, desligeste har han ligget der i to Nætter og Dage, der han drog af Landet 1645, hvorudover de fattige Folk, som bygger og bor i samme Sogne, slet blev fraberøvet deres Kræ og Heste. Udi lige Maade blev deres Korn udkast, slet og ilde medfaren, givendes derfor de gode Herrer selv at betænke, hvad Forraad paa samme Steder kan være! — — Udi *Bramdrup* findes alle Indbygninger, Skærværker, Lofter, Vinduer, Døre og Gavle en Part at være borte og nederhuggen. I *Viuf* Sogn og By blev deres Korn nedreden 7. Avg. 1645, der det Slag skete ved Almind (om et andet Slag, en dansk Sejr 1. Maj 1644 se Vejle Amts Aarb. 1905 S. 156) baade af Fjenderne som flyede og af Kongens Folk, som fulgte efter, og det, der ikke blev nedredet, blev aftærsket og udkast, og de fattige Folk blev udplyndret og næsten al deres Formue fra dem taget. Byen er med Udbygning nogenledes ved Magt, men Indbygning, Vægge og andet er ruineret og nedbrudt." *Vilstrup, Højrup, Herslev, Hostrup* og *Tyvkær* ved Magt med Bygning, ligeledes *Eltang, Stenderup* og *Lilballe*. Der brændte i *Gudsø* 4 Gaarde 5 Boel, *N. Bjært* 3 G. 3 B., i *Bramdrup* 3 G. 1 B., i *Dons* 2 Salshuse 2 Boel, i *Viuf* 1 Salshus 1 Boel, i *Almind* 1 Gaard. *Skibdræt* Mølle brændte.

Ser vi til Andst Herred, da klagede de *Seest* Bymænd over at have faaet stor Skade paa deres Havreavl. Da Wrangel med den store Armade var forsamlet ved Vonsild og drog ind her i Landet, da blev der fra Seest Mark borttaget en Mængde Havre og ført over paa Vonsild Mark, hvor det fodredes op. Og siden, da Wrangels Armade atter rejste ud gennem Kolding, fik de i Seest stor Skade paa deres Byg og Brugsel. Meget af den indavlede Sæd blev opfodret i Nederholm og Overholm, hvor Fjenden laa med Hestene, eller førtes til Vranderup og blev aftærsket der. „Ydermere har vi højligen været betynget med Hertug Frederiks Rytteri, der laa i Byen i 5 Dage og Nætter." — I *Vranderup, Gelballe* og *Lunderskov* blev der plyndret Pinsedag. I Gelballe var der *kun én Mand, der beholdt en Ko!* I *Nagbøl* opgravedes hvad Formue, *de havde i Jorden*. „De havde ogsaa her stor Skade af Hertug Frederiks Folk paa en Nat, der de rejste fra Ribe til Kolding og der var 100 indkvarteret hos dem." I *Hjarup* led Kvæget sørgelig af Lungesot.

Endnu skal Elbo Herred nævnes: Hønborg Ladegaard, som beboedes af Slotsfogden paa Koldinghus, Jacob Johansen, var ganske ruineret. — „Hvis sig belanger, at Herredsmændene udi fornævnte Elbo Herred befindes saa ganske meget udplyndret mere end andet Steds, saa har

Hovedaarsagen været, at Fjenderne, den ganske Armade, er kommen for kgl. Majestæts den store Skanse den allerførste Dag, da de indfaldt fra Holsten og i Jylland og de (ɔ: Herredsmændene) er da ganske meget ilde blevne udplyndrede, baade imidlertid de laa for den og indtil de havde den indtaget, saavel som siden, der de Svenske har antaget den lille Skanse igen at færdiggøre ved Snobhøje saa og havde meget stor Durchtog og Vagt til og fra, Nat og Dag, ved samme Skanse og Strandsiderne, der Svenskens Armade var først i Landet. Siden, der kgl. Maj. den anden Skanse paa Bjergsodde anrettede, har de Svenske da igen med meget store Partier inddraget udi Elbo Herred, tit og ofte gruelig ilde udplyndret de fattige Folk deres Formue fra saavel som deres Heste og Hopper, at de fast ingen deraf har beholden, undtagen det kunde være et Plagføl eller gammelt Bæst, som Fjenderne intet var tjenlig. Tilmed befindes ogsaa mange deres Gaarde og Huse meget ilde ruineret, saavel som mange Gaarde og Byer nederbrudt og ganske afbrændt."

— —

Koldingegnen var dog langt fra hele Tiden besat af Fjenden. I Eftersommeren 1644 opholdt Fjenderne sig længere Nord paa. Det var derfor, at Landsdommerne Mogens Høg og Erik Juel efter Ordre af 13. Septb. 1644 en Tid holdt Landsthinget (altsaa Overretten) i Kolding i Stedet for i Viborg.

Man bemærke, at der fra Andst Herred ogsaa klages over Hertug Frederiks Tropper. Det var den senere Kong Frederik III, der med en holstensk Hærstyrke opererede i Egnen. Den 17. Dec. 1644 var der paa Kolding Bymark bleven overgivet ham en dansk Hærstyrke, som skulde forenes med Holstenerne. Man faar et godt Begreb om Disciplinen blandt de holstenske „Hjælpetropper" ved at erfare, at medens de danske Adelsmænd samledes paa Koldinghus med den holstenske Hærs Førere, gav Holstenerhæren sig til at plyndre Kolding, ret som om den havde været en erobret fjendtlig By. Hverken Kirker eller Præster skaanedes, ja Holstenerne undsaa sig end ikke ved at plyndre det Hus, hvori Rigsmarsk Anders Bilde havde taget Kvarter. Prinsen var efter en Indtagelse af Riberhus 30. Dec. (hans Besøg kostede Ribe 29,738 Daler!) marcheret tilbage til Kolding. Plyndringerne i Andst Herred har fundet Sted Natten til 6. Jan. 1645. Prins Frederiks Deltagelse i Felttoget og hans uheldige Selvstændighed overfor Rigsmarsken, den brave Fædrelandsven Anders Bilde, foreligger klart belyst i Fr. Meidells Bog „Fra Enevældens Dæmring" Kbh. 1884.

Frederik III. Mellem Krigene.

Først efter Christian IV.s Død synes der for Alvor at være taget fat paa Udbedringen af den Skade, Fjenden havde forvoldt. Lensmand Ebbe Gyldenstjerne fik Ordre til at sørge for, at Taget paa Slottet repareredes og at Stolper og Fodstykker paa Ridehuset sattes i Stand.[34] Ogsaa Fiskedammene skulde repareres. Til *Ladegaarden* skulde der i Kronens Skove hugges det fornødne Egetømmer, men der maatte dog det Aar af Lenet ikke anvendes udover 400 Rigsdaler paa Ladegaardsbygningerne.[35] Ebbe Gyldenstjerne fortsatte Byggeriet paa Ladegaarden og bekostede derpaa 700 Daler, som han 1653 fik godtgjort af sin Eftermand Jørgen Seefeld og denne igen af Lensmand Sten Bilde, dog efter nogen Strid.

Ladegaardsavlingen skulde vedblivende drives af Kronens Tjenere, men det tilføjes dog nu, at Ebbe Gyldenstjerne skal gøre det saaledes, at der ingen Klager kom fra Bønderne over Hoveriet.[36] Det var samme Aar, at Frederik III ansaa det for fornødent at oprette et Værtshus ved Snoghøj og forenede dette med Færgeriet. Alt dette ordnedes ved Lensmanden. Den første Færgemand og Gæstgiver ved Snoghøj blev en Koldingborger *Niels Nielsen Ammidsbøl.*

Slottet maa i Begyndelsen af 1650erne være bragt nogenlunde i Orden. I Foraaret 1652 blev det meddelt Lensmanden Jørgen Seefeld, at Kongen agtede at opholde sig nogen Tid paa Koldinghus, hvorfor han maatte træffe adskillige Forberedelser. Ogsaa Hertug Ernst Gynther var dette Aar i Kolding med 14 Heste og 6 Folk. Det ses af Kancelliets Brevbøger, at Koldingenserne bl. a. har benyttet sig af Kongens Nærværelse til at faa Lov til, at 50 Bøndervogne maatte gøre Hoveri til Kolding Kirke, idet de skulde hente Mursten fra Haderslev, vistnok fra det af Svenskerne ødelagte Hansborg. Det paastaas, at der fra samme Sted er ført Sten til Reparation af Koldinghus. Ogsaa 1653 og 54 var Frederik III paa Slottet, og det sidstnævnte Aar holdtes der en Tid lang Hof. Koldinghus har dog ikke ganske været i Orden dertil, thi der maatte anskaffes flere Døre og Dørlaase, og der byggedes et Vaskerhus.* Det jyske Regiment under Kaptajn Valdemar Lykke gjorde Vagttjeneste, og saa længe

* Stenen, der nu sidder over Slotsporten og som bærer Fr. III.s Navn og Valgsprog (*Dominus mihi adjutor*) har, — siger Hoffman — Aarstallet 1653. Nu kan Aarstallet ikke læses.

Kongen var paa Slottet, holdtes 12 Karle og en Postrider til Budtjeneste mellem Kolding og Haderslev. Kongen lod i disse Aaringer aabne Breve forkynde om Kongevejen fra Kolding til Haderslev, og om Kongevejen til Nygaard udgik der Befaling, at ingen maatte sønderslaa Laasene for Bommene eller køre paa Vejen. Under Opholdet paa Koldinghus 1654 var det, at Frederik III 26. Juni stillede sit Forslag til Rigsraadet om Foranstaltninger til Landets Forsvar og Betaling af den uhyre Gæld, Riget var sunket i.[37]

Ogsaa efter Kongens Ophold hører vi om Reparationer paa Slottet. I 1655 betaltes der Haandværkerne 888 Rdl. 2 Mark *i Korn*. En voldsom Storm 1656 i Januar voldte stor Skade paa Taget, og Kongen maatte sende Skifersten herover.

— —

Inden vi med disse faa Linier glider videre til de store, ulykkelige Krige, der fulgte efter, skal vi bringe en Oplysning om den Landbefolkning, der i 1650erne hørte under Koldinghus Len. Vi holder os ikke til den ejendommelige Indberetning om Lenene, som den svenske Minister *Durell* i disse Aaringer efter Anmodning sendte Dronning Christine af Sverig (Suhms Saml. II, 3. Hæfte 95), thi det viser sig, at Opgivelserne er mangelfulde, formodentlig grundlagte paa meget forældede Skattemandtal. Historikeren J. A. Fridericia opgør efter Sognebeskrivelser fra 1651 Befolkningen i Koldinghus Len saaledes:[38]

	Antal Gaarde	Antal mindre Jordbrug	Antal Jordbrug ialt	Heraf:				
				Kronens Jordbrug	Gejstlighedens Jordbrug	Adelens Jordbrug	Adelens Ugedagsbønders Jord	Jordegne Bønder
Andst Herred	278	102	380	357	17	6	4	290
Brusk „	248	45	293	279	14	„	„	
Elbo „	188	82	270	268	„	2	„	
Holmans „	209	31	240	238	2	„	„	
Jerlev „	118	21	139	139	„	„	„	
Slavs „	111	24	135	29	48	58	16	
Tørrild „	247	69	316	38	9	269	162	
Nørvang „	471	145	616	40	24	552	202	

I de fem „Indherreder" er der kun en eneste adelig Hovedgaard, Østerbygaard i Andst Herred, og det gejstlige Jordegods er aldeles forsvindende.

Krigene 1657—60. Stormen paa Koldinghus.

Det var Danmark, der 1657 erklærede Sverig Krig. En jysk Præst skriver ganske betegnende i sin Kirkebog:[39] „Den 1. Juni skrev Kongen af Danmark Fejdebrev til Sverig, men de Gæster, han indbød, var onde at komme af med igen". Der findes for Koldinghus' og Koldings Vedkommende kun meget sparsomme Oplysninger om disse tre Aar, de haardeste, Egnen vist nogensinde har oplevet, i alt Fald siden Holstenervældens Tid. Alle Regnskabsbøger og næsten alle andre Kilder mangler. Egentlig var der jo to Svenskekrige, den ene varede fra Fjendens Indfald — Carl Gustavs Hær opslog sit Hovedkvarter i Kolding 23. Avgust 1657 — til Freden i Roskilde 26. Febr. 1658. Denne Fred, der overalt kaldes „den stakkede (korte) Fred", varede til Avgust samme Aar. Saa begyndte Krigen atter, og den sluttede som bekendt først med Freden i København 26. Maj 1660. Under den sidste Krig var en Hær af Polakker og Brandenborgere i Slutningen af September 1658 rykket ind i Landet til Hjælp mod Svensken.

Fra den „stakkede Fred" meldes fra Kolding, at den gamle Bro, der førte over Aaen udfor Øster Klostergade, i Hast skulde sættes i Stand, for at Svenskerne ad den Vej kunde marchere bort. Det hedder, at det vilde være en Ulykke, om deres Afmarch skulde blive forhindret ved Broens Skrøbelighed.[40] Befolkningens Haab om Svenskens Bortmarch blev desværre skuffet, men det var ikke Broens Skyld.

Da vore Allierede, de polske Ryttere, under Fyrst *Stephan Czarniecki*, drog herop, blev et Blænkerkorps nedhugget af Svenskerne, men kort efter kom Polakkernes Hovedstyrke. Svenskerne holdt Koldinghus besat med en lille Styrke, ca. 100 Mand. En polsk Løjtnant, *Jan Pasek*,[41] har givet en overordentlig fantasifuld Fremstilling af, hvorledes Polakkerne Natten til 15. Dec. (Polakkernes Juleaften) stormede Slottet. To Gange afslog Svenskerne deres Angreb, den tredie Gang trængte Polakkerne ind i Slotsgaarden og nedsablede Besætningen. En Del af denne flygtede op paa Kæmpetaarnet, men blev nedstyrtede herfra af de rasende Polakker. Kun Kommandanten og enkelte andre Officerer blev skaanede.

I Paseks storpralende Beretning, hvori han tillægger sig selv Hovedfortjenesten for Slottets Indtagelse, hedder det, at Kommandanten flygtede op paa Kæmpetaarnet med nogle Folk og herfra bad om

Pardon. Imidlertid havde Polakkerne i en Hvælving under Taarnet fundet nogle fyldte Krudttønder, og de hentede derfra Krudt i deres Huer, Tørklæder eller hvad de nu havde. En af Dragonerne gik ind efter Krudt, men forsømte i Forvejen at slukke Lunten til sit Gevær. Fra Lunten faldt der en Gnist ned i Krudtet, og en voldsom Eksplosion fulgte. Eksplosionen sprængte alle Etager i Luften og Svenskerne med: „De gik tilvejrs og slog Kolbøtter i Krudtdampen, saa at det i Røgskyerne var umuligt at øjne dem. Først da Eksplosionen var forbi, kunde man tydelig se dem komme tilbage og falde ned i Havet som Frøer". Pasek fortæller, at 12 Polakker omkom ved Eksplosionen, og naar han tilføjer, at Stormen og Eksplosionen overværedes af baade den danske og den svenske Konge (!), slutter han sin Beretning lige saa urigtig og storpralende som han begyndte den. At Kæmpetaarnet ikke sprang i Luften, skal senere paavises. Der kunde være nogen Sandsynlighed for, at hele Eksplosionen var opfundet for at besmykke Udstyrtningen af Svenskerne fra Kæmpetaarnet — herom ved ogsaa danske Forfattere at fortælle[42] — men en anden, formentlig mere paalidelig, polsk Kilde,[43] fortæller ogsaa om en Eksplosion. Det hedder her, at Broen (Vindebroen?) efter en temmelig ringe Kamp blev forladt af Svenskerne, der derefter søgte Tilflugt paa Slottet. Paa Grund af det snævre Rum (Portrummet?) kunde Svenskerne kun med ringe Virkning forsvare Slottet, der ellers var meget heldigt beliggende. Polakkerne trængte ind og gav deres Raseri Luft paa Sejrernes Vis. Svenskerne søgte Tilflugt (antagelig bag Murene). „Dog blev Erobringen af denne Fæstning i høj Grad skæbnesvanger, da man aabnede Kældrene paa Slottet . . . Da en menig Soldat holdt en gnistrende Fyrsvamp i samme Haand, hvormed han røvede Krudt, antændtes dette, saa at en sørgelig Ulykke ramte Sejrherrerne, af hvilke 30 blev dræbt i selve Forraadskammeret *(Promptuarium)* af den voldsomme Eksplosion, medens adskillige blev frygteligt forbrændte og sønderrevne af Flammerne, der hvirvlede rundt til alle Sider, ja én blev endog slynget mod den nærmeste Væg, saa at Blod og Hjærne sprøjtede ud og efterlod et rædselsfuldt Minde paa Muren om hans tragiske Død."

Der findes fra denne Svenskekrig en Vise, hvori Adelen haanes for sin Optræden under Forsvaret mod Svenskerne. I et Par af Versene faar ogsaa Lensmand Sten Bilde paa Koldinghus sin Bekomst, vistnok dog med Urette. Sten Bilde var ved Krigens Udbrud i 1657 Oberst over et Regiment Hestfolk. Det hedder i Visen:[44]

„Øverste Sten Bild' over Rytteri
havde ogsaa nogle Ryttere fri
under sig behænde;
da han nu saa, at Svensken kom,
han fo'r afsted, gav dennem Rum,
ad Fredriksodde rendte.

En Sko under Hesten gik der fraa,
den slog hannem i hans Nakke, saa
han drev for Saddelbue;
han raabte og sagde: Giv Kvarter,
I ærlige svenske Kavaller',
jeg svær eder Tro og Love.

Han mente, det var en Kugle blaa,
som Svensken lod efter hannem gaa,
han saa sig om tilbage,
da kunde han ingen Svensker se,
den arme Mand, med Harme og ve
igen til Hesten trade.

De andre Adel, hver og én,
de tog deres Vej og var ej sén,
ad Kolding lod de stande;
der lagde de deres Raad paany,
de vilde dog ej længer fly,
men værge deres Fædrenelande.

Imidlertid førte de bort
deres Gods og Gode med en Fart,
og Bonden maatte det age
til Middelfarsund og Frederiksod',
der vilde de holde med Svensken Fod,
ej længer lade sig jage!

Denne Fremstilling — den ledsages af Billedet af en Hare i Rustning! — er som sagt vistnok overdreven, men den har sin Betydning som en Røst fra Samtiden. Som det senere skal vises, giver forskellige Papirer os et andet Billede af denne Slottets sidste Lensmand, nemlig som Talsmand for de ulykkelige Bønder.

Slot og Egn efter Krigene.

Medens vi efter Kejserkrigen og efter Svenskekrigen 1644—45 har bevaret udførlige Synsforretninger over Slottet og den Skade, det havde lidt, har vi desværre intet saadant efter Krigene 1657—60. Der henvises til, at et saadant Syn er optaget, men selve Dokumentet er desværre borte. I det Synsvidne, som Kommissarierne *Peder Lange*, Brejning, og *Chr. Vind*, Nørholm, afgav 1660 om Tilstanden efter Svenskekrigene, hedder det:[45]

„Slottet Koldinghus ser meget ilde ud, ruineret og fordærvet paa alting efter det Syns Formelding derpaa taget er. Inventarium — som er ikke meget — findes og derhos Fortegnelse paa udi Husfogdens Forvaring."

Kommissarierne siger om Kolding: „Kolding Bys Tilstand er slet og armelig, thi de bedste og fleste Skatteborgere er døde, en ganske Hob Huse paa en Part plat nederbrudt og opbrændt, en Part staar

ubeboet og øde, og begiver sig endnu daglig en stor Parti ud af Byen fra Hus og Gaard og paa Landet formedelst den store Indkvartering og daglige Udgift, de have. Vil fordi (ɔ: derfor maa der) tænkes naadigst paa andre Midler, at ej den hele By ødes."

Ser vi til Omegnen, da var den nu hærget paa det ynkeligste, baade af Svenskerne og af Polakkerne. En Udgiver af Polakken Jan Paseks Erindringer har taget Polakkerne i Forsvar og søgt at paavise, at kun forkerte Traditioner tillagde Polakkerne de mange Skændselsgerninger. Forfatteren har næppe gennemlæst de beedigede Tingsvidner om Tilstanden efter Krigen, ellers vilde han ikke have vovet et Forsvar. Naar det i Byens Tingbøger f. Eks. hedder[46] om Krigstiden 1659, at „ikke alene Fjenderne havde bemægtiget sig enhvers Hus og Gods, men derefter Polakkerne, som i lige Maade selv raadede baade for Laas og Nøgle, saa ingen Mand her i Byen var sit eget Hus og Gods mægtig, men al Ret og Politi da desværre var ganske nedlagt" — da er det vist endda en maadeholden Beskrivelse af Tilstandene.

Udenfor Byen findes der efter 1660 næppe en Gaard, undtagen den enten er halv ruineret, helt nedbrudt eller afbrændt. Matrikelen af 1662 i Rigsarkivet giver fortrinlige Oplysninger om, hvilken Ødelæggelse der er gaaet hen over dette ulykkelige Land. I Tingbøgerne hedder det oftest, naar der nævnes en Gaard: „Afbrændt, men nu igen opsat en Hytte i Stedet." Adskillige Egne var ligefrem raserede for menneskelige Boliger, navnlig dog Egnen om det længe belejrede og tilsidst stormede Frederiksodde, som nu — desværre! — er omdøbt til Fredericia.

Og Befolkningen havde næsten overalt været forjaget; undertiden træffer man i Tingbøgerne nævnt Folk, der flygtede fra deres Gaarde ind i Hedeegnene, hvor de da søgte at leve i Fred som Tyende, og disse var endda velstillede mod andre, der skjulte sig i Huler paa utilgængelige Steder og der søgte at friste Livet. Undertiden døde de Gamle i denne Trængselstid, og Børnene, der intet havde at leve af, drog afsted med Krigsfolkene: „Stallerupgaard er afbrændt og øde, berettes at leve to af Børnene til. Brødsgaard findes og afbrændt og øde, berettes og ingen at være til uden en Dreng, som skal være kommen af Landet med Krigsfolkene. Fandtes fire smaa Tømmerblokke ved Stedet . . ."

Et Andragende fra Bønderne i de fem „Indherreder" giver en Beskrivelse af Tilstanden:

„Deres kgl. Majestæt om naadig Hjælp underdanigst at søge er vi fattige Bønder Eders kgl. Majestæts Tjenere, boendes i de 5 Indherreder udi Koldinghus Len, højlig foraarsaget, thi først er vi ruineret af de Svenske, vores bedste Fæmon og Formue borttaget, da de Svenske kom først for Frederiksodde. Siden da de Kejserlige, Brandenborgske og Polakker ankom, haver de Svenske ladet bortføre alt, hvad vi havde, og de fleste Gaarde nedbrudt eller afbrændt udi alle Herrederne, saa vi maatte henfly med Kvinder og Børn, hvor vi kunde have og nyde Almisse og et Stykke Brød, ja de fleste, thi ingen kunde blive eller være tilstede for de Polakkers Tyranni og ulykkelig Traktering med arme Mennesker, og da mange af Sorg, Hunger eller Sygdom bortdøde. Vi Igenlevende haver og siden de Kejserlige, Brandenborgerne og Polakkerne bortdrog, udstaaet meget ondt med *Plyndringer og Kontributioner af Eders kgl. Maj. eget Folk* . . . . nu kan vi det umuligt længer udholde, men nødes at igen kvittere de smaa Hytter, vi haver opbygt og igen henløbe udi Holsten (c: Sønderjylland) og Jylland at betle vores Brød". Andragendet beder om 2—3 Aars Forskaansel for Kontribution. „Derfore, allernaadigste Herre og Konge, hjælper for Jesu Christi Døds og Pinsels Skyld, at vi alle ikke skal nødes til at drage fra vores Hytter igen og betle paany eller omkomme af Hunger, thi vi længer umulig kan udgive Kontribution til Soldaterne. Kongernes Konge, den allerhøjeste barmhjertige Gud, vil give Eders kgl. Majestæt et langvarigt og lykkeligt Regimente, hvilket vi fattige Mennesker dagligen vil ombede, at Gud i Himlen længe og vel vil spare og bevare Kongen, som hører de Fattiges Skrig og Graad. Datum Kolding den 16. Martii 1661."

Andragendet er underskrevet af „menige Bønder" i de fem Indherreder.

Nu kunde man tro, at dette Andragende overdrev Tilstanden, men den tidligere omtalte Jordebog fra 1662 stadfæster Klagen, og yderligere gør Lensmand Sten Bilde det samme: „Bønderne i Koldinghus Len er alle saa øde og ruinerede, saa de dette Aar ikke en Skæppe Korn eller andre Specerier efter Jordebogens Indkomst haver formaaet at udgive . . . og haver dette Aar ikke faaet Rug saaet uden nogle faa ungefærlig 4 eller 6 Skæpper Rug, og de meste haver ingen Bæster at drive Jorden med, dersom de endskønt havde Kornet. Ja de fleste Gaarde er afbrændte, afbrudte eller omblæste, og dersom de skulde have Vaarkorn, som de kunde saa, da kunde nogle Tusinde Tønder ikke forslaa . . . Saa det er erbarmeligt og elendigt

med Koldinghus Lens Bønder og kan ikke komme snart igen tilrette, uden de maatte være fri nogle Aar for Kontribution til Soldaterne og for Landgilde to eller tre Aars Tid . . .

Hafniæ, 27. Martii 1661. Sthen Bilde.

Man forstaar under disse Omstændigheder saa udmærket, at den udpinte Bondestand bestemt *nægtede at gøre Hoveri til Koldinghus.* Hoveriet var jo ikke blot at drive Avlingen, men ogsaa alle mulige andre Arbejder fra Slottet.* Protesten mod Hovarbejdet fremkom paa Brusk Herredsting 12. April 1662: „Hans Staffensen (i Almind), Delefoged (en Slags Mellemmand mellem Herskab og menige Herredsmænd) tilsagde og advarede saa mange som vedkommer her af Herredet, at de skulde lade deres Kobbelgærder blive færdige paa *Slottets* Mark, saafremt de derfor ikke vilde stande tilrette som vedbør. Tilstedeværende Herredsmænd svarede paa egne og Medborgeres Vegne, at de ikke kunde for deres Armods Skyld komme deres Avl afsted, ikke heller faa deres egne Bogærder gærdet, hvorfor de ikke heller kunde komme afsted og gærde paa andre Steder, førend de kunde komme noget bedre paa Fode, hvorefter Hans Staffensen var Tingsvidne begærende." **

Det er ganske naturligt, at under al denne Armod hjalp Folk sig, som de bedst kunde. Det kneb ikke blot at faa noget at bide, men ogsaa at *brænde.* Der blev derfor stjaalet Træ, hvor det nogenlunde var muligt. I Jørgenskovlykke, i Dyrehaven, i Bramdrup Skov, overalt forsvandt det ene Træ efter det andet. Og disse Tyverier af Træ blev ved endnu længe efter Krigen. I 1666 blev Kolding Bys største Skatteborger greben i at have tilegnet sig „en fornemme Bøg, som kaldtes „Kongebøg". Den stod i Kongens Skovskifte i Bramdrup Skov. Træet var 36 Alen langt, og Stubben maalte i Omkreds 7 Alen

* Man finder f. Eks., at „de Almind Bønder lagde Stenbro om paa Adelvejen ved Klosteret (i Kolding), og de tog deres Jord og Sand paa en Stykke Jord mellem Slottets Mølle og Kolding Kaalgaard, imellem Stenbroerne at fylde og lægge samme deres Broer med."[47] Eller de arbejdede i Slottets Urtehave.[48]

** At Bønderne nu herefter ikke godvilligt fandt sig i de Byrder af den Art, der paalagdes dem, fremgaar af, at en Bonde, *Søren Jensen Kortsen* i Mejsling, paa en Ægttur med Jagttøj (der benyttedes Jægerreb m. m.) i 1663 sagde til de andre Bønder, der agede Jagttøjet, at dersom de ikke kunde faa Vognskifte og blive afløst om Aftenen, saa skulde de kaste Jagttøjet af Vognene og køre deres Vej for Djævelen . . . (Brusk Herreds Tingbog for 7/2 1663).

1/2 Kvarter.[49] Manden — han hed Zone Pedersen og træffes senere som Raadmand i Kolding — er sikkert sluppen i Mindelighed, thi Brøden var altfor almindelig. Ogsaa i andre Henseender gik det ikke saa nøje til. Saaledes erklærer Synsmænd 1662, at ved den søndre Side af *Slottets Voldgrave* „var samme Grave meget brøstfældig og nedertrampet af Godtfolks Fæ her i Byen, som har haft deres Vandsted der, saa Vandet overløber Stenbroen".[50] I enkelte Tilfælde opretholdtes Disciplinen dog mere end paa Papiret. Det var stadig strængt forbudt Folk, der boede i Vildtbanen, at holde Bøsser; med alle ulemmede eller „ustemplede" Hunde førtes der omhyggelig Kontrol („Noch besigtiget og erfaret, der, hvor der fandtes ulemmede Hunde og befandtes i Gudsø 2, i Eltang 1, i Lilballe 1, i Almind 5 (!), Nebel Mølle 1, Strandhuse 2 . . ."), og det noteredes, om Folk satte det befalede Antal „Ymper og Pilestager, lagde Humlekuler og saaede Hampefrø", („hvilket befandtes alt at være fuldkommen"). Af Tingbøgerne fremgaar det, at der nord for Kolding laa betydelige Hedestrækninger og enkelte Skove, der nu ikke kendes. Naar der afbrændtes Hede, bredte Ilden sig ikke sjældent til Skovene.* Talrige Ulve viste sig efter den sidste Krig.

— —

Kort efter Krigen, 1662, flyttede Sten Bilde herfra og afstod Koldinghus Len, fra nu af *Koldinghus Amt* til Amtmand Wulf v. Buchwald. Det er antagelig i denne Anledning, at man faar Oplysning om *de Marker, der laa til Slottets Ladegaard.* Det hedder i Brusk Herreds Tingbog for 16. Febr. 1661:

„Vi Hans Christensen af Skanderup, Delefoged i Andst Herred, Søren Nielsen, Sognefoged i Bramdrup, Jørgen Pedersen, Sognefoged i Bjært og Iver Nielsen, Sognefoged i Herslev gør vitterligt, at eftersom vi er af Jacob Lauridsen Beck, Husfoged paa Koldinghus, opkrævet at syne og taksere, hvor meget udi Koldinghus' underliggende Ladegaards Marker kan saas og avles aarligen, da kan der til Ladegaarden saas og avles som følger:

Udi *Schinnderborig* Lykke kan saas 10 Tønder Rug eller Byg og kan avles 40 Læs Hø, udi *Jørgenskovlykke* 9 Tønder Rug eller Byg

* 1663: *Raadvad* Skov („Budsholm") og Stallerupgaards Skov ved Dybvad blev stærkt beskadiget ved Hedebrand. Endvidere blev Underskoven ved *Dons Raad* stærkt forbrændt helt op til Raadvad Mark. 2 Vidner erklærer, at den Dag, de brændte Hede paa Bramdrup Mark, havde Ilden bredt sig til Budsholm.

og kan avles 12 Læs Hø, udi *Hommelgaards* Lykke kan saas 4 Tønder Rug eller Byg, udi den Lykke næst oven hos kan saas 6 Td. aarlig. Den over Mark (c: „*Overmarken*") er meget kold og sur Jord, saa den ikke er tjenlig at saa, ikke heller til Høbjergning, mens alene til Græsning og Fægang. Paa *Trindholm* kan avles 16 Læs Hø. Paa *Bøddelmajen* kan avles 6 Læs Hø. (Paa) den Eng ved Reberbanen kan avles 4 Læs Hø. Udi *Vranderup Majer* kan avles 16 Læs Hø. Udi *Hjarup Enemærke* kan avles 13 Læs Hø, og er *Ladegaarden* og Bygningen ganske nederbrudt og øde i denne Ufreds Tid, saavel og Gærderne om alle Lykkerne, saa de ligger uindhegnet".

Om det saa var *Slotshaverne*, saa blev de synede, nemlig af to Mænd fra Bjært og to fra Eltang. Synet var 24. Juli s. A. Baade Frugten og anden Havens Vækst blev synet. Eftersom der var Misvækst, kunde der efter deres Skøn kun blive 6 Skæpper Æbler og 4 Skæpper Pærer. Blommer blev der slet ingen af, heller ikke Kirsebær, men der var 12 Bede Timian, 5 Bede Salvie, 7 Bede Rødløg, 1 Bed Persille („Bresillichen"), 1 Bed Hvidløg, 1 Bed Agurker, 1 Bed Rødbeder, 1 Bed Lavendel, 1 Bed Hvidroer, 3 Stykker Hvidkaal (Misvækst, saa hvert Stykke kun kunde sættes for en Rigsdaler), 2 Stykker Grønkaal, hvert til 2 Rigsdaler.

Et Syn over Kongens Damme gav til Resultat: Der fandtes at være udskaaren i forleden Fejdes Tid og af Fjenderne og Krigsfolket forødt som efterfølger: *Piledam* ganske udbrudt, Post og Sil borte, *Munkensdam* ganske øde, baade paa Dæmning, Sil og Post. Den store og den lille Dam paa *Vranderup Mark* ganske øde. De tvende Damme paa *Ejstrup Mark* havde ogsaa været øde, men Husfogden havde nylig ladet dem færdige paa egen Bekostning. *Hededammen* paa Aagaard Mark ganske øde, de to Damme ved *Viuf Hovgaard* slet øde, *Koldkildes Dam, Hesselballe Dam* og de tre Damme i *Kolding Komark* ganke øde, item den liden Dam ved *den gamle Ladegaard.*

Amtmændene paa Koldinghus.

Lensmændene havde haft en uhyre Magt indenfor deres Omraade. For Købstæder og Land havde de saa at sige været Forsynet, de indsatte Herredsfogder, modtog Oppebørsler og havde stor Indflydelse paa Kirkestyrelsen. Enevælden, der knækkede Adelens Magt, afskaffede Lensvæsenet. I Stedet for Lensmænd kom der Amtmænd,

der ikke paa langt nær havde Lensmændenes Magt. Den økonomiske Styrelse af Krongodset og Oppebørselsvæsenet var nu lagt i en Amtsskrivers (Amtsforvalters) Hænder. Amtmændene her paa Koldinghus var kun Skygger af de tidligere Lensmænd. De var ikke Overøvrighed og havde intet med Købstæderne at gøre, idet disse indtil 1794 laa under Stiftsbefalingsmændene eller Stiftamtmændene, der residerede i Ribe. De fungerende Amtmænd boede i Tiden fra 1662 til 1773 paa Koldinghus. Den sidste var Amtmand, Geheimekonferentsraad v. Bülow, der fik sin Afsked 1773 med Pension og Tilladelse til at bo paa Koldinghus for Livstid. Hans Efterfølger i Amtmandsembedet, Hans de Hoffman, boede i Fredericia. Amtsforvalteren havde Lokaler paa Slottet til Branden i 1808. Den sidste Amtsforvalter i Kolding under Enevælden var *F. Hvas,* der virkede til 1814. Efter ham flyttedes Amtsstuen til Vejle (Jens Worsaae).

For Fuldstændigheds Skyld skal her nævnes *alle* Amtmænd i Koldinghus, senere Vejle Amt, skøndt Slottet altsaa allerede i Slutningen af det 18. Aarhundrede ophørte at være Amtmændenes Residens. (Om de fleste af Amtmændene findes der udførligere Oplysninger i Biografisk Lexikon).

Wulf v. Buchwald 1662—65. Oberstvagtmester. Ejer af Gudumlund. Efter ham var 1664 Feltmarskal Paul Würtz udset til Befalingsmand over Amtet, men i 1665 forlod han Danmark og gik i udenlandsk Tjeneste. Amtet styredes nu af Slots- og Amtsskriver *Johan Badenhaupt* 1665—67 og af Amtsskriver, senere Borgmester *Rudolf Faust* 1667.

Morten Skinkel 1668—71. Var 1662 bleven Kammerjunker hos Prins Christian (V) og fik ikke noget altfor rosende Lov paa sig. 1666 blev han Prinsens Hofmarskal, 1667 blev han gift med Anna Catrine Carisius, der var Kammerfrøken hos Prinsesse Anna Sofie.

Otto Bille 1671—76. Fik Koldinghus Ladegaards Avling kvit og frit.

Frederik v. Vieregge 1676—78. Var født i Lybæk 1630. Blev 1661 Hofkøkkenmester, 1670 Kammerherre og Direktør for Dronningens Civilliste. Efter at have været Amtmand i Kolding forflyttedes han som Amtmand til Sorø Amt. Han døde 1684 og var ugift. Ejede et Gods i Meklenborg. Koldinghus Ladegaard havde han kvit og frit fra $^1/_6$ 1676.

Hannibal v. Degenfeld 1678—79. Født 1647, en vidtberejst Mand, der havde været i Venedigs Tjeneste, ligeledes hos Generalstaterne. I 1675 deltog han paa dansk Side med stor Tapperhed i Wismars Erobring og spillede en fremragende Rolle ved Erobringen af Marstrand 1677. Han døde 1691. Hans Enke, Anna Marie Gersdorff, skal være død i trange Kaar i Sachsen.

Ditlev Rantzau 1679—84. Var gift med Dronning Sofie Amalies Hofjomfru Anne Sofie v. Reichau. Rantzau, der i den skaanske Krig viste

sig som en tapper Mand, døde paa Koldinghus 29. Aug. 1684. Havde Koldinghus Ladegaard i Forpagtning.

Simon Claus Schwartz 1685—99. Hofjunker hos Enkedronningen 1670. Amtmand over Maribo Amt fra 1676—85. Kom derefter hertil. Etatsraad $^{12}/_{10}$ 1689. Ladegaarden havde han i Forpagtning fra $^{1}/_{5}$ 1686. Han døde $^{8}/_{3}$ 1699.

Ludvig Ernst v. Woyda 1699—1727, død 1729. Tilhørte vistnok en pommersk Adelsslægt og førte en Hjort i sit Vaaben. Han var født 1660, blev 1697 Kammerjunker hos Prinsesse Louise. Derefter Amtmand her.* Omkring 1690 var han bleven gift med Magdalene Sybille v. Klenov, Datter af en meklenborgsk Overførster. En Datter af dette Ægteskab blev gift med den efterfølgende Amtmand.

Johan v. Jessen 1727—33, der overtog Svigerfaderens Embede, først som sukcederende og derefter samme Aar som virkelig Amtmand. Jessen blev Etatsraad $^{4}/_{10}$ 1728. Døde i Embedet $^{4}/_{6}$ 1733.

Eggert Christof v. Linstow 1733—37. Meklenborger, født 1695, død 1774. Kom som ung til Danmark, hvor han 1721 blev Hofjunker hos Prinsesse Sofie Hedvig. Efter sin Ansættelse som Amtmand blev han til sin Død Hofmester hos Charlotte Amalie, der yndede ham meget. Han var gift med Margrete Vind.

Frederik Oertz 1737—46. Født 1712, død 1779. Blev gift med den rige Arving Marie Svane, en Sønnedatter af Bispen. Ægteskabet blev ulykkeligt. Han søgte om Skilsmisse 1735, men Skilsmissen blev nægtet af det teologiske Fakultet og af Kongen. Højesteret afsagde 1744 den Dom, at Ægteskabet skulde bestaa og Ægteparret leve kristeligt med hinanden. Først 1751 ophævedes Ægteskabet ved kgl. Resolution. Aaret efter blev han gift med en Komtesse Brockdorff.

Ludvig Vilhelm v. Bülow 1746—73, død i Næstved 1785, 86 Aar gl. Var i sin Ungdom Kammerjunker og Rejsestaldmester ved Hoffet, blev 1737 Kammerherre og Ritmester ved Garden til Hest, 1740 Staldmester, 1750 Ridder, 1760 Geheimeraad og 1769 Geheimekonferensraad. I 1737 var han bleven gift med Elisabeth Hedvig Roepstorff, der samme Aar fik Ordenen *de la fidélité*. Hun døde i Kolding i 1758 i sit 60. Aar. Det følgende Aar blev Amtmanden gift med Charlotte Elisabet, Komtesse Haxthausen, Stiftsfrøken i Vallø, født 1734, død 1761. Bülow blev en Tid efter sin Fratrædelse boende paa Koldinghus. Efterfølgeren

Hans de Hoffman 1773—93, den fra „Danske Atlas" bekendte Topograf, boede hele sin Funktionstid i Fredericia. Død $^{3}/_{2}$ 1793 som ganske overordentlig afholdt. (Se Vejle A. Aarbøger 1906, 77—110).

Benjamin Georg Sporon 1793—96. Bekendt Sprogmand. Blev i 1773 Lærer hos Kronprins Frederik (VI) og blev samtidig udnævnt til Professor. 1784 Kabinetssekretær hos Kronprinsen og tillige Geheimekabinets-

---

* I Kolding Kirkes søndre Fløj fandtes tidligere hans aabne Familiebegravelse, men Ligene førtes $^{22}/_{6}$ 1869 fra Kirken og nedsattes i en Fællesgrav paa Kolding Kirkegaard, hvor der er sat en Mindesten, uden at der dog paa denne er angivet Navne paa de Afdøde.

sekretær hos Kongen. Levede som Privatmand paa Koldinghus en Tid før sin Udnævnelse som Amtmand. Døde som Konferensraad $^{28}/_{3}$ 1796 og ligger begravet i Seest Kirke. Han blev den sidste Amtmand i *Koldinghus Amt.* Fra nu af fik Amtet Navnet *Vejle Amt.* Det bestod foreløbig af det forrige Koldinghus Amt med de 3 Købstæder, indtil det ved Resolution af $^{14}/_{6}$ 1799 fik sit nye Omfang: Elbo, Brusk, Holmans, Jerlev, Tørrild og Nørvang Herreder af Koldinghus Amt og Bjerge og Hatting Herreder af Stjernholm Amt tilligemed de tre Købstæder. Ved samme Resolution lagdes Andst og Slaugs Herreder under Ribe Amt.

Carl Frederik Hellfried 1796—1803.

Johan Henrik Selmer 1803—20.

Herman Gerhard Treschow 1820—26.

Carl Gustav v. *Rosenørn* 1826—28.

Peter Fieldsted Hoppe 1828—48.

Peter Martin Orla Lehmann 1848—61.

C. L. V. R. v. Nutzhorn konstitueret $^{1}/_{10}$ 1861—$^{31}/_{8}$ 1862.

C. B. A. Dahl $^{1}/_{4}$ 1862—$^{30}/_{4}$ 1868.

Fuldmægtig i Indenrigsministeriet *Z. E. H. W. Hedegaard,* konstitueret $^{1}/_{5}$ 1868—$^{30}/_{9}$ 68.

Kontorchef i Indenrigsmin. *P. F. Schou,* konstitueret $^{1}/_{10}$ 1868—$^{31}/_{5}$ 70.

v. Nutzhorn (se ovenfor) $^{1}/_{6}$ 1870—$^{31}/_{10}$ 1898.

Fuldm. i Indenrigsmin. Baron *A. Bille Brahe,* konstitueret $^{1}/_{11}$ 1898—$^{15}/_{9}$ 1899.

V. Bardenfleth fra $^{16}/_{9}$ 1899.

Restavreringsarbejder 1660—1808.

Det er i høj Grad beklageligt, at Kommissariernes Synsforretning 1660 er gaaet tabt, ikke blot fordi man derved afskæres fra at faa en nærmere Forklaring paa, hvad der skete paa Slottet hin Dag, da Polakkerne havde stormet Slottet, men fordi vi herved udelukkes fra et nærmere Kendskab til Frederik III.s Koldinghus i det hele taget. Restavreringsarbejderne synes at være begyndt med Udbedringer af Tagene. 1660, 8. Sept. befaledes det[1], at Blyet af Vilstrup Kirke skulde tages ned og anvendes til dermed at færdiggøre Koldinghus Kirke og Huse. Vilstrup Kirke skulde derefter forsynes med Tagsten. I Lensregnskabet 1660—61 nævnes en Del Arbejder paa Kæmpetaarnet. I en særskilt lille Pakke ved Regnskabet omtales, at der er anvendt 17 Skaalpund Tin til at lodde med paa „det store firkantede Taarn saavel som udi Renderne". Til Lodningen brugtes 2 Mark Voks og 2 Mark Ister, og i den lange Sal indsattes tre Bolte. Dette viser, at Taarnet ikke kan være sprængt i Luften ved Eksplosionen. Efter

1662 er alle Regnskaber (Amtsregnskaber) borte lige til omkring 1680, og vi maa derfor nøjes med de faa Oplysninger, vi kan finde ad anden Vej. Om Slottets Indre under Svenskernes Ophold faar man et Begreb ved at erfare, at Svenskerne ikke nøjedes med at plyndre rørlige Ting eller brække Blyet af Tagene, men endog *nedbrød Kakkelovne og solgte dem* til hvem der vilde købe. I 1661 indstævnedes en Erik Klejnsmed i Kolding, fordi han havde købt en af Slottets Kakkelovne af Svenskerne og atter solgt den[2].

I 1663 fældes en Del topfornede (i Toppen udgaaede) Ege til Slottets Reparation[3].

Hvert Aar skal der være anvendt store Summer. Det hedder sig, at Christian V aarlig brugte 3000 Rdl. til Slottets Reparation.[4] Utvivlsomt er dog en stor Del af disse Penge anvendt paa *Staldgaarden*. Dennes forfaldne Bindingsværksbygninger er nemlig kort efter 1670 erstattede med Grundmure.* Man faar ingenlunde Indtrykket af, at der har været rigeligt med Penge til Byggearbejderne. Det gør i hvert Tilfælde et noget fattigt Indtryk at se, at der 1673 sælges en gammel Kobberkedel — den har været indmuret i et Bryggers paa Koldinghus, „hvor Kongens Stald nu er" — med Tilføjende, at Pengene for den skal anvendes til Kæmpetaarnets og andre Steders nødvendige Reparation.[6]

I 1680 klages der over[7], at 6 Gavle paa den søndre Side af Slottet mangler Ankere og hertil vil medgaa 3 Lispund Jærn. Ogsaa 2 Gavle „indenpaa Slottet" er brøstfældige. Det hedder derefter:[8] „Fra Kæmpetaarnet til den liden Hauge er Muren ganske brøstfældig og Vaterlisterne nedfaldne. Nok en liden Gavl ved Runddelen ganske forfalden samt en Del nederfalden og revnet ned til Jorden, saa Blyrenden intet har at ligge paa.** Fattes 12 Ankere. Kæmpetaarnet anlangende, da er Trappen helt brøstfældig og skal hjælpes. Dertil behøves 6000 store Skifersøm, 5000 smaa do., 500 Blysøm, 200 Loftsøm samt 1 Skippund Bly, 6 Skaalpund Tin og 1 Skaalpund Voks. Mange af Vinduerne er af Guds Vejrlig ganske udblæst, og til forbemeldte Brøstfældigheder behøves 6 Læster

---

* Et Andragende 1684 fra Skifertækker Niels Jensen om at faa resterende Arbejdsløn siger, at „den nye Bygning paa Koldinghus Staldgaard blev anfanget for 13 Aar siden" (altsaa 1671)[5].

** Det er altsaa hele vestre Fløj udvendig, der er brøstfældig. Den omtalte Revne ved Runddelen (det runde Taarn, Nedgangen til den lille Have) kan paavises endnu.

Segeberg Kalk". Der ligger i Rigsarkivet en hel Række Breve til Rentemester Peter Brandt om Arbejdet paa Staldgaarden og Slottet i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Amtsforvalteren Henrik Hansen skriver 9. Maj 1683 til Rentemesteren:

„Skifertækkeren, Tømmermændene og Snedkerne er nu i fuldt Arbejde med Staldenes og Ridehusets Reparation, men Murmesteren er ikke kommen til at arbejde endnu, eftersom ingen Materialier er hertil i Forraad . . . Murmesteren Jørgen Godske, som har gjort Overslaget, har været Mestersvend ved samme Bygning, der den først blev opbygget, og heromkring er ingen Murmester at bekomme, som bedre forstaar det. De 25 Læster Kalk og 10,000 Mursten, som nu allerførst til Gesimserne behøves, vil jeg ydmygst forvente min højgunstige Rentemesters Ordre, om enten de fra København skal vorde hidsendt eller og her indkøbes. Mursten er ellers at bekomme udi Fredericia, hvert 1000 til 5 Rdl. og 10 Skilling til Tællepenge og vil da føres tilvands hertil. Kalk kan fra Mariager bekommes, og vil Læsten her komme i ungefær 2 Rigsdaler at staa" . . .

Det meddeles, at af de to Portaler paa Staldgaarden er en Del Stenhuggerarbejde borte, saa hvis det skal repareres, skal der bestilles en Stenhugger. „Ovenover disse to Gavle har fra Bygningens første Begyndelse været ordineret at skulle staa to Gavle af Stenhuggerarbejde, hvilke, om det Kongen behager, vil kunne blive borte og lukkes til med Tag." Brevet taler derefter om *to firkantede Taarne ved Staldgaarden*:

„Som ved de tvende Taarne ved Staldenden er funderet 2 Trapper og man ikke saalige kan vide, hvad Façon de efter den Abrids, som uden Tvivl i Bygningens Fundation er forfærdiget, skal have, indstilles til den højgunstige Øvrighed, om en Bygmester derpaa skal give Abrids eller om de skal forfærdiges saa snart bedst kan synes det at kunne skikke sig. Ellers er en Del Kalk og Sten af samme Taarne afregnet og udfalden, som ogsaa vil repareres." Han mener, at der til Arbejdet vil udkræves 20 Læster Segeberg Kalk til Udspækning ovenpaa Taarnene, og til Staldene 20 Læster gullandsk Kalk eller — om dette ikke kan faas — Mariager Kalk 30 Læster, Mursten 115,000.

Tagene paa Staldgaarden lagdes nu med Skifer.

I 1685 dukker atter de to Taarne frem i Brevene. „Til de tvende firkantede Taarne ved Staldenden deres Dækning er allerede af de

dertil udviste Træer en temmelig Del Planker og Tømmer savet, saa at Tømmermanden nu kan begynde at dække det ene Taarn". Det andet Taarn laves af Mursten, og man har ikke kunnet fortsætte dermed paa Grund af Nattefrost og Vintervejrligt.

Som Kuriosum skal nævnes, at i sidstnævnte Brev (dateret $^{22}/_{4}$ 1685) beretter Amtsforvalteren, at de *levende Agerhøns* er ført til København med Skipper Mads Thomsen.

1689 skriver Husfoged Johan Lehmeyer, at Kæmpetaarnet forgangen Vinter har faaet en mægtig Skade i søndre og vestre Kant. Der behøves 10 Tdr. Segeberg Kalk eller gullandsk Kalk. „Den jyske Kalk kan intet bruges dertil, formedelst Regnen og Uvejr skyller den af igen og kan ikke blive bestandig, som jeg nogen Gange har forsøgt, at Stenene er blæst ud af Kanten (!), som endnu er for Øjnene at se . . . ."

De interessanteste Breve i denne Pakke er dog skrevne af Amtmand Schwartz. Han skriver paa Tysk: ($^{6}/_{4}$ 1693) „Som Svar paa Deres Skrivelse med Ønsket om at vide, hvad Haandværkerne endnu mangler ved Byggearbejdet, berettes, at jeg forgangen Aar fik 1000 Rigsdaler af Geheimeraad Brandt, som udbetaltes mig af den herværende Tolder". Han beder om endnu 1000 Rigsdaler. „Kunde jeg faa Penge med det første, saa var jeg sikker paa Arbejdsfolkene, thi ellers vil de søge Arbejde andet Steds. For at kunne beholde dem, har jeg allerede udlagt af mine egne Penge 150 Rigsdaler. Jeg vilde gerne udbetale mere, men har ikke flere Penge, fordi jeg i nogen Tid intet har faaet af min resterende Løn. Tilgiv, at jeg saa frit skriver dette . . . .

Den 26. April kommer der følgende Hjærtesuk fra Amtmanden: „Arbejdsfolkene vil ikke mere arbejde uden Penge, og Gud véd, at jeg ikke mere kan skaffe Raad, thi til min Subsistens kan jeg intet faa at laane, skøndt jeg gerne pantsætter Sølv eller hvad andet jeg endnu har. Beder Dem derfor venligst at hjælpe mig, at jeg og mine ikke skal lide Nød . . ."

Vi standser her disse Citater. De giver ikke mange positive Oplysninger, men de viser en betydelig Virksomhed for at holde det gamle Slot nogenlunde vedlige. At Tiden tillige skulde have haft Sans for skønne Enkeltheder paa Slottet, vilde vist være for meget forlangt. Det er i hin Tid, at adskillige kønne Gavle er forsvundne ligesom Gavlene over Staldgaardens Porte og de to mærkelige firekantede Taarne ved Staldgaarden, som vi ikke har noget Billede af.

I Slutningen af 17. Aarhundrede omdannedes en meget stor Del af Krongodset i Koldinghus Amt til et *Rytterdistrikt.* Af det udlagte Krongods skulde hver 8 Tdr. Hartkorn holde en Rytter med Hest, Gevær og Mundering. Rytterne laa indkvarterede paa Landet til Aaret 1717, da de flyttedes ind til Amtets tre Købstæder. Staldgaarden paa Koldinghus blev nu indrettet til *Rytterstalde.* I 1718 ser man, at den gamle Urtegaardsmand *Jokum Saltou,* der har været ansat i 36 Aar, maa rømme sin Fribolig i Staldgaarden paa Grund af Rytterstaldenes Indrettelse. Kort efter er der begyndt meget omfattende Restavreringsarbejder. Alle Arbejderne paa Koldinghus udførtes paa Frederik IV.s egen Bekostning, men ogsaa her mangler Regnskaberne Oplysninger. I Partikulærkasse-Regnskabet findes intet, heller ikke i Kongehusets Arkivalier. I Jordebogsregnskaberne for 1720 er der tre Smaaposter paa hver godt 56 Rdl., som Kasserer Jens Adtzleu har udbetalt til Mandskabet for det Riberhusiske Regiment for „Arbejde paa Slottet", men man kan hverken se, hvor mange der har arbejdet eller hvad de har taget sig for. 1721 faar Slotsfoged *Hans Svendsen* 50 Rdl. for sin Ulejlighed ved Slottets Reparation i 1720 og 21.

Portalen midt for Riddersalsfløjen med Frederik IV.s Navnetræk og Aarstallet 1720 vidner om, at denne Fløj er bleven restavreret. At der samtidig ogsaa arbejdes paa at bringe Slottets Vandværker i Orden, at rejse Stakitværk om Haven m. m., fortælles i nogle Breve, der er havnede paa Kolding Raadhus' Loft. Brevene er skrevne til Lakajen *Jens Kasbjerg,* der efter kongelig Ordre en Tid har været paa Slottet for at have Tilsyn med Byggearbejderne. I Pakken ligger desuden Koncept til forskellige Breve, der er afsendte af Jens Kasbjerg. Vi aftrykker her enkelte af disse Breve, der bringer Oplysninger om, hvad der foregaar paa Koldinghus:

(Tysk Brev fra Kommandanten i Fredericia til Jens Kasbjerg).

Monsieur mon trés hon. et chére amy!

Brevviseren har faaet mundtlig Besked angaaende de Karle, De forlanger, og skal modtage Deres Ordre med Hensyn til de 40 Mand, som Hans Majestæt naadigst talte om ved sin Afrejse fra Kolding fornylig, og som ligesom forgangent Aar skal afsendes her fra Fæstningen og Garnisonen til Slotsbyggeriet i Kolding. Det er rigtignok min uforgribelige Mening, om Hans Majestæt ellers vilde approbere det, at dette bedst lod sig gøre ved at tage Mandskabet fra Nyborg. Forøvrigt overlader jeg alt til Hr.

Kasbjergs Skøn, men dersom De er af min Mening, beder jeg Dem fremsætte mit uforgribelige Ønske for Overhofmarskallen eller en anden ved Hoffet. Forbliver

Monsieur votre trés obligé serviteur

11. Juni 1719. *Legel.*

— — —

(Brev fra Jens Kasbjerg til Overhofmarskallen).

Deres Ekscellence vil jeg herved underdanigst kommunicere, at alt en temmelig Del Træer er udviste til Fontænerne og Plankeværket, og bliver der daglig savet derpaa; men saasom her ikke er en eneste Rende ved Fontænerne, behøves over 500 Alen Render, og er i saa Maade min Begæring, at Generalbygmester Ernst maatte befales at skaffe samme Render, at Hans kgl. Majestæt ikke siden skal tro, at det var en Efterladenhed af mig, at Arbejdet ikke blev færdigt. — — — Jeg tillader mig at forestille min højtærede Herre og gunstige Patron, at jeg behøver 500 Rdl., thi Arbejdsfolkene vil snart have Penge. Jeg maa ogsaa nødvendigvis have 20 Haandlangere. Bønderne skal jo fælde Træerne og lægge dem paa Savlad, men dersom de ogsaa skulde arbejde paa Slottet, skulde jeg vel have Ordre til Betjentene. Snedkerne arbejder flittigt med Panelet i Gemakkerne. Med Hensyn til Malerne, da kan Dørene ikke males foreløbig, thi baade de og Laasene er saa ringe, at de ikke en Gang kan bruges i Stalden, langt mindre i Slottet. Men det maa vente, til min naadige Patron selv kommer . . .

19. Juni 1719.

— — —

(Brev til Jens Kasbjerg fra Kommandanten i Fredericia.)

To Skomagere her i Fredericia har paataget sig at lave et Parti Støvler og Sko til Rytteriet, men de er nu i stor Forlegenhed, thi de har ingen Bark. Jeg ved imidlertid, at mon chére amy lader fælde og hugge en Del Egetræ i de kongelige Skove til Slotsbyggeriet, og beder Dem derfor tjenligst at gemme Barken til disse Skomagere. Jeg forsikrer Dem for, at Skomagerne vil vise sig taknemlige og betale al den Bark, de faar, ræsonnabelt . . .

Legel.

P. S. I Fald der passerer noget eller, som det sporgeres her, nogen af de kongelige Herskaber skulde komme til Kolding med det første, beder jeg Dem have den Godhed at notificere mig det. Adieu, mon chére amy, adieu!

— — —

(Brev fra Generalbygmester Ernst til Jens Kasbjerg.)

Ved min Hjemkomst fra Landet finder jeg Hans tvende Skrivelser. Med første Lejlighed skal der bliver oversendt 5 à

600 Alen Render. Det falder mig meget underligt, at Fontænen skal kunne koste 500 Rigsdaler. Hvad Tagenes Reparation angaar, da skal dertil bruges Skifersten, som jeg ikke ved, hvorledes vi skal faa. Vi maa lade Hans Majestæts Huse baade her og andet Steds lide Mangel herpaa. Havde den gode Husfoged i Kolding villet tage sig den Umage og talt de mange fra Flensborg kommende Skifersten, som jeg ham mundtligen bad om, da havde man kunnet komme efter, om ogsaa alle de afbrudte Sten kom did. Nu sidder vi der . . .

København, 12. Avgust 1719.

— — —

(*Jens Kasbjerg skriver til Kongen.*)

Ved Deres kongel. Majestæts Afrejse befaledes det mig allernaadigst at blive her for at paase Udførelsen af Byggearbejderne. Jeg har ogsaa arbejdet af al Kraft for Sagen, men trods talrige Skrivelser til Generalbygmesteren og til Overhofmarskallen kan jeg hverken faa Materialer eller Penge. Træerne er fældede af Bønderne og kørte hertil. Jeg har maattet lade dem save for Betaling, thi blandt hundrede Bønder er der ingen, der har Sav eller kan save. I dybeste Underdanighed beder jeg nu Deres Majestæt give Befaling til, at jeg faar Rendetræer og Penge. Heller ikke de lovede 40 Haandlangere fra Garnisonen i Fredericia har jeg kunnet faa . . .

Kolding, 16. Septbr. 1719.

(Den 26. September 1719 giver Rentekammeret Anvisning paa 200 Rdl. til Arbejdet paa Koldinghus. 20 Mand kommanderes fra Garnisonen i Fredericia til Kolding for at arbejde som Haandlangere.)

— — —

(*Brev til Rentekammeret fra Jens Kasbjerg*).

Deres Ekscellencers høj-respektive Skrivelse modtaget og en Assignation paa 200 Rdl. halvt i avtoriserede Sedler og halvt i klingende Mønt. Men som alle Udgifter her skal betales med klingende Mønt, beder jeg om Forandring.

Til Savkarlene betales 2 Sk. klingende Mønt for hver Alen Tømmer eller Planker. Soldaterne skal daglig have 6 Sk. Iligemaade kan her i Byen ikke bekommes 100 Søm, men jeg maa lade dem hente fra Flensborg og Haderslev, og hertil behøves Penge. Maatte jeg faa de 100 Rigsdaler avtoriserede Sedler omvekslede . . .

Kolding, 4. Okt. 1719.

— — —

(*Brev fra Generalbygmester Ernst*).

Som jeg ikke havde Lejlighed at skrive med Skipperen, der fik de 468 Alen Render ind — han kunde ikke have mere, vil

formode de er vel arriverede — saa skal Resten følge, saa snart han kommer igen. Bytækkeren formodes i fuldt Arbejde. Den ulykkelige Ildebrand (paa Proviantgaarden m. m. i København) haver hindret mig til nu at tage mig noget for. Om Morgenen Kl. 5 gik først Klokkerne, skøndt det lugtede brændt i Byen om Natten Kl. 11—12, det Toldbodvagten tilstaar, og da Brandfolkene kom, stod Grynmøllen i lys Lue . . . Skaden er dog ikke Tiendedelen af, hvad der sporgeres (rygtes). En Brandsvend er død, 4 blesserede . . .

— — —

(*Tysk Brev fra Oberst Kühlbrunn, Fredericia*).

Af Deres Skrivelse ser jeg, at min Tømmermand er meget syg. Det gør mig hjærteligt ondt, thi jeg vilde nødig miste den gode Karl. Havde vi ham kun her, hvor vi har Regimentsfeltskæren, kunde jeg maaske konservere ham, men at føre ham hertil gaar næppe, da han saa vilde forkøle sig. Sergeanten maa lade en Mand holde Vagt ved ham og sørge for, at han daglig faar varm Suppe. Forøvrigt maa den Allerhøjeste hjælpe ham. Jeg ønsker Dem et velsignet og glædeligt Nytaar og forbliver med megen Plaisir . . .

Fredericia, 21. Jan. 1720.

— —

Arbejderne paa Koldinghus var endnu langtfra tilende. I Juni 1722 sendte Bygmester *Stallknecht* efter Kongens Befaling en Afridsning af 8 Kaminer, samt et Overslag over „de store Vinduer, som skulde forfærdiges til Slotskirken" og af det paa Slotspladsen forfaldne Bassin samt en Del Værelsers „Pensling". Overslaget lød ialt med Materialier og Arbejdsløn paa 524 Rdl. 5 M. 2 Sk.[9] Forskellige Værelser tapetseredes. Til 4 Værelser blev der saaledes til Tapetsering udgivet 209 Rdl. 59½ Sk.[10] I en Indberetning[11], dateret 20. Avgust 1726, skriver Hører ved Kolding Latinskole, *Ude Haar*: „Da Eders kgl. Majestæts Slotskirke paa Koldinghus skulde renoveres, blev jeg i Naade bestilt til at supplere de latine Inskriptioner, som der af Ælde var mutilerede, men som dette ikke forsvarligt kunde gøres, fordi alle disse Inskriptioner, nogle faa bibelske Sprog undtagne, var saa bortfaldne, at man ikke kunde samle Meningen af det oversblevne og desaarsag ikke optænke Ordene, som der tilforn var sat, har jeg til at opsætte paa de Steder alene, hvor den største Del af Inskriptionerne fejlede, allerunderdanigst forfærdiget disse efterfølgende", og Høreren opregner derefter Indskrifterne, der er uden særlig Interesse og forøvrigt optrykte i Fyhns Efterretninger.

Ved Slotsporten blev der foretaget en større Forandring, idet Klokkespiret over Porten* og Uhret i Frontespicen blev taget ned. Klokkerne blev bortskænkede. Den ene (Vægt 15 Lispund 13 Pund) blev 1742 skænket til Pjedsted Kirke. I Gavebrevet hedder det, at den hidrørte fra et af Slotstaarnene, som *for omtrent 20 Aar siden* blev nedbrudt. Siden blev der stødt et Stykke af den og den blev henlagt blandt andre Slottets ubrugelige Sager, indtil Kirkeinspektør Truels Bertelsen bad om, at den maatte komme til Pjedsted, hvis Klokke var lille og tildels ubrugelig. Klokken blev imidlertid solgt og indbragte 39 Rdl. 51 Skil., der tilfaldt Pjedsted Kirke, hvis egen Klokke derpaa blev omstøbt og bærer følgende Indskrift: „*Soli deo gloria. Me fecit Johan Bartold Holtzmann, Hafnia Ao. 1751.*" Den anden Klokke fra Spiret kom til Erritsø Kirke, men blev omsmæltet. I hvert Fald er der nu efter Erritsø Kirkes Ombygning kommen to nye Klokker i Stedet for den gamle.

Uhrværket maa nu være anbragt i Klokketaarnet til Højre i Slotsgaarden. Her nævnes det midt i det 18. Aarhundrede. Uhret slog baade Kvarter- og Timeslag. Kvarterklokken bar Aarstallet 1590, Timeklokken Aarstallet 1601. Den sidste var støbt af Reinhold Bennik i Lybek. Samtidig med at Klokkespiret over Slotsporten fjærnedes, synes der at være sket en Forandring med Hensyn til „Klokkestillerens" Løn, men 1726 hedder det, at han maa beholde 4 Rdl. til Olie og Lys.

I 1726 var Arbejderne paa Slottet færdige. Den københavnske Politimester Erik Torm siger i sine Optegnelser[12]: Clausholm Slot og Have, *Kolding Slot* og Sønderborg Slot var nu (1726) ombygget i fuld Stand . . . og alt af Kongens Kasse betalt".

I de følgende Aaringer indtil Slottets Brand 1808 skete ingen store Forandringer. I 1737 nævnes det, at der har været en *Brand* paa Staldgaarden. I Rentekammerarkivet[13] findes en Kontrakt mellem *Nikolaj Eigtved,* kgl. Maj. Hofbygmester, Kaptajn af Fortifikationen, og *Jan van Osten*, Købmand, om en Del Mur- og Tømmermaterialier, „som til det ved Kolding Slot fra Ilden bevarede Stykke Rytterstalds Reparation behøves". Det er formodentlig dette Arbejde, der sigtes til, naar det hedder i et Brev fra Christian VI 1740[14]: „Naar Slotsbygningen (Christiansborg) engang er færdig, indser vi ikke, hvorfor Kaptajn Eigtved ikke alene kan besørge alt ved *Kolding* og Skanderborg". I 1743 indrettedes der i den ene Ende af Rytterstaldene et

* Se Billedet Side 28 øverst.

Sprøjtehus.* Samme Aar bevilgede Kongen under 17. Dec. 597 Rdl. til en grundig Reparation af Blytaget paa Kæmpetaarnet. I 1744 bevilgedes straks og ad Aare 1626 Rdl. 44 Sk. til en højst fornøden Reparation af Slottets søndre Fløj. Reparationen foretoges efter Bygningskommissionens Forslag og der tilførtes Skifersten. Samme Aar approberede Kongen, at Rytterstaldene maatte repareres for 480 Rdl. 32 Sk. Ligeledes istandsattes Springvandet, og 1746 anskaffedes 700 Alen Rendetræer for 218 Rdl. 72 Sk.** En Iskælder, der havde været indrettet Nord for Staldgaarden, nedlagdes 1746. I 1759 omtales en større Reparation af Slottet og Bolværket ved Slotssøen. Den var anslaaet til 1059 Daler 75 Sk.

Udgifterne ved Slottets Vedligeholdelse stillede sig i 10-Aaret 1766—75 inkl. saaledes:

1766:	381	Rdl.	8 Sk.	1772:	253	Rdl.	2 Sk.
1767:	1607	„	91 „	1773:	883	„	70 „
1768—69:	777	„	52 „	1774:	140	„	64 „
1770:	1452	„	74 „	1775:	352	„	88 „
1771:	307	„	—				

Naar medregnedes Pengene for Sprøjtens Vedligeholdelse i 10 Aar 160 Rdl. blev det ialt 9350 Rdl. 1 Sk. eller tæt op mod 1000 Rdl. om Aaret.

---

* Sprøjten ved Koldinghus betjentes af 12 Borgere i Kolding, der hver fik 4 Rdl. aarlig efter kgl. Resolution af 6. Avg. 1726. For Sprøjtens Vedligeholdelse betaltes efter kgl. Resolution af 24. Juli 1747 aarlig 16 Rdl. I 1792 istandsattes Slottets mindre Sprøjte; Slottets store Sprøjte blev dette Aar skænket til Kolding By tillige med 100 Rigsdaler til dens Istandsættelse.

** Renderne voldte stadig Besvær. I 1757 fik Generalmajor L. de Thura foranstaltet et grundigt Syn, der foretoges af 4 Haandværkere i Kolding. Det viste sig under Synet, at tre Borgere i Byen tog Vand af Renderne, inden disse naaede Slottet. Jørgen Christian Slotsmurmester havde ved sin Gaard sat en Messinghane i, en Peter Skolemester havde ledet Vand fra Renden ind i en Brønd i sin Gaard, og ved Ritmester Langes Hus var der ligeledes taget Vand, men den Dag, Synet var, sad der en Pind i Hullet. Desuden viste det sig, at flere Steder, baade i Byen og helt ude paa Harte Mark, laa nogle af Renderne helt ovenpaa Jorden. 1763 anskaffedes 940 Alen Render til Forraad til Vedligeholdelse af Vandværket, og faa Aar efter, 1769, ikke mindre end 1000 Alen Rendetræer. I 1769 omtales en Vandledning fra Slotssøen til Rytterstaldene. Den kostede 130 Rdl.

Men alligevel hedder det atter og atter, at Slottet er brøstfældigt. Saaledes skriver Slotsforvalter Hertz 10. Juni 1778: „Kæmpetaarnet er nu i saa brøstfældig Tilstand, at det er en Jammer at se det.“ [15]

Vi skal her slutte med at omtale den gamle Træbro mellem Slottet og Staldgaarden. Vindebroen var i det 18. Aarhundrede ganske forsvunden. I 1784 gjordes der Akkord med en Tømrermester Jens Busch om at reparere Broen og holde den vedlige i 16 Aar for 230 Rdl. Endnu ind i det 19. Aarhundrede fandtes denne Bro, dog ikke længe efter Aarhundredskiftet, thi ved kgl. Resolution af 12. Okt. 1804 dømtes den til Nedbrydning og der befaledes anlagt en „Inddæmning“.

Fra Frederik III til Frederik V.

Ogsaa efter det store Mærkeaar 1660 fik Koldinghus høje Fremmede. Mest blev Slottet dog besøgt paa Gennemrejser, ikke blot af selve Kongehuset, men ogsaa af udenlandske Gæster. I 1663, 5. Okt. befales det saaledes Amtmand von Buchwald, at naar de kurfyrstelige Personer med Svite kom til Kolding, skulde de paa bedste Maade trakteres efter deres Stand og Charge. [16]

Inventaret paa Slottet var imidlertid langtfra indrettet paa et saadant Besøg, og derfor skulde By og Egn levere, hvad der maatte mangle. Der skulde tilvejebringes „en stor Del Sengklæder, Spærlagen, Borddækker, item Sølvgeschirr og andet mere“, og dette skulde laanes af „Præster, Fogder og andre, som kan vides at have af de Species og det saa meget af hver Slags, som mest muligt er at bekomme, hvilket forsikres dennem uskadt igen skal vorde leveret, ej paatvivlendes, at enhver sig jo godvilligen dertil lader befinde“. Dette Opraab læses i Raadstueprotokollen.

Undertiden var det ogsaa sørgelige Fremmede, der kom. Saaledes blev 1664 den brave og hæderlige Dr. Otto Sperling i April 1664 ført hertil med Lænke fra højre Haand til højre Fod. Rejsen fortsattes dog straks til Blaataarn. Sperling, der i Hamborg af en Oberst Hagedorn under et Paaskud blev lokket ind i en Vogn og derefter kørt til Altona, var som bekendt bleven indviklet i den Ulfeldske Sag. [17]

Her paa Koldinghus skulde Adelsmændene Ove Juel og Hugo Lützow i Avgust modtage Kurprinsen af Sachsen og „opvarte og

Fuldstændigt Syn over Slottet før Branden.

Fra Amtmand Levetzau i Ribe blev under 21. Maj 1770 tilskrevet Magistraten i Kolding, at han fra det kgl. Rentekammer under 17. s. M. havde modtaget Hs. Maj. Kongens Resolution af 15. s. M., hvorved det overdrages Hs. Excellence Gehejmeraad og Deputeret for Finanserne Grev Holck Overopsigten og Direktionen over samtlige under Rentekammerets Departement henhørende kgl. Slotte, Bygninger, Haver o. s. v., hvorfor Magistraten i Kolding anmodes om at udnævne de fornødne Haandværkere af Kolding til at besigtige Koldinghus Slot med alle dets Pertinentier og affatte en ordentlig Besigtigelse, hvorved By- og Raadstueskriver i Kolding, Paaby, vilde føre Pennen efter Slotsforvalter Hertz's Anvisning, i hvilken Anledning Hertz og Paaby afgav følgende Fortegnelse over Koldinghus Slots Bygninger med alle dets Pertinentier under 7. August 1770, saaledes:

Slottet bestaar af 4 Længder mod Østen, Vesten, Sønden og Norden, grundmurede i 3 Etager, foruden Kjældrene, Kæmpetaarnet og Loftet; det er overalt med Skifer belagt.

I. Kælderetagen.

1. (Østre Fløj). Nedgangen dertil bestaar af 15 Trin, hvoraf de 11 er af Kampesten og de 4 af Træ, en Fyrredør udenfor med 2 store Hængsler og Klamper.
2. Trækælderen, 4 Fag afdelt i 3 Rum og en Forgang, 4 Vindueshuller med Jerngitterværk og Gevølfter over.
3. Trende afdelte i 4 Arrestkamre, for hvilke er 3 Døre med Jernbeslag, for det fjerde Rum Fjeldør, Nedgangen er af Mursten.
4. Amtmandens Brændekælder, derfor 2 beslagne Fyrrelemme med 4 Hængsler af Jern, Overslag og Klamper, 12 Trætrappetrin ned.
5. Kælderen bestaar af 6 Fag med Egebjælker overalt, samt Egeloft, item 3 Lyshuller, hvoraf det ene er med, og de to uden Gitterværk. Gulv af Jord.
6. I den søndre Længde er Kongens Vinkjælder en muret Hals med Fyrrreskur ovenover, uden Dør, med 12 Trætrappetrin. Gerichter indenfor. En stor Egedør med 2 store Hængsler, Laas og Nøgle.
   a) Et Kammer paa et Fag, derudi en aaben Skorsten, et Værelse med Jerngitter udenfor. For Værelset en gl. Dør uden Laas, Murstens Gulv.
   b) Et mørkt Kammer paa 2 Fag, hvorfor en ulaaset Dør og Murstens Gulv.
   c) En Kælder paa 4 Fag, derudi 4 Vinduer med Gitter, samt en Udsigt til Gaarden med Gitter, Murstens Gulv.
   d) Do. med to halve Egedøre med 4 Hængsler og Stabler, Laas og Nøgle, 3 Vinduer til Haven med Gitter for, en Udsigt til Gaarden, ligeledes med Gitter. Murstens Gulv.
   e) Et Rum, hvorfor 2 Dobbeltdøre, 2 Vindueshuller til Gaarden og Haven med Gitter. Gulvet af Mursten, Opgangen til Kjøkkenet, en Vindeltrappe med 13 Trætrin og Fyrrelem ovenover.
7. I Kælderens vestre Fløj er Nedgangen til Materialkælderen med 20 Trætrin, 2 Fyrrelemme med Hængsler. Kælderen i sig selv er 6 Fag med Gevølft ovenover og Murstens Gulv, 5 Aabninger, de fire med Gitter, i den ene Ende en muret Afdeling med en Dør for.
8. I den nordre Fløjs Kælder er en Nedgang med 2 Fyrrelemme og 17 Trætrappetrin, Kælderen er delt i to Rum paa 4 Fag og to Fag med Gevølft over og Murstens Gulv i det ene Rum. 4 Aabninger med Gitter til Lysning, derfra er Nedgangen til den saakaldte Svenskekælder, som er under Kæmpetaarnet.
9. a) Til Bagerkælderen, fra hvilken er 2 Fyrrelemme med Hængsler og Klamper, gaar man ned ad 14 Trætrappetrin.
   b) I Bagerset er en muret Skorsten, hvorudi en Bagerovn med en Jerndør for og derved en liden indmuret Kobberkedel, herfra mod Gaarden en Aabning med Gitter og et Vindue.
   c) Et Kammer paa 1 Fag, derudi ligeledes et Vindue med Gitter og Murstens Gulv, en gammel Bilæggerkakkelovn, en gl. Dør for samme med Hængsler og Laas.
   d) Et lidet Kammer med 1 Vindue, en gl. Vindovn med Rør, en gl. Dør med Hængsler, Murstens Gulv.
   e) Et do. Kammer med Bræddegulv, Dør og Vindue.
   f) Et lidet hvælvet Rum med Stengulv, Dør m. m.

II. Første Etage (nordre Fløj).

1. En Gang, hertil en Dør med Hængsler og en hollandsk Laas, herover 2 smaa Vinduer uden Beslag, Loftet gibset, bare Vægge, Bræddegulv, herudenfor en Fyrretrappe, af 7 Trin med en Repos, samt Trætralværk, under denne Trappe er et Skur med en Dør for.
2. Et Værelse paa 2 Fag, Loftet gibset, bare Vægge, Fjellegulv, en aaben Kamin. 2 Fag Vinduer med 6 Rammer mod Norden, og et Fag do. engelske til Øster, herfra en Dør med Hængsler og hollandsk Laas.
3. Et Værelse paa 1 Fag, et Fag Vinduer, Loft, Gulv, Vægge, Kamin som forrige, herfra en Dør.
4. En liden Gang, Loft, Gulv, Vægge som forrige.
5. Et Kammer paa 1 Fag, ligeledes, derfra en Dør.
6. Kongens Køkken paa 3 store Fag, med Gevølft, derudi en stor aaben Skorsten, hvorved en Bagerovn, et muret Fyr . . . med 6 Kasseroller under 6 Fag Vinduer, hver med 6 Rammer, Gulvet overalt af Mursten. Fra Nr. 5 en Dør. I den anden Ende en Afdeling af Brædder til et Spisekammer, hvortil en Dør med Hængsler, Laas og Nøgle, et gl. forfaldent Træskur. Indgangsdøren fra Gaarden af Eg, tvende Hængsler med Laas og Nøgle; herved tvende smaa Vinduer uden Beslag, ved Siden af Døren en gl. Fyrrelaage i Muren til Gaarden.
7, 8, 9, 10, 11, 12. Værelser som de forud nævnte.
13. Slotskapellet bestaaende af 7 Fag, 2 Etager, 2 Rader Stenpiller, 3 store Stenpiller ved Indgangen, Loftet af Gibsværk med Zirater, 34 lukte Stole umalede, Gulvet med blaa og hvide Stenfliser belagt.,, en gl. Altertavle af Sten o. s. v., 12 Fag Kirkevinduer, Kongens Stol, derudi befindes 4 Fag Vinduer, hvert af 3 Rammer, Døren til Kirken af Eg med 2 store Hængsler, Laas uden Nøgel, 3 Trappetrin af Sten til Indgangen, til øverste Etage ialt 3 Døre med Laas og Nøgle.

Vestre Fløj.

14. En lang Gang, hvori 7 Fag Vinduer til Gaarden, heraf 6 Rammer med Beslag, Loftet gibset, Fjællegulv, til den Gang en Hovedindgang til den Dør, hvis Gericht udentil er opført af Sandsten med Zirater og Kong Frederik den 4des Navn ovenover.
15. Et Værelse som de sædvanlige med en Kamin.
16. do. do. med tilmuret Skorsten med Jernlaage for.
17—21 Værelser som de sædvanlige. No. 22 ud til Opgangen til 2den Etage. No. 23. Et Kammer paa 2 Fag.

Den søndre Fløj.

24. Et almindeligt Værelse.
25. En Dør fra No. 22 til Amtmandens Kjøkken paa 2 Fag.

26—36. Almindelige Værelser.

Den østre Fløj.

37—41. Ligedanne Værelser.
42. Opgang til Portstuen paa 1 Fag.
43 og 44. Mørke Arrestkamre.

III. Anden Etage.

1—9 sædvanlige Værelser, fra 9 en Gang til Galleriet i Kirken (vestre Fløj).
10—17 ligeledes (Søndre Fløj).
18. En mørk Gang.
19. Et Gemak med Stukkatur og en Alkove.
20. En do. do. Sal. 21—24. 3 do. ligeledes. Østre Fløj 25—29 do.

IV. Tredie Etage.

1—36. I Vestre—Søndre—Østre Fløj. Værelser som de forrige, deraf 1 paa 2 Fag, deri den store Køkkenskorsten.

V. Lofterne.

1—8 over de forskellige Fløje med Frontespicen over Porten.

VI. Kæmpetaarnet.

1 og 2 er fire Etager, 5te Etage er inddeelt i 4 Værelser, 3 og 4, 6te og 7de Etage er som No. 2.

5. Taarnets øverste Del er belagt med Bly. Dets Ballustrade med de fire Kæmpebilleder er dels af Sten og dels af Træ, gennem Taarnet 2 Skorstene.
6. En Træ Vindeltrappe paa 100 Trin i et lidet trekantet mørkt Taarn, i dette 11 Aabninger med Trælaager.

VII. Kirketrappen.

1. Et rundt Taarn, hvori fra Grunden til Loftet er en Vindeltrappe paa 76 Trin. Paa dette Taarn er 12 Aabninger med Trælaager. Dørgerichtet af Sten, 2 med Zirater. En liden Trappe med 11 Stentrin opgaaende fra No. 1 til en liden Altan paa samme Taarn belagt med Bly, omgiven med en Ballustrade af Sten.

VIII. Prindsens Trappe

er i et muret Taarn som No. VII. Derudi 64 Sten Trappetrin samt 10 Aabninger med Trælemme, en Altan som paa Taarn VII. Fra denne Trappe gaar 5 enkelte Døre til Værelserne. For dette Taarns Hovedindgang en Dør med Stenzirater som for No. 7.

IX. Kongens Trappe

er ligeledes i et muret Taarn, hvorpaa et lidet Spiir, beklædt dels med Bly, dels med Skifersten, derudi en Sten Vindeltrappe paa 70 Trin. I Taarnet er 11 Aabninger med Trælemme for. Fra denne Trappe gaar en dobbelt og 2 enkelte Døre til Værelserne.

For Hovedindgangen til dette Taarn er en Dør udenfor med Sten Gericht med Zirater.

X. Klokketaarnet.

Herudi en Træ Vindeltrappe paa 80 Trin. Paa Taarnet et Spiir ligesom paa IX. I dette Taarn er 8 Aabninger med Trælaager, og fra dette gaar 3 enkelte Døre. For Hovedindgangen en Dør med Stengericht og Zirater.

XI. Dronningens Trappe.

Denne er ligeledes i et muret Taarn, hvorudi en Træ Vindeltrappe paa 83 Trin. I Taarnet er 9 smaa Aabninger med Trælemme. Fra dette Taarn gaar 2 enkelte og 1 dobbelt Dør; paa Taarnet er et lidet Spiir som de forrige. For Indgangen dertil er en dobbelt Dør med Hængsler og Laas.

XII. Fontainen.

Fontainen i Gaarden er en Ottekant, indfattet af Sandsten, indvendig opmuret af Klinker. I Midten en Sandstens Muskel paa Fod og derovenpaa et støbt Metalbillede.

XIII. Hovedindkørslen.

Fra denne til Slotsgaarden er to store halve Porte, hver med 3 Hængsler uden Laas.

XIV, XV, XVI.

Hele Bygningen med Brædder under og Skifersten belagt, en muret Nedgang til Haven fra 2den Etage med 50 Trævindeltrappetrin, Trappen tækket med Bly. Et muret Locum ved søndre Fløj. Nedgangen til Haven.

XVII og XVIII.

En ny Ege-Slotsbro paa 8 Fag med behørigt Underværk, Bænke, Bjælker, Løsholter og Dokker, malet med rød Oliefarve samt 6 Fag Ege-Bolværk for Enden. Et gl. Locum.

XIX. Slotshaven.

Slotshavens Plankeværk bestaaende af 90 Fag, deraf 49 Fag til Øster og Vester, 36 Fag til Sønder og Nord og Resten inde i Haven. I Haven er en forfalden Fontaine af Træ. For Haven er en dobbelt Port og to enkelte Døre.

XX.

Bolvværket fra Staldgaarden til Slotsmøllen er 36 Fag, samt en gammel Bro over Vandet paa 1 Fag. Et lavt Bolværk fra Møllebroen til Enden af Slotshaven 110 Alen.

XXI. Staldgaarden.

Den er grundmuret i 3 Længder mod Sønder, Øster og Nør. Den søndre Fløj er indvendig 180 Alen lang og 21½ Alen bred. I Muren 2 enkelte Døre og 1 dobbelt til Gartnerhaven, ligeledes i Muren 15 Vinduer, 8 Fag Huller, og i samme Fløj Indkørsel med en dobbelt Port.

Den sydøstre Fløj indvendig 75 Alen lang, paa samme sidder 2 enkelte Døre samt i Muren 4 Vinduer, 2 Laager paa Taget. I samme Fløj en Port og 2 Døre, en ved hver Side udvendig i Muren, 13 smaa Laager istedenfor Vinduer, 8 Laager paa Taget

Den nordlige Fløj 16½ Alen bred i vestre Ende, 180 Alen lang, 8 smaa Taghuller med Laager samt i Muren 17 Trælaager istedenfor Vinduer. Paa samme Side en dobbelt Port med Hængsler. Paa samme Fløj ind i Staldgaarden 7 Taghuller med Laager, samt i Muren 14 smaa Vinduer og 3 enkelte Døre samt 2 dobbelte.

Saaledes rigtig forfattet.

Datum ut supra.

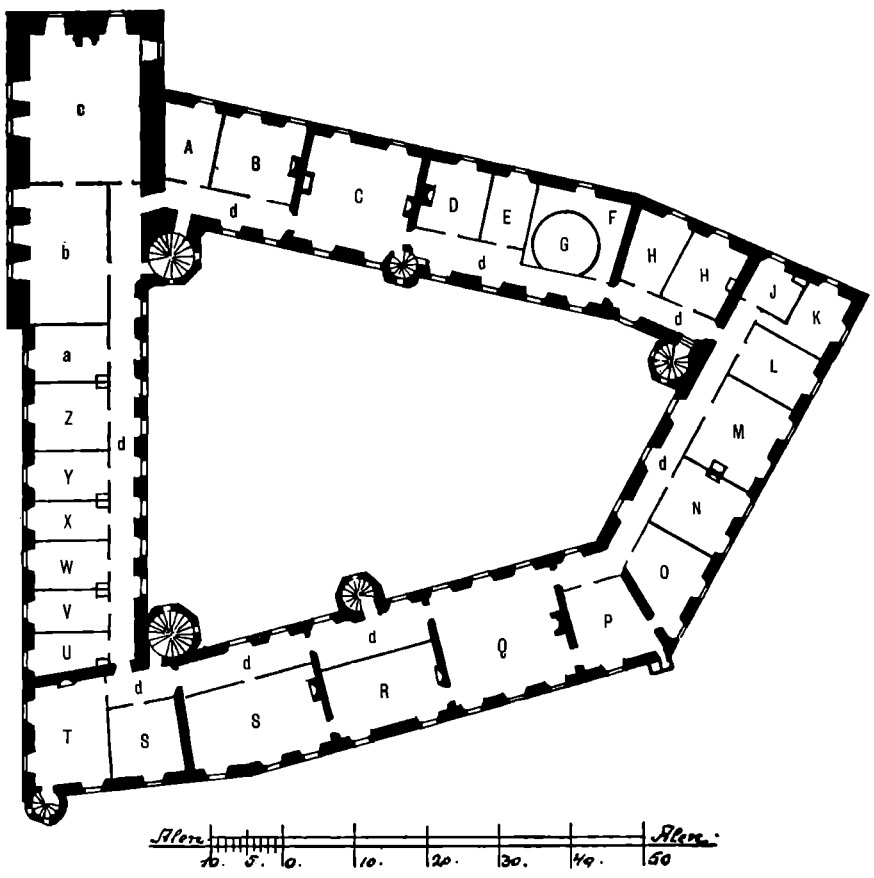
Hertz. (L. S.)

Paaby, adjungeret By- og Raadstueskriver. (L. S.)

Planer over Slottets 4 Etager.

Tegnede af C. Bruhn og daterede 5. juli 1740.

(Originalerne opbevares i Nationalmuseet).

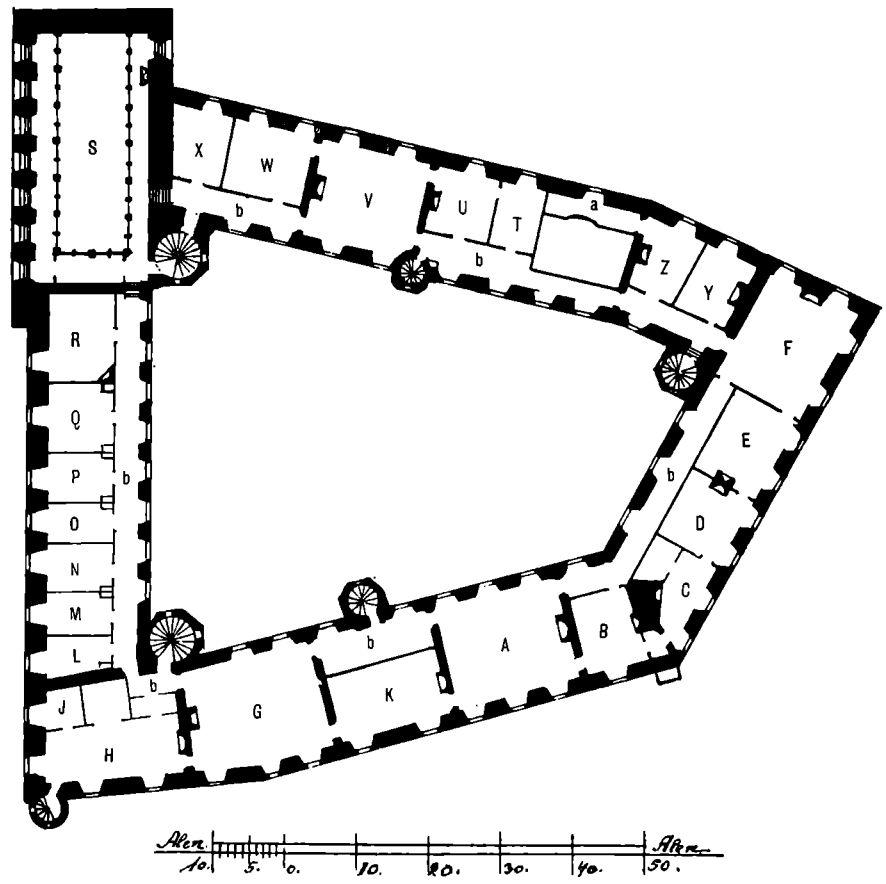

3. ETAGE.

A. Kammerpagernes og Kammertjenernes Folk.
B. Dronningens Livskrædder.
C. Kammerjomfruernes Spisestue.
D. Kronprinsens Fyrbøder.
E. Dronningens Kammerlakaj.
F. Dronningens Stuepiger og Jomfrupiger.
G. Køkkenskorstenen.
H. Kammerjomfruerne.
I. Markgrevens Kavallerer.
K. Dronningens Gemakspiger.
L. En Kammerjomfru.
M. Frøkenkammer.
N. Kammerpage von Møsting.
O. Kongens Kammertøj.
P. Et Kammer med Gennemgang til Commodeté („Hemmeligheden").
Q. *Rosen.*
R. Frøken-Jomfrukammer.
S. Kronprinsens Kammertjener.
T. Kammertjenerens Spisestue.
U. Kammerjunker Ahlefeld.
V. Kammerjunker Reventlov.
W. Kammerjunker Kleist.
X. Kammerjunker Moltke.
Y. Doktor Carl.
Z. Professor Scheut.
a. Hofjunker Bæhr.
b. Slotsforvalterens Møbelkammer.
c. Oldfruens Møbelkammer.
d. Gange.

Forandringer ved Kongens Tilbagekomst fra Holsten:

I. Fyrstindens Vaske- og Stuepiger.
M. Hofmester Schlegel.

2. ETAGE.

A. Kongens Forværelse.
B. Gemak.
C. Kabinet.
D. Soveværelse.
E. Dronningens Værelse.
F. Forværelse.
G. Kronprinsens Værelse.
H. Soveværelse.
J. Kabinet.
K. Et Værelse mellem Kongens og Kronprinsens Forværelser.

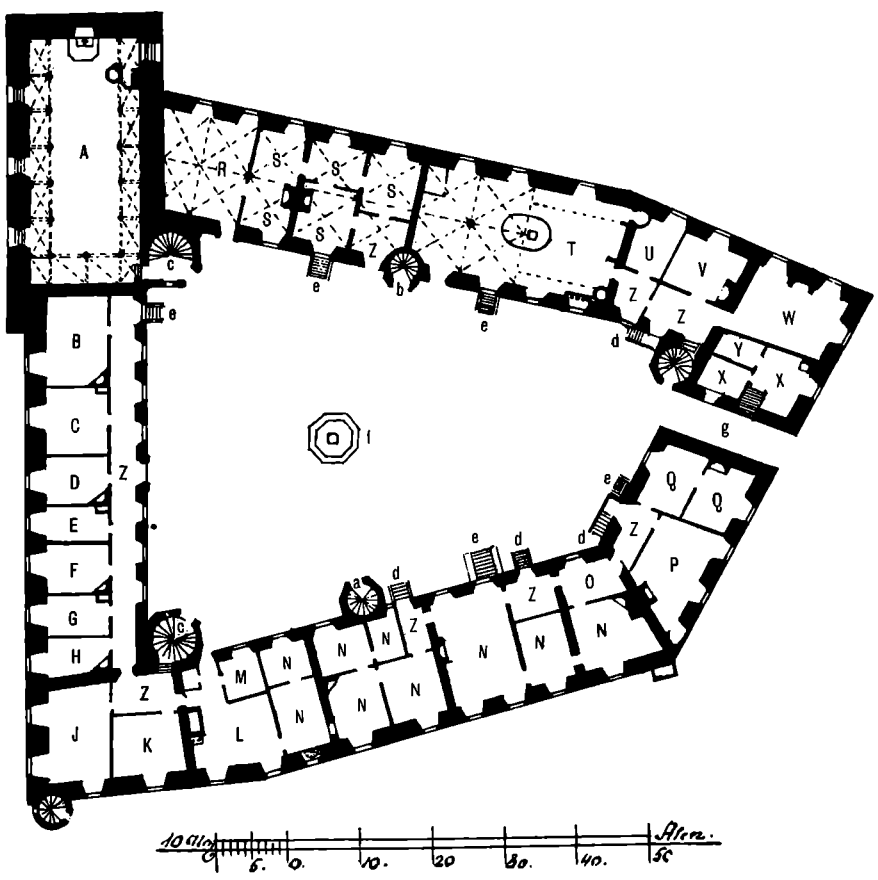
Endvidere beboedes

L. af Hofmester v. Beulwitz.
M. Dronningens Kammertjener Schrøder
N. Kammerjunker v. d. Lühe.
O. Kammerpage Staffeld.
P. Hofmarskal v. Reitzenstein.
Q. Overhofmarskal v. Gram.
R. Overhofmester v. Plessen.
S. Kirken.
T. Markgrevens Soveværelse.
U. Gemak.
V. Forværelse.
W. Hofmarskal Schlegel.
X. Markgrevens Kammertjener.
Y. Kammerfrøken v. Beulvitz.
Z. Frk. Carlowitz.
a. Et Værelse, som Køkkenskorstenen fører igennem.
b. Gange.

Ved Hans Majestæt Kongens Tilbagekomst fra Holsten er der sket følgende Forandring i Gemakkernes Fordeling:

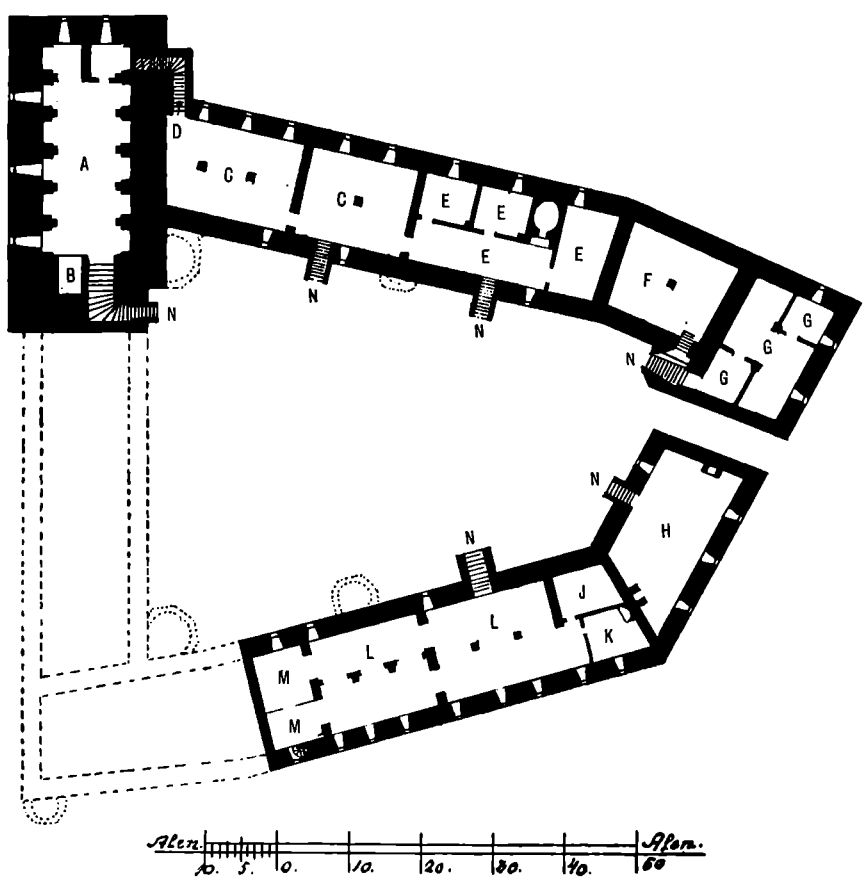
T., U., V. } Hendes Naade Fyrstinden af Østfrislands Værelser.

W. Frk. Beulwitz.
X. Hds. Naades Kammerjomfruer.

STUEETAGE.

A. Kirken.
B. Dronningens Vaskepiger.
C. Til Taffellinned.
D. Dronningens lille Køkken.
E. Hofskriveren.
F. Taffeldækkeriet.
G. Sølvkammeret.
H. Konditoren.
I. Dronningens Kammertjener Buttscher.
K. Overhofmarskallens Tjener.
L. Amtmandens Køkken.
M. Spisekammer.
N. Værelser, der beboes og benyttes af Amtmanden og hans Tjenere.
O. Amtmandens Skriver.
P. Borgstue.
Q. Til Amtmandens Fuldmægtig, Skriverstue.
R. Materialhvælving til Slotsforvalterens Inventar.
S. Slotsforvalterens Værelser, ellers kaldet Kancelliet.
T. Det store Hofkøkken.
U. Køkkenmesteren.
V. Mundkokken.
W. Proviantskriveri.
X. Portnerbolig.
Y. Arrestkammer.
Z. Gange og Forstuer.
a. Hovedtrappen, der fører op til de kgl. Værelser og til alle Etager.
b. Klokketaarn.
c. Vindeltrappe til alle Etager.
d. Trapper til nederste Etage.
e. Kældertrapper.
f. Fontæne.
g. Slotsporten.

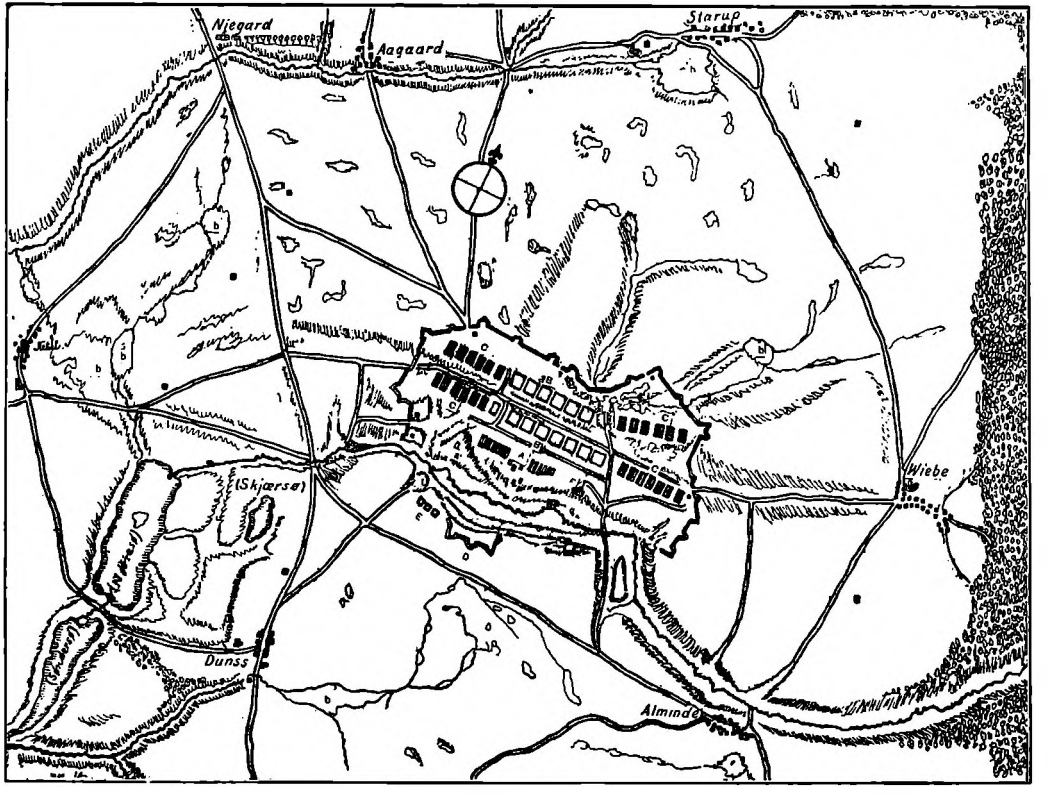
KÆLDERETAGE.

A. Kælder under Kirken. Benyttes nu til Brændekælder.
B. En forhøjet Mur med et indmuret Salttrug.
C. Materialkældere.
D. Trappe til den svenske Kælder.
E. Hofbageriet.
F. Et mørkt Fængsel.
G. Brændekælder.
H. Amtmandens Brændekælder.
I. Mund-Vinkælder.
K. Kammer for Kældersvendene.
L. Hof-Vinkælder.
M. Amtmandens Kælder.
N. Kældertrapper.

og extretenere" ham. Kurprinsen holdt den 9. Oktober samme Aar Bilager i København med Prinsesse Anne Sofie.[18]

Christian V opholdt sig som Kronprins en Tid paa Koldinghus. Han maa have været her med et betydeligt Følge, siden Koldinghus' Ladegaards Hø- og Kornavling ikke var tilstrækkelig til Staldfornødenhed. Han fik af den Grund i 1668 Bevilling til, at Gaarden „Fovslet" i Ødis Sogn en Tid lagdes under Koldinghus Amt, for at han kunde bruge dens Avling til Koldinghus.[19] Samme Aar hedder det, at Prinsen agter at oprette og paany indgærde Dyrehaven, og Bønderne fik Befaling til at møde, naar de tilsagdes, for at gøre Indhegningen i Stand. Det lader til, at Kronprinsen har været her hver Sommer, men Besøgene var ikke ret lange. Jens Bircherod fortæller i sin Dagbog under 18. Juni 1669, at denne Dag om Aftenen saa han Prins Christian tillige med sin Gemalinde ankomme til Odense fra København. Den følgende Dag tog de til Jylland. Den 1. Juli kom begge igen fra *Koldinghus.*[20] Som Konge vedblev Christian V at være en hyppig Gæst paa Slottet. Han lod 1674 indrette en befæstet Lejr Vest for Almind. Lejren laa Nord for Almind Aa, paa „Viuf Hede". Den synes at have været omgivet af Skanser. Men ogsaa sønden for Aaen var der Skanser, og skøndt Ploven nu gaar over dem, ses de dog meget tydeligt i Terrænet. De er omtalte i Vejle Amts Aarbøger 1895 Side 157 og 1908 Side 172, og da Lejren i Datidens Historie spiller den allerstørste Rolle, bringer vi her en formindsket Gengivelse efter Kortet i „Fr. V.s Atlas" (Det kgl. Bibl.). Øvelserne ved Almind vakte stor Opsigt, og i Udlandets Arkiver ligger der Beretninger om, hvad der foregik i Lejren, et Bevis for, at man i Udlandet gennem Gesandter med spændt Interesse fulgte, hvad Kongen havde i Sinde og hvad der stod bag denne Generalprøve. Her er et Udtog af en hollandsk Beretning fra 1674:

„Kolding, 12. Juni. I Gaar fandt en stor Manøvre Sted med den over 14,000 Mand stærke Hær, som her ligger i Lejr. Kongen ledede det hele . . og gjorde alt, hvad en stor General skulde have kunnet gøre. Da Fægtningen mellem begge Afdelinger begyndte, var han bestandig i Midten, saaledes at han har redet 15 Heste trætte og selv var bedækket af Sved og Støv. Det varede fra Kl. 6 om Morgenen til Kl. 3 om Eftermiddagen. Det lader ikke til, at Kongen har politiske Hensigter med denne Troppesamling, men at han som en ung og martialsk Herre har sin Lyst i at exercere og

Samtidigt haandtegnet Kort over Lejren ved Almind 1674.
(Fr. V.s Atlas i Det kgl. Bibl.)

Kortets Navne er gengivne i en fortysket Form, saaledes „Wiebe" for Viuf og „Niegard" for Nygaard. Selve den befæstede Lejr ses midt paa Kortet paa „Viuf Hede" Nord for Aaen. *A* er Kongens Hovedkvarter, *B* Infanteriet, *C* Kavalleriet. *D* er en Hovedskanse Syd for Aaen, som Kongen ofte lod storme. *E* Hovedvagt til Hest. *F* Artilleri. I Lejrens vestlige Del er ved *a* Profossens Plads, afmærket ved en Galge. Det angives, at Egnen mellem Viuf og Nygaard Slot er en stor Hede, fuld af Sumpe og Moradser. Nogle Enge og Moradser betegnes ved *b*.

Ved Øvelser opstilledes Armeen i en Linie mellem Dons Mølle og Almind.

manøvrere med disse Folk og derpaa vil lade dem gaa i Kvarter igen. Den engelske og franske Gesandt kom ogsaa til Lejren."

„Kolding, 16. og 20. Juni. Kongen øver hver Dag sine Tropper og lader Forskansninger opkaste med Grave og Udenværker. Udenfor Kolding er foruden de 5 Fregatter og en Gallej endnu kommen 6 andre Krigsskibe. Desuden skal 4 andre gaa til Elben og to Fregatter er gaaede til Norge for derfra at hente 1000 Matroser. Det forsikres fra paalidelig Kilde, at Terlon (den franske Gesandt) i sin Konges Navn har tilbudt Kongen af Danmark Subsidier af 600,000 Rigsdaler, hvis han vilde tage Frankrigs Parti eller i det mindste sidde stille."

„Kolding, 27. Juni. Kongen har i Lejren udnævnt 8 Riddere af Danebrog, 4 Landmilitære, en Sømilitær og 3 af de nye Grever." [21]

Kongen var dette Aar kommen til Kolding 10. Maj (gl. Tid), og Bircherod siger, at Exersitsen ved Almind varede daglig i 5 Uger.[22] I al denne Tid var der stor Tilstrømning til Byen, dels af Nysgerrige, dels af Embedsmænd, der kom i Forretninger[23]. Og naar den store Hærstyrke med „klingende Spil, Sak og Pak, tændte Lunter og Kugler i Munden" drog op, har det ogsaa nok været et Syn, der var værd at se. Ogsaa Borgerskabet i Kolding blev draget med ind i det militære Skuespil og maatte møde op ved Mønstringen. Det var ifølge Kæmnerregnskabet endog *saa* daarligt forberedt, at man maatte laane en Tromme i Daldover og en Mand i Fredericia, for at der kunde blive trommet for Borgerskabet. Der leveredes fra Kolding Mad- og Drikkevarer i Mængde ved Lejren.* Lejren ved Almind og de store Manøvrer blev en Forøvelse for den paafølgende skaanske Krig. Men ogsaa efter denne Krig er Lejren ved Almind benyttet som Mønsterplads. Nogle Aar senere synes Øvelserne derimod at være holdt nærmere ved Kolding (se det med nærværende Bog fulgte Militærkort over Egnen fra 1708). Et Aar, da der havde været stærkt Røre paa Koldinghus, er 1681. Man faar af Jens Bircherods Dagbøger rigtig Indtryk af, med hvilken Interesse Begivenhederne i Kolding følges. Under 1. Juli og 11. Juli det nævnte Aar beretter Forfatteren først, at Conrad Greve af Reventlov paa Koldinghus er bleven regaleret med Elefantordenen, og at Geheimeraad, Generalkrigskommissarius Henrik v. Støcken er død i Kolding. Under 12. Juli fortæller han, at Dronningens Broder, Landgreve Carl af Hessen

* Forud for hver Lejrsamling blev der i Kolding ved Trommeslag givet Borgerskabet Tilhold om at forsyne den forestaaende Lejr med Øl og Brændevin.

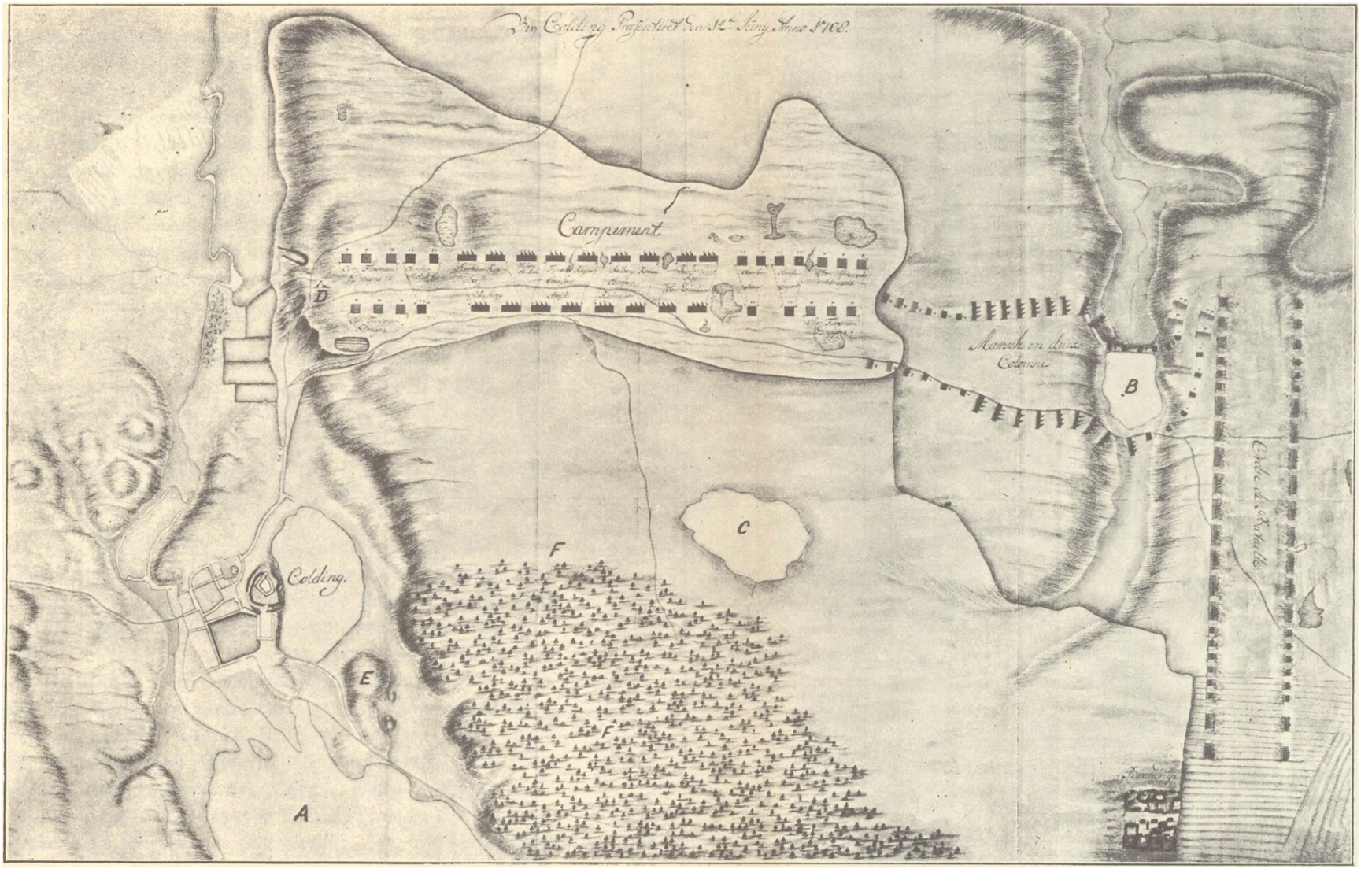
Kassel med Gemalinde er ankomne til Kolding, „og lod de sig næste 3 Ugers Tid sammesteds opholde og blev imidlertid af Kongen og Dronningen med allehaande behagelige *Divertissements* dagligen forlystede". Endelig hedder det i Dagbogen under 23. Juli: „Min Morbroder, Landsdommer Otto Risbrigh, som nyligen var hjemkommen fra Kolding, hvor han hos kgl. Majestæt havde opvartet, fortalte os adskillige *Particularia* om Hoffets lystige *Recreationer* sammesteds. Ellers sagde han, at den Visit, som Landgreven af Hessen Kassel i disse Dage hos Kongen paa Koldinghus aflagde, skulde efter nogles Gisning paa et særdeles *Dessein* og vigtig *Conferents* være anset, hvortil de dog intet siden videre kunde fornemme". Atter 1683 er der stor Troppemønstring ved Kolding, og Koldinghus er derfor Centrum for Rygter. Biskop Erik Grave i Aarhus skriver i et Brev til Birche-rods Fader: „Dersom min højtærede Svoger kan spørge noget Nyt hos sig fra denne Mønstring ved Kolding om *Gallis* eller *Lunæburgensis,* item hvad Tilstand, man kunde formode, Krig eller Fred, beder jeg gerne, han vilde lade mig vide noget derom ved sin Skrivelse".[24] Det vilde føre for vidt at nævne alle de Aar, baade under Chr. V og Frederik IV, da der afholdtes store Troppeøvelser ved Kolding, og da Koldinghus derved blev Residens. Men ogsaa ved andre Lejligheder var der store Festligheder paa Slottet, saaledes et stort Bryllup 12. Juli 1692, da Datter af *H. F. Levetzau* til Oxholm, Emerentia (f. 22. Juli 1669) blev gift med Hofmarskal *Johan Otto Raben*, en Forbindelse, hvoraf den Raben-Levetzauske Slægt udsprang.

Ovenfor er det omtalt, at der under kongelige Besøg undertiden maatte laanes Sengetøj, Dækketøj etc. i By og Egn. Ogsaa Møble-mentet paa Slottet var mangelfuldt. I 1701 maatte der saaledes i Byen laanes en Mængde Stole. Det hedder i Kæmnerregnskabet, at Byens to Kæmnere i 4 Dage fra Morgen til Aften maatte laane Stole til kgl. Majestæts og Hofetatens Fornødenhed, og efter Hoffets Afrejse maatte de i to Dage opsøge enhvers Stole i Gemakkerne. De to Kæmnere forlanger derfor — ganske rimeligt — lidt for deres Ulejlighed foruden Godtgørelse for Vognlejen til og fra Slottet.

— —

I April Maaned 1711 udbrød der Pest i København. Sygdommen greb voldsomt om sig,* og alle, der kunde, flygtede fra Byen. Kongen

* Pesten varede til sidst i Oktober og bortrev 22,000 Mennesker. Folk i Kolding og Omegn — og vel hele Landet over — satte sig selv i maanedlig Skat til Afhjælpning af Nøden i Hovedstaden. Listen findes Side 81 i Kirkens gamle Kopibog i Kolding Raadhusarkiv.

Koldings nærmeste Omegn 1708.

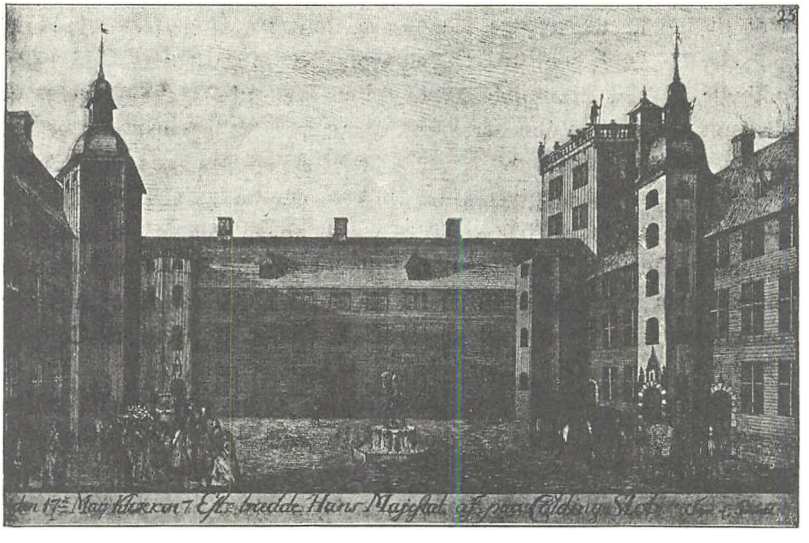
Kortet, der findes i „Fr. V.s Atlas“ i det kgl. Bibliotek, er optaget i Anledning af en militær Øvelse nordfor Byen. *Vest* vender *opad*. Lejrpladsen („Campement“) er indrettet paa Marken ved „Galgebjerge“, der har sit Navn efter Galgen. Denne ses lige ovenfor Bogstav D. Troppeafdelingerne er marcheret uden om Bramdrup Dam (B) og opstillede i Slagorden nordfor Dammen. A = Kolding Fjord. C = en nu forsvunden Dam i „Kolding Komark“. E = Stedet, hvor Slottets ældste Ladegaard („Forværket“) laa. F = Dyrehaven. Nederst til Højre ses Bramdrup By.

rejste til Koldinghus, Enkedronning Charlotte Amalie rejste til Oldenborg, Kollegiets høje Embedsmænd til Jægersborg, Flaaden stak i Søen, og de „gevorbne" Regimenter afgik til Holsten. Det var ved Midsommerstid, at Kongen ankom til Koldinghus. Under Opholdet her afholdt Frederik IV flere Fester, deriblandt den meget omtalte „Carussel" (Ringridning) og Maskerade, hvor Kongen forelskede sig i den unge Komtesse Anna Sofie Reventlov, som han Aaret efter, 26. Juni, bortførte fra Clausholm. Som bekendt blev han straks efter viet til hende til venstre Haand, og hun fik Titelen Fyrstinde af Slesvig, en Titel, som hun Dagen efter Dronning Louises Død 1721 ombyttede med Dronningenavnet. Paa Frederiksberg Slot findes et Loftsmaleri, som længe har været antaget for en Fremstilling af hin meget omtalte Maskerade. Billedet viser en Mængde maskerede Personer i en Sal omgivet af en Balkon, der bæres af Søjler. Naar Slotskirken undtages, har der ikke været nogen saadan Sal paa Koldinghus. Det viser sig ogsaa, at Billedet absolut ikke kan forestille Maskeraden paa Koldinghus,[25] thi da det i 1858 var taget ned fra Loftet, saa man, at det var signeret „B. Coffer (ɔ: Benedict Coiffre) *1704*."

Frederik IV.s sidste Besøg paa Slottet skete under hans sidste Rejse, Turen til Holsten i Avgust 1730. Saavel paa Henrejsen som paa Hjemrejsen var han kun Natten over paa Slottet. Det skal have været stor Ynk at se ham, da han paa Hjemrejsen blev baaret op og ned til Vognen, thi han kunde næsten ikke gaa. Kongen naaede ikke videre end til Odense. Her indhentede Døden ham.

Christian VI.s Besøg paa Slottet synes at have været indskrænket til Ophold paa Gennemrejser, f. Ex. hvert Aar, naar han rejste til Holsten for at inspicere Tropperne. Paa en saadan Rejse 1734 var Præsten Nikolaj Brorson, den Gang i Bedsted, tilsagt til at prædike til Aftensang paa Slottet over Texten 1. Joh. 5. Præsten talte om „Jesu aandelige Krigsmænds Sejervinding", en lille Hentydning til Kongen og hans Ærinde, og det hedder, at Prædikenen var til Majestætens „særdeles Fornøjelse". Præsten fik Ordre til ved Kongens Tilbagerejse at levere et Udtog og en Kopi af Prædikenen[26]. Stor Stads har der været paa Koldinghus i 1749, da Frederik V foretog den berømte Rejse rundt i sine Provinser. Den unge Kaptajnløjtnant *P. I. Grønvold*, der var i Kongens Følge, har i tre Kobberstik skildret dette Besøg. Det første Billede viser „Situationen $^1/_4$ Mil udenfor Kolding", formodentlig paa Snoghøjvejen, hvor der dog næppe har været *saa* kollossale Bjerge, skøndt den gamle Landevej var mere bakket

end den nuværende. Det andet Billede viser Optogets Ankomst til Slottet. Vognene „Fyn", „Jylland" og „Slesvig" er undervejs op til Staldgaarden. (Dette Billede er af Kobberstikkerinden Alexia v. Lode benyttet som Fortegning til Stikket af Slottet set Nord fra i „Danske Atlas", men der er forandret lidt i Forgrunden, og Kæmpetaarnet har ved en Fejltagelse kun faaet 4 Rækker Vinduer over Kirken i Stedet for 5). Det tredie af Grønvolds Kobberstik viser Kongefølget inde i

Slotsgaarden. (Ogsaa dette Stik er benyttet som Fortegning, baade i Danske Atlas og i Fyhns Efterretninger). Vi gengiver her dette sidste Stik. — Det er sikkert paa denne Rejse, at Frederik V udtalte Glæde over sine egne Bønders gode Heste. I andre Egne havde han haft lutter Herregaardsheste til Forspand, og de har vel set mere forslæbte ud end „Kongens Bønders". (Jyske Saml. I R. 2. 256).

— — —

Fra Aaret 1740 findes der fuldstændige Grundplaner over Koldinghus' 4 Etager (3 Etager og Kælderen). Grundplanerne er signerede „Colding d. 5. Julii 1740. C. Bruhn".* Planerne er ikke ganske nøjagtige, men dog hvad Værelsernes Beliggenhed angaar tilstrækkeligt oplysende. Vi lader dem derfor ledsagde denne Fremstilling. Andre Grundplaner findes i Rigsarkivet (Læsesalen). De

* C. Bruhn var da Gartner ved Koldinghus og blev Husfoged paa Skanderborg.

synes at være fra 1742 og er noget forskellige fra de Bruhnske. Atter andre Planer findes i Thuras Vitruvius (gengivne af Fyhn), men her mangler der Oplysning om Værelsernes Benyttelse.

I Frederik IV.s Tid var der kommen en Mængde nyt Inventar til Slottet, som vi har set dog langtfra tilstrækkeligt. Der er Inventarielister fra 1725[37] og ligeledes[38] fra 1747 og følgende Aar. Førstnævnte Inventarieliste beskriver Værelse for Værelse, og det viser sig, at der nu har været langt elegantere paa den gamle Kongeborg, end de ældre Lister bærer Vidnesbyrd om. De fleste Herskabsværelser er nu panelede. Hist og her er de betrukne med „forgyldt Læder", andre Steder med „ulden Tapetzeri" eller stribet „Tirlumtei". Stolene var enten „forgyldte Læderstole" eller „Ryslæderstole", og der nævnes et Utal af „Skak-Sengesteder", Himmelsenge og „Stabel-Senge"*. I Modsætning til i det 16. Aarhundrede, da der kun synes at have været et eneste (Staal-) Spejl paa Slottet, er der nu et „engelsk Spejl" i næsten hvert Værelse, de fleste i brune eller sorte Rammer, men enkelte i fine Glasrammer.

Den fuldstændigste Beskrivelse af hele Slottet, der haves fra det 18. Aarhundrede, er dateret 7. Avgust 1770. Denne Beskrivelse er her aftrykt bag paa de Bruhnske Grundplaner fra 1740.

Slottets Omgivelser i det 18. Aarhundrede.

Den store Avktion.

I det 17. Aarhundrede synes Koldinghus Ladegaard den meste Tid at være bortforpagtet til Lensmændene eller Amtmændene, men, uvist af hvilken Grund, der skete en Forandring i det 18. Aarhundrede. Amtmand Woydas Forpagtning af Ladegaarden udløb 1. Maj 1705; da han androg om at faa den fornyet og at faa Retten til Fiskeriet, begge Dele uden Afgift, paategnede Kongen Ansøgningen et „Silentium!" („Ti stille"). Woyda blev Etatsraad — det havde han ogsaa udbedt sig — og fik Fiskeriet i enkelte Damme, men Ladegaarden, Haven og største Delen af Fiskeriet bortforpagtedes paa 3 Aar til en Laurits Lauritsen. Forpagtningsafgiften var ialt 250

* Der nævnes 1725 et „gammel stoer Stabel Sengested, som har standen i Sofve-Cammeret med gl. guul Silcke-Damasch med Himmel Decke og Gardiner og 4 Tipper ovenpaa". Monstro det skulde være den af talrige Forfattere omtalte Christian III.s Dødsseng med det vævede Stykke, forestillende Dronning Margrete til Hest?

Rdl. Derefter forpagtede *Kolding Borgere* Ladegaard, Ørtefiskeri og Have fra 1708[29]. Forpagtningskontrakten, der lød paa tre Aar ad Gangen, blev gentagne Gange fornyet. I Kontrakten, der er underskrevet af Rasmus Nielsen Beck, Mikkel Danielsen og Medinteresserede paa egne og samtlige Kolding Borgeres og Indvaaneres Vegne, hedder det bl. a.: „Forpagterne og samtlige Indvaanere maa nyde og bruge forskrevne Ladegaard eller Staldgaards Huse samt al den tilliggende Jord, Ager, Eng og Ørtefangst, dog paa egen Bekostning og uden Hjælp af de dertil liggende Bønder. De skal selv lade alt Hoveriet forrette og Jorden med vedbørlig Gødske dyrke og drive . . . ej til nogen Upligt, saa at Jorden ej med nogen ubekvem Sæd bliver udslæbt og Markerne efter den der i Egnen brugelige Maade til rette Tide at nyde deres tilbørlige Hvile." — Hans kgl. Majestæts Taffel skal, naar Kongen er i Kolding, i nogle Dage uden Betaling forsynes med fornøden Frugt af Haven. Den aarlige Forpagtningsafgift er 300 Rigsdaler til hver 1. Okt. „Skulde ellers nogen ulykkelig Ildebrand, det Gud dog naadelig afvende, paakomme Ladegaardsbygningerne udi fornævnte Forpagtningsaaringer formedelst Forpagternes egen eller Folkenes Forsømmelse eller Skødesløshed, da skal Forpagterne og Medinteressenter efter deres udgivne Kavtion . . . selv dertil indestaa og svare."

Det maa antages, at de gamle Ladegaardsbygninger allerede paa dette Tidspunkt er forsvundne, maaske paa et eller to Huse nær, og Staldgaarden er da traadt i deres Sted. Denne Forpagtning af Ladegaarden varede, til Rytterne tog Staldgaarden i Besiddelse 1718, og Ladegaardens Marker udlagdes nu til Græsning.

Den store Slotshave blev efter Forslag af Hofbygmester *de Thura* i 1748 solgt til Kammerherre og Oberst Schenck v. Winterstedt for 474 Rigsdaler. Et lille Stykke Havejord langs Staldgaarden, 30 Alen bredt, undtoges dog fra Salget. Slotshaven skiftede senere Ejer gentagne Gange. I Midten af det 19. Aarhundrede ejedes den af Kaptajn Høffding. Der blev lagt en Gade igennem Haven („Høffdingsgade", nu en Del af Jærnbanegade), og i 1861 forsynedes Gaden med Brolægning. Gaden fik dog først i 1876 større Betydning, idet Købmand P. Brandorffs Gaard paa Torvet blev nedrevet og Gaden — efter mange og lange Forhandlinger — ført igennem.

Men tilbage til Ladegaarden og dens Jorder. Alt det kongelige Jordegods i Koldingegnen, Ryttergodset, blev bortsolgt i Aaret 1765 ved en stor Avktion, der afholdtes 30. Maj — 4. Juni. Ved denne

store Avktion (se forøvrigt Vejle Amts Aarbøger 1907, S. 84 ff) solgtes ogsaa Ladegaardsjorderne. Om Avktionen skriver Borgmester *Junghans*[30] 8. Dec. 1766: „Af Koldinghus' Ladegaards Hartkorn, som Hans Majestæt sidst afvigte Aar ved offentlig Avktion allernaadigst lod bortsælge, bekom Kolding By alene til almindelig Brug og Nytte den saakaldede „*Overmark*", som støder til Byens Komark, for 5050 Rigsdaler, anslaget til Hartkorn 19 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., hvoraf aarlig skal svares Skatter og Skattekorn samt 4 Rigsdaler i Refusion til Sognepræsten i Kolding, item 4 pCt. aarlig Rente, saavel af den halve Købesumma, Hans Majestæt bestandig lader staa i forbemeldte Mark, som af det Laan, Byen haver gjort for den anden halve Summa (Laanet stiftedes hos Helts og Pelts Legat). . . Jeg har i trende Memorialer til Kongen og Kammeret forestillet dette, at Marken er anslaget til for højt Hartkorn, over 9 Tønder for meget, og følgelig købt 2000 Rigsdaler for dyr, da Byen *maatte* have den, i hvad den end skulde kostet, bedet om Moderation i Hartkornet eller Afslag i Købesummen, men Resolutionerne har ingen Gang været favourable . . . De andre Lykker og Enghaver bekom Oberst *de Falsen,* der bruger samme til Korn og Græs. *Jørgenskovlykke* fik Købmand *Selio Frick* og bruges til Korn og Græs, *Kloster-Engmajen* fik Apotheker Eilschou, bruges til Høavling, *Bødelmajen* fik Madame *Hee*, bruges til Hø, *Trindholm* fik *Christen Erichsen* af Seest og ligeledes bruges til Hø. Dette er den Oplysning, jeg herom véd at give."

Dyrehaven med Skovfogedhuset og noget Bøndergods blev solgt for 10,470 Rdl. til en Kammerraad *Richter* af Fredericia, der straks som en Ugærningsmand faldt over Skovbestanden for snarest at faa den gjort i Penge. Han lod straks fælde 370 Ege og Bøge, ialt 1200 Favne Træ. Kammerraaden havde bl. a. ogsaa paa Avktionen købt Gamst By. For at faa Beboerne i Gamst til at købe sig selv, gjaldt det først og fremmest at bebyrde dem, saa de blev tvungne til at købe Gaardene fri. F. Eks. lod han Beboerne, endog Skærtorsdag og Langfredag, køre Favnetræ fra Dyrehaven til Stranden, tog deres Sønner til Soldater ved en Foged, der hed Fugl, og truede Bønderne med, at hvis de ikke købte sig selv, vilde han sælge deres Gaarde til andre, som selv vilde bebo dem. Endelig slap de dog ud af denne Plageaands Kløer.[31] I Dyrehaven blev der opbygget en Gaard, der først fik Navnet „Cathrineberg" og derefter „Dyrehavegaard".

Ved Godssalget gik ogsaa *Slotsmøllen* over i privat Eje. Den solgtes til Nikolaj H. Jørgensen med „Dam og Damsbaand". Dette vil dog ikke sige, at Mølleren fik Ejendomsret over Søen, tværtimod hedder det i Konditionerne, at Søen forbliver Kongens Ejendom. Ved en Overenskomst af 17. Jan. 1802 paatog Mølleren sig at istandsætte og vedligeholde Dæmningen øst for Søen og Møllebroen — Forpligtelsen er nu afløst — mod 1) en Pengesum en Gang for alle, 2) Retten til Rørskæret i Søen og 3) „at han og følgende Ejere, forsaavidt ingen andens lovlige Ret derved krænkes, maa holde en Baad og bruge Fiskeri i Slotssøen, saa længe ingen kongelige eller fyrstelige Herskaber beboer Slottet, eller Kongen paa anden Maade finder for godt at disponere over Søen, dog med Vilkaar, a) at det bliver vedkommende uforment til behørig Bredde at istandsætte Vejen nordfor Søen og b) at Møllens Ejer ved kgl. Herskabers Gennemrejse er forpligtet til at udlaane sin Baad og Fiskeredskaber, dersom Fiskeri i Søen ved saadan Lejlighed skulde forlanges."

Slottet 1801—1807.

Aarene gik deres Gang, uden at store Begivenheder greb ind i Slottets Skæbne. Oppe fra Kæmpetaarnets Top — Taarnet var dækket af flere mindre, svagt skraanende Tage — vajede i al Fredelighed Oldfruens Sengetøj, der var hængt til Udluftning, og af og til tog hendes Piger et lille Hvil deroppe, lyttende til den gamle blinde Violinspiller, der var en hyppig Gæst, og som havde sat sin Hat ved Siden af sig, for at Pigerne kunde lægge Skillinger deri. Nu og da hørtes en Fodgænger fra et Sted hinsides Søen „Ekkostedet", prøve Ekkoet fra Slottet, der ragede op paa den nøgne Bakke. Ekkoet kunde gentage Femstavelsesord. I Regelen prøvedes med Ordet „Kon-stan-ti-no-pel", og tro gav Slottets Mure det lange Ord tilbage.

Slaget paa Rheden 1801, 2. April, havde bragt en national Vækkelse og et friskt Pust ogsaa til Kolding. I Anledning af Sejren afholdtes en Fest med Bal paa Koldinghus. Derefter blev det atter stille deroppe. Saa kom Aaret 1807. Vi skal her kun nævne, hvad der angaar denne Egn. Kongens Flugt fra København til Kolding blev besluttet Kl. 12 Natten til 11. Avgust. Ligeledes blev det bestemt, at Departementscheferne tilligemed en eller flere Sekretærer skulde rejse til Kolding. Kongen og Kronprinsen forlod Hovedstaden alle-

rede den 11. Avgust om Morgenen. Den 13. om Morgenen kom de til Nyborg. Overrejsen over Bæltet var ikke uden Spænding, thi den Smakke, de gik over med, blev anholdt af Englænderne, der blokerede Bæltet. Christian VII var puttet ned i Rummet, hvor han skal have været meget utaalmodig. Kronprinsen laa i Kahytten indsvøbt i en Kappe. Englænderne kigede derned, men saa ham ikke, og de gik igen fra Borde. Den 15. Avgust fortsattes fra Odense. Kongen rejste — siger Historikeren Laurids Engelstofts Dagbog[82] — med en ussel Befordring, 6 daarlige Heste, som næppe kunde trække ham. Departementerne fulgte efter. Ankomsten til Kolding skete Lørdag Aften 15. Avgust. Man havde faaet nogle Værelser paa Slottet sat lidt i Stand til ham. Da Hertugen af Avgustenborg — han var rejst fra København kort efter Kongen og førte de vigtigste af Rigsklenodierne med sig — ankom om Søndagen, var der slet ikke tænkt paa ham, saa Slotsforvalteren maatte indrømme ham sine Værelser. Engelstoft siger: „Slottet er meget forfaldent, men dog næsten uforgængelig solidt. Man paastaar, at Tømmeret i Loftet kunde afgive de bedste Skibsknæer til Orlogsskibe. Staldgaarden at reparere er alene anslaaet til 15,000 Rdl. Der anvendes ellers aarlig et Par 1000 Rdl. paa Slottets Vedligeholdelse, men det er aldrig kendt." Paa Slottet blev der i Hast indrettet Kontorer for Kancellierne og andre Kollegier. Et Jægerkorps, som var i Byen, gjorde Vagt paa Slottet. Efter en kongelig Resolution af 15. Avgust henvistes alle officielle og Kollegialbreve og Pakker til Kolding.

For de mange Gæster maatte Kolding By gøre et meget tarveligt Indtryk: „De fire Departementschefer Kaas, Møsting, Moltke og Sehested er i Dag rejste til Christiansfelt, ventelig for at fornøje sig. Under nærværende Indkvartering i Kolding hentes de allerfleste Fornødenheder, f. Eks. Smør, Sukker, The, Øl o. s. v. fra Christiansfelt".

Da Arveprinsesserne kom hertil fra Øerne, maatte de rejse videre, da der ingen Plads var til dem paa Slottet.

Det er ikke Lovord, L. Engelstoft lader regne over Kolding: „Jeg har her i Byen forgæves søgt at faa et Exemplar af Pontoppidans Atlas („Danske Atlas"). Det var altfor stor Rigdom at vente her". Eller han var i Sognekirken, der ikke var saa styg inden i som uden paa: „Efter Prædikenen blev 4 Tavler ombaarne. Jeg saa ikke en eneste give noget i dem, og de ombares tillige med saadan

Hurtighed, som om Bærerne forudsatte som afgjort, at ingen vilde give noget".

En Gudstjeneste i Slotskirken skildres saaledes: „Kirken er ret smuk i en forældet gotisk Smag, men for nærværende Tid uden Orgel. Kongens Stol er i Fonden lige for Alteret. Paa begge Sider er Galleri. Det ene paa venstre Haand af Kongens Stol var anvist til Kollegierne og Officererne, det andet til Publikum. Kirken var fuld. Præsten, Raaschou, havde til Text Salme 3: „Herre, mine Fjender er mange imod mig" etc. Denne Text udførte han temmelig maadelig uden Tankefylde eller ret logisk Orden . . . Hans Begyndelse var ikke heldig, da han straks anraabte Gud om at opmuntre de bange og trøste de forsagte, som om hele Forsamlingen — hvori en hel Del Militær — havde bestaaet af Bange og Forsagte . . . I Begyndelsen var han noget frygtsom, saa man begyndte at blive bange for, at han skulde gaa fra Prædikenen. Hele Gudstjenesten varede en Time". En Søndag før Gudstjenesten sagde den sindssyge Konge: „Wer kommt heute in der Kirche?" Han svarede sig selv: „Nur der König und seine elende Suite!"

Spaniolerne i Kolding og Slotsbranden.

De fremmede Troppers Ankomst og Indkvartering.

Kong Christian VII.s Ophold paa Koldinghus blev ikke langvarigt. Hen i September kom der Stafetbud med Meddelelse om Københavns Bombardement, og den 11. September fortsatte Kongen Rejsen Syd paa til Rendsborg.

Det ligger udenfor disse Billeders Plan at fremstille, hvorledes Danmark efter Freden i Tilsit 1807 blev tvungen ind i det ulykkelige Forbund med Frankrig. Derom kan der læses saa mange Steder. Nok er det, vi var ligesom vore Forbundsfæller, Spaniolerne, tvungne til at danse med i den napoleonske Kehraus.

Spanierne, ca. 14,000 Mand, under den lærde og snilde Særling Generalløjtnant de la Romana, laa fra Eftersommeren 1807 til Foraaret 1808 i Hamborg og udgjorde Kærnen af den Troppestyrke paa 20—25,000 Mand, der stod under Prinsen af Pontecorvo (den senere Kong Karl Johan af Sverrig).

I Marts 1808 begyndte de franske og spanske Tropper at rykke frem gennem Holsten. Da de første franske Tropper under Tromme-

hvirvler marcherede gennem Rendsborg, blev Christian VII saa forskrækket, at han fik et Nerveslag, der faa Dage efter havde Døden til Følge. Meddelelsen om hans Død bragtes herop af de efter Franskmændene følgende Spanioler, der under Gebærder forklarede Befolkningen: El rey caput (Kongen død). Allerede 8. Marts kom den franske Armés Kommissærer til Kolding og fik i Postgaarden i Søndergade (nu Nr. 5) ny Forspandsheste hos Postmesteren, P. K. Limschou († 1850), hvorefter de fortsatte Rejsen til Snoghøj for at ordne Overfarten der for den efterfølgende Armé. Der blev nu et vældigt Røre i Kolding for at modtage Napoleons Tropper. De eligerede Borgere (M. Olesen, H. B. Bønnelykke, M. P. Lund, Jep Hjelm, L. Slot og N. Clausen) holdt Møde paa Møde. Byens tre Vægtere* satte Morgenstjernerne til Side og stak deres Ben-Vægterpiber ind og løb Ærinder, ogTrommeslager Johan Evald trommede den ene Ordre til Borgerskabet rundt efter den anden. Haandværkerne arbejdede med fuld Kraft for at faa alt i Orden til at modtage Tropperne. Det var beordret, at langs hele Marchruten skulde der om Aftenen sættes Lys i Vinduerne og hænges Lygter ud til Gaden.

I Byens 53 Værtshuse** og Beværtninger blev der af Borgerne drukket mangen „Polak" paa Død og Fordærvelse over Engelskmanden og hans Forbundsfælle Svensken.

Der var givet Ordre til, at der i hver Købstad skulde ansættes en Pladskommandant, der fik en mindre Militærstyrke til Raadighed som Ordenspoliti. Her i Kolding hed Kommandanten v. Suckow, senere Castonier.

Den 12. Marts kom de franske Tropper til Kolding og marcherede over den ny Sønderbro ind i Byen.

Koldingenserne har højligen undret sig ved Synet af dem. De først ankomne Tropper tilhørte Divisionen Dupas, der omfattede baade Fodfolk og Hestfolk, ialt 5,556 Mand med 746 Heste. Der var Kavallerister med grønne, langskødede Kjoler og store Bjørneskindshuer, fra hvis Pul der udgik en nedhængende rød Pose, der endte i en Spids med en gul Dusk. Nogle af Rytterne bar ligesom Infanteristerne Chacoter. Alle de først ankomne Soldater var gamle, skæggede Krigere med martialsk Udseende og smuk Holdning. En stor Del af disse Tropper afgik straks til Fredericia. 28 Holstenskvogne afsendtes med

* Uniformerne var graa Vadmelsfrakker med grønne Ærmer og Opslag.

** Angaaende det store Antal Beværtninger maa det dog bemærkes, at heri er medregnet Købmændenes og Vognmændenes Skænkestuer.

Officerer, og alle Byens lukkede Vogne rekvireredes til Officerernes Brug, baade Hyrekareter og private Vogne. De fleste af disse Vogne ødelagdes ved Troppetransporterne, og figurerer i Erstatningsregnskaberne lige fra Major Rheinlænders Kaleche til Sejer Sørensens Hyrekaret og Købmand Aagaards lukkede Karosse.

De første franske Tropper kommanderedes af Generalmajorerne de Neuf og Gency. Under Opholdet her spiste Gency hos Postmester Limschou med 11 Officerer. Postmesterens Regning ser saaledes ud:

„13. Marts spiste ved General Gencys Taffel 11 Officerer. For hver 4 Mark. Kaffe 2 Rdl. 4 M. 8 Sk. 10 Domestiquer á 2 Mark og Kaffe 1 Mark 8 Sk.

Desuden medtaget paa Rejsen en stor Flæskeskinke, en Kalkun og 4 Pølser"

Samme Dag kørte Raadstuetjeneren til Snoghøj med et Læs Brød og Brændevin.

Paa Slottet havde der i nogle Dage hersket særlig Travlhed, idet man ventede Prinsen af Pontecorvo. Kæmner Christen Lund og Værtshusholderne Kattrup og Laus Lausen havde paataget sig at skaffe alt til Hans Durchlauchtigheds Ophold. Favntræ kløvedes og blev baaret om i Slotsværelserne tillige med Trækul til Optænding. Da man frygtede for, at de aabne Kaminer ikke kunde varme tilstrækkeligt, kørtes der tre Kakkelovne op paa Slottet.

En Mand sendtes ud paa Landet for at købe Fjerkræ og Smør, og der kørtes Vand til Slottets Brug. Der maatte hentes Oksekød fra Kristiansfelt. Prisen var kun 10 Sk. pr. Pund. (For Kuriositets Skyld anføres, at en Snes Æg kostede 24 Sk., en lille Høne 3 Mark, Lammekød 20 Sk. og Kalvekød 16 Sk. pr. Pund, og Fløde fra „Cathrineberg", nu Dyrehavegaard, 10 Sk. pr. Pot.) Hos Købmand Aagaard købtes Glas og andet Service, men han maatte dog sende „en Expresse" til Kristiansfelt (!) efter 18 Par hvide, hornskaftede Gafler og Knive.

Prinsen af Pontecorvo ankom hertil 11. Marts sammen med sin Gemalinde og sin Søn Oscar og blev her til den følgende Dag. Forhaabentlig har de vidst at skønne paa de mange Anstalter, der var gjort, og paa Kogekonen Madam Sallings Mad og „Sylteri" (Syltetøj). Kogekonen fik 5 Rdl. om Dagen, men hun skulde saa selv lønne de mange Folk, der skulde gaa tilhaande i Køkkenet.

Kæmneren havde ogsaa sørget for to „Fruentimmer" til at rede Senge og holde Renlighed paa Slottet samt vaske de franske Officerers Tøj. En Kone vaskede Lagener og Dækketøj.

Jeg skal ikke her opramse hver enkelt Gang, Prinsen af Pontecorvo var her i Byen, men kun nævne, at hans Ophold her i Byen i Aaret 1808 kostede 1391 Rigsdaler 47 Skilling.

Spaniolerne ankom til Kolding midt i Marts Maaned. Havde Franskmændene været ventede med nogen Spænding, saa forslog det dog intet mod den, hvormed Spaniolernes Komme blev imødeset.

Mange nærede Skræk for disse Soldater nede fra Evropas yderste Hjørne, og ikke faa Steder gravede Folk deres Kostbarheder ned i Haven for at sikre dem mod disse, som man antog, halvvilde Skarer. Men det skulde vise sig, at der slet ingen Grund var til at ængste sig. I Spidsen for de første Spanioler red en ægte Don Quixote-Type, den gamle Oberst Delevielleuze, en høj, mager Mand i hvid Uniform af gammelt Snit og med en spids, flad Napoleonshat paa Hovedet. Ved hans Side dinglede et Uhyre af en Kaarde, og han var iført Halvstøvler og blaa Strømper. Hesten, han red paa, var saa lille, at den syntes at løbe mellem Benene paa ham. Efter ham kom Staben og saa Regimentet, alle paa den besynderligste Maade udstafferede mod Kulden og paa ægte spansk Manér uden at bryde sig om soldatermæssig Holdning. De lignede mindst af alt regulære Tropper. Ikke saaledes at forstaa, at hver enkelt af dem ikke saa modig og mandig ud, men sete delingsvis var de langsomme og ubehjælpsomme, og deres Beklædning og Udrustning var meget mangelfuld. Trods alt dette gjorde de Indtryk af at være fornemme Folk, Adelsmænd, der selv i deres Fornedrelsesstand var sig deres eget Værd bevidst.

Det var nærmest Regimenterne Princesa og El Rey, som Koldingenserne kom til at gøre Bekendtskab med. Det viste sig at være godmodige Folk, som snart fik et godt Lov paa sig. Gadedrengene i Kolding har sikkert moret sig kosteligt ved at se nogle af Spaniolerne siddende paa Mulæsler med begge Ben til en Side ride gennem Byen. Spaniolerne medførte nemlig en Mængde Mulæsler. Med Spaniolerne kom de første Cigarer til Danmark, eller i al Fald blev de først bekendt her med Spaniolerne. Folk undrede sig ogsaa saare over de Retter, som Spaniolerne fandt Behag i. Flere Steder lavede de sig Mad efter spansk Smag, og den var vidt forskellig fra vor. De spiste saaledes stegte Snegle* med Sauce og Olje, Peber, Eddike og Løg, ja selv stegte Frøer og Snoge smagte dem. Olje brugte de til en Mængde Retter, til stegte Høns, til Salater o. s. v., og Olje er nu en Gang ikke

---

* De skal have sat megen Pris paa „Voldsneglene“ i Slotshaven.

tiltalende for danske Ganer. Men i Modsætning til Franskmændene varede det dog ikke længe, inden Boghvede- og Byggrøden gled ned, og selv „Øllebrød", som var Franskmændene en Vederstyggelighed, gled ret godt ned.

Det var tilladt at lade de fremmede Tropper spise et Maaltid Mad i Gæstgiverierne, og dette benyttedes selvfølgelig de fleste Steder. Regningen for et saadant Maaltid, indtaget hos Gæstgiver Poul Borck, ser saaledes ud:

„4 Spaniere til Middagsspisning = 4 Mark. 2 spanske Fruentimmer = 2 Mark. Øl og Brændevin = 3 Mark".

Her har det sagtens drejet sig om menige. For Officerer var Prisen højere:

„8 Officerers Spisen à 4 Mark 8 Sk. 8 Flasker Vin à 4 Mark. 8 Officerers Kaffe à 24 Sk. 1/2 Pot Rom = 2 Mark 8 Sk".

Rom synes at have været uundværlig til Kaffen. Den opføres nemlig altid.

Spanierne holdt Gudstjeneste under aaben Himmel, nemlig i Slotsgaarden. Gudstjenesten skal have været meget gribende. Præsten var iført Messedragt og indviede Sakramentet med de sædvanlige katolske Ceremonier. Allerede i lang Afstand blottede Spanierne Hovedet, naar de fik Øje paa Alteret. De viste en brændende Andagt; man kunde læse det i deres Ansigt og paa den inderlige Følelse, hvormed de betegnede sig med Korset. Et paafaldende Syn var det at se hele Forsamlingen kaste sig paa Knæ. Selv de, som var i Værelserne, knælede foran Vinduerne.

De spanske Præster viste ingen Fanatisme. Her i Byen indkvarteredes de hos Pastor Raaschou og Pastor Garnæs, for hvem de gjorde sig forstaaelige paa Latin.

Spaniolerne havde selvfølgelig svært ved at gøre sig forstaaelige for Befolkningen. Gebærder har ikke altid kunnet klare det. Men ved Indkvarteringen fik Borgerne Hjælp fra en Toldbetjent A. Jensen, der talte Fransk og maaske ogsaa lidt Spansk. Kommandantskab og Magistrat havde for en Rigsdaler om Dagen taget Jensen i Tjeneste, og Dag og Nat maatte han være ved Haanden paa Raadhuset.

At enkelte har bestræbt sig for at lære lidt af de fremmede Sprog, vides med Sikkerhed. En enkelt Koldingenser lærte saaledes sin endnu levende Søn at tælle paa Spansk.

En hel Del af Spanierne indkvarteredes i den „danske Skole" (Kirkens nordlige Fløj). Andre skaffedes der Plads til rundt omkring i Byen.

Under de fremmede Troppers Gennemmarch nødvendiggjordes militære Værksteder, som man indrettede, hvor det bedst lod sig gøre. Saaledes var der fransk Bøssemagerværksted hos Smedemester Mathias Søborg og hos Klejnsmed Lars Knudsen — det sidste Sted omlavedes en Del af Værktøjet —; hos Farver Utzon og i Kongens Stald paa Staldgaarden var der Slagteri, hos Smedemester Mathias Michelsen var der spansk Bøssemagerværksted, i Laasbygade 118 (gammelt Nr.), Skomagerværksted etc. Det har ikke altid været behageligt at have et saadant Værksted, derom vidner et Brev fra „Kirkemand" Leth, hos hvem den spanske Sadelmager boede. Sadelmageren optog den 24. Marts Arbejdet med en Svend i Leths Stue, den eneste, Familien havde til eget Brug:

„Stuen var propfuld af bare Sadler. Desuden kom der daglig en Mængde Spanioler, dels med gamle Sadler til Reparation, dels for at hente de reparerede, og næsten hele Dagen igennem stod der 8 à 10 Karle ad Gangen for at se at forslaa Tiden hos Sadelmageren, saa vi næppe kunde komme frem eller tilbage i vor egen Stue. Det haver desuden forvoldt os megen Bekostning, baade med Lys og Varme, da vi hele Dagen igennem til Kl. 10 om Aftenen stedse maatte holde Kakkelovnen dygtig varm, thi Sadelmageren fordrede, at Kakkelovnen stedse skulde være proppet fuld at Brændsel. Dette vedvarede i samfulde 14 Dage . . . ." Leth forlangte beskedent 7 Rigsd. i Godtgørelse og fik dem.

En lignende Trængsel har der hersket i Gaderne, saa det har holdt haardt at komme igennem dem med Byens Køer. Selv paa Komarken har Køerne været i Vejen, thi der havde de franske Tropper deres Eksercits- og Mønsterplads.

Af og til sprængte en Kurér gennem Gaderne. Postmesteren skriver: „Fra 11. Marts til 20. April har passeret hos mig 20 Kurérer frem og tilbage. Nogle af dem har betalt Fragt og Fortæring, men de fleste af dem ingen af Delene."

Under Indkvarteringen trykte Bogtrykker S. Elmenhoff i Fredericia alle Byens Tryksager. Vi havde jo endnu ingen Bogtrykkere i Kolding. Saaledes trykte han Indkvarteringsbilletter og Spisebilletter paa 4 Sprog: Fransk, Spansk, Dansk og Tysk.

Ved de allieredes Komme blev det nødvendigt at skaffe mere Hospitalsplads. Det lader til, at Fattigkassens Gaard tidligere har været anvendt til Garnisonssygehus og udlejet dertil for 40 Daler om Aaret. Denne Gaard, der ogsaa en Gang kaldtes „Krankhuset", og

som for Resten oprindelig skal have været en gammel Borgmestergaard, laa hvor Havnegade nu udgaar fra Klostergaderne.

Foruden her blev der i Kontrollør Hvids Gaard (vist i Laasbygade) indrettet fransk og spansk Lazaret. Desuden blev Hospitalsforstander Smith ved Skrivelse fra Kommandantskab og Magistrat 24. Marts anmodet om at fraflytte St. Jørgens Hospital, for at de fremmede Tropper her kunde indrette sig deres eget Lazaret. Hospitalsforstanderen flyttede derefter ind i T. C. Hwass Ejendom, medens Hospitalslemmerne synes at være henviste til den danske Skole (Kirkens Nordfløj), idet der her i Oktober blev opstillet en treetages Kakkelovn „til Betjening for Hospitalslemmerne".

Til det franske Lazaret leveredes der af Kolding Bys Beboere 40 Senge, Lagener og Haandklæder (dette Laan drejede sig kun om en Maaned), og af Kolding Omegn leveredes 49½ Seng i 5 Maaneder. Meget af Sengetøjet blev spoleret, og da Erstatningen her som ved alt andet den Gang kom sent og sparsomt, voldte disse Senge Kæmner Laus Lausen adskillig Ubehagelighed, hvilket f. Eks. et Brev fra Sognefogden i Højen til Kæmneren vidner om.

Før det franske Lazaret blev anlagt, havde konstitueret Kirurg Kiesendahl i ca 14 Dage haft de fremmede syge under Kur. Hans Regning saa vel som en Del af hans Recepter er endnu i Behold. Regningen lød paa 20 Rigsdaler.

I det franske Lazaret paa St. Jørgens Hospital henlaa der fra 40—90 Patienter, og der var i Reglen ansat en halv Snes Assistenter og Læger.

Da saa vel Kiesendahls som de franske og spanske Lægers Recepter eller Rekvisitionssedler findes i Behold som Bilag til Apotheker Eilschous* Regninger, kan det omtrent ses hvad Sygdomme, de fremmede Tropper har lidt af. Deraf er Fnat ikke den værste. Man kan saa inderlig godt forstaa, at Folk ikke var glade ved at udlaane deres Sengetøj til de fremmede Tropper. Af de Ting, der af Apotekeren er leveret til Hospitalet, er ogsaa Røgelse. Det anvendtes jo ofte den Gang i Stedet for Desinficering og Udluftning og vel ogsaa til Bedøvelse.

Paa den herværende Kirkegaard har flere franske og spanske Soldater fundet deres sidste Hvilested. I Hundredaaret efter deres Død er der af Kolding Kirke lagt en Mindesten over dem.

Den 29. Marts blev General Kindelan udnævnt til øverstbefalende over alle spanske Tropper i Jylland. Samme Dag ankom Generalen her til Kolding med sin Stab. Generalmajor Bardenfleth lod ham tage Kvarter hos sin egen Vært, Apoteker Eilschou. Oprindelig vilde

* M. C. Eilschou, død 1810, 57 Aar gl.

Kindelan kun blive her Natten over, men paa Grund af Slotsbranden og forskellige andre Omstændigheder blev Generalen her i 16 Dage. Jeg kan ikke nægte mig Fornøjelsen at anføre Eilschous interessante Regning: „Bespisning i 16 Dage, fra 29. Marts til 13. April, for 9 à 10 Personer daglig, somme Tider flere. Hver Dag 8 à 9 Retter Mad, Kage og 4 Tallerkener med Syltetøj af Kirsebær, Pomerantser, Ingefær etc., 8 à 10 Portioner overmaade stærk Kaffe med megen Sukker og Thevand om Aftenen, daglig à 17 Rigsd. 8 Sk. = 273 Rdl. 2 Mark. Desuden daglig 16 Bouteiller rød Vin à 4 Mark 8 Sk., 2 do. gl. Rom à 5 Mark og do. Dry Madeira = 8 Rigsd. 8 Sk. Desuden en Kogekone i 16 Dage à 3 Mark. Ialt 534 Rigsdaler 4 Mark".

Branden.

Hvem har ikke hørt Sagnet om, at Koldinghus blev stukket i Brand af Spanierne, der vilde brænde Prinsen af Pontecorvo inde? Fortsættelsen af dette Sagn, nemlig en Historie om, at Spanien i mange Aar efter havde betalt Skadeserstatning til Danmark, fortælles endnu raskvæk, skønt dette ligesom Mordbrænderhistorien allerede for mange Aar siden grundig er bleven gendrevet. Prinsen af Pontecorvo var slet ikke daarlig lidt af de spanske Soldater, som han var Chef for. Han gjorde ogsaa alt for at blive afholdt af Spaniolerne. Ikke blot, at han kunde tale Spansk med dem, men han udmærkede dem ved enhver Lejlighed. Selve Synet af ham virkede sympatetisk paa dem, og hans af et fyldigt sort Haar indrammede blege Ansigt mindede dem om Syden, hvorfra de kom. Det kildrede ogsaa deres Forfængelighed, naar han kom med Udtalelser som f. Eks. en Gang om det spanske Regiment Algarbe: „Med det Regiment vil jeg paatage mig at marchere ind i Helvede og drive Djævelen ud!" Ogsaa overfor andre, han kom i Berøring med, var han vindende af Væsen og særdeles hensynsfuld. Da en dansk Oberst, Schiøler, i 1808 blev begravet her i Kolding, lod han alle spanske Tropper paradere ved Begravelsen. Men han forstod paa den anden Side ogsaa at optræde som den, der havde at byde. En lille Pige (den senere omtalte „Thilde") fortæller saaledes om ham, at ved Officerstaflet paa Slottet Aftenen før Branden sad han midt for Bordet med den gallonerede og befjerede Hat paa Hovedet, medens alle de andre Officerer sad med blottet Hoved.

Fra anden Side véd vi, at der var gjort store Anstalter til dette Taffel. Almindelige Formelys til 28 Sk. Pundet var saaledes ikke

værdige til at oplyse ved Gildet, men Købmand Jacob Aagaard († 1841) maatte lade et Ekspresbud løbe til Kristiansfelt efter 6 Pd. hvide Vokslys, der kostede 7 Rigsdaler. Blandt alle de Sager, der kom op til Slottet til dette Gilde, nævnes ogsaa 6 holstenske Krukker, fyldte med stærkt Øl, og en hel Del Kaffe, som Købmand Ludv. Slott († 1824) i den gamle Gaard paa Torvet leverede for 4 Rigsdaler Pundet.

Gildet paa Slottet varede til Kl. 12. Alle synes nu at have forføjet sig til Sengs undtagen den spanske Portvagt. Om selve Branden, der opstod et Par Timer senere, foreligger der en Del Breve. I 1808 boede i Slottets sydlige Fløj Oberst P. M. Hwiid (f. 1748, død 1830), den samme, der byggede „Hwiidsminde" i Bramdrup. Han var Befalingsmand paa Slottet, men under Branden ved sit Regiment i Køge.

P. M. Hwiid.

Nedenstaaende Brev er skrevet til ham af Fru Anna Christine Hwiid (f. 1770, d. 1848), der med sine 7 Børn var bleven her tilbage. Af de 7 Børn var det ældste („de" eller Mathilde, senere gift Kraus) 13—14 Aar og var Datter af Hwiid i første Ægteskab. Det yngste Barn var endnu udøbt.* Brevet er her gengivet i Nutidsretskrivning. Af og til er der i Brevet oversprunget Ord, der her er tilføjede i Parantes. Det er skrevet, medens Slottet endnu stod i Flammer, idet det er dateret:

„Mølgaard,** 30. Marts, Onsdag.

Nu, min rare Mand, har vi atter et stort Bevis paa Guds Forsyn over os! Tænk engang, Kolding Slot kom i Nat i fuld Brand, førend nogen kom op eller fik det at vide. Det begyndte i den Ende ved Porten, hvorved Passagen blev forhindret, men ved Guds Bistand holdt jeg Contenance og (var) ganske rolig i mit Sind og tænkte kun paa at redde. Til Lykke kom jeg straks i Tanker om det store Pakkammervindue. Derigennem fik vi Gud ske Tak alt reddet. Mathilde og jeg fulgte hinanden trolig. Hun og jeg maatte tilsidst ud af Vinduet med, da Porten straks faldt sammen. Det første, jeg tænkte paa, var Børnene. Christiane (Ammen) flyede mig Barnet indsvøbt i en Dyne, Thilde tog Bartoline, Pigen tog Mitte, og Mamsellen tog de tre andre, og da de gik gennem Porten, regnede Ilden ned over

* Barnet døbtes 26. April i Kolding Kirke. Samme Dag blev Mathilde konfirmeret.

** Nu „Hwiidsminde" i Bramdrup Sogn.

dem. De gik først til Sødorfs, men der kunde de ikke være, da de flyttede ud. Tænk engang, i Forgaars var Konen kommen i Barselseng og blev (nu) fulgt med i Byen. De (Børnene) kom til Ostens,* hvor de har bevist dem al mulig Omhyggelighed. Jeg og Thilde blev ved Tøjet og Folkene, og vi fik Gud ske Tak reddet Lintøjet, alle Skilderier, store og smaa, hel og holden, alle vore Sengklæder, Sølvtøjet, alle Gulvtæpper, Omhæng, Vinduesgardiner — har vi ikke saa Aarsag at takke Gud?

Nu skal jeg sige, hvem her af Byen som reddede os. Allerførst Hr. (Pastor) Raaschou, derefter Amtsforvalteren (Hvass), han var os en tro Ven, og Hoskier kom og spurgte mig straks, hvor mit Chatol var. Det tog han med sig i sit Hjem. Da vi nu havde faaet alt kørt ud paa Gaarden her, saa satte jeg og Ammen med den lille og de tre mindste os i Kareten og kørte her ud. Min Broder fra Fredericia kom straks til Kolding i Formiddags, og paa hans Vogn kørte Mamsellen, Thilde og de to andre Børn. Der kom Vogne fra Bramdrup for at køre vort Tøj herud, og inden Aften havde vi det alt herude. Jeg fik Soldater til at bære de store Spejle herud. Det forstaar sig, at meget af Stole, ordinære Borde og Smaagenstande er beskadiget, men vi fik alt vort Flæsk, røgede Kød og Brød reddet (!).

A. C. Hwiid.

Det er den første ubehagelige Tidende, du har faaet fra mig. Gud lade det blive den sidste. Vi er alle, Gud ske Tak, vel. Gud bevare dig.

A. C. Hwiid."

Den i det sidstnævnte Brev omtalte Mathilde skriver 22. Nov. 1867 bl. a. følgende om Branden til sin Halvsøster Bartoline:

„Først vil jeg gendrive det ganske urimelige Rygte,** at Ilden var paasat for at indebrænde Prinsen, hvis Soveværelse var i den venstre

* Boede i nuværende Nr. 15 i Adelgade.

** Rygtet er sikkert gammelt. Digteren Carl Bagger har f. Eks. i „Øjeblikkets Børn", Odense 1845, givet en politisk Fremstilling af Kolding Slots Brand, hvori han gaar ud fra Rygtet som sandt. Men her i Brevet hentydes der til en anonym Beretning om „Prinsen af Pontecorvo paa Koldinghus", fremkommen i „Nordisk Tidsskrift för Politik, Ekonomi oder Litteratur", September-Oktoberhæftet 1867 S. 616—618. Efter Tilskyndelse

Fløj (ɔ: Kongefløjen) temmelig fjærnt fra Vagtstuen, hvor Ilden opstod ved den spanske Vagts Uforsigtighed ved at fyre med Halm. Det var ikke tænkeligt, at en saa fyrig Krigshelt ikke med Lethed vilde kunne have reddet sig, selv om Porten var utilgængelig. Da Slottet var bygget paa en Banke, var der lave Vinduer nok, og det var jo den nederste Etage, han beboede." . . . „Den Nat, da de fangne Spaniere fra Fyen af (?) blev holdt internerede i Slotskirken, foraarsagede deres Vogtere os megen Angst ved den skødesløse Kasten med Papircigarer og deslige, og vi (Børnene) tilbragte hele Natten i et mørkt Værelse til Gaarden, forberedt paa den Ulykke, som senere indtraf."

Fru Hwiid og Børnene vækkedes af Fruens Pige Kl. $4^1/_2$ med de Ord: „Forskræk Dem ej, men Slottet brænder."

Da Pigen og Thilde vendte tilbage, efter at have baaret Børnene i Byen, maatte de i Slotsporten overstige glødende Bjælker.

„Der var" — fortæller Thilde — „en Masse (ɔ: Mængde) Mennesker, og man maatte overalt trænge sig igennem. Alt, hvad der kom ud at det omtalte Vindue, blev reddet, men vore prægtige store Kister med Sengetøj, usyet Linned, Garn og deslige var det umuligt at faa saa langt. De blev med stor Anstrængelse bragte ud midt i Slotsgaarden, hvor de til vor store Beklagelse — blev et Rov for Flammerne."

„Til Kl. 8 blev Moder og jeg i fuldt Arbejde paa Slottet. Da styrtede Loftet i Faders Værelse, det fjærneste i Suiten, og da søgte vi ogsaa Redning gennem de omtalte Vinduer, hvor vor omsorgsfulde og betænksomme Moder først havde ladet Sengetøj og Madratser nedhisse, inden vi selv paa samme Maade fulgte efter. Derpaa ilede hun ind i Byen for at skrive til Fader, at vi alle var reddede. Saa vidt jeg ved, hverken omkom eller blev nogen beskadiget ved denne Ildebrand."

— — —

Blandt alle de Bestemmelser, der før de allierede Troppers Gennemmarsch blev trufne, var ogsaa en Del, der angik Brandvæsenet. Ophobningen af mange Tropper i en lille By, det menige Mandskabs Natteleje i Halm o. s. v., medførte selvfølgelig en stærk Forøgelse af Brandfaren. Der er dog næppe bleven gjort store Ting her i Byen for at møde en eventuel Ildebrand. I den strenge Vinter, som det var i 1807—08, var Gadepumperne paa Byens Regning omviklede

---

af Oberst Hwiids Døttre skrev Etatsraad O. Müller derefter en Berigtigelse i „Hist. Tidsskrift" 3. Række VI. S. 100, og her er der hentydet til nærværende Breve.

med Halm for ikke at fryse, men flere af dem kunde ikke give ordentlig Vand paa Grund af, at de var fyldte med Mudder. Først efter Branden blev de rensede.

Det fortælles, at Prinsen af Pontecorvo deltog i Slukningsarbejdet, idet han lod slaa Hul paa den tilfrosne Slotssø og lod Mandskabet formere 2 Kæder ned til Søen, saaledes at de tomme Spande gik fra Haand til Haand ned ved den ene Kæde og de vandfyldte op ved den anden. Da Prinsen tilsidst indsaa, at Slottet ikke kunde reddes, søgte han Husly i Byen. Han opholdt sig da hos en Madam Buch.* Hun boede paa Torvet, vist hvor Hotel „Kolding" nu ligger. Ud mod Slottet var Vinduesruderne ganske varme. Da Prinsen prøvede at holde Haanden mod Ruderne, maatte han i en Hast tage den til sig.

Om Formiddagen, 30. Marts, rejste han til Odense.

Under Branden var Vindretningen nordlig. En Kone, Madam Jørgensen i Klubben (Nr. 20 i Helligkorsgade) maatte saaledes binde et Tørklæde om Hovedet mod Gnisterne, da hun fra et aabent Vindue saa paa Branden. Forøvrigt skal Branden være set saa langt som til Horsens, ja øst paa endnu længere.

Hele den 30. Marts var Slottet et stort Baal. Hen mod Natten naaede Ilden Kæmpetaarnet, hvis ene Side jo til Dels hvilede paa Bjælkeværk. Med et tordnende Brag styrtede Taarnet sammen — den 31. — og knuste ved sit Fald baade Slotskirkens Hvælvinger og de stærke Kælderhvælvinger. Hvor de to af Kæmperne blev af, er endnu en Gaade. Rimeligvis ligger de nu gemte som Vejmateriale i en af vore Chauseer.

Brandforhøret.

Naar man grundig undersøger alt fra Ildebrandsnatten, saa er det, som det vil fremgaa af nedenstaaende, ikke vanskeligt at forstaa, at Rygtet om Spaniernes Ildspaasættelse kunde opstaa. Der er ogsaa ret uforklarlige Punkter i Vidneudsagnene i de to Brandforhør, der af Borgmester Dichmann og By- og Raadstueskriver Abell afholdtes 1. og 11. April 1808, og som findes beskrevne Side 62 f. f. i Kolding Bys Politiprotokol for 1808. Af Pladshensyn maa her vælges en anden Fortælleform end Protokollens.

* Tidligere Ejerinde af Nagbølgaard, Oldemoder til Graver Simonsen i Kolding.

Det var hen paa Natten den 29. Marts. Taflet hos Prinsen af Pontecorvo var forlængst forbi, og Officererne og Prinsen havde forføjet sig til Sengs. Snedkermester Niels Becher og Murermester Søren Jørgensen Wejle havde Brandvagt paa Slottet. Kl. ca. $3^3/_4$ mærkede de Brandlugt, der syntes at komme fra Vagtstuen ved Porten. Becher, Wejle og Maler Dyring (antaget ved Slotssprøjten) gik til Vagten og vilde ind, men de spanske Soldater vilde ikke have dem derind. Becher blev ekspederet ud igen, men Dyring var indenfor et Øjeblik. Han saa dog ingen Ild. De gik saa alle tre op i anden Etage og tog Vand med sig, men da de kom derop, var der over Vagtstuen saa stærk en Damp, at de ikke en Gang kunde se Lyset, de havde i Haanden. Døren til dette Værelse over Vagtstuen havde Dyring sprængt. De kastede Vand paa Gulvet og fik „Gemaksprøjten" i Virksomhed. Dyring raabte nu Brand paa Slottet. Da man kom med Kabinetssprøjten og vilde ind i Vagtstuen, gjorde den spanske Vagt ingen Modstand. Sprøjten kunde dog ingen Virkning gøre, da Ilden havde grebet stærkt om sig mellem Gibsdækket og Loftet. Wejle tror, at Ilden er opkommen fra Vagtstuens Kakkelovn, som Mandskabet fyrede overordentlig stærkt i. Han mener i Forhøret, at der maa have været en Sprække i Muren, saaledes at Ilden har kunnet faa fat i Gibsdækket, men i selve Skorstenen havde Ilden ikke antændt.

Som Vidner forhørtes desuden 1. April Brandassistent Erichsen, ovennævnte Becher og Dyring, Glarmester Thomsen, Klejnsmed Lars Knudsen og Blytækker Lars Frisch. Sidstnævnte mistede ved Branden sine egne Redskaber. I det andet Forhør 11. April forklarede Slotsforvalter J. Christensen, at den spanske Vagt eftet Sigende i Førstningen vilde skjule Ilden for om muligen selv at dæmpe den, men da det viste sig, at de ikke kunde dette, kom Spanierne til Slotsforvalterens Hustru og sagde „Fyr! Fyr!"

Hun troede, at de vilde have Ild i Kakkelovnen, men snart forstod hun, at der var Ildløs, og at det var det, Soldaterne mente. Hun vækkede nu sin Mand, der straks stod op. Der var da allerede Ild i Træværket i en Mur i Vagtstuen. Slotssprøjtefolkene kom til og forsøgte at slukke. Slotsforvalteren tog en Økse og slog en Dør op til et Værelse ved Siden af Vagten, men der inde var der intet at se. Ilden maa imidlertid have grebet saaledes om sig mellem Gibsdækket og Loftet, hvor Redningsanstalter ikke let kunde bringes til at gøre Virkning, og al Redning var forgæves.

Slotsforvalteren gjorde Anskrig i Byen. Trommerne rørtes og Stormklokken klemtede, saa den kom ud af sit Leje og bagefter maatte repareres. Slotsforvalteren var omtrent et Kvarters Tid borte. Da han kom tilbage, stod stærke Luer allerede ud ad tre Fag Vinduer i anden Etage, og Byens Sprøjter var i fuld Gang. De kunde dog intet udrette. Indenfor kunde man ikke komme Ilden nær for Damp, og udefra kunde kun én Sprøjte naa op til Ilden. Faa Øjeblikke efter var Taget angrebet, og fra nu af var ogsaa Staldgaarden og Byen udsat for den største Fare. Sprøjterne fra Kristiansfelt og Fredericia ankom med Mandskab ca. 3 Timer efter til Hjælp. Fredericia-Sprøjten sattes til at dække Staldgaarden, og Kristiansfelt-Sprøjten og Kolding-Sprøjterne forsøgte at standse Ilden i Slottets ene Fløj, medens man reddede en Del Kornvarer derfra.*

Baade Portneren (Arrestforvarer Peter Meyer) og Slotsforvalteren udtaler i Forhøret, at med visse Vinde vilde Kakkelovnene paa Slottet ikke trække. Da den første Røg mærkedes paa Slottet, troede man derfor, at det skyldtes, at Vinden havde vendt sig.

Meyer har i Forhøret fortalt følgende mærkelige Optræden fra de Spanske:

Da Meyer kom paa Benene og hastig begav sig til Vagten, stod der her en spansk Officerer. Han tog Meyer i Øret og sagde: „Hyst!“

Da Meyer, efter at Slotssprøjten var kommen i Gang, hentede Vand sammen med Kristen Eistrup, havde Vagtens Mandskab forladt Vagtstuen og stod opstillet med Tromme i Slotsgaarden uden at røre Trommen eller bidrage noget til Redning. De søgte endog at forhindre Meyer og Eistrup i at bære Vand. „Eistrup blev arresteret i Skilderhuset. Af hvad Aarsag det skete, kunde Meyer ikke bedømme.“

Branden omtalt i den samtidige Presse.

Der udgik den Gang her i Stiftet kun et Blad. Det var Ugebladet „Ribe Stifts Adresseavis“, der begyndte 1786 i Fredericia. Bladet hedder nu „Ribe Stiftstidende“ og udgaar som bekendt i Ribe. I dette Blads Nr. 27 for Fredag den 1. April 1808 staar under „Indenlandske Efterretninger“:

---

* Dette skal være sket under stor Forvirring. Traditionen siger, at Sækkene kastedes ud fra Lofterne i nordre Fløj, saa de ved Faldet mod Jorden sprængtes og Kornet spredtes til alle Sider.

„Kolding, den 31. Marts.

I Gaar blev det i flere Henseender mærkværdige Koldinghus Slot ved en ulykkelig Ildebrand lagt i Aske. Til Lykke for Byen blev Vinden vestlig og stille, hvoraf en stor Del ellers vilde have staaet i Fare. Fra Brødremenigheden paa Christiansfeld ankom straks deres fortræffelige Sprøjter med fornøden Mandskab til sammes Betjening, saa vel som Sprøjter fra Fredericia, men al Redning var forgæves, da Ilden havde grebet for vidt om sig indvendig. I dette Øjeblik faldt den ene Side af Muren paa Kæmpetaarnet ned og har formodentlig slaaet Hvælvingen i den skønne Kirke i Stykker. Det beklageligste derved (!) er, at en stor Del Magazinkorn maaske derved gøres umuligt at redde, som dog ellers vilde være bleven Tilfældet. Om der er bleven nogen Mennesker ihjælslaaet ved Murens Nedstyrtelse, ved man endnu ikke. Imidlertid synes al Fare for Ildens videre Udbredelse nu forbi."

I Odensebladet „Iversens Avis" findes en kort Meddelelse om Branden i Numeret for 1. April. I samme Blad for 5. April læses:

„Fra 3die Etage og Lofterne, hvor nogle Tusinder Tønder Korn (ɔ: Magasinkorn) var oplagt, omspændte Ilden snart den hele Hovedbygning, som derved paa Murene nær rent opbrændte."

I Københavnerbladene „Berlingske Tidende" og „Dagen" aftrykkes senere baade Meddelelserne i „Ribe Stifts Adresseavis" og „Iversens Avis", og „Dagen" fortsætter:

„Hans Højfyrstelige Durchlauchtighed Prinsen af Pontecorvo, som just opholdt sig paa Slottet, blev med sit Følge betimelig vakt og lykkelig reddet, hvorefter Hs. Durchl. forblev tilstede, for ved sin Nærværelse at oplive alt til at arbejde paa at standse Ilden. I dette Øjemed opstiltes Rader af spanske Soldater for at række Vand, og Ordre blev givet, at enhver Soldat, som udmærkede sig ved Slukning, kunde vente Avancement, ligesom Prinsen ogsaa ædelmodig lod uddele Pengebelønninger og paa enhver mulig Maade opmuntrede den almindelige Anstrængelse, hvorved det ogsaa lykkedes at faa en Del af Kornet saa vel som Møblerne reddede. Intet Menneske vides at være omkommen ved denne Ulykke —."

Endelig 16. April læses i „Dagen" bl. a.:

„Først den 31te faldt den ene Side af Muren paa Kæmpetaarnet ned osv."

Breve og officielle Aktstykker.

Høivelbaarne

Hr. Amtmand *Selmer!*

At paa Coldinghuus Slot Dags Morgen Kl. 4 opkom Ildebrand, som inden 2 Timer lagde det hele Slot i Aske, har vi ikke skullet undlade herved allertjenstskyldigst at indberette.

Hvoraf Ilden er opkommen, vides endnu ikke tilvisse, men skal være kommen fra det Værelse, som var anvist til Vagtstue for de fremmede Troppers Vagt, i Anledning af Hans højfyrstelige Durchlauchtighed Prindsen af Pontecorvos Nærværelse paa Coldinghuus.

Colding Kommandantskab og Magistrat, den 30. Marts 1808.

Castonier. *Dichmann.* *Abell.*

Amtmanden sendte Indberetningen videre baade til Rentekammerafdelingen i Rendsborg og til Rentekammeret i København. Fra Rentekammeret i Rendsborg afsendtes følgende Breve:

Pro Memoria.

Ved at tilstille det Kongelige Rentekammer medfølgende Indberetning fra Amtmand Selmer om den Ildsvaade, som Natten imellem den 29de og 30te i forrige Maaned har ødelagt Coldinghuus Slot, lade vi tillige følge Gienpart af vores ved denne Indberetning foranledigede Skrivelse af Dags Dato til bemeldte Amtmand.

Rentekammeret i Rendsborg, den 2den April 1808.

Moltke. *Fridsch.* *Essen.*

Kongslev.

Til Efterretning.

Til

Det kongelige Rentekammer i København.

— —

P. M.

I Anledning af Hr. Amtmand Selmers Indberetning af 31te forrige Maaned om den Ildsvaade, som har ødelagt Coldinghuus-Slot Natten mellem 29de og 30te samme Maaned, maa vi tjenstlig anmode Hr. Amtmanden om behagelig at drage Omsorg for, at en paalidelig Mand antages til at føre Opsyn med, at intet af de i Ruinerne befindende Materialier forkommer, samt at det Jern og Bly, som deriblandt findes, opsamles, til hvilket Opsyn vi befrygte, at Slotsforvalter Christensen som en svagelig Mand ikke vil være skikket. Naar Eftermaalingen af det fra Maga-

zinerne bjergede Korn er tilendebragt, forvente vi os nærmere underrettede om sammes Udfald, ligesom vi og udbede Efterretning om, hvad der af Slottets Inventarier er bjerget.

Rentekammeret i Rendsborg, den 2den April 1808.

Til

Hr. Amtmand *Selmer.*

Imidlertid er der ogsaa fra Slotsforvalter *Jens Christensen* indsendt Beretning om Branden, nemlig til hans Overordnede, Overhofmarskal, Kammerherre *Hauch.* Det Arkiv, hvori denne Skrivelse opbevares, er ikke tilgængeligt for Offentligheden, men man kan med stor Sikkerhed gaa ud fra, at der intet findes i Skrivelsen ud over en kort Meddelelse om Branden. Overhofmarskallen skriver derefter 5. April til Rentekammeret:

„Slotsforvalter Christensen har under 2den d. M. til mig indberettet, at der den 30. Martii sidstleden om Morgenen Kl. 4 pludselig er opkommen Ildebrand paa Coldinghuus Slot, hvorved Slottet er afbrændt. Jeg har imidlertid paalagt ham at see og samle alt hvad der er Hans Majestæt Kongen tilhørende og søge paa bedste Maade at conservere samme. Han har tillige bedet mig om, at de Værelser, som han beboede, maatte blive istandsatte, da de, paa Vinduer, Døre og Kakkelovne nær, som ere nedrevne, ellers ere ubeskadigede. Jeg har, for at vinde Tiden, svaret ham, at dersom han kunde faa disse Værelser istandsatte for en 60—70 Rigsdaler, han da straks kunde lade dem istandsætte, men dersom de kostede mere, maatte han indsende Overslage derover, forinden han lod noget derved foretage eller gjøre, hvilket jeg haaber det Kongel. Rentekammer behageligst vil bifalde, da Slotsforvalteren paa denne Aarstid ellers ikke vil være i Stand til at bebo disse Værelser."

Brev fra Borgmester Dichmann til Amtmanden:

Høivelbaarne

Hr. Amtmand *Selmer!*

Saasnart Ilden var standset paa Koldinghuus Slot, har jeg besørget, at alt Jerntøj, Bly m. v. er indsamlet i Slottets Køkken under Lukkelse og Laas og hvortil Slotsforvalteren har Nøglen. De reddede Kornvarer ere modtagne af Hr. Amtsforvalter Hvas og Kaptain Justi. Paa de reddede Inventarier er Slotsforvalteren tilholdt at give Fortegnelse.

Kolding, 5. April 1808. *Dichmann.*

Det vilde her blive for vidtløftigt at opregne alle Skrivelser fra og til de to Rentekammerafdelinger (i Rendsborg og København), det kgl. Bygningskontor og Jyllands Stifters Kontor. Disse Skrivelser er mindre vigtige for nærværende Formaal.

I Byens Arkiv findes bl. a. følgende Papirer:

„Ærbødigst Regning!

Efter Herr Brand-Lieutenant Erichsens Forlangende leveret til Arbeids Folkene ved Korn-Magazinets Biergning den 30te Martz paa Colding Slott

16 Potter Brændevin a 28 Sk. er 4 Rdl. 4 Mark Som ærbødigst beder maatte mig blive anvist til Udbetaling.

Colding, 11. Maii 1808. *A. J. Ravnsgaard.*

At indbemeldte 16 Potter Brændevin rigtig er leveret og af de med Slots Branden sammenkaldte mange Arbeids Folk forbrugt, attesteres.

Kolding ut supra. Brandt Adjudant
Erichsen.

For Brandt Vagten paa Slottet, efter forhen indgivet Regning, fra den 18. til 22. April, som os underskrevne af Magistraten er tillagt, for hver Nat 3 M. ialt 4 Rigsd., hvilke 4 Rigsd. bedes at maatte blive os udbetalt, da de har staaet saa længe.

Kolding, den 30. Februarii 1809. *Peder Bødker.*
Lars Sörrensen.

Til de officielle Aktstykker hører ogsaa Slotsforvalter Christensens

„Inventarie-Liste

over Det af Brænte Coldinghuus Slot I Behol havende Møbler, Materialier med videre for Aaret 1808 d. 26. April.

16 Par Tin Lysestager.
8 St. Tin Kammerpotter.
4 „ nye Staal Lysesaxe.
2 „ forbrente do., ubrugelige.
5 „ Iltenger.
6 „ Ilskoffer.
6 „ Iltenger, meget forbrent.
8 „ Ilskoffer, ligeledes forbrent.
1 ny Ilrager, ubeskadiget.
27 St. meget gamle Stole, brugbare.
11 „ do. ubrugelige.
12 „ kantede Speile, for det meste ubrugelige.
10 „ Træ Løgter til at hænge paa Trappegangen, Glassene i støkker.

2 lange Kiøkken Borde af Bøgetræ med Rammefod under.
2 store Borblade af føre Træ, det ene med Fod under.
2 mindre do. af do., det ene med Fod under.
8 smaa 4 kantede Borde, En Del beskadiget.
9 Endestøkker til Sengesteder, En Del beskadiget.
7 Skabsengesteder til Brug, En Del beskadiget.
3 Comodestole med 2de Blypotter, beskadiget.
1 Koberkiedel paa en Fierdings størelse.
2 Alterstager af Messing Mallem. Kalk og Disk af Sølvforgylt (ɔ: af Sølv, forgyldt). Et blaat Silkeklæde gul (guld-) broderet til samme Brug.
Alterdug af haallanschlæret med brede brabanske Kneplenger.
1 Kierketavle af Træ med en liden Klokke.
Kierkeblokken, som jeg har ladet bære paa Raadstuen.

I Kongens Kiøkken:

6 St. Komfurer af Jeren.
2 „ Jeren Bokke at legge Stege Spidene paa.
1 Betræk af et lidet Værelse i de Kongelige Gemakker. Dette Betræk er af de vævede Tøyer, vor Dronning Margrete Rider paa Jagt.
En stor Mængde af Kakkelouns Plader med Tromler og Rør.
En stor Mængde af Bly.
En stor Mængde af stort Jeren.
En stor Mængde af smaat Jeren af Døre og Vinduer og Søm.
En Mængde af Vinduer og Rammer, det meste ubrugelige.
En Mængde afbrent Tømmer og en Del Døre og Bræder. Ubrugel.
Ogsaa en stor Mængde af Rug og Haure ere meget forbrent, kunde blive got til Kreature.
Her liger endnu meget under Gruset af alle disse Sorter.

Coldinghuus Slot 1808 d. 26. April.

Underdanigst
J. Christensen.

— —

Med Skipper Rasmus Andersen af Kolding sendtes 9 Skippund 17 Lispund Bly og Jærn til København. Blyet skulde bruges til Byggearbejder i København og overgaves til „Commissionen angaaende Slottets samt det ny Raad- og Domhuses Opførelse". Kalken, Disken og Silkeklædet blev 1809 indsendt til det kongelige Sølvkammer.

Endelig skal her nævnes en Skrivelse, hvori Rentekammeret under 23. Sept. 1809 tilskriver den konstituerede Amtmand over Vejle Amt, Kammerherre *Steenstrup,* at han, den konstituerede Borgmester *Risom* og Slotsforvalter Christensen skal gennemgaa de reddede Ting „for at konstatere, om der blandt de reddede Sager skulde findes Stykker,

der fortjente at opbevares som Oldsager". Resten skulde saa bortsælges ved

Avktioner.

Der blev afholdt to saadanne. Den første var 21. Avgust 1809, og der er da overvejende solgt gammelt Jærn. Auktionen indbragte 646 Rdl. Den anden Auktion afholdtes 17. November samme Aar. Den gav til Resultat 1959 Rdl. 1 Mark 4 Skilling. Som det hedder i Auktionsplakaten omfattede denne Auktion

> „en betydelig Del Inventarier og Materialier bestaaende af adskillige Dynger Tømmer og Brædder, 6 Stkr. Sengesteder, en stor Del Borde og Stole, Døre, Vindueskarme og Rammer med og uden Glas, Jærn, Kobber, 22 Stkr. større og mindre Kakkelovne, 40 Stkr. forskellige Kakkelovnsplader, en Del Tinpotter, 2 store Messing Kirke-Lysestager, en Del smaa Tin Lysestager, Lysesakse, adskillige større og mindre Spejle, en Del Marmor- og andre Sten, Fliser og endelig en stor Mængde af hele og mindre Mursten, hvilke sidste bliver at sælge i større Partier, ligesom de findes opstablede, saa at flere Liebhavere bekvemt kunne forsyne sig i Købet af de større Stabler."

Denne Plakat blev rundt omkring læst ved Kirkestævne, og Kl. 9 den 17. November var der en Mængde Mennesker samlet, ikke blot fra de omkringliggende Sogne, men fra Nabobyerne Vejle, Fredericia og Haderslev. Auktionslisterne findes opbevarede, og de viser bl. a., at de 3 Herrer, der skulde passe, at der ingen sjældne, gamle Sager solgtes, ikke har været synderlig kunstforstandige. Af Listen ses det, at tre Tapeter, nemlig de ældgamle vævede Tapeter, forestillende „Dronning Margrete paa Jagt" og „Holger Danske" er solgte til en Mand fra Fredericia, David Laas, for ialt 6 Rdl. 8 Sk. Auktionatoren havde kun takseret dem til en Rigsdaler Stykket.

De sjældne Tapeter kom altsaa til Fredericia. Her saa Lotterikollektør Warming dem i 1864. Fra Fredericia kom Tapeterne til København, hvor de ejedes af Kaptejn, Konsul Hansen, tidligere bosat i Fredericia. Kaptejn Hansen var i 1893 Ejer af „Hotel Kongen af Danmark" i København. Han havde Tapeterne liggende i et Pulterkammer, indtil hans Hustru en Dag solgte dem til en Jøde for et Par Kroner!

Maaske Tapeterne nu hænger som Pragtstykker i et eller andet udenlandsk Musæum.

Den samme David Laas fra Fredericia har købt flere Rariteter, f. Eks. en Kaminskærm, en gammel Dør, noget gammel Panelværk, den sønderslagne Prædikestol, løse Sandsten i Kirken osv. Maaske har Manden været en Kender.

Af andre Ting, der solgtes ved Auktionen, var 1000 Fliser. Flere Hundreder af disse Fliser blev købt af en Papirfabrikant Schmidt, antagelig paa Kristiansdal ved Hammelev.

Den rige Pastor Wissing i Højen købte et Stykke Altertavle, en Fattigblok og en Alterdug — han var Kirkeejer.

Blandt Køberne nævner vi her enkelte andre: Schoutrup, Seest, (et Bord), Jens Ravn, Jordrup, Hans Mogensen, Viuf, Mads Jørgensen, Hesselballe, Chr. Pedersen, Vester Nebel, og Laurs Knudsen, Bramdrup, hver to Læderstole. P. Brødsgaard, Jordrup, fik 4 Læderstole. Ogsaa Chr. Tonnesen, Sdr. Stenderup, fik et Par Stole. Jes Christensen, Dons, fik et Par Tinlysestager med Lysesakse osv.

Der er ikke Plads til at nævne alle dem, der købte, thi hele Egnen var mødt op. Omkring i adskillige Hjem kan endnu findes Læderstole og andre gamle Sager, der er købte paa Slottet.*

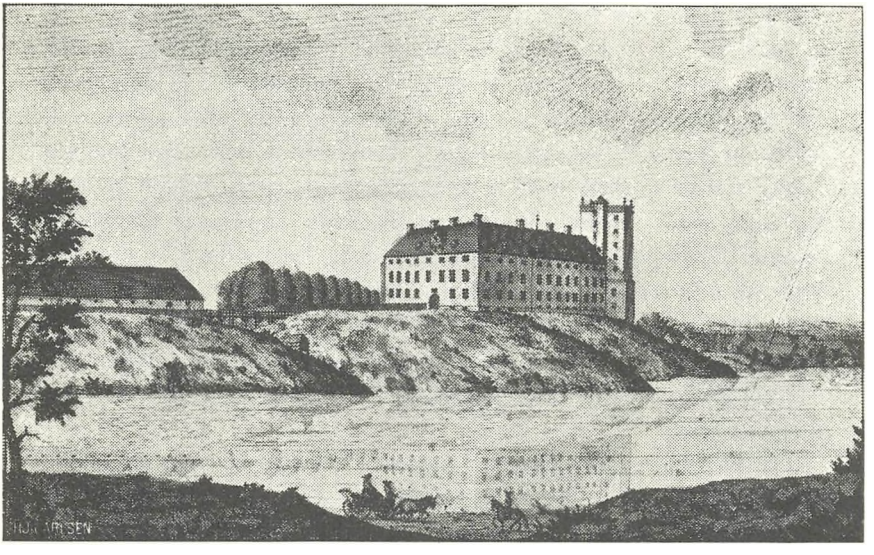
Det eneste, de tre Herrer passede paa at holde tilbage, var 4 Lispund Arrestantjern (Haand- og Halsjern); „det vilde Magistraten skulde blive for til Nødsfald at bruges."

Ruinens Historie.

Den gamle Slotsforvalter Christensen har en Tid, men dog ikke ret længe, boet i selve Ruinen, nemlig i sine Værelser i nordre Fløj, hvor der nu er Museum. Opholdet her blev tilsidst farligt, og der byggedes da uden for Slotsporten et lille straatækt Hus til ham.

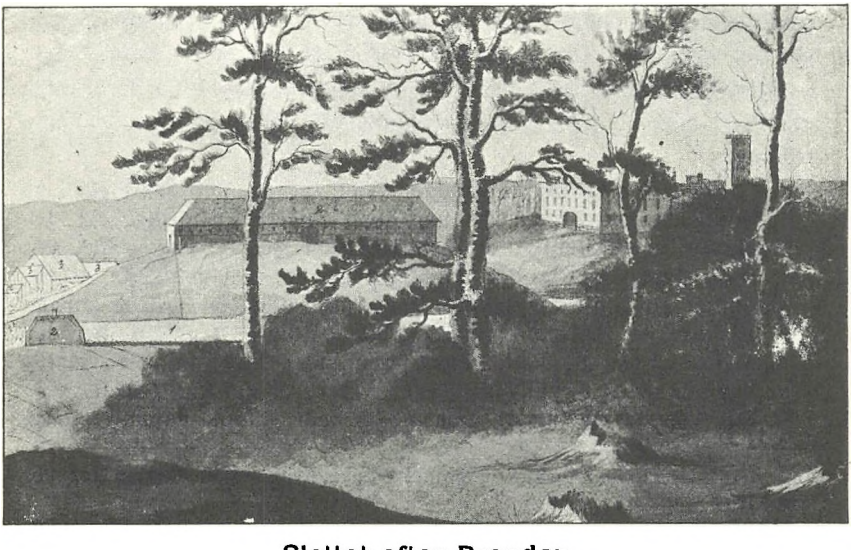
Der var ingen, der vogtede paa den gamle Slotsruin. Landsenererne brugte en Tid Slotspladsen som Skydebane, idet de, staaende uden for Slotsporten, skød gennem denne ind mod Murene i Frede-

* Et ganske morsomt Tilfælde var der for nogle Aar siden med et Par Tin-Lysestager. Kæmner I. O. Brandorff spurgte Farver V. Chr. L. Utzon, om han ikke havde et Par gamle Tin-Lysestager staaende. Jo, det havde Utzon da, men hvor Brandorff vidste det fra? Jo, han havde set i Auktionslisten, at disse Stager var købte af Utzons Bedstefader. Saa kom Stagerne tilbage til Slottet igen — til Musæet.

Slottet før Branden.

(»Hans Quist: Prospect af Det kgl. Slott Coldinghuus i Jylland, at se fra den østre Side, Ao. 1760«. Pladen er flere Gange senere benyttet uden Angivelse af Aarstal og Kobberstikkerens Navn).

Slottet efter Branden,

set fra »Cathrineberg« (Dyrehavegaard), Haandtegning af J. J. Fyhn.
[1. Slotssøen. 2. Tegltag. 3. Straatag.

rik IV.s Fløj, hvor Kuglemærker endnu kan ses.* Byens Børn benyttede Ruinen som en herlig Legeplads. Forfatteren *Johannes Fibiger* fortæller i sin Levnedsbeskrivelse, hvorledes han som Barn legede i Ruinen, trængte gennem Kældergluggerne eller ændrede op ad Murrevnerne til Vinduesgabene: „Denne Ruin med dens mægtige mørke Kældere, dens nedfaldne Taarntrapper, dens Bjærge af Murbrokker, sønderslaaede Ornamenter og sære fantastiske Sandstensansigter, dens høje Sale med grøntbegroede Murtinder** og den blaa Himmel derover, alle disse Belysninger gennem Porte og Vinduesgabe, blev mig saa hjemlig, at jeg, hver Gang jeg kedede mig, og Børn keder sig forfærdelig tit, maatte op og afsøge den. Heller ikke i Skumringen lod jeg mig afskrække; den Gru, den da vakte, var uimodstaaelig."

Paa en Rejse, som „*Gamle Thomsen*"*** synes at have foretaget i 1822, aflagde han et Besøg i Kolding. Frugten af dette Besøg var en Brevveksling mellem Thomsen og Borgmester *Estrup* om, hvad der kunde gøres for at bevare Ruinen. Der ligger i Kolding Raadhusarkiv to Breve fra Thomsen til Estrup om Ruinen. Det første er dateret 27. Juli 1822, og heri meddeles bl. a., at Thomsen flere Gange har talt med Overhofmarskal *Hauch* om Bevaringen og Frednigen af Koldinghus' Ruiner, og Overhofmarskallen ligesom flere af Oldsagskommissionens Medlemmer var stemt for at understøtte Sagen paa det varmeste. Det andet af Brevene er dateret 24. Febr. 1823.

Da navnlig dette sidste Brev har en Del Interesse, bl. a. fordi man deraf faar nogen Underretning om Ruinens Tilstand, gengives det her i Uddrag:

> „Allerede for flere Maaneder siden tog jeg mig den Frihed at bringe et Løfte, som De har givet mig, i Erindring. At det skete i et uordentligt og i største Hast skrevet Brev, maa jeg bede Dem godhedsfuldt at undskylde, ligesom at tillade, at jeg endnu engang fremkommer med mine Ønsker. At de angaar Bevaringen af Koldinghus Slots stolte Ruiner, veed De allerede. Maaden, paa hvilken dette uden store Bekostninger maatte kunne ske og virkelig blev sat i Værk, er det kun om at gøre. De, som er paa Stedet, maa meget bedre kunne dømme derom

---

* Se I. H. Kloppenborg: En gammel Soldats Erindringer. Anden Udgave. Kbh. 1872, Side 117—119.

** Om Ruinens nuværende Flora se *J. S. Deichmann Branth* i Botanisk Tidsskrift. 28. Bind, 265—270.

*** Den af vor Oldforskning saa højt fortjente *C. J. Thomsen,* der i 1816 var bleven Sekretær ved Oldsagskommissionen af 1807.

end jeg, som er fraværende og ikke kender Slotsforvalter, Murmestre, samt hvad der staar mere og hvad der staar mindre Fare for at ødelægges eller vansires. . . . .

Efter min Mening taber Ruinen, hver Gang der bliver brudt noget ned af den, eller naar noget, som nu staar i sin oprindelige Form, bringes i Urede. Den vinder derimod i Anseelse og Skønhed, hver Gang noget af det nedfaldne, som samler sig om den nedre Del, bortføres.

Det forekommer mig at ville være hensigtsmæssigt med den store Mængde nedfaldne Sten at lade tilmure den nederste Rad Kældervinduer, saaledes at Indgangen til Ruinen blev ene og alene igennem den store Slotsport, hvor uden for Slotsforvalteren bor og saaledes lettere kunde have Tilsyn med den.

For det andet tror jeg det vilde være meget godt, om ved samme Lejlighed Nedgangen til Hvælvingerne under det store Taarn kunde renses eller i det mindste gøres let tilgængelig. . . At Stenene, som hørte til Fontænen, bør lægges tilbage i deres gamle Orden, at en ubetydelig og lidet tilsyneværende opmuret Pille mulig kunde støtte en af Vindeltrapperne og bevare den fra at falde ned, at intet burde tages ned af hvad der henhørte til Kirken, men Tilgangen gøres bekvem og at dette interessante Sted af Ruinen blev snarere udbedret end berøvet noget, at Indskrifter, som staar i Fare for at falde ned, ligesom Stensirater, der kunde fæstes med Jærnklamrer og ubetydelig Bekostning, blev sat fast, er alt Ideer, som jeg maa underkaste Deres Bedømmelse.

Vedbende og overalt Grønt tager sig meget smukt ud paa en Ruin, men hele Træer maa ikke skyde sig op paa Steder, hvor de skader Totalindtrykket og berøver Ruinen noget af sin Storhed. Jeg vilde derfor meget raade til, at de selvplantede Piletræer o. s. v. jo før jo hellere blev udryddet. Man har endogsaa bedet Dem herom paa Vers, i „Schmidts danske Haver". Skulde Bekostningen ved Tilmuringen af de nederste Vinduer være betydelig, kunde De jo foreslaa, at Arbejdet blev foretaget i flere Aar og fuldendt lidt efter lidt. At Gruset tager Overhaand og man i Stedet for at tage Mursten, som man vil bruge, ikke af de nedfaldne, men af Mure, som man *brækker ned,* er i Grunden værre.

Jeg veed ikke rettere, end at Ruinen, ligesom alle kongelige Bygninger, staar under Rentekammeret, og Slotsforvalteren under Overhofmarskallatet. Kunde De faa Slotsforvalteren til at indkomme med noget om Ruinens Bevaring til Overhofmarskallen, var det nok ikke af Vejen. . . . ."

Af Brevet fremgaar det, at Folk af Egnen nedbrød Mure for at benytte Murstenene. Dette har Borgmesteren vel vanskeligt kunnet

forhindre, men en enkelt Gang synes disse Tyverier dog at være foretaget for groft. I hvert Fald blev i Aaret 1828 ikke mindre end 11 Haandværkere i Kolding *straffede for Tyveri fra Slotsruinerne.* Straffen varierede fra 4 × 5 Dages Vand og Brød til en Pengebøde.

I 1830 døde den 88 Aar gamle Slotsforvalter Jens Christensen, og Rentekammeret lod derpaa Slotsforvaltertjenesten ved Koldinghus indgaa. Den dertil reglementerede Gage inddroges til Fordel for den kgl. Kasse. Slotsforvalterboligen med Have og Vænge blev samme Aar overladt til Premierløjtnant *Cirsovius* under Forpligtelse, at han skulde have fornødent Tilsyn med Slotsruinen og de øvrige Bygninger.

I 1830 aflagde Digteren H. C. Andersen et Besøg ved Slotsruinerne, og han skriver 22. Juni i et Brev til Ludvig Læsøe bl. a.: „Kolding Slot er en dejlig stor Ruin, og fra Slotsbakken ser man op i de tre danske Provinser.... Politimesteren Estrup gjorde mig en Visit, og jeg har lovet ham ved min Ankomst til København at gaa til Thomsen og tale efter Evne, om ikke han kan frelse Slottet fra aldeles at nedbrydes, som er en Spot og Skam, men som der dog meget frygtes for vil ske."

Om det nu er denne Henvendelse, der har baaret Frugt, eller om andre Kræfter har virket, vides ikke, men det følgende Aar blev *Slottet lukket,* og i Kongens Resolution af 28. Maj 1831 hedder det, at Ruinerne efter Bygmesteren, Konferentsraad Hansens Formening skulde „blive staaende i deres nuværende Tilstand som imposante til Byens og Omegnens Forskønnelse".

— —

Inden vi fortsætter selve Ruinens Historie, maa nogle Oplysninger gives om *Staldgaarden.* Medens Slottet faa Aar efter Branden henlaa ganske ubenyttet og uden synderligt Opsyn, var Staldgaarden ret stærkt i Brug. Den anvendtes navnlig af Militæret, i en lang Aarrække af to Eskadroner af det holstenske Landsenerregiment. Dette bestod ialt af 4 Eskadroner, hvoraf de to garnisonerede i Haderslev.

Mellem de tysktalende Landsenerer og Byens Befolkning herskede der som Regel det bedste Forhold. I et enkelt Tilfælde var netop det gode Forhold Aarsag til alvorlige Scener. I det 19. Aarhundredes Begyndelse benyttedes der endnu ret haarde Afstraffelser ved Militæret, og da det i 1816 rygtedes i Kolding, at en Ritmester *Jermin* havde anvendt strænge Disciplinærstraffe mod nogle af sine Folk, blev Byens Befolkning derover saa forbitret, at man vilde bemægtige sig Ritmesteren. Borgerne dannede larmende Hobe paa Gaden, og

Ritmesteren lod 4. Eskadron til Hest rykke ud for at forjage Borgerne. Det kom til voldsomme Sammenstød, der ikke løb af uden drøje Slag og alvorlige Skrammer. Borgerne indgav nu Klage over Ritmesteren, saavel over hans utilgivelige Haardhed overfor Mandskabet i Eskadronen som over hans Optræden overfor Borgerne. En Undersøgelseskommission blev nedsat. Ritmester Jermin kom 3 Maaneder til Frederiksort, to Løjtnanter fik 14 Dages Stuearrest, og de Underofficerer og det Mandskab, der havde brugt Sabelen mest, fik ligeledes mindre Straffe.

Det gode Forhold mellem Landsenererne og Borgerne holdt sig, saa længe Landsenererne var her. Kun de Kolding Gadedrenge*, der fra ældre Tid er ret berygtede, kunde ikke altid dy sig. Nationale Stridigheder mindes ikke.

Byens ældste Folk kan endnu tydelig huske Militærraabet i Gaderne: „Zum Stall!" naar Staldvagten skulde afløses paa Staldgaarden. Her oppe havde Landsenererne Bomme til Øvelser i Spring for Hestene. I Almindelighed var Bommene omviklede med Halm, men somme Tider var de ogsaa besatte med Koste for at agere Gærder. Ved Skyden blev Hestene gjort fortrolige med Krigens Akkompagnement, og inde i Staldene var der en egen Befordring, „Havrevognen", der gjorde et forfærdeligt Spektakel, da alt hang løst paa den. Den var lavet netop til at gøre Støj, for at Hestene kunde blive vænnede til Rummel og Tummel, og Dyrene vidste tilsidst, at naar denne Vogn kørte, fik de snart Foder. Lignende Tilvænning af Hestene kender forøvrigt enhver Kavallerist endnu den Dag i Dag.

Ridehuset var dengang ikke samme Sted som nu, men i den østlige Fløj, mellem Porten og Hjørnet mod Syd. Byens Ungdom fik, naar den ellers opførte sig skikkelig, ofte Adgang til Ridehuset og saa Landsenererne krydse Klinger, saa Staalet gnistrede. I det Bind Livserindringer, der er udgivet af Vagtmester Kloppenborg, fortælles forøvrigt adskillige Optrin fra Landsenerernes Tid under Chefen *Nording de Witt* († 1833).

I 1842 mistede Byen Garnisonen. Staldgaarden blev nu overtaget af Byen, der til Gengæld fik Vedligeholdelsespligten. En Tid arbejdedes der for, at Staldene skulde omlaves til *Tugthus*. I 1845 blev

* En Læredreng blev i Slutningen af 30-erne idømt sædvanlig Fangekost i 32 Dage, en anden fik Vand og Brød, begge for Fornærmelse mod Landsenererne, der dog ikke ganske forstod den mundtlige Del af Fornærmelserne.

Staldgaarden Byen opsagt, og under 5. Marts 1845 udgik der kongelig Befaling til, at Slotsstaldene med dertil hørende Forvalterbolig, Staldgaarden og den omliggende Grund m. m. skulde overlades til Indretning af et *Landbeskelerdepot** samt at Opsynet med det afbrændte Slots Ruiner herefter skulde føres af dem, til hvem Bestyrelsen af Depotet betroedes.

Stutteriet var bestemt til Ophjælp af Egnens Hesterace, baade her i Kongeriget og i Hertugdømmet. Hestene var gennemgaaende sværere end Datidens Heste her paa Egnen, men vilde vel næppe staa Maal med Nutidens Præmiedyr. Fra først af synes der at have været en vis Modvillie mod dette Stutteri, selv om det blev en Del søgt af Omegnen. Man havde den Gang kun liden Forstaaelse af et saadant Stutteris Betydning.

Med denne Statsinstitution kom forskellige nye Familier til Byen (Krigsraad *Th. F. Wrigsted,* † 1859, *Hans Fedde,* † 1867, og flere). Wrigsted beboede den Del af Staldgaarden, hvor Ritmester *Aalborgs* Lejlighed nu er, Stutteribetjent Hans Fedde det straatækte Hus, der var opført til Opsynsmanden.

Stutteriet blev atter nedlagt 1. Juli 1862, men Fedde, der fra 1847 til sin Død førte Tilsyn med Ruinen, blev boende.

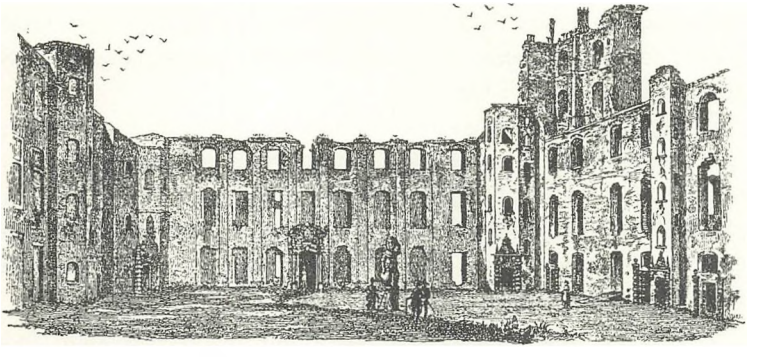
Hvad angaar Ruinen, da er der ikke stort at fortælle om Aarene fra Trediverne til Tredserne. De Skydeskaar, der endnu ses i den af Plankestykker sammennaglede Slotsport, menes at stamme fra Slesvigholstenerne i 1849.

Det nævnte Aar overgik Slot og Staldgaard fra Civillisten til Staten og kom til at sortere under Indenrigsministeriet, der lod Bygningsinspektøren udøve Overtilsyn. Der blev dog ikke udrettet stort med Hensyn til Bevaringen, og de smuldrende Mure henstod i en trøstesløs Tilstand. Rundt omkring i Egnen findes der Stumper af Slottets Sandsten i Brug som Slibesten („Skuresten"). Det var efterhaanden blevet Skik og Brug, at manglede en eller anden en Slibesten, skulde han tage en med fra Koldinghus den Dag, han kom „til Stads". Saaledes forsvandt talrige Sandstensprydelser og større eller mindre Stumper af de bevarede Trin i Trappetaarnene.

Under en stærk Storm om Eftermiddagen 3. Oktbr. 1854 styrtede den ene af de to „Kæmper" (Scipio) ned fra det firkantede Taarn og faldt med en saadan Kraft, at den ganske begravedes i Jorden. Bygningsinspektør *C. G. F. Thielemann* i Aarhus indstillede til Ministeriet,

* Beskeler = Stodhingst.

at Kæmpen blev sat op igen paa sin Plads. Der var ogsaa paa den følgende Finanslov stillet Forslag om en Bevilling paa 100 Rigsdaler i dette Øjemed. Sagen blev behandlet i Folketinget 31. Juli 1855. Indenrigsministeren udtalte, at man „af Agtelse for det gamle Kongesæde" vilde have bevaret denne Levning deraf, men det havde vist sig, at Udgiften ved en saadan Opstilling blev noget større end de opgivne 100 Rigsdaler, og han vilde derfor „ikke videre holde paa denne Genstand". Kæmpens Opstilling blev saa forkastet med 69 Stemmer mod 6. Der taltes da om, at et Firma i Altona vilde stille de fornødne Penge til Ministerens Disposition, men Kæmpens Opstilling paa Taarnet blev aldrig til noget. Derimod blev Figuren med sit Fodstykke stillet op i Slotsgaarden, hvor den vakte megen Op-

Slotsgaarden omkring 1860 med den opstillede Scipio.

mærksomhed. (Det er dette Fodstykke, der er afbildet Side 45). Regnskabet for 1859—60 udviser, at man endog har pyntet Scipio med Maling. Da Tyskerne i 1864 vilde vende med et Kanonforspand, blev Kæmpen væltet. Dens Krop er nu ganske forsvundet. Hovedet findes opbevaret.

Tilbage paa Kæmpetaarnet stod nu kun *Herkules* med de tre Kroner i Skjoldet. Man spaaede i 1854, at denne Figur snart vilde følge efter den nedstyrtede.

De to Kæmper har voldt en Del Forstyrrelse i Litteraturen. Tauber betegnede dem i 1822 i sine „Breve fra Kolding" som *Hannibal* og *Scipio,* og Fejlen gentoges af Rektor Fibiger i et Digt 1831. Ogsaa Carl Ploug kaldte i sit Digt „Koldinghus" (Dansk Folkekalender 1868 S. 37) den sidste Figur paa Taarnet for Hannibal, men da han senere blev klar over, at Figuren skulde forestille Herkules, om-

digtede Ploug i Overensstemmelse hermed de sidste 6 Vers af Digtet, og saaledes optoges det i hans samlede Digte.

Fra Slutningen af Halvtredserne til ind i Firserne bevilgedes der aarlig en Sum af 100 Rigsdaler eller 200 Kroner til almindelige Vedligeholdelsesarbejder paa Ruinen. Beløbet blev anvendt til Afstivning og mindre Udbedringer.

Der var imidlertid et Tidspunkt, da der sysledes med større Planer, nemlig i Aaret 1863. Det var *Orla Lehmann*, der som Indenrigsminister i det Hall'ske Ministerium huskede det gamle Kongesæde, som han stedse bevarede den største Kærlighed til. I Januar det nævnte Aar stillede han til Bygningsinspektør *Walter**, Aarhus, Forespørgsel om, „hvorvidt Ruinen af Koldinghus Slot i sin Helhed eller væsentlige Dele af samme var skikket til at gengives en nyttig Anvendelse og i saa Fald, hvilken Bekostning der efter et løseligt Skøn vilde medgaa hertil". (En Del Papirer vedrørende denne Sag findes i Landsarkivet i Odense.)

Walter svarede, at Besvarelsen krævede Opmaaling og Undersøgelse af Bygningerne, og, forsinket paa Grund af Sygdom, indsendte Walter i Sept. 1863 „Forslag til at sætte Ruinen i en saadan Stand, der maa anses for nødvendig for at bevare det bestaaende for yderligere Forfald, hvorefter det let kunde gengives en nyttig Anvendelse". I Forslaget hedder det:

„1) Alle Ydermure staar. De vil kunne restavreres med Undtagelse af søndre Fløjs Ydermur mod Syd. Det foreslaas at udbedre disse Mure og de 4 Trappetaarne, indlægge Etagebjælker og opføre et Tag over samme, hvilket vil kunne gøres for 21,242 Rdl., men da Vinduer og Døre bør indsættes samtidig, vil den samlede Sum blive ca. 26,000 Rdl.

2) Kirken og Kæmpetaarnet vil ikke kunne repareres uden betydelig Bekostning, og dette Parti vil efter min Formening kunne vedligeholdes som Ruin uden at forstyrre Bygningens maleriske Virkninger. Gelænderet og den resterende Figur befæstes.

3) Bygningen vil formentlig egne sig bedst til en Kavallerikaserne, hvortil de tre Fløje, østre, nordre og vestre, vil kunne afgive Rum for Mandskab og Officerer.

4) Staldgaarden kunde indrettes til Stald for Hestene.

---

* *V. T. Walter*, f. 1819, d. 1892. I Weilbachs „Nyt dansk Kunstnerlexikon" karakteriseres han som en tænksom og omhyggelig Arkitekt, som med Takt og sikker Smag ledede de store Restavrationsarbejder af ældre, anseelige Bygningsminder i Jylland, som var betroet til hans Forsorg, og i sine Nybygninger forbandt han kunstnerisk Følelse med praktisk Sans.

5) Saafremt de fornødne Midler kan skaffes tilveje, maa jeg ubetinget tilraade, at ogsaa den søndre Fløj beskyttes paa lignende Maade, da det forekommer mig uskønt at se denne Del af Bygningen i Ruiner, med eller uden Afstivning*. En ny Ydermur til Haven behøvede ikke at være af saa stor Tykkelse, og denne Opførelse vilde ved Anvendelse af de gamle Sten kun andrage ca. 3000 Rdl."

Omkostningerne ved at bringe samtlige Fløje — Kæmpetaarnet undtaget — under Tag, angives af Walter saaledes:

Nordre Fløj	8,498	Rigsdaler.
Østre „	6,938	„
Vestre „	7,799	„
Søndre „ 11,105, med Fradrag af ca. 150,000 Mursten à 20 Rdl. pr. 1000 = 3,000 Rdl.	8,105	„
Vinduer, Døre og Port til de 4 Fløje	6,000	„
Murværket paa de 4 Trappetaarne samt Tagværk og Tegltag over samme	2,000	„
Kæmpetaarnet at afdække og befæste Figur og Rækværk	300	„
Ialt...	39,640	Rigsdaler.

Walter tilføjer bl. a.: „Ved at bringe Bygningen under Tag vilde den være tjenlig til at indrettes for hvilket som helst Brug, hvortil dens Beliggenhed og Dimensioner forøvrigt maatte egne sig, men efter min Formening vilde den, naar Forholdene ikke tillader, at den paany indrettes til et kongeligt Slot, bedst kunne finde Anvendelse som Kavallerikaserne, en Anvendelse, som den nærliggende Staldgaard synes at henvise til". Den kunde afgive Plads for 2 Eskadroner og Bolig for Officerer nogle Underofficerer og Marketender.

Kort efter sin Henvendelse til Bygningsinspektør Walter om Ruinen, udtalte Orla Lehmann i en Skrivelse til ham (dateret $^{4}/_{4}$ 1863) Ønsket om, at den nøgne Slotsbanke maatte blive beplantet og bad Bygningsinspektøren om at træde i Forbindelse med Borgmester *Monrad* i Kolding om denne Sag, samt paalagde ham at indsende nøjagtige Aftegninger af Slottets Portaler**.

Orla Lehmanns Planer med Koldinghus kom dog som bekendt ikke til Udførelse og blev antagelig ganske skrinlagt ved det Hall'ske Ministeriums Afgang 31. Decbr. 1863.

---

* Der var den Gang ydre Afstivning ved søndre Fløj.

** Disse Tegninger indleveredes til Indenrigsministeriet under $^{25}/_{3}$ 1865 og er formodentlig ikke gaaet tabt.

Under Krigen 1864 blev Slotsruinen, Haven og Staldgaarden af Tyskerne anvendt til Vognpark m. m.* Et Batteri var opstillet udenfor Slotsporten, hvor Plougs Mindesten nu staar, og var stillet saaledes, at Fredericiavej kunde bestryges. Senere blev Staldgaarden anvendt af vore egne Tropper. En Tid var Staldgaarden henlagt under Krigsministeriet (Okt. 1865 til Okt. 1867).

Hans Fedde var en Del af Krigsaaret 1864 flygtet herfra. Nogen Tid før Krigen var der paa Staldgaarden anbragt et slesvigsk Landstutteri, der var stillet under hans Tilsyn. Men for at redde Hestene, maatte Fedde i Februar 1864 skyndsomst drage bort med dem. Han opholdt sig saa med Stutteriet paa Gyldensten ved Bogense.

Tyskerne skal i 1864 have næret et levende Ønske om at se det tyske Flag vaje fra Kæmpetaarnet, og det fortælles for paalideligt, at man forgæves søgte at formaa en Kolding Skorstensfejer til gennem en Skorsten at kravle op til Kæmpen for der at fæstne Flaget. — Sandstenspladen over Indgangen til Kirketrappen maa have interesseret Tyskerne stærkt. Det er maaske det brandenborgske Vaaben, de er blevne optagne af.** De vilde absolut have Pladen fotograferet. En stedlig Fotograf, som de henvendte sig til, erklærede, at han kun kunde fotografere i sit Atelier. Tyskerne huggede nu Pladen ud, fik den fotograferet i Byen og leverede den atter tilbage til Slottet.

I Midten af Tredserne overtog Bygningsinspektør *L. A. Winstrup**** Tilsynet med Ruinen, et Hverv han har udført med den varmeste

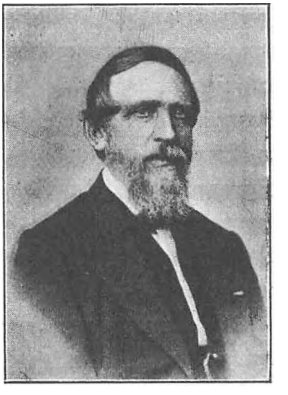
---

* For nogle Aar siden udkom en Serie fortrinlige Billedbrevkort efter Fotografier af det gamle Kolding. Herimellem er et Billede af Slottet 1864, hvor man ser Vognpark ud for Slotsporten, den straatækte Opsynsbolig, den *ud*vendige Afstivning af søndre Fløj m. m. — Grunden til, at Ydermuren i søndre Fløj hælder saa stærkt, omtales Side 16.

** Pladen bærer det danske og det brandenborgske Vaaben samt Bogstaverne R. F. P. (*Regna firmat pietas,* ɔ: Gudsfrygt styrker Riget), Christian IV.s Valgsprog, og Dronning Anna Catharines Valgsprog: „*R*egiere *M*ich *H*err *D*urch *D*einem *H*eiligen *G*eist". Bogstaverne under Vaabnene betyder: „*D*er *4*. *K*önig *Z*u *D*enemark, *A*nna *C*atharine *K*önigin *Z*u *D*enemark".

** *L. A. Winstrup* f. i København 1815, Stadsbygmester i Flensborg 1851, R. af Dbr. 1854. Udnævnt 1860 til Bygningsinspektør for Jylland og Slesvig med Bolig i Kolding. 1862 Titel af Professor. Efter 1864 blev Fyn, Ærø og „de otte Sogne" henlagt under Bygningsinspektoratet. W. blev 1869 udnævnt til Justitsraad og dekoreredes 1885 med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Han døde i sin Embedsstilling 4/4 1889. Enken, *Johanne Andrea, f. Fischer,* der lever i København og i Aar er fyldt 90 Aar, har til Kunstakademiets Arkiv skænket sin Mands efterladte Tegninger.

Interesse, i Begyndelsen efter forudgaaende Brevveksling eller Forhandling med Bygningsinspektør Walter, der var en personlig Ven af ham.

L. A. Winstrup.

Winstrup ønskede en større Reparation, men bad længe forgæves om Regeringens Øre. Det var Herkulesstøtten paa Kæmpetaarnet, der truede med at styrte ned og som det gjaldt om at sikre. Regeringen mente, at naar der lavedes et Hegn udenom Taarnet, saa Kæmpen ikke faldt ned paa de forbigaaende, saa var det tilstrækkeligt. Endelig, i September 1867, meddeltes der Winstrup Tilladelse til at anvende omtrent 320 Rigsdaler paa at afstive Støtten. Beløbet — det blev lidt højere — opførtes paa Finansloven under „uforudsete Bygningsarbejder".

Der byggedes nu første Gang Stillads indeni Taarnet, for at man kunde naa op til Kæmpen. Oppe paa Taarnmuren fandt man foruden adskillige Rariteter en hel Del Bly*, der selvfølgelig var smeltet under Branden for 60 Aar siden. Herkules blev nu rettet og kom til at indtage en saa imponerende Stilling, som det sømmede sig en saa berømt Krigsmand. (En Partisan af Zink blev anbragt i hans Haand for at tjene som Vejrfløj, men den blæste senere ned). Arbejdet, der udførtes af Tømrermester *C. F. Holm* og Murermester *H. P. Hansen,* kostede 364 Rdl. 23 Sk.

I de følgende Aaringer havde Winstrup kun de 100 Rigsdaler eller 200 Kr. aarlig at disponere over til selve Ruinen. Apotekeren benyttede med Statens Samtykke et Par af Kældrene som Ishus, ligesom de en Tid vare udlejede til Oplagsrum for en Smørforretning.

Nogle Gange blev Ruinen benyttet til Sommermarked eller Bazar med Illumination og Forlystelser i de forskellige Rum. — I den svenske Kælder var der Sangerindeknejpe. — Da den svenske Konge Karl XV, Sønnesøn af Prinsen af Pontecorvo, Natten til den 27. Juli 1868 passerede Kolding, var Ruinen oplyst med brændende Tjæretønder, opstillede i Vinduesaabningerne. Kommunalbestyrelsen og Vaabenbrødrene mødte paa Banegaarden, men ak! Kongen kørte forbi uden at gøre Holdt.

* Der blev solgt gammelt Bly for 37 Daler 78 Sk.

Hvad angik Staldgaarden, da disponeredes der her over et større Beløb til Vedligeholdelse. Forøvrigt var den Genstand for mange Spekulationer. En Gang i Tredserne — det var før vi fik Bane — var en ny Postgaard paa Tale i Kolding Byraad, og det blev da foreslaaet at se at erhverve Staldgaarden til dette Brug. De store Rum paa Staldgaarden blev i Regelen udlejet til Vareoplag, enkelte Aaringer undtagen, saaledes 1870, da Grænsevagten benyttede Staldene, og 1885, da de benyttedes af Gendarmerne. I Wrigsteds Lejlighed indrettedes senere Skole.

Om større Bevaringsarbejder paa Ruinen blev der først Tale i 1879, atter efter ihærdig Agitation fra Winstrups Side. Det nævnte Aar besluttede Finansudvalget nemlig, at der maatte anvendes et større Beløb for at bevare Ruinen mod yderligere Ødelæggelse. Winstrup udarbejdede nu særligt Forslag 1880 til Genopførelse af det nedstyrtede Taarn i Haven (Nedgangen til Badstuen), Istandsættelse af en Kælderhvælving (over „den svenske Kælder") og Opførelse af et let Tag over Hvælvingerne i nordre Fløj, Istandsættelser af Ydermurene og Forankringer af disse og Genopførelse af den ved Taarnets Fald 1808 knuste Hvælving, der bar Kirkegulvet.

Alle disse Arbejder udførtes i Aarene 1881—84 og kostede 9500 Kr. foruden 1800 Kr. for Havetaarnets Genopførelse. I 1884 gik man til en Undersøgelse af Kæmpetaarnet. Det viste sig, at det var paa højeste Tid. Paa Taarnets Vestside fra en Højde af 30 Alen over Jorden til Taarnets Gesims fandtes en Skalmur af slet brændte Sten. Den store Flade, ca. 350 □ Alen, forhindredes kun ved de i forskellig Højde siddende Ankre i at styrte ned. Taarnet blev nu udbedret. Ligesom Arbejderne 1881—84 udførtes dette væsentligst af Murermester *I. A. Hansen* og Tømrermester *C. F. Holm*. Under Arbejdet var Slottet afspærret for uvedkommende. Herkules holdt, saa længe Arbejdet stod paa, en Dannebrogsfane.

Bekostningen blev afholdt af en Bevilling paa Finansloven for 1884—85 paa 6000 Kr., og 3082 Kr. 94 Øre opførtes paa Tillægsbevilling for 1885—86. Omtrent samtidig med disse større Arbejder blev Murene afdækkede med Tagsten. Dette Arbejde er ofte kritiseret, fordi Ruinens Karakter derved er forandret, men det maa dog erindres, at Winstrup stadig troede paa en Mulighed for, at Orla Lehmanns Plan under en eller anden Form atter skulde dukke op*.

* Den 9. December 1880 skrev Winstrup til Finansministeriet: „Det heldigste vilde jo være, om Ruinen delvis forsynedes med Tag, Bjælke-

Desuden var der forgæves forsøgt andre Afdækningsmaader, før man greb til at anvende Tagsten.

Ligesom Bygningsinspektør Winstrup saaledes gjorde alt for at bevare de smuldrende Mure, interesserede han sig i høj Grad for at samle de Brudstykker og ornamenterede Sten, der i tidligere Tid var ført bort fra Slottet; en hel Del deraf var jo solgt ved Avktionerne i 1809. Saaledes blev der 1880 hos Købmand C. S. Borch nedbrudt et Bindingsværks-Pakhus, og under det fandt man som Grundsten en hel Del Sandstensornamenter (Renæssance) fra Slotskirken, heldigvis uden Kalk og godt bevarede. Ejeren skænkede dem med stor Beredvillighed til Slottet. Fra mange andre Steder kom lignende Fund for Dagens Lys, men endnu ligger der under adskillige Bygninger saadanne Brudstykker*. En 8-kantet Granitsøjle fandtes — i Slotssøen! To lignende Søjler erhvervedes fra Haderslev, og i 1895 fandtes atter to Søjler, denne Gang i Sod, Halk Sogn ved Haderslev. Søjlerne er nu anvendt paa deres gamle Plads som Bærere af Hvælvingerne i nordre Fløj. Talrige af de fundne Brudstykker, navnlig Sandsten fra Kirken, er nu opstillede i et Rum i Portfløjen og danner en Samling, der er af ret betydelig Interesse.

— —

Ser vi hen til Ruinens Omgivelser, var der i 1863 paabegyndt Plantningsarbejder efter Orla Lehmanns Forslag og overensstemmende med en Plan, udarbejdet af en Landskabsgartner Flindt i Roskilde. Krigen bragte heri en Standsning.

I 1867 blev forskellige Forhold ordnede vedrørende Grænseskellet mellem Slotsbanken og Byen. Kommunalbestyrelsen fik Tilladelse til at anlægge en 12 Alen bred Brandvej ned til Slotssøen langs Kancelliraad Blochs Have, og det tillodes ligeledes, at Kommunen anlagde en Spadseresti fra Brandvejen langs Søens sydlige Bred til Fredericia Landevej. Vejen og Stien („Kærlighedsstien") paabegyndtes den følgende Vinter, da der indfaldt betydelig Arbejdsløshed og Nød i Byen. — Nogle Grundejere, der havde haft Laager ud til Slotsbanken, afstod denne formentlige Ret mod at der udlagdes dem

---

lag, Vinduer, Døre, Trapper og Gulve, event. med Skillerum for at tjene til et eller andet offentligt Øjemed . . . Det gælder om at sikre Slottets *Bestaaen* for et langt Tidsrum som et af de mærkeligste nationale Monumenter."

* Hele Fundamentet under Afholdshjemmet („Fremad") i Laasbygade er ornamenterede Sandsten fra Slotskirken.

en tre Alen bred Vej, men denne indtog de til deres Haver. (Pantebogen 1867 Fol. 206, 208, 268 osv.). Samme Aar tillodes det „Understøttelsesforeningen i Kolding af 1866" at benytte et Areal af Slottets Grund til Opførelse af et *Asyl* mod en aarlig Afgift af 1 Rdl. til Statskassen. Lejemaalet sluttedes for 50 Aar, men kan ikke opsiges, saa længe Grunden anvendes til Asyl*.

Hvad Plantningssagen angaar, da henlaa den til 1873, da den rejstes af „Selskabet til Kolding Omegns Forskønnelse" (Bestyrelse: *Frederik Grüner, A. G. G. Borch* og *G. Ræder).* Der indkom en Del Gaver, baade i Form af Penge, Træer og Prydplanter, og efterhaanden opstod der smukke Anlæg omkring Slottet.

I 1889 i Foraaret døde Winstrup. „Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring" indstillede 12. April s. A. til Kultusministeren, „om det ikke gennem Indenrigsministeriet kunde udvirkes, at det paalægges den kongelige Bygningsinspektør, hvis Assistance man meget vilde sætte Pris paa at se bevaret for Direktionen, for Fremtiden at sætte sig i stadig Forbindelse med Direktionen, saaledes at alle Restavrationsarbejder udføres efter forudgaaende Forhandling med denne".

Efter at Indenrigsministeriet havde tilskrevet den ny Bygningsinspektør, Arkitekt *J. V. Petersen* i Odense, der var udnævnt til Winstrups Efterfølger, og indhentet hans Skøn, svaredes, at Indenrigsministeriet intet havde imod en Forandring. Sagen ordnedes da saaledes, at Koldinghus Ruin med tilhørende Opsynsbolig endnu samme Aar blev henlagt under Kultusministeriet. Alle Sager angaaende Byggearbejder osv. paa Slottet skal forelægges den nævnte Direktions Arvtager, Nationalmusæets 2. Afdeling, der med Hensyn til Slottet har en stedlig Repræsentant, f. T. Kæmner *J. O. Brandorff.*

Betydelige Arbejder er siden 1889 udførte paa Koldinghus. Nordre Fløj er nu under Tag i hele sin Længde og er indrettet til Lokaler for et større historisk Musæum. Musæet paa Koldinghus ledes af en Bestyrelse, hvoraf et Medlem vælges af Byraadet (siden Oprettelsen Borgmester *Schjørring*, der er Formand), medens Bestyrelsen iøvrigt supplerer sig selv. Musæet, der oprindelig er grundlagt 1877 ved, at fhv. Byraadsmedlem, Købmand Thomas Petersen skænkede en Oldsagssamling til Kolding By, havde oprindelig et lille daarligt Lo-

* Flere Gange er der sket Henvendelse til Staten om Overdragelse af Grund paa Slotsbanken, men Andragerne har faaet Afslag. I 1884 fik man saaledes Afslag, da man her ønskede Grund til Døtreskolen.

kale i Raadhuset, men fik i 1892 Tilladelse til at flytte ind paa Koldinghus, hvor nogle smukke Hvælvinger var genopført. Musæet har Aar for Aar vundet fremad og har fundet Støtte fra mange Sider, ikke blot fra Staten, men ogsaa fra den Raben-Levetzauske Fond og Privatfolk, der har skænket Gaver og Penge. Musæet modtager aarligt Statstilskud og et mindre kommunalt Tilskud. (Nærmere Oplysninger om Musæet faas af „Vejledning i Musæet paa Koldinghus", Kolding, 1897).

Bekostningen paa Ruinen, Opsynsbolig og Anlæg m. m. har i Aarene 1890—1908 været ialt 68,029 Kr. 8 Øre.

Gentagne Gange, ogsaa efter Bygningsinspektør Winstrups Tid, har en Genopførelse af hele Slottet eller en Del deraf været paa Tale. Under et Besøg, som Kammerherre, Hofjægermester *F. C. O.* Greve *Raben-Levetzau* i 1894 aflagde paa Slottet, undfangede Greven en Plan om at faa Koldinghus genopbygget og indrettet til Kongebolig. Greven forhandlede med Professor *Hans Holm* derom, og en af dennes daværende Assistenter, Arkitekt *Julius Smith,* var i Sommeren 1895 og følgende Aar i Kolding, hvor han opmaalte Slottet og udkastede en Del Rekonstruktionstegninger. Arbejdet blev meget omhyggelig udført*. Efter Forlydende strandede Planerne om Slottets Genopbyggelse paa, at den gamle Konge modsatte sig at residere saa tæt ved den ulykkelige Grænse; det vilde kun være daglig Opriven i et aldrig lægt Saar, baade hos ham og hans tidligere Undersaatter dernede bag Grænsen.

Ogsaa senere er Planerne om en hel eller delvis Genopførelse dukkede op. Der er vel ikke længer nogen, der sysler med Tanken om en Kongeborg, heller ikke som Orla Lehmann om en Rytterkaserne, men der er flere, der alvorligt tænker paa, om Koldinghus ikke atter bør opføres som „et Værn og et Grænsehus", nemlig en *Kulturskanse* her ved Grænsen. Foruden at afgive tilstrækkelige Lokaler til det *historiske Musæum,* burde der paa Slottet skaffes Lokaler til en paatænkt *Kunstsamling,* muligvis et stort *Bibliotek* osv.

En saa omfattende og kostbar Plan behøvede jo ikke at løses paa én Gang. Foreløbig er det *Kunstmusæet,* der er Trang til. Uden stor Bekostning kunde der skaffes Lokaler i vestre Fløj, den saakaldte Frederik IV.s Fløj. I Foraaret 1909 har Ministeriet for offent-

* Disse Tegninger har Greven for nogle Aar siden skænket Kolding By. En Understøttelse fra den Raben-Levetzauske Fond muliggjorde, at Reproduktioner af forskellige af disse Tegninger kunde ledsage denne Bog.

lige Arbejder og Kultusministeriet indvilget i, at en betydelig Del Inventar, Paneler, Søjler, Balustre m. m. fra det gamle kongelige Bibliotek overlades til Koldinghus, og det maa haabes, at der i de følgende Aar kan skaffes en smuk Anvendelse derfor. Ligeledes er der overladt Koldinghus to svære Ege-Vindeltrapper fra det gl. kgl. Biblioteks Bygning. En af Trapperne tænkes anvendt i den saakaldte „Kirketrappe".

Byggeplanerne vinder i Styrke derved, at det efterhaanden viser sig aldeles umuligt at bevare Ruinerne mod Forvitring undtagen ved at bringe Murene under Tag. Der er gennem mange Aar gjort et stort og omhyggeligt Bevaringsarbejde, men Frosten, Regnen og Stormen er vanskelige Modstandere. Stump for Stump vil Ruinen gaa til Grunde, om den skal staa som nu. Det er Uret mod det gamle, minderige Slot. Eftertiden vilde fælde en haard Dom, om Slottet saaledes gik til.

Tilsidst nogle Ord om *Staldgaarden*, hvis store Gaardsrum siden Grundloven har været Vidne til talrige bevægede Valgdage, thi i en lang Aarrække er Folketingsvalgene foretagne heroppe. Her holdtes Sørgefesten ved C. Bergs Død Lørdag d. 5. December 1891.

Fra 1. April 1907 etableredes paa Staldgaarden et *Remontedepot*, der hidtil havde været drevet paa to Gaarde, den ene paa Amager, den anden ved Hillerød. Remontedepotet ledes af Ritmester *R. A. Aalborg*, under hvem der er stillet 2 Underofficerer og 6 Mand. Den tidligere Skole er omdannet til Lejlighed for Ritmesteren. Depotet omfattede i Februar 1909: 93 Remonter, indkøbte i Danmark, og 70 irske Heste til Observation. Det er Meningen efterhaanden at lade de danske Hestes Antal stige, saa Landet tilsidst i Hovedsagen skal remontere sig selv.

Indrettelsen af Remontedepotet er sket administrativt. Staldgaardens Bygninger sorterer f. T. under Ministeriet for offentlige Arbejder, selve Staldene indvendig under Krigsministeriet ligesom Remontedepotet.

Tilføjelser og Rettelser.

Side 5, Vifdam strakte sig over de nuværende Matrikelnumre 51, 53 og 54, og Stedet, hvor der i det 19. Aarh. laa et Sprøjtehus, kaldtes »Dampladsen«. Der er tidligere betalt en Afgift til Byen af Husejerne.

— 16, 5. Lin. f. o., Kirkekor, læs: Apsis.

— 40, Foruden de her nævnte Lensmænd (sammenlign forøvrigt Side 97 f.) kan nævnes følgende: Henning Meinstrup 1389, Johs. Thomesen (Lindenov) 1392, Claus Jonsen Lange 1419 og 1423, Lage Brock 1469. — Stamtavlen over Slægten Bølle, begyndende 1442 og endende 1824, findes i Adelsaarbogen for 1907. Slægten er saaledes ikke »ubekendt«, men den var mindre indflydelsesrig. — Vincent Juul, læs: Juel.

— 44, Lin. 31 f. o, Provst Bakke maa sikkert have læst galt, naar han har faaet »Christian Mortensen« ud af det. Stenen er nu forsvunden.

— 45, Lin. 16 f. o., Ebbe Gyldenstjerne til Tyrrestrup, ikke Tygestrup. Oftere nævnes han til Palstrup.

— 67, Lin 11 f. n., Peder Syv, læs: Anders Sørensen Vedel.

— 85, Lin. 12 f. o., 1576, læs: 1575.

— 104, Lin. 3 f. o., 1577, læs: 1877.

— 150, Lin. 18 f. o., Z. E. H. W. Hedegaard, læs: I E. H. W. Unsgaard.

— 153, Den her nævnte Amtmand S. C. Schwartz var i Aaret 1698 Forsvarer for nogle Bønder i Brusk Herred, der mishandledes af en Amtsskriver Peder Pedersen. Denne havde slaaet en Bondekone i Viuf, fordi hun ikke vilde besørge et Brev for ham, og Fogden Bertel i Bramdrup, der »stampede paa Amtsstuegulvet, der han leverede sin Skat«, havde faaet en Ørefigen. Amtmanden sagde da til Amtsskriveren: »Jeg vil raade Eder, at I ikke slaar Kongens Bønder eller nogen. Det er ikke Kongens Villie. Men dersom de forser sig noget, da klag det for mig, saa er her spansk Kappe og Træhest at straffe Bønderne med og ellers i alle Maader efter Forseelsen og Sagens Beskaffenhed.« (Se min Artikel i »Kold. Folkebl.« for 1/6 1904). — I en Inventarieliste fra 1643 nævnes »for Slottet«: »To spanske Tønder hver med et Baandjærn og Kæde«.

— 180, Lin. 16 f. o., »de« eller Mathilde, læs: »Thilde« eller Mathilde.

— 181, Lin. 2 f. n., oder, læs: och. — Rygtet om, at Ilden var paasat nævnes endnu tidligere i Litteraturen, nemlig i Taubers »Breve fra Kolding« 1822, Side 4.

I Oversættelsen af Henrik Rantzaus Digt (paa Bagsiden af Kortet fra Fr. II.s Tid) skal trediesidste Linie læses »Danmarks mægtigste Drot Skat i det rigeste Maal« o. s. v.

Henvisninger.

(Forkortelser: DM = Danske Magazin. NDM = Nye danske Magazin. KB = Kancel. Brevbøger).

Side 1—45.

[1] Erslevs Repertorium Dipl. III, Nr. 5932. — [2] Resens utrykte Atlas (i det kgl. Bibl.) VI 689. — [3] Danmarks gl. Folkeviser (Danske Ridderviser) ved Axel Olrik, II, S. 420 ff. — [4] Smst. — [5] Suhm: Saml. til d. danske Hist. I, 2. Hæfte 64. — [6] Fortalen smst. til 2. Hæfte. — [7] Antiquariske Annaler, Kbh. 1820, Side 253—265. — [8] Huitf., Folioudg. 211. I Script. rer. dan. I, 167, 184, 245 osv. anføres 1243 og 44. — [9] Huitf. 217. — [10] do. 273, sammenlign Script. rer. dan. I, 125, 169, 291, II 264, 632 osv. og NDM V 189. — [11] Huitf. 367 f. — [12] Nyt hist. Tidsskr. 4. R. 4 B., Dokumentet hos Huitf. 496 ff. — [13] Om Møder paa Koldinghus i Begyndelsen af 15. Aarh., se NDM VI 11, NDM I 5. B. 43, Huitf. 637 f. — [14] Vedel Simonsen: Danske Slottes og Herreborges Bygnings- og Befæstningshist. 35. — [15] Dr. W. Christensen: Dronning Christines Husholdningsregnskaber 260 ff. — [16] NDM II 207 og Hist. Tidsskr. 4. R. 3. Bind 314. — [17] DM I. R. 6. B. 276 f. — [18] Geheimeark. Aarsberetn. I, 70. — [19] Dette og flere af de efterfølgende Breve findes i Tegnelser over alle Lande, trykt i DM IV R. 4. B. ff. — [20] KB $1551^1/_3$. — [21] do. $1553^{14}/_8$ og $^{28}/_2$. — [22] F. Beckett: Renaissancens og Kunstens Historie i Danmark, Kb. 1897, 68 f. — [23] Urbium præcipuarum mundi. I Værket er der Afbildninger af 34 Stæder og Pladser i Skandinavien. — [24] Inventarium 1585, Rigsarkivet. — [25] Ny kgl. Saml. Fol. 559 (Uddrag af Hegelunds Kalendere). — [26] KB. — [27] Friis: Saml. t. dansk Bygn. og Kunsthist. 303. — [28] KB $^{15}/_4$ 1581. — [29] do. $^6/_3$ 82. — [30] do. $^{31}/_7$ 1586, Brevet derom er i sin Helhed trykt i DM 1. R. 5. Bind 114. — [31] KB $^{18}/_5$ 1585. DM 1. R. 5. B. 113. — [32] Jyske Tegnelser 1590 $^5/_2$, $^5/_8$ og $^{15}/_4$. — [33] do. 1596 $^{11}/_{12}$. — [34] do. — [35] do. 1598 $^8/_2$. — [36] Reg. ov. al. Lande. — [37] Jyske Registre 4. Dec, 1601. — [38] DM 1. R. 5. B. 157. — [39] Register over alle Lande $^2/_4$ 1614 og Jyske Tegnelser $^4/_7$ 1615. — [40] Besigtigelsesforretning og Tingsvidner 1645. — Jyske Tegnelser $^{17}/_9$ 1647. — [41] Saaledes siger Fyhn S. 16. — [42] Jyske Tegnelser $^{22}/_1$ 1617. — [43] Sammenlign Vejle A. Aarbøger 1908 Side 13, Note 5. — [44] Forskel. Stykker Lensregnskaber el. Jordebøger fra Chr. II.s og Fr. I.s Tid, 21. Koldinghus' Inventarier 1527 (Rigsarkivet). — [45] Koldinghus Lens Kvittantiariumsbilag (Rigsarkivet). Forskellige Værelsers Beliggenhed er bestemt ved Sammenligning med Poster i Regnskaberne. — [46] J. Tegn. $^{15}/_9$ 1607. — [47] Lensregnskabet. — [48] Burman Becker: Forsøg til Beskriv. af vævede Tapeter, S. 5. — [49] Suhms Nye Saml. I, 164 f. — [50] Medd. fra Rentekammerarkivet 1872, 60 og for 1642: Danske Saml. 1. Række VI 333. — [51] Hist. Tidssk. IV. R. 3. B. 383. Herredagens Forhandlinger, se Allen: De tre nord. Rigers Hist. 5. B. 27—43. Sml. NDM V 30. — [52] DM I R. 4. B. — [53] Tingsvidne, indhæftet i Koldings ældste Bysbog. — [54] Kirkehist. Saml. 3. R. I 747.

Side 47—110.

[1] Brevene er i Uddrag trykt i DM 4. R. 1. Bind 95. — [2] Smst. 96 f. — [3] Smst. 110. — [4] Kong Chr. III Hist. I 281—85. — [5] DM 4. R. 2. B. 177 f. — [6] DM I 5. R. 7. — [7] DM I. R. 5. B. 10. — [8] Smst. 7. — [9] Listen over dem, der skulde møde, findes DM 4. R. 2. B. 95. — [10] NDM I 364 ff. — [11] Vejle Amts Aarbøger 1908 28. — [12] Alle Oplysninger efter KB. — [13] NDM I 248 ff. — [14] DM I. R. 5. B. 11. — [15] A. D. Jørgensen: De danske Rigsarkivers Historie 17. — [16] Inventarierne fra 1585 og 1617. — [17] og [18] KB. — [19] Kirkehist. Saml. I. R. 1. B. 473. — [20] Kirkehistoriske Samlinger II. R. 2. B. 289. Krag og Steph. Chr. III I 376. — [21] Kirkehist. Saml. 1. R. 1. B. — [22] Smst. II. R. 3. B. 304. — [23] KB. — [24] do. 22. Oktober 1553. — [25] Vejle Amts Aarb. 1908, 54. — [26] Hist. Tidsskr. IV. R. 6.

Bind 360. — [27]DM 5 R. 1. Bind 254. — [28]Danske Kancelliregistranter 1535—50. S. 21 og 26. — [29]Smst. 288. — [30]DM 4. R. 4. B. Side 87 f. — [31]Kronens Skøder I 52. — [32]Geheimeark. Aarsberetn. III 70. — [33]Kragh og Steph. Chr. III I 384. — [34]Danske Kancelliregistranter 1535 — 50. Side 408. — [35]DM 3. R. 6. B. 337. — [36]N. kirkehist. Saml. III 305. — [37]Kragh og Steph.: Chr. III.s Hist. II 238. — [38]Kirkehist. Saml. II R. 5. B. 412. — [39]KB under nævnte Dato. Sml. Troels Lund: Dagligt Liv, Folkeudgaven 1903-04, V. 96. — [40]Krag og Steph. Chr. III.s Hist. Supp. 191 ff. — [41]Et Hundrede udvalde Viser om allehaande mærkelig Krigsbedrift og anden selsom Eventyr etc. Kbh., Udgave 1787, Side 308 ff. — [42]Gehejmeark. Aarb. I. 82. — [43]Bricka: Fr. II.s Ungdomskærl. Kbh. 1873. — [44]Tegn. ov. alle Lande $^{9}/_{5}$ 1559. — [45]Ny kirk. Saml. V 417. — [46]Ny kgl. Saml. 4to 1366 i kgl. Bibl. — [47]Danske Saml. 2. R. 4. B. 81. — [48]Vejle Amts Aarb. 1908 11. [49]KB $^{19}/_{1}$ 1562. — [50]Geh. Aarsberet. I 135. — [51]DM 1. R. 5. B. 152. — [52]Mejborg: Bill. fra Chr. V.s Hof 145. — [53]Vitruvius. — [54]Reg. ov. alle Lande. — [55]Se mine Artikler i Kolding Folkeblad 1903 Nr. 257 ff. — [56]Jyske Saml. 1. R. 5. B. 193. — [57]KB $^{26}/_{2}$ 1572. — [58]Werlauff: Sofie af Meklenborg, Universitetsprogram 1841, Side 23. — [59]Kolding Afsked trykt i Staatsbürgerl. Magazin V 456—464. — [60]Hist. Tidssk. 4. R. 3. Bind. — [61]D, Saml. 2. R. 6. B. 247. — [62]NDM I 83. — [63]Trykt i Ordlyd NDM IV 161 f. — [64]En udførl. Afh. om Hans Mikkelsen findes Kirkehist. Saml. 2. R. 6. B. 154—82. — [65]KB $^{16}/_{10}$ 1582 og $^{16}/_{5}$ 1585. — [66]Do. $^{17}/_{6}$ 1580. — [67]Thieles Folkesagn I 173. — [68]Arenni Berntsens Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed, 1654, 134. — [69]Inventarium 1617 i Rigsarkiv under Koldinghus' Kvittentiariumsbilag. — [70]DM I R. V 112. — [71]KB $^{9}/_{3}$ 1578. — [72]do. $^{9}/_{10}$ 1578. — [73]Meddel. fra Rentekammerarkivet 1873—76, 147. — [74]I hans »Nye Danmarksbeskrivelse«.

Side 111—150.

[1]Chr. IV.s egenh. Breve IV 4. — [2]Jyske Reg. $^{11}/_{6}$ 1618. — [3]do. $^{10}/_{8}$ 1653. — [4]Chr. IV Skrivkalendere er alle trykt, men paa vidt forsk. Steder. Se Biografisk Lexikon under Chr. IV. — [5]Jyske Reg. $^{18}/_{10}$ 1611. — [6]do. anf. Dato. — [7]Chr IV egenh. Breve III 83 f. — [8]Dommen findes i Rosenvinges Gamle d. Domme 226—229. — [9]DM I. 5. B. 123 ff. — [10]Hele Forhandlingen læses udførlig i Ny kirkehist. Saml. 3. R. 1. B. 561—624. — [11]Relation hvis sig er tildraget udi det Førstel. Leens annammelse, som skeede til Kolding 1616, ved Nic. Helvaderus. Kbh. 1617. — [12]NDM II 4. — [13]Chr. IV egenh. Breve II 100 ff. — [14]Danske Saml. 2. R. III B. 128—131. — [15]Sønderj. Aarb. 1891, 268 f. — [16]Kolding Bys Raadstuebog 1630 ff. Fol. 30 og Jyske Saml. 3. R. 4. B. — [17]Vejle Amts Aarb. 1908, 164 og Kold. Folkebl. s. A. Nr. 117. — [18]Om disse Lejetropper se DM III R. 4. B. 66. — [19]Lensregnsk. for 1629—30, Byggearbejder. — [20]Jyske Reg. 1634 $^{15}/_{8}$. — [21]Jyske Reg. og Chr. IV egenh. Breve anf. Dato. — [22]do. III 97. — [23]do. III 313. — [24]Danske Saml. 2. R. I 148. — [25]Chr. IV egenh. Breve, III 297. — [26]do. III 267. — [27]Kongens Skrivkalender. — [28]Egenh. Breve V 209. — [29]do. IV 206. — [30]do. IV 427. — [31]Mag. til d. danske Adels Hist. 1824 128. — [32]Kolding Tingbog 1656, Fol. 71 ff. — [33]Besigtigelsesforretninger og Tingsv. om Lenenes Tilstand efter Svenskens Undvigelse 1645, Rigsarkivet. — [34]J. Tegnelser 9. og 22. Avg. 1649. — [35]do. $^{25}/_{4}$ og $^{14}/_{12}$ 1649. — [36]do. $^{20}/_{11}$ 1649. — [37]DM III R. 4. B. 265 f. — [38]Hist. Tidsskr. VI R. 2. B. 605. — [39]Hist. Tidsskr. VI. R. 5. B. 527. — [40]Lensregnskab 1660—61. — [41]Polakkerne i Danmark 1659, efter Jan Paseks Erindringer, ved Stanislaw Rosznecki, Kbh. 1896, — [42]Molbechs Udtog af Jens Bircherods Dagbøger, 22. Jens B. var dog først født samme Aar i Jan. og kan følgelig kun fortælle »von Hörensagen«. — [43]Kochowski: Clim. II 233. — [44]DM 4. R. 6. B. 68 f. — [45]Kommissionsforretninger med Synsvidner, optagne efter Svenskekrigen 1657—60. Jylland (Registratur over Rentekammerarkivet S. 42). — [46]Kolding Tingbog 1660—61, Fol. 112. — [47]Brusk Herreds Tingbog 1662, Fol. 166. — [48]do. Fol. 95 og 100. — [49]do. $^{3}/_{8}$ 1666. — [50]Kolding Tingbog 1662 $^{28}/_{3}$.

Fra Side 150.

[1]Jyske Tegnelser. — [2]K. Tingbog 1661 $^{3}/_{7}$. — [3]J. Tegn. $^{5}/_{10}$ 1663. — [4]Riegels Chr. V.s Hist. 531. — [5]Dok. om Koldinghus Slot og Ladegaard, Rigsarkivet. — [6]J. Tegn. $^{3}/_{5}$ 1673. — [7]Diverse Dok. vedrørende Bygningsvæsenet 1661—1823, Rentekammerets Registratur S. 43. — [8]do. — [9]Forrige Rentekammerarkiv. — [10]Fyhns Efterretn. fra Kolding S. 27. — [11]Arkivet paa Ledreborg. — [12]Suhms nye Samlinger I. 41.

[13] Diverse Kontrakter vedkommende Leverancer og Arbejder ved de kgl. Bygninger. — [14] Fyhns Efterretninger S. 29. — [15] Bagge: Directe indk. Sager pro 1778 Nr. 235. — [16] J. Tegn. — [17] Suhms nye Saml. III 245. — [18] Mag. t. d. Adels Hist. 133. — [19] Reg. ov. alle Lande $^{2}/_{8}$ 1668. — [20] Malbech: Bircherods Dagbøger 124. — [21] Danske Saml. 2. R III S. 70 og 351. — [22] Molbech: Bircherod 151. — [23] Sml. Helwegs Kirkehist. efter Ref. 2. Udg. I 479—80. — [24] Molbech: Bircherods Dagbøger 221. — [25] Friis: Saml. t. dansk Bygnings- og Kunsthist. 95. — [26] Kirkehist. Saml. III 6. 670. — [27] Dok. ang. Koldinghus Slot og Ladegaard 1708—1838, Rigsarkivet. — [28] Slotsregnskabet 1707 ff. Rigsark. 2. Afd. — [29] Dok. ang. Koldinghus Slot og Ladegaard 1708—1838, Rigsarkivet. — [30] Langebeks Excerpter Nr. 53, 4to Kgl. Bibl. — [31] Anders Simonsen: Optegnelser om Andst og Gjesten Sogne, Kolding 1888, S. 17 f. — [32] Danske Saml. III 97 ff.

REGISTER

Teksten på bilagene er ikke taget med i registeret.

Abel. Konge 9
Abell, Ejler. Rådmand 183 187
Abildgaard, Povl 43 61
Abildgaard. Slægten 97
Abrahamstrup 41
Adelgade 181
Adelvejen 145
Adelsgodset omkring Koldinghus købes 61 85 93f
Adolf. Hertug 34 59 69 99 120f
Adtzleu, Jens 154
Advokater, se også Prokuratorer
Ahlefeldt, Claus 132
Albrekt. Hertug af Mecklenburg 49
Albrekt. Konge af Sverige 106
Albrektsen Eberstein, Ludvig, se Eberstein, Ludvig Albrektsen
Algarbe. Spansk regiment 179
Aller 131
Almenskolen, se Latinskolen
Almind sogn 62 93 127 135f 145f 161f
Almind syssel 10
Almisseblokken 134
Altertavler 24 32 100 192
Altona 160
Altre 10 23 62 134 172 190
Amhede 88
Ammitsbøl, Niels Nielsen. Færgemand 138
Amtmænd 147ff
Anders Hansen. Fangefoged 108
Anders Hansen 123
Anders Olufsen. Murmand 26
Anders Paaske 22
Andersdatter Wincke, Anna 123
Andersdatter Wincke, Karen 123
Andersen, H. C. 196
Andersen, Jens 111
Andersen, Rasmus. Skipper 190
Andst herred 40 60 73 94 106 114 127 136f 139 146 150
Andst sogn 43 58 98 101
Ane Colding 119
Ane Saxe 102
Anna. Dronning af England 36 84 120
Anna. Prinsesse 84
Anna af Sachsen 49ff 68 77f 79
Anna Hermansdatter 109f
Anna Katrine. Dronning 202
Anna Mortensdatter 119
Anna Sofie. Prinsesse 148 161
Antikvariske mindesmærkers bevaring 206
Antvorskov 88
Apotek 120
Apotekere, se Eilschou, M. Reimingk, Herman.
Apotekerens kammer 35
Arent von Münster. Kobbertækker 21
Arkitekter, se Bygmestre
Arnfeld, Ingeborg 45
Arrestforvarere, se Meyer, Peter
Assens 68 87
Asylet 16 206
August af Sachsen 49f 85
Augusta Kirstine. Prinsesse 86
Auktion på Koldinghus 167f 191
Bacmeister, Lucas. Hofpræst 59
Badenhaupt, Johan 148
Badskær, Claus 64
Badstuen 20 35 126 130 135 204
Bager, Lars 63
Bagerovne, gl. på slottet 26 133
Bagger, Carl. Digter 181
Bal på Koldinghus 170
Baltzer Wulf, se Wulf, Baltzer
Banner, Erik Eriksen 41

Banner, Magdalene 42
Barberere, se Bartskærere
Barby. Biskop 66
Barchmann, Hans. Stenhugger 23
Bardenfleth. Generalmajor 178
Bardenfleth, V. Stiftamtmand 150
Barselgilder på Koldinghus 47 84 86 88
Bartskær, Mette 87
Bartskærere 75 87
Becher, Niels. Snedkermester 184
Beck, Jacob Lauridsen. Slotsfoged 146
Beck, Rasmus Nielsen 168
Beckett, Francis. Dr. phil. 18
Bededage 69
Bedsted 165
Befordringspligt 95
Belejring af Koldinghus 41
Belov, Henrik. Lensmand 21 32 43f 87ff 93 106
Benhus 101
Bennik, Reinhold 158
Bent Dyrskytte 64
Berg, C. Folketingsmand 208
Beriderbane 31
Bernt Skurmand 97
Bertel. Foged i Bramdrup 209
Bertel Krudkræmmer (Urtekræmmer) 64
Bertelsen, Niels. Byfoged 125
Bertelsen, Truels 158
Beskeler, se Landbeskelerdepot
Bespisning af skolepersoner 93
Bibelen trykkes 56f
Bilde, se Bille
Bille, Anders 48
Bille, Anders. Rigsmarsk 118 133 137
Bille, Claus 18 104f
Bille, Eske. Rigshofmester 17 49 53 104
Bille, Henning 90
Bille, Henrik 104
Bille, Maren 43
Bille, Margrete 42
Bille, Mogens 41
Bille, Mogens. til Tirsbæk 45 135
Bille, Otto. Amtmand 148
Bille, Ove. Biskop 41
Bille, Peder 104
Bille, Sten. Lensmand 45 138 141 144f 146
Bille-Brahe, A. 150
Billedhuggere, se også Thonis Billedhugger
Bircherod, Jens 161 163
Bjerge herred 40 150
Bjergsodde 137
Bjært, Nørre 114 136 146f
Bjørn, Anne Johansdatter 42
Bjørnholm 40
Bjørnsen, Peter 106
Bloch. Distriktslæge 205
Blytækkere, se Frisch, Lars
Blåtårn 160
Bogtrykkere, se Dietz, Ludvig. Elmenhoff, S. (Fredericia)
Boldhus 21f
Boldspil 22
Bombardement, Byens 102
Bondeoprør 10 97
Borch, A. G. G. 206
Borch, C. S. 205
Borchs hus 112 180
Borck, Povl. Gæstgiver 176
Borgemølle, se Skovmøllen
Borgerink, Herman 107
Borgestuen 34
Borggården 15 19 30 80 126
Borgmestergårde 178
Borgmestre, se Bøgvad, Anders. Diechmann, Hans. Estrup, Christen. Faust, Rudolf. Jacobsen, Hans (Skodborg). Junghans, H. Kjær, Søren. Knudsen, Jørgen. Monrad, M. A. Schjørring, C. Skodborg, Per.
Borgporten 16 80 125
Borgstuen 35
Borlev 126 127
Bornholt, Frederik 22
Brahe, Jørgen 48
Brahe, Otto 84
Brahe, Sten 122
Brahe, Tyge 86
Brahe Pedersen, Otto. Lensmand 29 44 84 112
Bramdrup 32 61 106 127 136 145 146 180f 192 209
Brand i byen 9 87

Brand på slottet 20 22 148 179ff 209
Brand på Staldgården 158
Brandenburg 144 202
Brandforhøret 183
Brandmateriel 20
Brandorff, I. O. Kæmner 16 192 206
Brandorff, P. Købmand 168
Brandsprøjter 186
Brandt, Peter. Rentemester 152f
Brandvej til Slotssøen 205
Braunschweig 91 92 99 102 106
Bredal, Niels. Skolemester 67
Bredstrup 115 127
Bregning 87
Breide. Adelsslægt 11
Bremen 48 111
Bremerholm 123
Brevkammer. Slottets 26 54
Brevkister 54
Brinck, Jacob. Portrætmaler 51
Bro ved Ladegården 20 126
Brock, Lage 209
Brockdorff. Komtesse 149
Brockenhuus, Ejler 104f
Brockenhuus, Godske 78
Broer, gamle over åen 140
Brorson, Nikolaj. Præst 165
Bruchofen, Henrik v. Hofpræst. 58
Brudefølge 49ff
Brudegave 51
Brudekammer 103
Bruhn, C. Gartner ved Koldinghus 166
Brusk herred 40 73 94 106 114 127 135 139 145 146 150 209
Bryggere. Slottets 125
Bryllupper på Koldinghus 77f 86 102 164
Brændevinsbrændere, se Ravnsgaard, A. J.
Brænøre 105
Brødsgaard, P. 192
Brødsgård. Harte sogn 127 143
Brønde på slottet 79
Buch, Knud 108
Buch. Madam 183
Buchwald, Wulf v. Amtmand 146 148 160
Buck, Safferofski. Sølvpop 32
Budde, Godslev 86
Budsholm 146
Bugenhagen, Johan. Tysk reformator 57
Buggedal 87
Busch, Jens. Tømrermester 160
Bussart, Martin. Stenhugger 18
Byfogeder, se Bertelsen, Niels. Iversen, Niels. Persen, Christian.
Byggearbejder på Koldinghus 20f 26 131
Byggematerialer til Koldinghus 17 18 21f 25
Bygmestre på Koldinghus, se Eigtved, Nicolai. Ernst. Hercules van Oberberg. Jacob. Bygmester. Stallknecht.
Bygningshistorie. Koldinghus 14ff
Bülow, L. V. v. Amtmand 148f
Bysbog, den gamle 79
Byskrivere, se Røgbjerg, Mads Nielsen
Byvåben 7
Bærestol 58
Bøddel (Mestermand) 91 108f
Bøddelmaj 147 169
Bødker, Peder 189
Bøgvad, Anders. Rådmand. Borgmester 87
Bølle, Morten Svendsen. Lensmand 43 78 83
Bølle. Slægten 209
Bønnelykke, H. B. 173
Bønstrup sø 60
Børglum 13 52 86
Både 74 170
»Bål og brand« 108
Callenberg. Oberst 124
Carisius, Ane Cathrine 148
Carl af Hessen-Kassel 163
Caspersen, Gert 123
Castonier. Kommandant 173 187
Cathrineberg, se Dyrehavegård
Charlotte Amalie 149
Charlotte Amalie. Dronning 165
Christen Eriksen af Seest 169
Christen Nielsen 64
Christen Tøgersen 113
Christensen, Hans. Delefoged 146
Christensen, J. Slotsforvalter 184f 187ff 190 195f
Christensen, Jes 192
Christensen, Søren 102

Christian 1. 11 80
Christian 2. 12f 40 41 49 65
Christian 3. 15ff 20 33 36 41f 44 46 51 54f 59f 62ff 65 66 68 73 78f 98 103 121 167
Christian 4. 22 25ff 31 33 36 43 45 54 80 87ff 95 100 111f 116f 131f 202
Christian 5. 151 161
Christian 6. 158 165
Christian 7. 170f
Christian Meyer 106
Christian Mortensen 44 209
Christian Persen. Byfoged 32
Christiane. Amme 180
Christiansborg 158
Christiansfeld 171 174 180 185f
Christiern dværg 83
Christine. Dronning 12
Christine af Sverige 120 139
Christoffer 1. 10
Christoffer 2. 10f 40 97
Christoffer 3. af Bayern 11 14 26
Cigarer 175
Cirsovius. Premierløjtnant 196
Claus Badskær 64
Claus Billedsnider, se Lauridsen, Claus
Claus Johansen. Skibsbygger 118
Claus Lauridsen. Stenhugger, se Lauridsen, Claus
Clausen, N 173
Clausholm 158 165
Clement. Skipper, se Skipper Klement
Coiffre, Benedict 165
Colding, Ane 119
Cyriacus Hune 106
Czarniecki, Stefan. Polsk feltherre 140
Dahl, C. B. A. Amtmand 150
Daldover 163
Dampladsen 209
Danielsen, Mikkel 168
Dansehuset, se Riddersalen
Dansen på Koldinghus 102f
Degenfeld, H. v. Amtmand 148
Delefogeder, se Christensen, Hans. Staffensen, Hans
Delevielleuze. Oberst 175
Didrik Didriksen. Skifertækker 18
Didriksen, Didrik. Skifertækker 18
Diechmann, Hans. Borgmester 183 187f
Dietz, Ludvig. Bogtrykker 57
Ditmar Haar 117
Ditmarskerne 10 69ff
Dominus Petrus. Lensmand, se Petrus. Lensmand
Dons 61 136 146 162 192
Dorete, Hans Thomasens 109
Dorothea. Dronning 17 33 36 42 47 49ff 58 61f 65f 68 73ff 82 90
Dorothea. Prinsesse 18f 49 51 66
Dorothea Elisabeth 123
Doue, Hans. Prokurator 133
Drejer, Hans 55
Drejer, Henrik 21
Drejerkammer. Kongens 31 54
Drenderup 42
Dronningborg 42 52 65 78
Dronningens have 20 80 130
Dupas divisionen 173
Durell. Svensk minister 139
Dwerff, Jens 12
Dværge 12 83 96
Dybvad 146
Dyrehavegård 169 174 193
Dyrehaven 6 82 91 103 126ff 135 145 161 169
Dyring, C. Maler 184
Døbefont 84
Dønnikemester 27
Dørnskammer 35
Døtreskolen 206
Dåbsfestligheder på Koldinghus 47
Ebbe Madsen 93
Ebbesen, Niels 11
Ebbesen Galt, Mogens, se Galt, Mogens Ebbesen
Ebbesen Galt, Peder, se Galt, Peder Ebbesen
Eberstein, Ludvig Albrektsen 11 40 97
Eggebæk 40
Egtved 114f 117
Eigtved, Nikolaj. Arkitekt 158
Eilschou, M. Apoteker 169 178f

Ejstrup 5 127 147
Ejstrup, Christen 185
»Ekkostedet« 170
Elbo herred 40 61 87 94 114 119 124 127 136f 139 150
Eldenæs 9
Elefantordenen 163
Elisabeth 46
Elisabeth. Prinsesse 21 84
Elisabeth af Brunsvig-Grubenhagen 77
Elmenhoff, S. Bogtrykker i Fredericia 177
El Rey. Spansk regiment 175
Eltang 127 136 146f
Embs, Bartholomæus. Hofpræst 59
Emiksdatter, Anna 105
Emmernæs 129
Endelave 73
Enevold Matzen 106
Engelstoft, Lauritz. Historiker 171
Erichsen. Brandassistent 184 189
Erik d. 14. Konge af Sverige 74
Erik Glipping 10
Erik Kleinsmed 151
Erik Menved 10 97
Erik Plovpenning 9
Eriksen, Christen 169
Eriksen Banner, Erik 41
Eriksen, Mogens. Rådmand 133
Erland Kalv 11
Ernst. Generalbygmester 155f
Ernst Günther. Hertug 138
Erritsø 128 115 158
Erst, se Lejrskov
Estrup, Chr. Borgmester 194 196
Evald, Johan. Trommeslager 173
Fadeburslen 37 41
Falenkamp, Bernt 88
Falkenberg 43
Falsen, de. Oberst 169
Falsterbo 52
Fanelen 10
Fangefogeder, se Hansen, Anders
Fangekældre 15 105 125
Fanger på Koldinghus 105f 125 160
Farvere, se Utzon, M. L. Utzon, V.
Fastelavnsspil 102
Fasti. Slægten 43
Fattigblok 192
»Fattigkassens Gaard« 177
Faust, Rudolf. Borgmester 148
Fedde, Hans. Stutteribetjent 198 202
Femern 121f
Fibiger, Johs. Forfatter 194
Figenbom, Peter 111
Figentræer 111
Finderup lade 97
Fischer, Johanne Andrea, se Winstrup, Johanne Andrea
Fiskedamme 127 138 147 167 170
Fiskeri 94
Fitting 114
Flensborg 40 51 87 102 124 156
Flindt. Landskabsgartner 205
Flytning af Kolding 128
Flæskerøgning 111
Folkehold på Koldinghus 96 109 112
Folkeskoler 176 178
Forlening på Koldinghus 10 59f 121f
Forskønnelsesselskabet 206
Forsyninger til slottet 51
Forværket 6 19
Fovslet 42 90 117 161
Frantz Albrecht af Sachsen-Lauenborg 130
Fredericia (Frederiksodde) 129 142f 144 148f 152 154 156 163 169 173 185 191
Fredericiavej 202 205
Frederik 1. 12f 31 40f 59 112
Frederik 2. 19 20f 28 33 37 44 54 68ff 74 81f 83ff 92f 98 99f 103 105 112 121
Frederik 3. 136ff 150
Frederik 4. 24 154 165
Frederik 6. 170f
Frederik. Hertug 59
Frederik Bornholt 22
Frederik Possementmager 88
Frederik Snedker 27 134
Frederiksberg 165
Frederiksborg 21 24 38 81 87 89f
Frederiksodde, se Fredericia
Frederiksort 197
Fredning 93
Fredsted 127

Frich, Selio. Købmand 169
Fridericia, I. A. Historiker 139
Friis, Albert 96 105
Friis, Chr. 118 122 131
Friis, Christian 48
Friis, Johan. Kansler 66
Friis, Niels 90
Frisch, Lars. Blytækker 184
Friser 25
Friskær 93
Fritze, Michel. Vandkunstner 79
Frørup 105
Fugl. Foged 169
Fuglehuset 91
Fur 42
Fyhn, J. J. 19 20 24 157 165
Fægtere 102
Færgemænd, se Ammitzbøl, Niels Nielsen
Færgeri 138
Fåreavl 82
Gadendorp. Adelsslægt 11
Gadendorp, Dose 40
Gadendorp, Timme 40
Gader, se Adelgade. Fredericiavej. Havnegade. Helligkorsgade. Høffdingsgade. Jernbanegade. Klostergaderne. Kongehusgade. Låsbygade. Slotsbanken. Søndergade. Ålykkegade.
Galgebjerge 6
Galt, Margrete 125
Galt, Mogens Ebbesen. Lensmand 40
Galt, Peder Ebbesen 47
Gamst 169
Garnison 197
Garnæs, J. J. Præst 176
Gartnere, se også Urtegårdsmænd
Gartnere ved Koldinghus, se Bruhn, C.
Gelballe 127 136
Gellermann. Løjtnant 36
Gency. Generalmajor 174
Gendarmer 204
Gendøbere 56
Genopførelse af slottet 207
Georg af Lüneburg 126
Gerhard 3. Greve af Holsten 11 40
Gersdorf, Ane Marie 148
Gert. Greve af Holsten, se Gerhard 3.
Gert Caspersen 123
Gesten 58
Geysspuscher, Rupprecht. Kongens sårlæge 66f
Gjellerup, S. M. 73
Gjøe, se Gøye
Glarmestre, se Thomsen, Th.
Gleichen, Greve af 10
Glob, Anna. Hofmesterinde 83
Glostrup. Magister 123
Glücksborg 132
Gobeliner på Koldinghus 36
Godske, Jørgen. Murmester 152
Godske, Peder 47
Gottorp 46 59 121
Grand, Jens. Ærkebiskop 10
Grave, Erik. Biskop i Århus 164
Grene 58 61
Grindsted 61
Grüner, Frederik 206
Grønsø 5 81
Grønvold, P. I. Kaptajnløjtnant 165
Gråbrødrekloster 20 41f 63 145
Gudsø 129 136 146
Gudumlund 148
Guldkareter 51
Guldsmede, se Caspersen, Gert. Morten Guldsmed. Siibe, Johan.
Gyldensten ved Bogense 202
Gyldenstjerne, Ebbe. Lensmand 45 138 209
Gyldenstjerne, Jørgen 59
Gyldenstjerne, Mogens 50 55
Gymnasiet, se Latinskolen
Günther, Ernst. Hertug 138
Gyrsting, Morten Jensen. Lensmand 40
Gæk, Peder 83
Gældsbreve 69
Gæstgivere, se Borck, Povl
Gøhlmanns mølle 6
Gøye, Albert 84
Gøye, Mogens 41
Gøye, Sofie 41
Gårslev 127
Habiche. Dværg 83
Haderslev 9 59 62 74 79 87f 91 94 96 117f 120f 124 138f 156 191 196 205
Haderslevhus 23 46 58 87f 94 131

Hagedorn. Oberst 160
Hald 47 52 65
Hammelev 192
Hammer, Chr. Renteskriver 119
Hamsfort, Cornelius. Kongens livlæge 66
Hannibal 29
Hans. Konge 12 72 81 93
Hans den Yngre. Hertug af Sønderborg 34 47 66 77 88 121
Hans den Ældre. Hertug af Slesvig-Holsten. 34 41 51 57 59 69 74 76 79 85 94 121
Hans Barchmann 23
Hans Bugislaw af Nordborg 132
Hans Christensen. Delefoged 146
Hans af Glücksborg 132
Hans Drejer 55
Hans Jacobsen (Skodborg). Borgmester 12
Hans Janson 119
Hans Jensen. Slotsfoged 125
Hans Kleinsmed 55
Hans Koch. Skarpretter 108
Hans Markdan 130
Hans Mikkelsen. Skolemester, se Mikkelsen, Hans
Hans Nielsen. Tømmermand 129
Hans Rasmussen, Bramdrup 127
Hans Rhumann (Rougmand) 82
Hans Snedker 106
Hans Staffensen. Delefoged 145
Hans Svendsen. Slotsfoged 154
Hansborg 138
Hansdatter, Marine 108
Hansdatter, Mette 112
Hansen. Konferentsråd 196
Hansen, Anders. Fangefoged 108
Hansen, Anders. Skriver 123
Hansen. Konsul. Kaptajn 191
Hansen, H. P. Murermester 203
Hansen, Henrik. Amtsforvalter 152
Hansen, I. A. Fabrikant 204
Haraldskær 96
Hardenberg, Anna 68
Harte 43 61 78f 81f 115 127 135 159
Hartvig Jacobsen. Seest 127
Hartvigsen, Henrik 64
Hatting 150
Hauch. Kammerherre 188 194
Haver, se Dronningens have. Slotshaver. Urtehaven.
Haveåtrn 26 151 204
Havfruer (på Kæmpetårnet) 29 45
Havnegade 178
Haxthausen, C. E. 149
Hector 29
Hedegaard, Z. E. H. W. 209
Hee. Madame 169
Hegnsvig 61
Heiden, Jost v. Maler 63 82
Heinesen, Mogens 120
Heinrich af Braunschweig 49
Heistermann, Georg. Dr. jur. 121
Hejlskov sø 114f
Hekse, se Colding, Ane
Hekseprocesser 119
Hellfried, C. F. 150
Helligkorsgade 183
Hellsmed, Søren 63
Helsingør 53
Helt, Peder. Rådmand 130
Helt og Pelts legat 169
»Hemmelighed« 20 116 134
Henrik 3. af Holsten 11
Henrik Drejer 21
Henrik Raffn 133
Henriksen, Lyder 133
Hercules van Oberberg. Bygmester 18 23
Herkules 29 203
Herlufsholm 89
Hermansdatter, Anna 109
Hermelin, Lambret 81
Herredage 41 65 96 119f 121 131
Herslev 127 136 146
Hertz. Slotsforvalter 160
Hessel 105
Hesselballe 127 147 192
Hildesheim 59
Hindsgavl 88
Hjarup 136 147
Hjelm, Jep 173
Hofbetjente, se også Buck Safferofski. Kongens Sølvpop.
Hoffmann, Hans de. Amtmand 24 27 138 148f
Hofførelse på Koldinghus 53

Hofkøkken. Inventar 34
Hofordning 53
Hofpræster, se Bacmeister, Lucas. Bruchofen, Henrik v. Embs, Bartholomæus. Knoff, Christoffer. Nielsen, Niels. Noviomagus, Povl.
»Holger Danske«. Tapet 191
Holm. Stednavn 87
Holm, C. F. Tømrermester 203f
Holm, Hans. Professor 207
Holmans herred 40 64 73 94 114 127 139 150
Holtzmann, Johan Bartold 158
Hommelgårds løkke 147
Hoppe, P. F. Amtmand 150
Hord, Søren 132
Horsens 48 96
Hoskær. Familie 181
Hospitaler 65
Hospitalsforstandere, se Smith, Hans Stephensen
Hostrup 127 136
Houens Odde 129
Hoveri 17 31 61 95f 110 114 119 138 145 168
Hugger, Jep 88
Huitfeldt, Arild. Historiker 10 40 66 68 82 105
Huitfeldt, Claus 18
Huitfeldt, Povl 43
Huitfeldt. Familien 90
Hunde, lemmede 146
Hundsbæk 106
Hune, Cyriacus 106
Husfogeder, se Lehmeyer, Johan
Hvas, F. 148
Hvas, P. C. 178 181 188
Hvejsel 128
Hven 123
Hvidsminde 180
Hviid. Kontrollør 178
Hwiid, Anna Christine 180f
Hwiid, Bartoline 180f
Hwiid, Mathilde 180ff 209
Hwiid, P. M. Oberst 180f
Hwiidsminde 180
Hyttefade i Slotssøen 127
Høffding, I. B. Kaptajn 168
Høffdingsgade 168
Høg, Mogens 137
Høgsbro 106
Højen 109 115 127 178 192
Højrup 136
Hønborg, Claus 87
»Hønborg kirke« 128f
Hønborg slot 13 17 42 48 61 64 73f 78 87 96 128 136
Hørere, se Haar, Ude
Håndværkere. Kongens 46 63 116
Haar, Ditmar 117
Haar, Ude 157
Ibsen, Søren 114
Ibsøn, Lawe 79
Ildebrand, se Brand
Instrumentmagere 82
Inventarliste. Koldinghus 31ff 167 189 209
Iskælder ved Staldgården 159
Italiener, Mads 64
Iver Madsen. Præst 58
Iver Nielsen. Sognefoged 146
Iversen, Niels. Byfoged 133
Iversen, Peder 111
Iversnæs (Wedellsborg) 50
Jacob. Bygmester 18
Jacob Johansen. Slotsfoged 135
Jacob Mikkelsen 119
Jacobsen, Hans. Borgmester 12
Jacobsen, Hartvig 127
Jacobsen, Morten 106
Jacobsen Robecus, Niels 44
Jagt. Kongens 87 94f 108 115f 117 131 145
Jagthuse 21 82 95
Jan Laski 55f
Janson, Hans. Skibsbygger 119
Jelling 86 117 128 132
Jelling birk 73
Jens Andersen 111
Jens Boldmester 125
Jens Busch. Tømrermester 160
Jens Dwerff 12
Jens Grand. Ærkebiskop 10

Jens Sørensen 114
Jensen, A. Toldbetjent 176
Jensen, Hans. Slotsfoged 125
Jensen, Niels. Skifertækker 132 151
Jensen Gyrsting, Mogens,
se Gyrsting, Mogens Jensen
Jensen Kolding, Jon, se Kolding, Jon Jensen
Jensen Kortsen, Søren 145
Jensen Viff, Hans. Rådmand 125
Jensen Winum, Søren,
se Winum, Søren Jensen
Jerlev herred 40 61 73 94 114 127 139 150
Jermin. Ritmester 196f
Jernbanegade 102 168
Jernhenrik 11
Jesdatter, Kristine 109
Jespersen, Marine 62
Jespersen, Niels. Sognepræst 62
Jespersen, Peder 93
Jessen, Johan v. 149
Johan Thygesen 110
Johan v. Thienen 13
Johansen, Claus. Skibsbygger 118
Johansen, Jacob. Slotsfoged 135
Johansen Lindenov, Christoffer,
se Lindenov, Christoffer Johansen
Jonsen, Rane 40 97
Jordebog. Koldinghus 38 39 83 144
Jordrup 192
Jost v. Heiden, se Heiden, Jost v.
Juel, Axel 47
Juel, Erik 137
Juel, Iver. Rigsråd 118
Juel, Jens. Rigsråd 118
Juel, Ove 132 160
Juleuddeling 110 118
Junghans, H. Borgmester 169
Jurisdiktion, Gejstlig 42
Justi. Kaptajn 188
Juul, Vincents 43
Jæger, Simon 102
Jægergården 19 30f
Jørgen Christian. Slotsmurmester 159
Jørgen Godske. Murmester 152
Jørgen Nar 83
Jørgen Pedersen. Rentemester 17f 54
Jørgensen, Jens 64
Jørgensen, Mads 192
Jørgensen, N. Klubvært 183
Jørgensen, Nikolaj H. Slotsmøller 170
Jørgenskovløkke 145 146 169
Kakkelovne 35f 108 112 130 151 174 185 188 191
Kalundborg 54 65
Kalv, Erland 11
Kaminer 27 157 174
Kaminskærme 192
Kancelli på Koldinghus 34f 54 171
Kandestøbere 118 123
Kapellet, se Slotskapellet
Kapitelsgods ved Kolding 61 93
Karl 9. Konge af Sverige 120
Karl 10. Gustav. Konge af Sverige 140
Karl 15. Konge af Sverige 203
Kasbjerg, Jens 154ff
Kattrup. Værtshusholder 174
Kavallerikaserne 200
Keglespil 31
Kejserkrigen, se Trediveårskrigen
Kindelan. General 178f
Kirkegårde 178
Kirkegårde, se også Gråbrødrekloster
Kirkegang, den lange 27
Kirkelige forordninger 55
Kirker i Kolding, se St. Nikolaj kirke
Kirkesprog, tysk på Koldinghus 58
Kirketrappen på slottet 23 202 208
Kirstine. Amme 18
Kisendahl. Kirurg 178
Kjær, Søren. Borgmester 81
Kleinsmede, se Erik Kleinsmed. Hans Kleinsmed. Henrik Drejer. Knudsen, Lars.
Klement. Skipper, se Skipper Klement
Klenov, M. S. v. 149
Klevenfeldt 44
Kloakledninger ved slottet 16
Klodsbanen 20 30f 35 80
Klokkespiret 27 158
Klokkestøbere, se Bennik, Reinhold. Holtzmann, Johan Bartold.
Klokketårn på slottet 158

Kloppenborg, I. H. Vagtmester 194 197
Klosterengen 169
Klostergaderne 140 178
Klostre, se Gråbrødrekloster
Klubværter, se Jørgensen, N.
Knoff, Christoffer. Hofpræst 59
Knud Buch 10 8
Knud Koch 125
Knud Kusk 108
Knudsdatter, Mette 125
Knudsen, Jørgen. Borgmester 132
Knudsen, Lars. Kleinsmed 177 184
Knudsen, Laurs 192
Knudsen, Mogens. Købmand 93
Knudsen, Niels. Tømmermand 130
Kobberstik 165f
Kobbertækkere, se Arent von Münster
Koch, Hans. Skarpretter 108
Koch, Knud 125
»Koen«. Kongens skib 53
Kogekoner, se Salling. Madam
Kogsbøl 106
Kok, Ole. Præst 117f 120f
Kokke, se Simon. Chr. 4's kok
Kolding, Jon Jensen 43 101
Kolding. Navnet 9
Koldinghus. Bygningshistorie 9f
Koldinghus. Navnet 7
Koldinghus len. Udstrækning 40
Koldingske mageskifte, Det 93
Koldkildes dam 147
Komarken 147 169 177
Kometer 62 66
Kongebøgen 145
Kongehusgade 79
Kongelige Bibliotek, Det 208
Kongeveje 96 108 139
Kongsted 87 115
Kort over Kolding 19
Kortsen, Søren Jensen 145
Krabbe, Anne Niels Datter 45
Krabbe, Iver. Lensmand 17 42 52 61
Krabbe, Iver. Til Væbnersholm 135
Krabbe, Morten 105
Krabbesholm 42
Krampe. Madam 102
»Krankhuset« 177
Kraus, Mathilde, se Hwiid, Mathilde
Kristine Jesdatter 109
Kronens bønder 60 62 81
Kronregalierne 122
Kronprinsens trappe 25
Krudkræmmer, Bertel 64
Krummedich. Frederik 2.'s dreng 87
Krummedige, Erik 48 61 64
Krummedige. Familien 8
Krumpen, Otto 47f 50 64
Kruse, Vibeke 130 132
Kurvemagere 116
Kusk, Knud 108
Kvægavl 96
Kvæghandel 96
Kvægskat 75
Kvægsygdom 136
Kühlbronn. Oberst 157
Kæmnere, se Lund, Chr.
Kæmperne på slottet 29 183 198ff 203f
Kæmpetårnet 23 27 29 30 54 106 134 140f 150f 152 159 170 183 186 195 200f 202f 204
Kæmpetårnet, se også Havfruer. Masker. Narrehoved. Spygatter.
Kærlighedsstien 205
Kærsgaard 45
Københavns slot 17 47 49 54 74 79
Købmænd, se også Frich, Selio. Knudsen, Mogens. Petersen, Thomas.
Køgemestre 99
Køkken, se også Hofkøkken
Køkkenet 20 188
Kørningh, Mads 62
Kålgård, Kolding 145
Kaas. Departementschef 171
Kaas, Erik 105
Kaas, Gertrud 104f
Kaas, Niels 88
Ladegaard 5f 9 19ff 30 83 85 96f 112ff 115 126 130 138 146f 148f 161 167ff
Lafrinson, Laurencius 40 97
Lambert Smed 107
Landbeskelerdepot 198
Landerupgård 64

Landgilde 60f 73 111 127 145
Landsenerer, de holstenske 192 196f
Lange. Ritmester 159
Lange, Claus Jonsen 209
Lange, Dorte 42 78
Lange, Gunde 45 126f
Lange, Peder 142
Lante Meyssen 50 68
Lanzberg, Catharina von 63
Lanzberg, Engel. Hofjomfru 83
Lars Bager 63
Lars Larsen 109
Larsen, Lars 109
Laski, Jan. Polsk adelsmand 55f
Latinskolen 59 62 78 92f 130 157
Latinskolens kor 59 72
Lauenborg 75
Lauerentz, Claus, se Lauridsen, Claus
Lauertsøn, Nicolaus, se Lauridsen, Claus
Laurencius Lafrinson, se Lafrinson, Laurencius
Laurids Lauridsen 116
Lauridsen, Claus. Stenhugger 24f 27 29 117
Lauridsen Beck, Jacob. Slotsfoged 146
Lauridsen, Laurids. Rådmand 116
Lauritsen, Laurits 167
Lausen, Laus. Kæmner 178
Lausen, Laus. Værtshusholder 174
Lawe Ibsøn i Vonsild 79
Lazaret 178
Legater 92 130
Legetøj 130
Lehmann, Orla. Amtmand 150 200f 204 205
Lehmeyer, Johan. Husfoged 153
Legel. Kommandant i Fredericia 155
Lejrskov 87 98 117
Lembek, Claus 11
Lembek, Henrik 11
Lembek, Marta 64
Lensafgift 36
Lensbrev 37
Lenseden 122
Lensmænd på Koldinghus 26ff 40 45 209
Lensregnskab 39 109
Leonora Christine 130
Leth. Kirkemand 177
Levetzau, Emerentia 164
Levetzau, H. F. 164
Leyel, Sander. Tolder 49
Ligtale. Caspar Markdanner 98
Lilballe 61 136 146
Limschou, P. K. Postmester 173f 177
Lindenov, Christoffer Johansen 42 63
Lindenov, Johan Thomesen 209
Lindenov, Otto 90
Lindetræer 20 80
Linstow, E. C. v. Amtmand 149
Lode, Alexia v. Kobberstikker 166
Louise. Dronning 165
Ludvig Albrektsen Eberstein, se Eberstein, Ludvig Albrektsen
Ludvigsen Munthe, Ludvig 90
Lund, Chr. Kæmner 174
Lund, Kolding 127
Lund, M. P. 173
Lundenæs (Ringkøbing) 52 127
Lunderskov 136
Lunge, Jørgen 118 122
Lunge, Margrete 45
Luther, Martin 56f
Luthers enke 57
Lutter am Barenberg, slaget ved 123
Lyder Henriksen 133
Lykke, Jørgen 50 75
Lykke, Valdemar. Kaptajn 138
Lynggård, Harte sogn 127
Lysestager 191f
Lyschander, Claus Chr. 8f
Lysfremstilling 110
Lysthus 30
Lützow, Hugo 160
Læger, se også Bartskærere
Læger, se Bloch. Geysspuscher, Rupprecht. Hamsfort, Cornelius. Kisendahl. Kirurg. Payngk, Peter. Petersen, Chr.
Lærere, se Hørere. Skolemestre.
Læssøe, Ludvig 196
Løbedegne 93
Lønforhold 38f
Løngangen 20
Lån til Kongen 42 69
Laas, David 191f

Låsbygade 5 177f
Mads Italiener 64
Mads Kørningh 62
Mads Tved 119
Madsen, Ebbe 93
Madsen, Iver. Præst 58
Madsen, Povl 116
Magnus. Hertug 68 102
Magnus. Hertug af Mecklenburg 46
Malere, se Coiffre, Benedict. Heiden, Jost v. Wulf, Baltzer.
Malere, se også Portrætmalere
Malerier på Koldinghus 35f
Manøvre ved Almind 161f
Maren Udes 109
Margrethe. Dronning 36 106 167 190f
Mariager 17 18 152
Maribo 149
Marielund 80
Marine Hansdatter 108
Marine Niels Jespersens 62
Marine Pugis 116
Markdan, Hans 130
Markdanner, Caspar. Lensmand 21ff 26 29 32 36f 39 43f 80 96f 98ff 106 109 112 118f
Markdanner, Christian 44
Markeder 12
Markus Murmester 130
Marstrand 148
Marsvin, Ellen 131
Masker på Kæmpetårnet 29
Maskerade på Koldinghus 165
Matthiessen, Hugo. Museumsmand 73
Matzen, Enevold 106
Maximilian 2. Kejser 99
Medicin 112f 120
Mehlen, Ellen v. 104
Meinstrup, Henning. Lensmand 209
Mejdell, Fr. 137
Mejeridrift 112
Mejsling 145
Melanchthon, Philipp. Tysk humanist og teolog 57 76
Mette Bartskær 87
Mette Hansdatter 112
Mette Knudsdatter 125
Meyer, Christian 106
Meyer, Peter. Portner 185
Meyer, Reinhold 102
Michelsen, Mathias. Smedemester 177
Middelfart 6f 13 20 52 68 80 125 127 128 132 142
Mikkel Danielsen 168
Mikkel Pedersen. Præst 88
Mikkelsen, Hans. Skolemester 32 87 89 90 119
Mikkelsen, Jacob 119
Misvækst 62
Mogens Knudsen. Købmand 93
Mogensen, Hans 192
Mogenstrup 17
Moltke. Departementschef 171 187
Monrad, M. A. Borgmester 201
Moritz. Hertug 35
Morten Guldsmed 92
Morten Jacobsen 106
Morten Nielsen. Murermester 111
Morten Pfaal 119
Mortensdatter, Anna 119
Mortensen, Christian 44 209
Moth, Frederik. Dr. phil. 43 101
Munk, Hans 108
Munk, Ide 41 104
Munk, Kirsten 123f 130f
Munk, Mogens. Lensmand 40
Munk, Oluf 50
Munke 62
Munkensdam 147
Munthe, Ludvig Ludvigsen 90
Murere, se Hansen, H. P. Jørgen Christian. Jørgen Godske. Markus Murmester. Olufsen, Anders. Pedersen, Jørgen. Weyle, S. J.
Museet på Koldinghus 192 206f
Musikinstrumenter 103
Münster, Arent von 21
Mølgaard 180
Møller, se Gøhlmanns mølle. Skibdræt mølle. Skovmøllen (Borgemølle).
Møllere 128 170
Møsting. Departementschef 171

Naffet (Haderslev) 79
Nagbøl 117 136 183
Narre, se Jørgen Nar
Narrehoved på Kæmpetårnet 29
Nebbegård 11 87
Nebel, Vester 127 135 146 192
Nederholm i Vonsild 136
Neuf, de. Generalmajor 174
Niels Ebbesen 11
Niels Iversen. Byfoged 133
Niels Jacobsen Robecus 44
Niels Jensen, se Jensen, Niels
Niels Knudsen. Tømmermand 130
Niels Olufsen. Drost 10
Niels Werckmester, se Werckmester, Niels
Niels Widdesen. Tømrer 6
Nielsen, Christen 64
Nielsen, Hans. Tømmermand 129
Nielsen, Iver. Sognefoged 146
Nielsen, Morten. Murermester 111
Nielsen, Niels. Kapellan. Hofpræst 62 65
Nielsen, Peder. Kaptajn 119
Nielsen, Søren. Sognefoged 146
Nielsen, Thule 111
Nielsen Beck, Rasmus 168
Nielsen Rosenkrantz, Oluf,
se Rosenkrantz, Oluf Nielsen
Nikolai kirke, se St. Nikolai kirke
Noa Dværg 83
Noes. Gård i Andst 98
Nordborg 73 132
Normand, Ernst. Lensmand 45 130
Noviomagus, Povl. Hofpræst 56 58 66f 76f
Noviomagus, Thomas 67
Nutzhorn, C. L. V. R. v. Amtmand 150
»Ny Danmarksbeskrivelse« 43
Nyborg 52 65 74 88 91 171
Nygaard 21 72 85 87 88 93 95 96 108
115f 117 123 139 162
Nørre-Horneherred 40
Nørre Snede 65
Nørvang Herred 40 73 128 139 150
Oberberg, Hercules van 18 23
Odense 46 48 52 65 68 85 88 116 120ff
161 165 171
Oertz, Fr. 149
Oldeland, Sofie 100
Oldeslohe 56
Oldsagssamling 206
Olesen, M. 173
Oluf Sørensen. Alminde 127
Olufsen, Anders. Murmand 26
Olufsen, Niels. Drost 10
Olufsen, Oluf. Kaptajn 107
Omicken, Zacharias. Rørmester 80
Opsynsbolig 202 206
Ordenstildeling 149 163
Orgler 59 172
Orloff, Peder 110
Oscar 1. 174
Osten. Familie i Kolding 181
Osten, Jan v. 158
Otte sogne, De 94 202
Overholm i Vonsild 136
Overmarken 147 169
Oxe, Peder. Marskal 51 82 84 99
Pager hos Christian 4. 90
Pantelen 9 36
Papegøjer 50
Palladius, Peder. Biskop 56
Parsberg, Verner 84
Pasek, Jan. Polsk løjtnant 140f 143
Payngk, Peter. Læge 112
Peder Bødker 189
Peder Gæk 83
Peder Iversen 111
Peder Jespersen 93
Peder Nielsen 119
Peder Orloff 110
Peder Pedersen 114
Pedersen, Christian 192
Pedersen, Christiern 56
Pedersen, Jørgen. Murmester 31
Pedersen, Jørgen. Rentemester 17f 54
Pedersen, Jørgen. Sognefoged 146
Pedersen, Mikkel. Præst 88
Pedersen, Otto Brahe, se Brahe Pedersen, Otto
Pedersen, Peder. Amtsskriver 209
Pedersen, Peder 114
Pedersen, Søren 88
Pedersen, Zone. Rådmand 146
Pentz, Markvard, von 118

Persen, Christian. Byfoged 32
Pest 127 164
Peter, Hr., se Petrus. Lensmand
Peter Bjørnsen 106
Peter Figenbom 111
Peter Skolemester 159
Petersbjerggård 6
Petersen, Chr. Læge 111
Petersen, J. V. Bygningsinspektør 206
Petersen, Thomas. Købmand 206
Petrus. Lensmand 40 97
Pfaal, Morten 119
Piledam 79 147
Pilkentavl 31
Pjedsted 87 158
Ploug, Carl. Journalist. Digter 199f 202
Plyndring af byen 124f, 127 137 142f
Plyndring af Koldinghus 125f 133 151
Polakker på Koldingegnen 143f
Polakker på Koldinghus 140 150
Polakker på Koldinghus, se også Pasek, Jan
Pommeranus (Bugenhagen) 57
Pontecorvo, Prinsen af 172 174f 179 181ff 184 186f 203
Pontoppidans Danske Atlas 166 171
Portaler. Tegninger 201
Porthuset 18
Portnere, se Meyer, Peter
Portrætmalere 92
Portrætmalere, se også Brinck, Jacob
Positiv, se Orgel
Possementmagere, se Frederik Possementmager
Postgården i Søndergade 173
Postmestre, se Limschou, P. K.
Postrider 139
Povl Madsen i Vejle 116
Princesa. Spansk regiment 175
Privilegier, Byens 11 80
Profos 162
Prokuratorer, se Doue, Hans. Risom
Provstegården 67 73
Pryes, Theus 50
Prædikanter, se også Bacmeister, Lucas. Embs, Bartholomæus. Knoff, Christoffer. Garnæs, J. J. Jespersen, Niels. Madsen, Iver. Pedersen, Mikkel. Raaschou, P. Winum, Søren Jensen. Wissing.
Prædikestole 23f 100 192
Præstegården 62
Præster, se også Brorson, Nikolaj. Fyhn, J. J.
Præster, se også Hofpræster
Præstø kloster 55
Pugis, Marine 116
Paaby 115 127
Paaske, Anders 22
Raben, J. O. Hofmarskal 164
Raben-Levetzau, Frederik. Lensgreve. Minister 24 207
Raben-Levetzauske fond 207
Raffn, Henrik 133
Ramel, Henrik. Rigsråd 91
Randers 49 63 65 73
Rane Jonsen. Kammermester 40 97
Rane Kammersvend 40 97
Rantzau, Benedikt 96
Rantzau, Breide 118
Rantzau, Ditlev 118
Rantzau, Ditlev. Amtmand 148
Rantzau, Gert 118
Rantzau, Gottsche 59
Rantzau, Henrik. Statholder 19 26 48–49
Rantzau, Ide 42
Rantzau, Jesper 47
Rantzau, Johan 41 81
Rantzau, Kaj 41
Rantzau, Margrete 35
Rantzaus kort 19 48–49
Rasmussen, Hans 127
Ravn, Jens. Jordrup 192
Ravnsgaard, A. J. Brændevinsbrænder 189
Reberbane 147
Rebslagere, se Anders Paaske
Reden, Slaget på 170
Reformationen 55f 58 65
Reformatorer, tyske 57
Refsø 117
Regnskabsaflæggelse på slottet 54
Regnskabslen 37
Reichau, Ane Sofie v. 148
Reimingk, Herman. Apoteker 120
Reimingk, Margrete 112 120
Reinhold Bennik 158
Reinhold Meyer 102
Religionsstridigheder 120

Remontedepot 208
Rendebanen 27 50f
Rendsborg 59 87 121 172f 187
Reparationsarbejder på slottet 129ff 138f
Resen, Hans 117 120f
Resen, P. H. Historiker 28
Restaureringsarbejder på slottet 150ff
Retterting, Kongens 64 119
Reventlow, Anna Sofie 165
Reventlow, Conrad 163
Reventlow, Iver 48
Rheinländer. Major 174
Rhumann (Rougmand), Hans. Skrædder 82
Ribe 10 17 47 48f 53 57 60 63 85 115 136f 150 185
Riberhus 17 52f 127 137
Riberhus len 40 94
Richter. Kammerråd 169
Riddersalen 14 19 21 26f 33 60 102ff 118 121f 134 154
Ridderslag 118 122
Riddervise 7f
Ridehus 130 138 197
Rigsråd på Koldinghus 34 54 64f 68
Ringkøbing, se Lundenæs
Ringridning 165
Risbrigh, Otto. Landsdommer 164
Risom. Prokurator 190
Robecus, Niels Jacobsen 44
Roepstorff, E. H. 149
Romana, de la. Spansk General 172
Rosbåre, se Bærestol
Rose, de la 99
Rosenholm 42
Rosenkrantz, Birgitte 104
Rosenkrantz, Cecilie. Hønborg 17 48 61 64
Rosenkrantz, Christine 103
Rosenkrantz, Christoffer 106
Rosenkrantz, Holger 31 41 83
Rosenkrantz, Jørgen 42 61 78 103f
Rosenkrantz, Karen 103f
Rosenkrantz, Kathrine Eriksdatter 17
Rosenkrantz, Mette 84
Rosenkrantz, Niels Eriksen. Lensmand 12 36 40
Rosenkrantz, Oluf Nielsen. Lensmand 13 37 40f 103f
Rosenkrantz, Timme Nielsen. Lensmand 40
Rosenørn, C. G. v. Amtmand 150
Roser 112
Roskilde 68 72 98 140
Rostgaard 7
Rotsborg ved Vejle 40
Rougmand, se Rhumann
Rud, Jørgen 48
Rud, Otto 84
Rugaard 45
Rytterdistriktet 154
Ryttergods, auktion over 168f
Ræder, C. G. W. Proprietær 206
Røgbjerg, Mads Nielsen. Byskriver 78
Rønninge Søgaard 37 98 100
Rønnow, Ejler 50
Rørmestre, se Omicken, Zacharias
Rådhuset 48 87
Rådmænd, se Eriksen, Mogens. Pedersen, Zone. Skack, Niels. Werckmester, Niels. Viff, Hans Jensen.
Rådvad 61 127 146
Raaschou, P. Sognepræst 172 176 181
Sachsen 75 91 130 148 160
Safferofski, Buck. Sølvpop, se Buck Safferofski
Sagn. Koldinghus 7ff 103 106
Saida 79
Salling. Madam. Kogekone 174
Salpeterværk 126
Saltou, Jokum. Urtegårdmand 154
Saltværk 74 80f
Sandberg, Ulrik 118
Sander Leyel. Tolder 49
Sandsten 202 205
St. Francici Marked 12
St. Jørgens Hospital 65 78 113 178
St. Jørgensgård 63 65 73 79
St. Nikolaj Kirke 10 48 62 100 138 171f
Saxe, Ane 102
Schiøler. Oberst 179
Schjørring, C. Borgmester 206
Schlick. General 126
Schmidt. Papirfabrikant 192
»Schmidts danske haver« 195
Schou, P. F. 150
Schoutrup 192
Schreiber, Hans. Vandkunstner 80

Schwartz, S. C. Amtmand 149 153 209
Scipio 29
Sebastian, de. Spansk adelsmand 99
Seefeld, Jacob 21 92
Seefeld, Jørgen 135 138
Seest 43 85 125 127 136 150 169 192
Segeberg 76 152
Segl, byens 7
Segl, lensmændenes 40ff
Sehested. Departementschef 171
Sehested. Bendix 125
Sehested. Benedict 59
Sehested, Claus 47
Sellerup 87
Selmer, J. H. Amtmand 150 187f
Senjen len i Norge 99
Sigismund, Wulfgang 132
Siibe, Johan. Guldsmed 82
Silkeborg 47 52 65 81 95
Simon. Chr. 4.'s kok 90
Simon Jæger 102
Sinclair, Anders 118
Skack, Niels. Rådmand 32
Skanderborg 52 80 84 88 90f 95f 111f 130 158 166
Skanderup 61 114 127 146
Skarprettere 108 162
Skatteudskrivning 49
Skeel, Albret. Rigsadmiral 118 122 127
Skeel, Jørgen 118 129
Skeel, Niels 84
Skibdræt mølle 136
Skibe, se »Koen« (Kongens skib)
Skibsbyggere, se Janson, Hans. Johansen, Claus.
Skibsbyggeri i Kolding 118f 131
Skifertækkere, se Arent v. Münster.
Didriksen, Didrik. Jensen, Niels.
Skindelborg 9 146
Skinderborg, se Skindelborg
Skinkel, Dorothea 86
Skinkel, Jørgen 52
Skinkel, Morten. Amtmand 148
Skipper Klement 41 105
Skippere, se Andersen, Rasmus.
Thomsen, Mads.
Skjærup, Jørgen. Borger 65
Skodborg, Per. Borgmester 32
Skodborghus 12 47 53 73 94 96
Skole i kirken 176 178
Skole på Staldgården 204 208
Skolemestre, se Bredal, Niels.
Mkikelsen, Hans. Peter Skolemester.
Skoler, se Folkeskoler. Latinskolen.
Skomagerdatter 44 98
Skomagersværte 101
Skorstensfejere 116 202
Skotland 120
Skovenes fredning 93
Skovfogedhuset 169
Skovmøllen (Borgemølle) 6 80
Skram, Elisabeth 44
Skram, Laurids 43
Skram, Peder 18
Skrivere 30 62 123 126
Skræddere 53 82
Skurmand, Bernt 97
Skærbæk 129
Skærup 87 127
Skødegård 82 88 95 112ff 115
Skaane 68 163
Slagtehus ved ladegården 30
Slagteriet på Koldinghus 95 110
Slaugs herred 40 61 82 139 150
Slesvig 10 59f 121f 165
Slotsbanken 6
Slotsbroen 130
Slotsfogeder, se Beck, Jacob Lauridsen.
Jensen, Hans. Johansen, Jacob.
Svendsen, Hans.
Slotsforvaltere, se Christensen, J. Hertz.
Slotshaver 20 111f 130 145 147 168
Slotskapellet (Slotskirken) 19f 23ff 26 27 32f 48 56 58f 67 126 134 150 157 172 182f 186 200 205
Slotskirken, se Slotskapellet
Slotsmøllen 5 74 80f 145 170
Slotspladsen 79
Slotssprøjten 159 184
Slotssøen 5 81 127 159 170 183
Slott, L. Købmand 173 180
Smalkaldt, Valentin von 27
Smede, se Henrik Drejer. Knudsen, Lars.

Kleinsmed. Lambert Smed. Michelsen, Mathias. Smedemester. Søborg Mathias. Smedemester. This Smed. Thomas Smed.
Smedien 30 35
Smidstrup 93
Smith, Hans Stephensen. Hospitalsforstander 178
Smith, Julius. Arkitekt 24 207
Snedkere, se også Becher, Niels. Frederik Snedker. Hans Snedker.
Snegle, se Voldsnegle
Snoghøj 127 129 137f 165 173f
Sofie. Dronning 19 84ff 91 100 104 105 117
Sofie Amalie. Dronning 148
Sofie Hedvig. Prinsesse 149
Sognefogeder, se Nielsen, Iver. Nielsen, Søren. Pedersen, Jørgen.
Sorø 90 148
Spaniolerne 172ff
»Spansk kappe« 209
Sparre, Jens 118
Spejle på Slottet 33 167 181 189 191
Sperling, Otto. Dr. 160
Spil, se Keglespil. Pilkentavl.
Spir 19 25
Sporon, G. E. Amtmand 149
Springvand på slottet 79f 159
Sprøjtehus 159 209
Spygatter på kæmpetårnet 29
Spøgeri på slottet 82
Spøttrup 44
Stabelafløbning 119
Staffensen, Hans. Delefoged 145
Staldgården 19f 30 79f 118f 125f 129f 151f 154 158 168 171 177 185 196ff 200 202 204 208
Stallerupgård 127 143 146
Stallerup sø 81
Stallknecht. Bygmester 157
Starup 85 127 135
Steenstrup. Kammerherre 190
Steenvinkel, Hans 129
Stejlbjerg 6
Stenderup, Nørre 111 136
Stenderup, Sdr. 88 117 192
Stenhuggerarbejde 27
Stenhuggere, se Barchmann, Hans. Bussart, Martin. Lauridsen, Claus.
Stjernetydere 62 86
Stjernholm amt 150
Stodheste. Kongens 96 198
Storm på Koldinghus 126 133 140f
Stormklokken 185
Strandhuse 125 146
Strange. Bygmester. Sagnfigur 103
Stråtag 30
Stubdrup 127
Stutteri 198 202
Stygge, Hans 47
Støcken, Henrik v. 163
Suckow, v. Kommandant 173
Suhm, P. F. Historiker 9
Svane, Marie 149
Svanemosen 114
Svendsen, Hans. Slotsfoged 154
Svendsen, Morten, se Bølle, Morten Svendsen
Svendstrup 42
Svenske kælder 105 106f 203f
Svenskere på Koldingegnen 143
Svenskere på Koldinghus 151
Svenstrup 41
Svenskekrige 140ff
Sverige 65
Svinholt 127
Svinholt, Clemen Sørensen 108
Sygdomme 178
Sygehuset, se »Krankhuset«
Syv, Peder 209
Syvårskrigen 74f
Søborg, Mathias. Smedemester 177
Sødorff. Familie i Kolding 181
Søgaard, Rønninge, se Rønninge Søgård
Søholm 61 73
Sølvkammeret 20 35
Sølvpop, Kongens 32 99
Sølvpop, Kongens, se også Buck Safferofski
Sønderborg 59 73 82 88 104 132
Sønderbro 114 132 173
Søndergade 173
Sønderjyllands banner 10
Søren Christensen 102

Søren Hellsmed 63
Søren Ibsen 114
Søren Jensen Kortsen 145
Søren Nielsen. Sognefoged 146
Søren Pedersen 88
Sørensen, Jens 114
Sørensen, Lars 189
Sørensen, Oluf 127
Sørensen, Sejr 174
Sørensen Svinholt, Clemen 108
Tapeter, vævede. På Koldinghus 36 190f
Taps 105
Tauber, E. G. Rektor 199 209
Taulov 115 129
Tausen, Hans. Biskop 57 63 65
Tegninger af slottets portaler 201
Tegninger af grundplaner af slottet 24 202
Terlon. Fransk gesandt 163
Theatrum Urbium 19
Theriak. Lægemiddel 12
Theus Pryes 50
Thielemann, C. G. F. Bygningsinspektør 198
Thienen, Johan v. 13
Thilde, se Hwiid, Mathilde
This Smed 111
Thiset, A. Arkivar 100
Thomas (Noviomagus) 67
Thomas Smed 63
Thomas Væver 109
Thomasen, Hans 109
Thomsen, C. J. 194 196
Thomsen, Mads. Skipper 153
Thomsen, Th. Glarmester 184
Thonis. Billedhugger 80
Thott, Birgitte Olufsdatter 40
Thott, Tage 50
Thule Nielsen 111
Thura, L. de. Generalmajor 159
Thura, Laurids. Hofbygmester 168
Thygesen, Johan 110
Tilly, Johann 124
Tingsvidne, se Vidne
Tintøj 34 123
Tirsbæk 45
Tivoli-bankerne, se Galgebjerge 6
Toiletforhold, se »Hemmelighed«
Toldere, se Jensen, A. Leyel, Sander.
Toldindtægter. Kolding 73
Tonnesen, Chr. 192
Torild 8
Torm, Erik. Politimester, København 158
Torstensson, Lennart. Svensk feltherre 132f
Torvet 12f 102 127 180 183
Trane, P. J. 45
Trappegavle 19
Trapper 25 33f
Trappetårne 200f 33
Trediveårskrigen 123ff
Trelde 127
Treschow, H. G. Amtmand 150
Trindholm 147 169
Trolle, Børge 48 50
Trommeslagere, se Evald, Johan
Trompeter 123
Tronstolen 122
Træhest 209
Tugthus 197
Turgau 49
Tved, Mads 119
Tygestrup, se Tyrrestrup
Tyrrestrup 209
Tysk sprog 74
Tyske Kancelli 35
Tyvkjær 93 116 127 136
Tøgersen, Christen 113
Tømrere, se Busch, Jens. Tømrermester.
Holm, C. F. Tømrermester. Knudsen, Niels.
Nielsen, Hans. Widdesen, Niels.
Tønder 121
Tørning 121
Tørninglen provsti 60 85
Tørrild herred 8 40 61 73 128 139 150
Tørvehus 30
Tårne, se Havetårn. Kæmpetårnet. Staldgården.
Ude, Maren 109
Ude Haar 157
Udskrivning af mandskab 75
Ulfeldt, Corfitz 130 160
Ulfeldt, Kirstine 43
Ulfstand, Christence 104
Ulrik. Frederik 2.'s søn 86 88 91f 118
Ulrich. Hertug af Mecklenburg 84

Ulve 53 146
»Understøttelsesforeningen af 1806« 206
Unsgaard, I. E. H. W. 150 sml. 209
Urnehoved landsting 10
Urtegårdsmænd, se Saltou, Jokum
Urtehaven 20f 31 80 87 111 130 145 147
Urtekræmmere, se Bertel Krudkræmmer
Urup, Axel 128f
Uttenhoven, Wolfgang v. 60
Utzon, M. L. Farver 177
Utzon, V. Farver 192
Wagener, Daniel 106f
Vagtstuen på slottet 182f
Valdemar. Hertug 10 97
Valdemar. Hertug 40
Valdemar 3. 11
Valdemar Atterdag 11
Valdemar Sejr 9
Valentin von Smalkaldt 27
Valkendorf, Christoffer 97 103 120
Wallenstein, Albrecht von 124 126
Vallø 103f 149
Walther, V. T. Bygningsinspektør 200 203
Vamdrupgård 86 88
Vandkunsten på slottet 78f 117 154ff 159
Vandkunstnere, se Fritze, Michel.
Schreiber, Hans.
Vandmøller 114
Vandmøller, se også Skovmøllen
Vandrender 78 155f 159
Vandværker. Slottets 154
Vandværket 5 82
Varde 49
Warming, E. Lotterikollektør 191
Vaskerbæks rende 81
Vaskerhuset 30 130 138
Weber, Claus 63
Vedel, Anders Sørensen. Historiker 209
Wedellsborg, se Iversnæs
Vejle 13 48f 63 67 86 96 108f 115f 148 191
Vejle Amt oprettes 150
Vejrfløj 203
Venedig 148
Venstermand, Anna 78
Wenzin, Godske 118 121f
Werckmester, Niels 32
Vers, se Riddervise
Verst 88
Vester Nebel, se Nebel, Vester
Vestergade 62f
Weyle, S. J. Murermester 184
Viborg 7 9 45 63f 65 97 137
Widdesen, Jens. Tømmermand 31
Widdesen, Niels. Tømmermand 6 94
Vidne (Tingsvidne) 7
Vieregge, Fr. v. Amtmand 148
Vifdam 5 209
Viff, Hans Jensen. Rådmand 125
Vildsvin 82
Vildtbane. Kongens 94ff 108 146
Vildttyve 94
Vilhelm. Hertug af Lüneburg 78
Vilstrup 86 127 136 150
Wincke, Anna Andersdatter 123
Wincke, Karen Andersdatter 123
Vind, Chr. 142
Vind, Jørgen 111
Vind, Margrete 149
Vindebro 20 31 80 130 135 141 160
Vindeltrapper 24 25f 30 134 195 208
Vindyrkning 111
Vinkælderen 80 99
Winstrup, Johanne Andrea 202
Winstrup, L. A. 202 206
Winterstedt, Schenck v. 168
Wintze, Jocum 63
Winum, Søren Jensen. Præst 98
Visborg 45
Visborggård 135
Wisch, v. der 121
Viser om Chr. 3.'s død 67f
Den Dytmerske vise 70ff
Kong Frederik sidder på Koldinghus 69
Om Svenskekrigen 1657 142
Wismar 148
Wissing. Præst i Højen 192
Vitruvius, den danske 29 80 167
Witt, Nording de 197
Viuf 127 136 147 161f 192 209
Voergård 52
Vor Kloster 52

Vognhus 21 30
Voldgrave 16 20 146
Voldsnegle 175
Vonsild 79 113 136
Vorbasse 58 61 115
Woyda, L. E. v. Amtmand 149 167
Wrangel, Carl Gustav 135f
Vrannerup 43 61 136 147
Wrigsted, Th. F. Krigsråd 198 204
Wulf, Baltzer. Maler 26 31
Wulfgang, Sigismund 132
Würtz, Poul. Feltmarskal 148
Væbnersholm 135
Vægterne 35 173
Værelserne på Koldinghus. Beliggenhed 32ff
Værtshuse 173
Værtshusholdere, se Kattrup. Lausen, Laus.
Vævede tapeter på Koldinghus 36 167
Vævere, se Thomas Væver
Våbenskjold 25 100
Vånhus 30
Zelle 78
Zone Pedersen. Rådmand 146
Ægtkørsel 46 127 145
Ødis 42 161
Ødstedgård 127
Øksenhus 30
Øl 32 52 53 80 110
Øland 106
Øresundstolden 57
Ørn 7
Ørneborg 7 9
Ørredgård 116
Ørtefiskeri 168
Østergade 102
Øster-Horneherred 40
Å, Kolding 5
Aagaard 127 147
Aagaard, J. Købmand 174 180
Aagaard, K. Præst 9
Aakær 52 73
Ålborg 49 63 65 105
Aalborg, R. A. Ritmester 198 208
Ålborghus 47 52
Ålykkegade 6
Århus 47 49 63
Århusgård 52

INDHOLDSLISTE

I. Koldinghus: Side

Forord ... VII
P. Eliassen ... IX
Indledning ... 5
Sagn ... 7
De første Aarstal ... 9
Christiern II paa Koldinghus ... 12
Af Slottets ældre Bygningshistorie ... 14
Slottet inden Døre i 16. og 17. Aarhundrede ... 31
Lensmændene paa Koldinghus ... 36
Koldinghus som Residens.
Chr. III flytter til Kolding ... 46
Store Barselgilder ... 47
En Brudeskare ... 49
Dagligt Liv ... 51
Reformationskongen ... 55
Kong Christian og hans Brødre ... 59
Christian III og Koldingegnen ... 60
Christian III's sidste Levetid ... 65
„Kong Frederik sidder paa Koldinghus ..." ... 69
Slottet som Enkesæde.
Dronning Dorothea overtager Lenet. Hendes Breve og Ægteskabsplaner ... 73
Enkedronningens Virkelyst ... 78
Fra Frederik II's Tid ... 83
Christian IV som Barn paa Koldinghus ... 88
Frederik II i Forhold til By og Egn ... 92
En af Slottets Lensmænd ... 97
Dansen paa Koldinghus ... 102
Fanger og Fangekældere paa Koldinghus.
Skipper Clement. Den svenske Kælder. Lidt om Bøddelen ... 105
Daglige Folk. Avl og Hoveri ... 109
Christian IV paa Koldinghus ... 116
Kejserkrigen og dens Følger ... 123

Side

Da Christian IV vilde flytte Kolding 128
Slottet istandsættes. Nyt Kongeophold 129
Krigen 1644–45 132
Frederik III. Mellem Krigene 138
Krigene 1657–60. Stormen paa Koldinghus 140
Slot og Egn efter Krigene 142
Amtmændene paa Koldinghus 147
Restavreringsarbejder 1660–1808 150
Fra Frederik III til Frederik V 160
Slottets Omgivelser i det 18. Aarhundrede. Den store Avktion ... 167
Slottet 1801–1807 170
Spaniolerne i Kolding og Slotsbranden. De fremmede Troppers Ankomst og Indkvartering 172
Branden 179
Brandforhøret 183
Branden omtalt i den samtidige Presse 185
Breve og officielle Aktstykker 187
Avktioner 191
Ruinens Historie 192
Tilføjelser og Rettelser 209
Henvisninger 210
Register 213